

פיליפ סטאל

Archief Philip Staal

הירושה

האמת אינה מספיקה

הטה אוזן והקשב לבריות ואל נא תשכח סיפור אמיתי,
יש לספרו - שאם לא כן, מעשה בגידה הוא

פיליפ סטאל

הירושה

פיליפ סטאל

הירושה

האמת אינה מספיקה

סיסנית

Philip Staal
SETTLING THE ACCOUNT

All rights reserved
Copyright © 2024 Philip Staal

כל הזכויות שמורות
© תשפ"ד 2024 פיליפ סטאל

המדורה האנגלית יצאה לאור ב־2015
המדורה ההולנדית יצאה לאור ב־2016

תרגום מהולנדית: אירית באומן

תמונת הכריכה: בית הילדים 'אמנה' (Vertrouwen) 1945
מימין מרסל ופיליפ סטאל, שישי ושמיני בהתאמה

במהלך השנים בהן עברתי על תחקיר זה נחשפתי לגופים ממשלתיים רבים, עמותות וארגונים, ששמותיהם מופיעים לאורך הספר. בפעם הראשונה בה יוזכרו, שמם יופיע באופן מלא, ולאחר מכן המופיעים יכללו ראשי תיבות בלבד. לעזרת הקוראים מצורפים מפתח שמות ומילון מונחים בסוף הספר. בגלל האופי הדינמי של האינטרנט, ייתכן שכתובות האינטרנט או הקישורים הכלולים בספר זה השתנו מאז הפרסום וייתכן שלא יהיו תקפים עוד. הדעות המובעות בספר זה הן של המחבר בלבד ואינן משקפות בהכרח את דעותיו של המוציא לאור, והמוציא לאור מתנער בזאת מכל אחריות בגינן.

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

Printed in Israel 2024 | 2024 בישראל נדפס

מסת"ב 978-965-598-918-2 ISBN

לזכר הוריי, יצחק סטאל ואנה נתן (הידועה גם בשם כהן),
לכל יתומי המלחמה, ילדיהם ונכדיהם,
לרעייתי, הנקה, שבלעדיה לא הייתי שורד את מסע החיפוש הזה.

הטה אוזן והקשב לבריות ואל נא תשכח סיפור אמיתי, יש לספרו -
שאם לא כן, מעשה בגידה הוא.

תוכן העניינים

11..... פתח דבר

חלק א' - הגזל

פרק 1	פגישה בלתי צפויה.....	17
פרק 2	הוצאה מאוחרת לפועל.....	19
פרק 3	יהודים אינם רצויים.....	21
פרק 4	מלחמת העולם השנייה.....	27
פרק 5	המועצה היהודית בהולנד.....	29
פרק 6	גנבים בני הזמן המודרני.....	35
פרק 7	דוד יאפ.....	39
פרק 8	בגידה.....	45
פרק 9	התנהגות נלוזה.....	54
פרק 10	חדר ההמתנה של המוות.....	59
פרק 11	השוואת נתונים.....	65
פרק 12	מחקר.....	67
פרק 13	פרדס חנה, ישראל.....	69
פרק 14	ספטמבר 22 במאי, 1943.....	71
פרק 15	אחרי המלחמה.....	74
פרק 16	בית החלומות.....	77
פרק 17	אומנה.....	80
פרק 18	מניין דחוק.....	84
פרק 19	לזכור ולא לשכוח.....	86
פרק 20	הטיפול בקטינים יהודים לאחר המלחמה.....	88
פרק 21	מוסדות האפטרופסות היהודים.....	93
פרק 22	צעיר מכדי לשאול.....	94
פרק 23	אָמֶנס, אפריל 2004.....	100

פרק 24	שבת.....	102
פרק 25	פרידה מילדותי.....	104
פרק 26	למה.....	106
פרק 27	כשהבית בוער.....	108
פרק 28	הצלקת.....	113

חלק ב' - השבת זכויות

פרק 29	רעידת האדמה.....	119
פרק 30	עמותת אילה.....	121
פרק 31	קבוצה בלי קול.....	124
פרק 32	השבת הזכויות לאחר המלחמה בהולנד.....	128
פרק 33	ים של דמעות.....	134
פרק 34	רק הכסף חשוב?.....	136
פרק 35	אחריות האפוטרופוס.....	141
פרק 36	חשבון הנפש של ילדתי.....	144
פרק 37	האם החברה היהודית בהולנד חוששת?.....	150
פרק 38	מחקר ואמינות.....	154
פרק 39	יד רוחצת יד.....	157
פרק 40	מצב יוצא דופן.....	169
פרק 41	חילוקי דעות.....	172
פרק 42	ירושלים שבמערב.....	173
פרק 43	החיים בבית רודלסהיים.....	177
פרק 44	ניהול מוסדות האפוטרופוסות את הנכסים.....	183
פרק 45	הגשת התנגדות.....	186
פרק 46	קרן הסיוע לנרדפי נאצים.....	191
פרק 47	טול קיסם מבין שיניך.....	193

חלק ג' - החזר זכויות

פרק 48	החזר זכויות לאחר השואה - רקע כללי.....	203
פרק 49	החזר זכויות - איגוד חברות הביטוח.....	205
פרק 50	החזר זכויות - ממשלת הולנד.....	206

פרק 51	החזר זכויות - איגוד הבנקים	213
פרק 52	החזר זכויות - איגוד סוחרי ניירות הערך	215
פרק 53	חלוקת כספי מרור	236
פרק 54	הפתעה	243
פרק 55	צדק חלוקתי	247
פרק 56	ציפייה, תקווה ואכזבה	257
פרק 57	מעבר דירה	275
פרק 58	הציניות שבמקריית	278
פרק 59	בקשה למחקר מקצועי בנושא יתומי המלחמה	279
פרק 60	משקלה של שאלת המחקר	295
פרק 61	JMW מחליטים לחקור את עצמם	299
פרק 62	הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁעָה (ירמיהו יז פסוק יד)	307
פרק 63	בדיקת השימוש בכספי מרור	318
פרק 64	הציור	334
338	אפילוג	
344	מילות תודה	
345	רשימת קיצורים וראשי תיבות	
348	מילון מונחים	
366	ביבליוגרפיה - ארכיונים	
367	ביבליוגרפיה - מקורות	

פתח דבר

בשנות השלושים והארבעים של המאה שעברה ניסו הנאצים להשמיד את העם היהודי ואת היהדות. ניסיון השמדה זה נקרא 'שואה', או Holocaust באנגלית. מקור המילה Holocaust הוא במילה היוונית holókauston, שפירושה העלאת קורבנות באש לאלים. בעברית פירוש המילה שואה הוא חורבן, הרס, כיליון. כיוון שבמהלך מלחמת העולם השנייה היהדות הייתה מטרת ההשמדה, ודבר לא הוקרב לאלוהות כזאת או אחרת, אני משתמש בספרי במונח 'שואה' ולא ב־holókauston. דין היהודים היה להישמד, אך לא כן רכושם. קודם גירוש היהודים ורציחתם במחנות הריכוז, שדרו הכובשים הגרמנים את רכוש היהודים בסיוע של משתפי פעולה.

במהלך מלחמת העולם השנייה שדרו הנאצים מיהודי הולנד לפחות 45 מיליארד אירו, על פי שווי הסכום כיום (לא כולל יצירות אמנות וזכויות יוצרים). אחרי המלחמה לקחה על עצמה ממשלת הולנד להשיב את הרכוש השדוד לבעליו המקוריים. הליך השבת זכויות זה נחקר בצורה מקיפה החל מ־1990 ואילך.

כאחד החתומים על ההסכם בין המוסדות הפיננסיים ההולנדים לארגונים היהודיים – שהסדיר באמצע שנת 2000 את השבת נכסי היהודים שנשדדו במלחמה – ולאחר מחקר מקיף שערכתי בנושא, חלחלה בי ההבנה שאיש מעולם לא בחן את ניהול הנכסים של 1,363 יתומי המלחמה היהודים הקטינים. ההתעלמות הגורפת הזו בכל המחקרים שנעשו בנושא, נראתה לי תמוהה. החלטתי לחקור בכוחות עצמי את קורות עיזבון הוריי שנרצחו ואת קורות עיזבונותיהם של שאר יתומי המלחמה היהודים בהולנד, שאני אחד מהם.

כיצד קרה ש־78 שנים לאחר תום מלחמת העולם השנייה מאבקם של יתומי המלחמה היהודים להשבת ירושותיהם טרם הגיע לסיומו?

ומדוע המאבק עגום כל כך, מזדחל ובלתי שוויוני? בספרי הירושה אני מתחקה אחר התשובות לשאלות אלה ותר אחריהן בינות תפיסות המצוי והרצוי השונות כל כך משני צידי המתרס. שזורות בו עובדות היסטוריות ומחקר מדעי לצד סיפור חיי. העובדות ההיסטוריות והציטוטים לקוחים מספרי Roestvrijstaal¹ (טרם תורגם), שהוא מחקר מדעי מקיף המבוסס על מסמכים היסטוריים.²

ספרי הוא הראשון לתאר את תלאות יתומי המלחמה היהודים ההולנדים. ככזה, הוא תורם גם למחקר ההיסטורי של חיי המשפחה בדגש על ילדים וכן לחקר הטיפול בטראומות ילדי מלחמה. בכך מוסיף הספר פרק ייחודי לספרות המחקרית על השואה והשלכותיה. חלקו הראשון של הספר עוסק ברובו בנעוריי, החלק השני בהשבת הזכויות אחרי המלחמה והחלק השלישי בהשבת יתרת הנכסים היהודיים, שעדיין היו בידי המוסדות הפיננסיים והממשלה ההולנדית בשנת 2000. החלק האחרון – הערה אישית לגבי מסע החיפוש שלי – מפרט מה עלה בגורל הרכוש של אחי ושלי, כמו גם רכושם של יתומי מלחמה רבים אחרים.

ספר זה הוא גם מחוות ההוקרה שלי ליתומי מלחמת העולם השנייה ולהוריני שנרצחו.

היה לי הכבוד לייצג את הקהילה היהודית בהולנד לצד אחרים ובכך לתרום תרומה קטנה להשבת רכוש יהודי בשנים 1997-2005. חוקר תמיד תלוי במקורות העומדים לרשותו. עד מהרה התברר לי שלא חסרים מקורות על הגזל ועל השבת הזכויות. שילבתי בספר זה רק חלק קטן מהמידע שברשותי. הבחירה בחומרים שנעזרתי בהם בספר וניתוחם נעשו כמובן משיקולים אישיים. ניתן לעיין ביתר אלפי עמודי המסמכים באתר האינטרנט שלי: www.staal.bz.

בזמן אמת לא תיעדתי בדקדקנות את כל האירועים המוזכרים בספר זה, ולכן נאלצתי לעתים לסמוך על זיכרוני. את פרטי אירועים אלה הבאתי למיטב זיכרוני ובתום לב. האחריות להצגתם היא שלי ושלי בלבד.

¹ <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Manus/Roestvrijstaal.pdf>

² <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten>

בפתחו של ספר זה אני מספר שאחי ואני חבים את חיינו לאנשים שסיכנו את חייהם למען הצלת יהודים במלחמת העולם השנייה. הספר גם מתחיל בעובדה שהולנדים 'טובי לב' הלשינו לכובשים הגרמנים על כוונתם של יצחק ואנה, הורינו, לרדת למסתור. הלשנה שהביאה לגירושם לסוביבור. אחי ואני חייבים את חיינו לקבוצת ההולנדים הראשונה, הגיבורים. לאובדן יקירינו אחראית בין היתר קבוצת ההולנדים השנייה.

ילדים רבים איבדו את הוריהם במלחמה. הקהילה היהודית בהולנד נאלצה להיאבק מאבק מר כדי להחזיר את הילדים הללו לחיק הקהילה היהודית. אני רוצה להזכיר שגם מוסדות יהודים טיפלו ביתומי המלחמה מתוך מחויבות ואהבה רבה לאחיהם. מוסדות אלו סיפקו מחסה ליתומים הקטינים, דאגו לגידולם וסיפקו את צורכיהם החומריים. מוסדות האפוטרופסות היהודיים זכו לתמיכה מועטה בלבד מממשלת הולנד.

אבל מעל הכול, ספר זה עוסק בניהול נכסי יתומי המלחמה על ידי מוסדות האפוטרופסות שלהם. בשנות התשעים של המאה הקודמת הורתה ממשלת הולנד לחקור את השבת הזכויות לאחר המלחמה. כל המוסדות הפיננסיים (כמעט) נבדקו. הספר עוסק בגילוי שלי שמוסדות האפוטרופסות היהודיים לא נבדקו.

לאחר שבעת היותי פעוט וילד במהלך ואחרי מלחמת העולם השנייה נשללו ממני נכסיי הארציים, החומריים והבלתי חומריים, לאחר שהתמודדתי עם הרוע האולטימטיבי, איני יכול עוד להאמין בסדר ובמוסר אלוהי. איני רוצה לקבל את הרעיון שאלוהי אברהם, יצחק ויעקב, שרה, רחל ולאה, תכנן ורצה זאת. ואם רצה, אין הקב"ה אלא שטן. לא, המסקנה שלי היא שמקור הרוע הוא באדם. האדם הוא השטן של עצמו. בעולם הזה, אנשים יכולים לבחור בין טוב לרע. ככוחו של האדם להילחם ב'יצר הרע'.

סיבת תובנה זו אינה העובדה שהעולם שתק כאשר משפחות יהודיות נשדדו מכל רכושן הארצי, הוצאו מבתיהן, גורשו ולבסוף נרצחו במחנות ההשמדה. הסיבה גם אינה הכובשים הגרמנים הארורים על טירוף תורת הגזע שלהם, או הסיפורים שסיפרו שורדי המחנות על

המועצות היהודיות ועל חבריהם האסירים. אסירים שתמורת פת לחם היו מוכנים לשקר, לבגוד באסירים אחרים ולגנוב. אסירים שמכרו את נשמתם לשטן כדי להגדיל את סיכויי ההישרדות שלהם. מקור התנהגות כזאת הוא בדחף ההישרדות של האדם, האינסטינקט החייתי לשרוד בכל מחיר. כפי שנאמר בפרקי אבות, פרק ב, משנה ד: "וְאֵל תִּדְיִן אֶת חֲבֶרְךָ עַד שֶׁתִּגְיַע לְמָקוֹמוֹ, וְאֵל תֹּאמַר דְּבָר שְׂאֵי אִפְשָׁר לְשִׁמוֹעַ שְׁסוּפוֹ לְהַשְׁמִיעַ. וְאֵל תֹּאמַר לְכַשְׁאֲפָנָה אֲשֶׁנָּה, שְׂמָא לֹא תִפְנָה:"

לא, התובנה שלי שמקור הרוע הוא באדם עצמו, גדלה וצמחה במהלך המחקר שערכתי על הגזל שהתרחש במהלך המלחמה, ועל מדיניות השבת הזכויות של ממשלת הולנד והמוסדות הפיננסיים לאחר המלחמה. בוגדים הלשינו ומנעו מהיהודים את מקום המסתור שלהם. הולנדים עדכנו את הגרמנים על תוכניות ירידה למחתרת, וכתוצאה מכך גורשו יהודים למחנות במזרח אירופה. תובנה זו התחזקה גם כשחקרתי את התנהלות ממשלת הולנד הגולה (1940-1945) וכן את החקיקה של הממשלה לאחר המלחמה.

העובדה שפעולות ממשלת הולנד בשנים שלאחר המלחמה היו בהתאם לחוקים שנחקקו אז, אינה מקילה את שפיטתן. חוקים אלה, שנועדו לשקם את מערכת המשפט ההולנדית בהקדם האפשרי, באו לא פעם על חשבון השבת הזכויות של היהודים, קורבנות המשטר הנאצי.

אם נשפוט את השבת הזכויות לאחר המלחמה בהולנד לפי אמות המידה המקובלות כיום, לא נוכל אלא לומר: "השבת הזכויות לאחר המלחמה כשלה. השבת הזכויות ליתומי המלחמה היהודים הייתה בגדר אסון."

'פשעי' היחיד כתינוק היה לצאת לאוויר העולם כיהודי. למזלי הרע זה קרה בהולנד.

פיליפ סטאל

חלק א'

הגזל

פגישה בלתי צפויה

נולדתי ביום קיץ בהיר, 13 ביוני 1941, בבית החולים היהודי באמסטרדם, שהיה ידוע גם בכינויו 'ירושלים של המערב'. יום שישי 13 בחודש. גברת מוניקנךאם, מיילדת בבית החולים, סייעה לי להגיח לעולם מתוך רחם אמי, אנה סטאל, והניחה אותי בזרועותיה.

זמן רב חלף עד שפגשתי שוב באותה מיילדת. זה קרה בהיכל התרבות של תל אביב בחורף 1985. אי אפשר לומר שזיהיתי אותה, אחרי הכול, עברו 44 שנה מאז המפגש הראשון ו'הטראומטי' שלי איתה. עברתי בוכה מבטחת רחם אימי, אל העולם הרה הסכנות של אותם ימים. כשפגשתי מחדש במיילדת הייתי נשוי ואב לארבעה ילדים.

לאשתי הנקה ולי, היה כבר שנים מנוי לקונצרטים של הפילהרמונית בהיכל התרבות. נהגנו ללכת עם שני זוגות חברים, שגם להם היה מנוי. בשנת 1985 מכר אחד הזוגות את המנוי שלו וזוג מבוגר, שלא הכרתי, החליף אותו. בני הזוג הבחינו שהנקה ואני מדברים בינינו הולנדית ועד מהרה נקשרה שיחה בהפסקה של הקונצרט. הגבר היה בעברו רופא באמסטרדם והוא החליט לעלות ארצה כשיצא לגמלאות. כדרכם של זרים שלומדים להכיר אלו את אלו, דיברנו על דא ועל הא. יום אחד שאלו אותנו: "איך שרדתם את המלחמה?"

"המלחמה?"

לחמתי במלחמת ששת הימים, במלחמת יום כיפור וכן בשלום הגליל בלבנון. עברתי גם את מלחמת המפרץ ואת האינתיפאדה. אבל כשהולנדים בישראל מדברים על 'המלחמה', ברור לכולם שמדובר במלחמת העולם השנייה. בזהירות מדודה החלה אשת הרופא לשאול אותי שאלות. מתוך נימוס סיפרתי לה על ילדותי, הוריי ועל סבי

וסבתי. מהפסקה להפסקה הפכו שאלותיה לממוקדות יותר, שאלות שרק מי שהכיר את משפחתי יכול היה לשאול. בשלב מסוים הבנתי שאלה אינן אלא שאלות רטוריות. היא כבר ידעה את התשובות. האם חיפשה אישור לכך שאני אכן האיש שהיא חושבת? עברו קונצרטים רבים ונשאלו שאלות רבות, עד שלבסוף נפתרה החידה והיא אמרה: "אני הייתי המיילדת שלך."

הוצאה מאוחרת לפועל

הוריי נישאו ב־14 בספטמבר 1938. יצחק סטאל היה לְטֶשׁ יהלומים במקצועו, אך במיתון הגדול של שנות השלושים עבד בכניית ועיטור אהילי מנורות. מכאן צמח מפעל אהילים למנורות חשמל, יוזמה שבתוך עשר שנים צמחה לחברה שהעסיקה מספר עובדים. הוא צייר כתחביב, ואת ציוריו היה ממסגר בעצמו בסטודיו שלו.

אנה נתן הביאה עימה לנישואים רהיטים, ציורים, רישומים, תכשיטים ושטיחים. אחת מעבודות האמנות הייתה ציור טבע דומם של הצייר הגרמני המפורסם, הנס פיי.

כמה שבועות לאחר החתונה עבר הזוג הצעיר להתגורר בבית מידות בן שישה חדרים עם מטבח ומרתף, על תעלת פֶּלְנֶטְז'ה מְאוֹדֶרֶחָאחט בשכונת היהודים באמסטרדם. מרתף הבית התפרש לאורכם של שלושה בתים, מה שהפך אותו למתאים ביותר לשמש כסטודיו וכסדנת ייצור של המפעל.

בבית מידות זה התגוררו הם וילדיהם. אחי, מרסל, נולד ביום שישי, 29 בספטמבר 1939. אף אני נולדתי ביום שישי, ביוני 1941. הוריהם והורי הוריהם של יצחק ואנה נולדו בהולנד.

יצחק ניהל עסק מצליח. את העסק, שהיה עיקר הונו, הפקיעו הכובשים הנאצים מידי ב־1942. עוד לפני שהנאצים הפקיעו ומכרו את העסק שלו, הספיק יצחק להשקיע את רווחיו ביהלומים, ציורים, זהב וניירות ערך. בדרך זו שמר על חלק מהונו גם לאחר ההפקעה, ונכסים אלה אפשרו לו להציל את משפחתו מעבודות כפייה וגירוש למחנות ההשמדה, על ידי איתור מקום מסתור בתשלום עבורם או קניית חותמת סֶפֶר לתעודת הזהות שלהם (חותמת של המועצה היהודית באמסטרדם בשנים 1942–1943)

שאפשרה פטור 'עד להודעה חדשה' מגיוס לעבודה כפויה או גירוש למחנות).

אנה ויצחק שמו לב שיותר ויותר שכנים יהודים נעדרים. חלקם הוצאו מביתם על ידי המשטרה ההולנדית, מה שלא נעלם מעינם של השכנים כי השוטרים הלמו על דלתות, צעקו פקודות והיכו באלות. הולנדים לא־יהודים עברו להתגורר בבתי היהודים שגורשו בתיווכם של מתווכי נדל"ן שקיבלו לידם את ניהול נכסי היהודים המגורשים. 'ציידי היהודים' מקרב המשטרה ההולנדית קיבלו תשלום נאה עבור עבודתם, אבל המניע העיקרי שלהם היה בעיקר השנאה ליהודים. הם עברו במחלקות משטרה בעלות מטרה אחת ואחת בלבד: לעצור כמה שיותר יהודים, באלימות אם צריך, ולהעבירם לאס־דה, שירות הבטחון הגרמני.

אבל היו גם משפחות יהודיות שנעלמו בדממה מוחלטת, בדרך כלל באישון לילה. הם עזבו בלי שאיש ירגיש או ידע לאן נעלמו. אלה האנשים שעברו למקומות מסתור.

יהודים אינם רצויים

כיוון שאני נמצא בהולנד לרגל כינוס, מתאפשר לי ללכת לטקס הזיכרון לזכר שביתת פברואר של 1941 באנדרטת 'עובד המספנה' באמסטרדם. הטקס נפתח בחמש אחר הצהריים עם דנדון פעמוני כנסיית הזוֹיֶרְקֶרְק. יוב כהן, ראש העיר של אמסטרדם וחבר מפלגת העבודה ההולנדית, הוא אחד הדוברים בטקס. כשאני נמצא במקומות כאלה מחשבותיי תמיד נודדות חזרה אל ימי ילדותי.

אני מקשיב לנאומים אבל תוכנם אינו מחלחל להכרתי. את נאומו של כהן קראתי לאחר תום הטקס. שמתי לב שהוא נאם את אותו הנאום מוקדם יותר כשדיבר מול איגוד העובדים, אלא ששם התייחס לפועלה של המפלגה הקומוניסטית ההולנדית ב־1941. "כנראה כהן חשב שמוטב לא לגעת בנושא זה בטקס הזיכרון," אני ממלמל. כהן סיים במילים: "גם היום נוכל להתמודד עם הבדלים בינינו ולהילחם באפליה רק אם נעמוד כתף אל כתף. כתף אל כתף, לא עוד גזענות." ראש העיר הודה לנוכחים על תשומת ליבם, תודה שבלי ספק לא נועדה לי.

כבן לעיר אמסטרדם חשכתי על הכינוי Mokum, מקום ביידיש, שניתן לעיר. מזה ארבע מאות שנה, מאז האינקוויזיציה הספרדית ועד למלחמת העולם השנייה, חיו בעיר זו יהודים רבים שהתערו בחברה ההולנדית. אבל המצב השתנה מהר מאד אחרי 1941. הכובשים הגרמנים הטילו על היהודים מגבלות יותר ויותר קשות. מפלגת ה־NSB, התנועה הנאציונל-סוציאליסטית של הולנד, שיתפה עימם פעולה ברצון רב.

הגרמנים לא היו מוכנים לסבול כל הפרה שהיא של הסדר הציבורי. פעולות הנקם היו אכזריות ומטרתן הייתה להשיב את הסדר

על כנו ולרפות ידי כל מי שתכנן מחאה נוספת. לעומת זאת, לא רק שגילו סבלנות כלפי אלימות נגד יהודים ברחובות, אלא אף עודדו אותה. כוחות לובשי מדים שחורים של ה-NSB פעלו ביתר שאת. הם עוררו פרובוקציות בשכונות שבהן התגוררו יהודים, ניפצו זגוגיות חלונות והכריחו בעלי בתי קפה לתלות שלטים עם הכיתוב 'אין כניסה ליהודים'. הפרובוקציות הובילו לכמה התפרעויות תושבים באזור כיכר רמברנדטפליין באמסטרדם. התנגשויות היו עניין יום יומי כמעט.

ב-11 בפברואר 1941 עמדו יצחק ואשתו ההרה והביטו מבעד לחלון ביתם אל התעלה השקטה. רגע לאחר מכן הופרה השלווה. הם שמעו רעש עולה מן הרחוב. תחילה היה הרעש חלש מאד, כמעט בלתי מורגש, אחר כך הלך והתקרב. אלה היו צעקות של גברים. חלפו כמה רגעים עד שהבינו שמדובר ביחידה צבאית הצועדת בשירה אדירה על הפלנצ'ה מאוידרחראחט לכיוון התיאטרון ההולנדי, ההולנדרסה סכאובורך. אחר כך חצו את תעלת נוי היינחראחט והתקדמו אל כיכר וטרלופליין דרך שכונת היהודים. יצחק זיהה את מדי ה-NSB שלהם. הוא רטן: "הם באים להרביץ ליהודים. זאת התגובה של הגרמנים להפרות הסדר של הימים האחרונים בשכונה."

למחרת סיפר פטר דירדורף, בעל הבית של יצחק ואנה, שקבוצת בריונים של המפלגה הקומוניסטית נקראה לבוא מייד לעזרת היהודים. "הם היכו באלות ומוטות ברזל. הם השתמשו גם בכבוקים מלאים באקונומיקה. כמה עדים אמרו שנוורו יריות."

לאחר קרב הרחוב, שנמשך דקות ספורות בלבד, נשאר מוטל בחוץ הנדריק קוט, חבר NSB שהיה פעיל בפלוגת ה-WA של המפלגה. הוא שכב שם מחוסר הכרה ומת כמה ימים לאחר מכן בבית החולים בינגנסטהויס שבאמסטרדם. מפלגת NSB ניצלה את הלווייתו למשיכת תשומת לב ציבורית לעוול שנגרם לה. בפרסומיהם טענו כי קוט נרצח באכזריות ושעל גופו היו אינספור פצעים וסימני דקירה.

הם טענו שיהודי רכן מעל קוט השכוב פצוע על הקרקע וליקק את שפתיו המוכתמות בדם. עוד טענו שאפו ואוזניו של קוט ננשכו מעליו ושאת מותו גרמה נשיכה אכזרית של הגרגרת. התברר שכל זה היה תעמולה של ה-NSB. בפועל, כשמצאו השוטרים ההולנדים את קוט היה על גופו פצע אחד בלבד.

"אני לא שקט, זה מריח לי כמו פוגרום," אמר יצחק לאנה. "בואי, אנחנו הולכים. ניקח את הילד ונלון כמה ימים בדירה שלנו ברחוב אוֹקְהֶמסטרטא. כשהמצב בשכונה יירגע, נחזור לכאן."

יצחק צדק. הגרמנים השתמשו במותו של קוט כדי להשליט סדר במצב. בתוך פחות משבוע נערכו שתי פשיטות. הגרמנים בעטו בדלתות בתי היהודים, שחררו כלבי דם, המשמשים לציד, וריכזו את הגברים היהודים בכיכר יוֹנְסֶ דניאל מאיירפליין. יותר מ-400 גברים, שגילים נע בין 18 ל-35, גורשו למחנות הריכוז בוכנוולד ומאוטהאוזן. לימים התברר שבתום שנה רובם מתו מרעב או מאלימות.

המצוד ברובע היהודי באמסטרדם, שהוביל להתמרמרות רבה בקרב האוכלוסייה, היה הגורם המיידי לשבייתת פברואר. כשבועיים לאחר הפשיטות התכנסו עובדי עירייה רבים בכיכר נורדמארקט באמסטרדם. בכינוס השתתף דירק ואן נימוויֶיֶחֶן, עובד תברואה של העיר אמסטרדם, שמונה על ידי הנהגת המפלגה הקומוניסטית הבלתי חוקית של הולנד לנאום בפני החברים שנאספו באותו ערב ולקרוא להם לשבות. בסודיות מרבית הגיעו כמעט 400 עובדים לכיכר. דירק ידע שעומד לרשותו זמן קצר בלבד, לא יותר מכמה דקות. הוא נעמד על מקלט ההפגזות האוויריות, הבנוי קרשים ואדמה, ודיבר בקצרה ובלי מיקרופון: "את הטרור הזה נגד שכנינו היהודים אסור לנו להשאיר חסר מענה. מחר, חברים, חייבת להיות שביתה."

זה דרש אומץ. דירק ואן נימוויֶיֶחֶן ידע איזה עונש צפוי לו אם ייתפס. האנשים התפזרו לביתם בדממה. מתחת למעיליהם החביאו עלונים עם הקריאה 'שביתה, שביתה, שביתה', אותם תכננו לחלק במקום העבודה בבוקר המחרת.

היוזמה נחלה הצלחה. ב-25 בפברואר 1941 אמסטרדם שבתה למשך יומיים. החשמליות נעלמו מרחובות העיר, עבודות התברואה

נעצרו. העבודה במספנות נפסקה, הנשים בבתי המלאכה הלכו הביתה ועבודות הבניין עמדו מלכת. בתוך יומיים הפכה המחאה לשביתה גורפת שלקחו בה חלק יותר מ-300,000 עובדי מדינה, פועלים, חנוונים, סטודנטים ותלמידי בית ספר באמסטרדם וסביבותיה. השביתה התפשטה גם למקומות נוספים בצפון הולנד ובעיר אוטרֶכְט. זאת הייתה תשובת אמסטרדם לפעולות הטרור נגד היהודים: אין מקום לגזענות ואנטישמיות בעיר שלנו. זה היה אות להתנגדות לאומית נגד הגרמנים.

השביתה הלא צפויה הפתיעה את הגרמנים. עוד לא קרה ששבתו במחאה נגד האנטישמיות ורדיפות היהודים. עד מהרה התאוששו הגרמנים והפעילו כוח רב כדי לסיים את השביתה. תשעה נהרגו ורבים נפצעו קשה. בהמשך נערכו גם מעצרים והוצאות להורג.

שוכתים רבים נתפסו. גם דירק ואן נימוויחן נעצר, אבל הוא הצליח להימלט ולהימנע מגירוש. השביתה הסתיימה לאחר יומיים בלחץ מועצת העיר אמסטרדם ובסיוע כוחות מכבי האש והמשטרה של אמסטרדם. הגרמנים קנסו את הערים שהשתתפו בשביתה קנסות כבדים. על אמסטרדם הושט קנס בסך 15 מיליון גילדן.³ מצוד נפתח אחר חברי המפלגה הקומוניסטית ההולנדית. כתוצאה מכך, שביתה נוספת שתוכננה לא יצאה לפועל. סילוקם השיטתי של היהודים משורות החברה, שלילת זכויותיהם, שדירת נכסיהם והונם, מעצרים וגירושם למחנות הריכוז, נמשכו ללא הפרעה.

בקיץ 1942 יצחק סטאל הפך לשותף בבית המרגוע היהודי הרצברג שבאמסטרדם. הוא קיווה שעיסוק זה יציל אותו מגירוש. הנאצים העמידו פנים שהם שולחים רק אנשים כשירים לעבודה למחנות בגרמניה. את החולים והנסעדים עזבו לעת עתה לנפשם. תפקיד חדש זה אכן העניק לאבי 'חותמת סֶפֶר'. אולם באביב 1943, בהוראת

3 ב־1 בינואר 1999 הוחלף הגילדן באירו. בתחילת 1999, גילדן אחד היה שווה 0.45 אירו.

הגרמנים, פשטה משטרת אמסטרדם החרוצה על בית המרגוע. כל יושביו וחברי הצוות גורשו. רצה הגורל ובדרך מקרה יצחק לא היה במקום בזמן הפשיטה. האירוע הביא את הוריי להבנה שהם ומשפחתם בסכנה. הם החלו לחפש אחר מקום מסתור.

מציאת מקום מסתור להורים עם ילדים קטנים (אחי ואני היינו אז בני ארבע ושנתיים בהתאמה) הייתה משימה קשה עד בלתי אפשרית. לזוג לבדו היה מעט קל יותר למצוא מקום, ולמצוא מקום לילדים ולתינוקות לבדם, במיוחד אם הם היו בלונדינים ולא נראו יהודים, היה הכי פחות קשה.

יצחק ואנה התלבטו במשך חודשים אם להפקיד את אחי ואותי בידי זרים כדי להתחבא בכתובת מסתור אחרת. בסופו של דבר, זה מה שבחרו לעשות.

בשעות הערב המאוחרות של יום שישי, 21 במאי 1943, הגיע הרגע. אנה הייתה הראשונה לשמוע את הנקישות החלשות על הדלת. ליבה הלם בפראות, היא סימנה ליצחק, הם חיבקו זה את זה והאזינו בדריכות כדי לוודא שזה אכן האות המוסכם.

"תפתחי, אלה אנשים טובים," לחשה דודה קור, גיסתו הלא־יהודייה של אביה של אנה.

"איפה הילדים? אנחנו צריכים למהר. אני צריכה להיות במקום המפגש באמסטרדם בעוד רבע שעה."

"הם עדיין ישנים, אני אעיר אותם. הנה תיק קטן עם כמה צעצועים ודובון בשבילם," אמרה אנה.

מרסל אחי ואני הכרנו את דודה קור ואת דוד יָאָפּ, הם ביקרו בקביעות. לפעמים לנו אצלם כמה ימים. לכן סוכם שקור תיקח אותנו מבית הורינו למקום המסתור באמסטרדם שיועד לנו על ידי המחתרת. הלומי שינה ואחרי חיבוק אחרון מאבא ואימא, הועברנו לזרועותיה של דודה קור. היא יצאה בשקט מהדלת, הרכיבה אותנו על האופניים ונעלמה לתוך חשכת הלילה.

במקום המפגש, לא הרחק מפלנטז'ה מאוֹדֶרְחֶרַחַט בשולי שכונת היהודים, היוֹדֶנְבוֹרֵט, המתין לנו דָאן, אחיה של דינה הנדריקה ואן וורדן־פינגֶרהוּטס, המתגוררת בעיירה סוֹסֵט, שהסכימה להסתיר אותנו ועוד ארבעה ילדים יהודים נוספים.

מלחמת העולם השנייה

יומיים אחרי הפלישה הגרמנית לפולין (1 בספטמבר 1939), הכריזו בריטניה וצרפת מלחמה על גרמניה. מלחמת העולם השנייה החלה. הולנד הצהירה שוב על נייטרליות, אך ללא הועיל. הגרמנים תקפו את ארצנו הקטנה, כמו גם את בלגיה ולוקסמבורג, בבוקרו של יום שישי, 10 במאי 1940. הגרמנים גברו בקלות על הצבא ההולנדי, שלא היה חמוש כראוי. הצבא ההולנדי הצליח להתנגד במידה מסוימת רק במורד־ייקפרות, אֶפְסְלוֹיט־ייק וחֶרְפֶּפֶר. לאחר שלושה ימים העביר השר מקס סטיינְפֶּרְה, בשם המלכה והקבינט, את סמכות הממשל בהולנד למפקד העליון של הצבא ההולנדי. עוד באותו יום, ברחו המלכה וילהלמינה, עם חברי הקבינט ההולנדי, ללונדון. הנסיכה יוליאנה ושתי בנותיה, ביאטריקס ואירנה, עזבו יום קודם לכן לבריטניה ומשם לאוטווה.

ארבעה ימים לאחר הפלישה הפציצו הגרמנים את רוטרדם. התוצאה הייתה כ־800 הרוגים ו־78,000 איש שאיבדו את ביתם. האיום הגרמני שגורל ערים אחרות – ואוטֶרְכֶט בראשן – יהיה כגורל רוטרדם, הוא שהביא לכניעת הולנד. יום לאחר מכן חתם הגנרל וינקלמן על הסכם הכניעה בכפר רייסאורד. הגרמני ארתור זייס־אינקווארט הפך למושל הולנד. הוא הושבע לתפקיד באופן רשמי על ידי גנרלים גרמנים של הוורמאכט ופקידים הולנדים בריֶדֶרְזָל, היכל האבירים בהאג.

העברתו של זייס־אינקווארט מווינה להאג נתפסה בעיני רבים כהשפלה. קודם לכן כיהן לתקופה קצרה כקנצלר גרמניה ולאחר מכן כמושל אוסטריה המסופחת. זייס־אינקווארט היה ידוע כבעל דעות מתונות בכל הנוגע לפתרון 'בעיית היהודים' בווינה. בהולנד הוא הוכיח

לממונים עליו את טעותם. עד מהרה החל זייס-אינקווארט, בתפקידו כמושל הולנד, לשלוח לגרמניה עובדי כפייה.

עד 1942 הוגדרה העבודה בגרמניה כהתנדבות, בעוד בפועל נאכפה על ידי הממשלה. אחרי שביתת פברואר הוריד זייס-אינקווארט את הכפפות. הוא פעל בחריפות ובקנאות נגד ההתנגדות ההולנדית לכיבוש והנהיג את הגיוס הכפוי לעבודה בגרמניה. הוא נעזר במשטרת הבטחון הגרמנית, ה-Sicherheitspolizei, באסדה, במשטרה ההולנדית ובפקידי ממשל הולנדים כדי למנוע את ההתחמקות מהפקודה. יותר מ-500,000 הולנדים גורשו לעבודה בגרמניה. אחוז קטן מאוד מהם הלך מרצונו החופשי.

זייס-אינקווארט השית על הולנד משטר כלכלי ללא התחשבות בתקנות אמנת האג, אותה החשיב מיושנת. הוא החרים רכוש ציבורי ופרטי בהיקף נרחב. אחד מצעדיו הראשונים היה הנהגת מספר תקנות כלכליות מפלות נגד יהודים. פקידי ומוסדות פיננסיים הולנדים סייעו לגרמנים ליישם את המדיניות החדשה. התקנות יצאו לפועל; יהודים חויבו להירשם, לענוד טלאי מגן דוד צהוב ואולצו לעבור לגור בגטאות. עבור שוד היהודים הגה זייס-אינקווארט שיטה 'משפטית' פחות או יותר, שהוחלה על כל רכוש יהודי באשר הוא.

מעל לכול, הוא היה אחראי לגירושם של 107,000 יהודים הולנדים, 245 צוענים וכמה עשרות לוחמי מחתרת למחנות ריכוז והשמדה. רק אלפיים מהם חזרו.

המועצה היהודית בהולנד

לאחר מחאות פברואר בכיכר רמברנדטפליין באמסטרדם וביודנהוק הסמוכה, זימנו השלטונות הגרמניים כמה דמויות יהודיות בולטות במטרה להקים מועצת יהודים באמסטרדם. על מועצת היהודים, היודסה קאט, הוטלה המשימה לסייע בהשבת הסדר. הם היו הגוף המייצג של היהודים מול הכובש הגרמני והיה עליהם לוודא שהיהודים ימלאו אחרי הוראות הכובש. היהלומן הידוע, אברהם אשר, יושב ראש בית הכנסת ההולנדי הראשי, ופרופסור דוד כהן, קיבלו עליהם לעמוד בראש המועצה במשותף. הם כבר עבדו יחד למען פליטים יהודים לפני המלחמה. ב־13 בפברואר 1941 התכנסה המועצה היהודית, ובה עשרים חברים. יושבי הראש התעקשו שהיהודים ימסרו את נשקם. הם רצו שהקהילה היהודית תמשיך לנהל חיים תקינים ככל האפשר חרף הנסיבות הקשות. עלון המועצה הפך לשבועון היהודי, באישור כוחות הכיבוש, כמובן. מאביב 1941 ועד סתיו 1943 היה שבועון זה השופר דרכו העביר הכובש הגרמני את פקודותיו לקהילה היהודית בהולנד.

הגרמנים האצילו עוד ועוד סמכויות למועצה היהודית, כך שלא זו בלבד שכוחה גדל בהדרגה, אלא גם גודלה. בעוד המועצה מנתה עשרים חברים ביום הקמתה, באביב 1943 עבדו בה כשמונת אלפים איש. מחלקות, תתי מחלקות וועדות שונות צצו ברחבי הולנד. המועצה היהודית הפכה למדינה בתוך מדינה. אפשר לומר שהיא תפקדה כממשלת יהודי הולנד. ל'ממשלה' הזו היה כוח ביצועי בלבד. הסמכות המחוקקת הייתה, כמובן, הכובש הגרמני והוא בלבד. המועצה היהודית הפכה בהדרגה שותפה לתוכניות הגרמניות. היהודים בהולנד היו רשומים ומופרדים משאר אוכלוסיית הולנד.

תוצאה ישירה של מדיניות הכיבוש הגרמני הייתה הקמת התיכון היהודי באמסטרדם. בסוף 1941 גורשו הילדים היהודים מבתי הספר והורשו ללמוד רק בתיכון אחד במזרח אמסטרדם. התלמידה המפורסמת ביותר הייתה אנה פרנק. ההיסטוריון הידוע, ז'אק פרסר, היה אחד המורים. בספרו 'אבדון', השמדת היהדות 1940-1945 הוא כותב:

"התיכון היהודי היה בית ספר רגיל עם תלמידים שמאחרים לכיתה, ילדים שובבים, עונשים וחיסורים. אבל החיסורים בבית ספר זה לא דמו לאלו של בתי ספר אחרים. לא היה מדובר בהפסד של יום לימודים פה ושם. בימים שלאחר הפרות סדר בעיר, היו כמה כיסאות בכיתה נותרים מיותרים. הילדים היו מביטים בדממה במושבים הריקים שבהם ישבו קודם חבריהם, מבטים שהבהירו מה אירע באותו לילה. לפעמים היה חבר לכיתה מנופף בידו, סימן לירידה למקום מסתור, או שהיה תופס ברגל השולחן לסמן שהמשפחה נלקחה. הפנטומימה הזאת הייתה קורית שוב ושוב."

לקראת סוף שנת הלימודים של 1942, התכנסו התלמידים בחגיגות לטקס הסיום. המורים והתלמידים ישבו וחיכו לדובר, פרופסור דוד כהן, יושב ראש המועצה היהודית, שבניגוד למנהגו איחר להופיע. לאחר שלבסוף הגיע כהן ונשא דברים בפני התלמידים, הוא אמר נסער וללא הסבר לז'אק פרסר: "כל שעה שהמלחמה הזאת נמשכת היא שעה נוראה." רק מאוחר יותר נודעה לפרסר הסיבה להגעתו המאוחרת של יושב הראש. רגע לפני הגעתו לתיכון נודע לכהן כי הגירוש יתחיל בקרוב. הגירוש למחנות הביא למותם של כ-105,000 מיהודי הולנד.

אדולף אייכמן, היושב בברלין, קבע את לוח הזמנים ואת מספר היהודים שיגורשו בכל שלב. משטרת הולנד באמסטרדם ביצעה את הפשיטות בסיוע מכבי האש המקומיים. הפשיטה הגדולה הראשונה התרחשה ביולי 1942 במרכז ובדרום אמסטרדם.

כך החל השלב האחרון של הפתרון הסופי. ב־15 וב־16 ביולי יצאו הרכבות הראשונות מווסטרבורק לאושוויץ. ניסיונות המועצה היהודית לצמצם את מספר היהודים המועמדים לגירוש עלו בתוהו. עם זאת, הגרמנים התירו למועצה להקים מערכת פטורים זמניים מגירוש. על המועצה היה לבחור בעצמה את עובדיה שיהיו זכאים ל'חותמת ספֶר' (Sperr stamp) הנכספת. התוצאה ההגיונית הייתה התנפלות המונית על המועצה. אייכמן לא היה מרוצה ממספר היהודים המגורשים. הוא רצה עוד. הגרמנים הורו למועצה למלא את המכסה והשאירו בידיה את ההחלטה מי יופיע ברשימת הגירוש. זהו ללא ספק אחד המעשים המחרידים, האכזריים והבלתי אנושיים של הכובש הגרמני.

כדי למנוע את האפשרות הגרועה יותר – כך סברו ראשי המועצה היהודית – המשיכה המועצה למלא את התפקיד שהסכימה לקחת על עצמה.

לאחר תחילת גירוש היהודים החליטה הוועדה המרכזית, בישיבתה ב־31 ביולי 1942, כי מחובתה לסייע ככל האפשר למי שנאלץ לעזוב. לשם כך הוקמה 'מחלקת הסיוע למגורשים' וסם רות מונה למנהל הכספים שלה. הוא התאים לתפקיד משום שלפני כן שימש כיועץ ומפקח ראשי של ועדת הכספים של המועצה היהודית. סם היה מנהל מחלקת המחנות והיה דמות מוכרת בקהילה היהודית.

יצחק ליפשיץ כותב בספרו צדקה: "בזכות מסמכים שנשתמרו – דוח מפורט שהגיש סם רות לנשיאי המועצה בתאריך ב־29 בנובמבר 1942 – אנו מודעים לעבודה הרבה שביצעה מחלקת הסיוע למען היהודים המועמדים לגירוש."

המחלקה, שאורגנה באופן מקצועי לעילא, כללה שני משרדים ראשיים, שש תתי מחלקות, שישה משרדים מחוזיים, מחלקה למחנה ווסטרבורק ומחלקה למחנה פּוֹכֵט. בשני המשרדים הראשיים לבדם עבדו 547 איש, 62 מהם בשכר. 485 העובדים הנותרים עבדו תמורת

החותמת שפטרה אותם זמנית מהגירוש. ליפשיץ מגיע למסקנה הבאה: "תהא דעתנו על המועצה היהודית אשר תהא, העבודה הסוציאלית שבוצעה בהנהגתה ועל ידי עובדיה, סיפקה ליהודים הנרדפים תמיכה רוחנית וחומרית. הגם שהתמיכה הרוחנית התפוגגה בתאי הגזים והתמיכה החומרית נגנבה על רציפי מחנות הריכוז – ברגע שניתנה, הייתה לה משמעות רבה. התמיכה באומללים הייתה עניין של צדק, של צדקה."

כשאני קורא שורות אלה אני שואל את עצמי, איזו מין צדקה? כמה ציני לקרוא לתמיכה זו 'צדקה'. צדקה היא המצווה היהודית לתת לעני די מחסורו. המילה נגזרת מהמילה 'צדק'. צדקה בדת היהודית אינה נתינה מרצון אלא חובה. הרמב"ם קבע שכל סוג של מתן עזרה הוא מצווה והוא מנה שמונה רמות של צדקה. הצורה הגבוהה ביותר של צדקה היא למשל למנוע מאדם להפוך לנזקק על ידי מתן עבודה או לוויית כסף להקמת עסק. עובדי המועצה היו מודעים לתוכניות הגרמנים וידעו מה המשמעות של להיות 'מגורש'. הם ידעו היכן מסתיים המסע ואיזה מוות נורא מחכה לנוסעים.

כסף ורכוש רב נאספו מהיהודים עבור הסיוע ל'מגורשים'. כמו למשל, משפחה מִבְּאִלִּיסְטְרַאט, שמנתה גבר, אישה ושנים-עשר ילדים, ביקשה וקיבלה בגדים תחתונים ועליונים עבור הילדים. אלמנה, שבעלה נרצח במאוטהאוזן, נותרה עם שישה ילדים בגילים שנה עד ארבע-עשרה שנים. היא ביקשה וקיבלה מהמחלקה ביגוד והנעלה עבורם.

מחלקת הסיוע למגורשים טיפלה בבקשות. השורה התחתונה היא שמחלקה זו נתנה ביודעין תקוות שווא לאלה שגורלם נחרץ ובכך הקלה על מבצעי הגירוש. זאת בדיוק הייתה מטרת הגרמנים; שהכול יתנהל בצורה חלקה, מאורגן ומסודר. אסור היה שהעוזבים ידעו על הגורל הנורא שמחכה להם. האם אפשר לדבר כאן על צדק, על צדקה? האם מותר בכלל? האם לא היה צודק הרבה יותר, צדקה כמובן הגבוהה של המילה, לחלץ את האנשים הללו מציפורני כוחות הכיבוש, בין

היתר בכסף וסחורות שנאספו מהיהודים העשירים יותר, ובכך למנוע מהם להפוך ל'מגורשים'?

חברי המועצה שנותרו בחיים חבים את חייהם ואת חי משפחותיהם לעבודה שלקחו על עצמם בהתנדבות. מובן שאין פסול בלנסות להציל את עצמך ואת הקרובים אליך. השאלה היא כיצד. במקרה זה, חייהם ניצלו הודות להקרבת חיי יהודים אחרים. אני אומר זאת בפה מלא.

הפשיטות והגירושים הטביעו את חותמם גם על המועצה היהודית. ב־1 באפריל 1943 עמד מספר העובדים במחלקות השונות על למעלה משמונת אלפים, רובם המכריע ללא שכר. ארבעה חודשים לאחר מכן, בתחילת אוגוסט, נותרו מעט יותר מאלף, מתוכם 369 בשכר. בסוף אוגוסט של אותה שנה עבדו במועצה רק 92 מנהיגים ומנהיגות של הקהילה היהודית. האירוניה היא, שבתום המלחמה הפכו רבים מהם לחברי הנהלה של מוסדות האפוטרופוסות ליתומי היהודים. החברים החשובים ביותר בוועדת הביקורת של המועצה עבדו דווקא במוסדות האפוטרופוסות לאחר המלחמה. צירוף מקרים?

לאחר הטרנספורט של 29 בספטמבר 1943, הכריזו הגרמנים על אמסטרדם עיר 'נקייה מיהודים'. בזאת חדלה המועצה היהודית מלהתקיים. עבור שירותיהם נשלחו ראשיה למחנות ריכוז במקום למחנה השמדה. לא שהשהות שם הייתה נעימה, אבל הסיכוי לשרוד היה גדול יותר. ב־1944 חיכתה לקבוצה מיוחדת זו רכבת בווסטרבורק, שהובילה אותם לטרזינשטט. שני יושבי הראש של המועצה חזרו משם בחיים.

לא כולם תמימי דעים בנוגע למועצה היהודית. האם היו סיבות מוצדקות לקיומה? יש שמגלים הבנה לעבודתה. אחרים מאשימים את חברי המועצה בשותפות לשוד ולרצח יהודים בזמן הכיבוש הגרמני. אני מסכים לחלוטין עם סם דה וולף, שכתב בשבועון דה פלאם (De Vlam) ב־11 בנובמבר 1947:

"אין לדון לכף חובה את אשר וכהן באשמה הקולקטיבית. אין זה מתפקידו של בית המשפט הפלילי ההולנדי לפסוק בעניין האשמה היהודית המיוחדת. רק הקהילה היהודית יכולה לפסוק בעניין זה. ואני מאמין שהעם העתיק בהיסטוריה לא ישפוט את מי שעוולותיהם כבר נשפטו בתולדות הימים."

גנבים בני הזמן המודרני

הנאצים החליטו שעל היהודים 'להיעלם', אך לא כך רכושם. עוד לפני שהחלו הנאצים בהרג היהודים, החלו לשדוד את רכושם באופן שיטתי. מדובר היה בכל רכושם עלי אדמות: מניות, פיקדונות, מזומנים, ביטוחים, שטרות חייבים, עסקים שנמכרו, נדל"ן ומשכנתאות, תכולות בתים, תכשיטים ודברי ערך אחרים.

כבר בחודש הראשון לכיבוש החל זייס-אינקווארט ברדיפת היהודים באופן שיטתי, והחל להשית תקנות מפלות שהדירו אותם מהמרחב הציבורי. המטרה הייתה להפקיע מהם את זכויותיהם. למטרה זו הוקמו מוסדות ייעודיים שנעזרו בשורה של שבע-עשרה תקנות. עבודתו של זייס-אינקווארט בהולנד הייתה קלה מאד; ברישומי האוכלוסין של הערים, לצד השם והכתובת, צוינה גם ההשתייכות הדתית של התושבים. איתור האוכלוסייה היהודית, אם כן, היה משימה פשוטה למדי.

כדי להפוך את השוד ל'חוקי', היה צריך להגדיר תחילה את המונח 'יהודי'. זה קרה עם התקנה הרביעית ב-22 באוקטובר 1940, שקבעה שכל חברה שבה הייתה ליהודים מידה מסוימת של השפעה, הייתה מחויבת לדווח על כך ל-Wirtschaftsprüfstelle (WSP).

כל תקנה חדשה נועדה לשלול עוד ועוד זכויות מיהודים וקידמה את תהליך הדרתם ההדרגתי אך העקבי מהמרחב והחיים הציבוריים. תחילה 'טיפלו' ביהודים בעולם העסקים, בחיי החברה ובמנגנוני השירות הציבורי. אחר כך הגיע תור הרכוש הפרטי.

תוכנית גזל רכוש יהודי הולנד, בוודאי ובוודאי בשלבה הראשוני, הוסתרה מהציבור. הכוונות האמיתיות הוסוו כדי למנוע אי שקט. מילים כמו שוד, ביזה או שלל מעולם לא נשמעו והיו בגדר טאבו.

הגרמנים סברו שריכוז הנכסים היהודיים יקל על עבודת הגזל. שני מוסדות הוקמו במיוחד למטרה זו: ליפמן־רוזנטל ושות'־סרפטיסטראט (LIRO) והמכון לרישום וניהול רכוש יהודי (VVRA). שני מוסדות אלה היו אחראים על תיעוד וניהול הרכוש היהודי; ב־VVRA הופקדה התמורה שהתקבלה ממכירת חברות ועסקים של יהודים, ב־LIRO הופקד בפקודה רכוש אישי.

ליפמן־רוזנטל ושות' היה בנק יהודי מפורסם שהוקם ב־1859 ברחוב נוי ספיין־לסטראט באמסטרדם. היו לו קשרים טובים בשווייץ, אנגליה וארצות הברית. הבנק היה בבעלות שני שותפים יהודים, שלהם מונה ב־1941 מנהל גרמני. 'ממונה מטעם' זה קיבל בקיץ 1941 הוראה מהגרמנים לפתוח לבנק סניף חדש. המבנה שנבחר לשכן את הסניף החדש היה גם הוא באמסטרדם, ברחוב סרפטיסטראט 47-55, ומכאן ששמו של הסניף החדש היה ליפמן־רוזנטל ושות'־סרפטיסטראט, או בקיצור לירו (LIRO). לסניף החדש היה אולי שם דומה, אך בפועל לא היה קשור כלל לבנק היהודי הוותיק. הגרמנים השתמשו בשם הבנק היהודי הידוע כדי לתת לסניף החדש אמינות בקרב הקהילה היהודית.

במאי 1941 הקימו הגרמנים את ה־VVRA. ה־VVRA לא נקט במדיניות שוד פעילה, אלא שימש כלי להפקדת הון נזיל, שהתקבל לאחר מכירת עסקים ונכסים של יהודים וניירות ערך – בעיקר מה־LIRO. הכסף שהופקד נותב להשקעה.

ב־8 באוגוסט 1941 יצא צו, שלימים נודע כ'צו לירו הראשון', שהורה ליהודים להעביר או להפקיד את נכסי ההון שלהם – מזומנים, ניירות ערך, נכסים ופיקדונות בבנקים ובמוסדות כספים ואשראי.

גם יצחק נאלץ להישמע לצו ובחורף 1941 העביר את נכסיו ל־LIRO. "אני לא דואג", אמר לאנה, "זה סניף של ליפמן־רוזנטל ושות' וכבר עשיתי איתם עסקים בעבר. זה בנק רגיל והוא קרוב לבית." אבל הוא לא היה משוכנע. ליתר בטחון, חלק מנכסיו לא העביר לבנק זה.

עד סוף 1942 הצליחו הגרמנים להסוות את גזל נכסי היהודים. מראית העין כי LIRO הוא בנק רגיל שמתעד בחשבונות אישיים את הנכסים שהופקדו בו, נשמרה. אפשר היה למשוך מהחשבונות כסף עבור הוצאות מחיה, תשלומי מיסים, החזרי משכנתאות וחיטלים למועצה היהודית. אולם צווים חדשים הבהירו שה-LIRO הוא לא רק המקום שמרכז את ההון הכספי היהודי, אלא גם המקום שבו מופקע הון זה סופית מבעליו. כעת נחשף טבעו האמיתי של ה-LIRO כבנק גזל. משנת 1943 לא תועדו עוד חשבונות אישיים של יהודים. החשבונות הקיימים הועברו כולם לחשבון-על אחד. למעשה, צעד זה העיד על מגמת גזל חשבונות הבנק של היהודים כולם.

בצו מ-11 באוגוסט 1941 דאג ה-NGV (Niederländische Grundstücksverwaltung), הגוף הגרמני לניהול הנכסים בהולנד, לחיסול נכסי הנדל"ן והמשכנתאות של היהודים. כ-12,000 מגרשים וכ-6,000 משכנתאות בשווי כולל של כ-172 מיליון גילדן דווחו ל-NGV, מתוכם היה שווי נכסי המקרקעין כ-150 מיליון גילדן. לאחר רישום המקרקעין והמשכנתאות, החל ה-NGV למכור את הנכסים ולגבות ריבית וחוזרים על המשכנתאות שהופקעו. ההכנסות הועברו ל-VVRA.

עד מהרה העביר ה-NGV את ניהול הנכסים לשתי חברות של מפלגת ה-NSB ההולנדית: משרד נוביסקום וה-ANBO, הגוף המנהל הארצי לניהול נדל"ן. ה-ANBO מכר בתורו את הבתים.

קרקעות חקלאיות בבעלות יהודית נרשמו עוד קודם לכן ובעליהם נצטוו למכור את אדמתם ללא-יהודים לפני סוף 1941. סך שווי הקרקעות החקלאיות עמד על כשבעה-עשר מיליון גילדן. גם סכום זה הועבר ל-VVRA.

בכך הושלם בידור יהודי הולנד. הם הודרו ממוקדי הכוח ומשוק העבודה, נותרו חסרי פרוטה והיו תלויים לחלוטין במועצה היהודית למחייתם. המועצה קיבלה מדי חודש סכום קבוע מה-LIRO שנועד לחלוקת קצבאות.

דוח ממשלת ארצות הברית משנת 1946, שפורסם במאי 2000,

מתאר את המוסדות הפיננסיים בהולנד שגזלו רכוש יהודי בשם הנאצים כ"גנבים היעילים ביותר של הזמן המודרני." ב־1946 נאמד השלל בכשלושה מיליארד גילדן. השווי הנוכחי בשנת 2016 הוא כ־45 מיליארד אירו.

דוד יאפ

בשנת 1978 אשתי הִנָּקה ואני נסענו להולנד לרגל עסקים. ניצלתי את ההזדמנות לחיפוש אחר תשובות לשאלות רבות שנותרו עד אז ללא מענה. בני משפחתי מעולם לא דיברו איתי על קורותיי במלחמה. גם לא הייתי פָּשֶׁל לדעת. אבל בגיל 37 חשתי שהגיעה העת והתחלתי לאסוף מידע על שושלת משפחתי. התכתבתי עם מוסדות שונים. חיים ואן דר פֶּלְדֶה, חבר יקר וחוקר גנאלוגיה נלהב, הציג לי את אילן היוחסין שלי.

ראשית ביקרתי במרשם האוכלוסין באמסטרדם. עליתי על חשמלית מספר 2 ונסעתי לתחנה המרכזית. משם המשכתי רגלית לתעלת הירֶנְחָרְאָחט. מרכז אמסטרדם מלא בניגודים; מצד אחד, נגלים לעיני המבקר בה בתי התעלה ההדורים על חזיתותיהם המיוחדות שנבנו בתקופת תור הזהב, הארמון המלכותי בכיכר דאם, שרידי המנזרים ובתי הכנסת הרבים. מצד שני, יש בה שפע חנויות סקס, זונות בחלונות האדומים, מופעי פיפ שואו, בתי בושת, ברים וקופישופס. שוטטתי להנאתי בעיר ואחרי שעה הגעתי ליעדי.

מרשם האוכלוסין ישב במבנה מרשים. עליתי במדרגות הכניסה ונכנסתי לאולם גדול שבאמצעו דלפק מודיעין. "לאיזו עמדה עליי לגשת כדי להוציא תמצית רישום ממרשם האוכלוסין?" שאלתי.

"כל עמדה, אבל קודם תיקח מספר", השיבה לי אישה. לקחתי מספר – 365 – והמתנתי בסבלנות לתורי. המספר שלי הופיע מהבהב על המסך עם הפניה לדלפק, שם ישבה אישה בגיל העמידה. "אני רוצה להוציא תמצית רישום של הורי, יצחק ואנה, ומידע על המשפחה שלי."

"איפה הם נולדו?"

"הורי נולדו באמסטרדם, והכתובת האחרונה שלהם הייתה פֶּלְנֶטְזֶה מוידנחראחט."

"אני רואה במחשב ששניהם מתו ב־11 ביוני 1943 בסוביבור," אמרה הפקידה.

"נרצחו, את מתכוונת," אמרתי ברוגז. "אפשר לקבל את תמצית הרישום?"

"רק רגע," מלמלה האישה והלכה.

לאחר מספר דקות נכנסה לאולם בליווי גבר מבוגר, לבוש בחליפה שחורה וענוד עניבה כחולה.

"נעים מאד, שמי חֵרִיטְסֶן ואני עומד בראש המחלקה הזאת."

"אני פיליפ, בנם של יצחק ואנה סטאל ואני מבקש לקבל מידע על המשפחה שלי."

"בוא נלך למשרד שלי, שם נוכל לדבר בשקט."

"בסדר," עניתי, וצעדנו יחד במסדרון הארוך אל משרדו.

"שב בבקשה. איך אני יכול לעזור לך?" שאל חריטסן.

סיפרתי לו בקצרה את תולדות חיי, נתתי לו את אילן היוחסין שלי ואמרתי: "אני מחפש קרובי משפחה שלי שעדיין בחיים. סימנתי אותם באילן היוחסין."

"אני מבין ואעשה כמיטב יכולתי לעזור לך. המתן פה בבקשה, אחזור בעוד כמה דקות."

מחשבותיי נדרו אחורה בזמן. בשנת 1937 ניסחה ממשלת הולנד הוראות 'להתנהגות הרצויה' של עובדי מדינה. הוראות אלה לא זכו לתפוצה רחבה ולכן איש כמעט לא ידע אודותן בתקופת הכיבוש הגרמני. תמיד קל לשפוט בדיעבד ולומר מה הייתה צריכה להיות הגישה הנכונה של עובדי מדינה כלפי הכובש. אבל מובן שהיו פקידים שעבדו בחפץ לב עבור הגרמנים.

הרהורי נקטעו על ידי חריטסן, שחזר אל המשרד והתחיל לספר. "אני יכול לתת לך רק את כתובתו של יָאפֶה, אחיו של סבך מצד אמך. אני מצטער לומר שאשתו ויתר בני המשפחה שסימנת באילן היוחסין, אינם בחיים. בזמן המלחמה התגוררו קֹר ויאפ באמסטֶלֶאן

שבאמסטרדם. אבל, "המשיך חריטסן, "השדרה הזו כבר לא קיימת. אני עובד בעירייה משנת 1939 וזכור לי שב-1945 שינו שמות כמה רחובות בשכונת ריביירנבורט וקראו להם על שם מנהיגי בעלות הברית שהביסו את גרמניה הנאצית. וינסטון צ'רצ'יל ורוזוולט קיבלו שדרה והאמסטלאן נקרא מעתה הסטלינלאן. שלוש השדרות מובילות לכיכר ויקטוריפליין, שנקראה כך לרגל הניצחון. בתחילת נובמבר 1956, שונו שני שלטי שמות רחוב על הסטאלינלאן ל-פיר נובמברלאן (שדרת ארבעה בנובמבר). זו הייתה מחאה של תושב נגד פלישת ברית המועצות להונגריה. למחרת החליטה מועצת העיר לשנות את שם השדרה לפרייהידסלאן (שדרת החופש).

"אז מ-1956 היו רק שני מנהיגים מבעלות הברית שלהם שדרה שמובילה לויקטוריפליין?" שאלתי.
"בדיוק", אמר חריטסן.

"אם כך, "סיכמתי, "עד 1945 גרו יאפ וקור באמסטלאן, היום הם גרים בפרייהידסלאן, ובין לבין הם גרו בסטאלינלאן. שלוש כתובות בלי לעבור דירה אפילו פעם אחת."
"כן, "הסכים איתי חריטסן.

"בתקופה המקבילה עברתי אני דירה עשרים ואחת פעם."

למחרת התקשרתי לדוד יאפ, סיפרתי לו מי אני וביקשתי לבוא לבקרו.

"איפה אתה עכשיו?"

"באמסטרדם."

"אתה יכול לבוא עכשיו?"

"כן. אבוא עם אשתי."

"מצוין. קח קו 25 לכיוון פּרֶלאָאָברוּחַ ותרד בתחנת ריינסטראט, "הסביר יאפ.

זה היה יום קיץ חם ושמחתי לרדת מהחשמלית המחניקה ולנשום שוב אוויר צח. סימן היכר בולט לעין של שדרת פרייהידסלאן הוא

האדריכלות של מישל דה קלרק בסגנון אסכולת אמסטרדם. הוא נולד בשנת 1884 כילד ה-25 במספר של יהודי מלטש יהלומים בן 78. דה קלרק מת מדלקת ריאות ביום הולדתו ה-39. אשתו ובנו הצעיר נרצחו במחנות ההשמדה; לאה באושוויץ ואָדו בסוביבור.

הגעתי לפרייהידסלאן וחיפשתי את מספר הבית של דוד יאפ, על פינת רחוב פֶּחטסטראט. צלצלתי בפעמון וכעבור רגע נפתחה הדלת. "פיליפ, זה אתה?" קרא האיש מראש גרם המדרגות.

"כן."

"היכנס, היכנס."

כשהגעתי למעלה המדרגות הושטתי ליאפ את ידי. הוא לפת בה בחוזקה.

"אז אתה פיליפ."

"כן, זה לגמרי אני."

יאפ משך את ידי לעברו, חייב אותי ואמר בקול חנוק: "עבר הרבה זמן. טוב לראות אותך שוב, ילד. מה שלומך? בוא, היכנס. כמה חבל שאשתי נפטרה לפני כמה שנים, היא דיברה עליכם הרבה. היא תהתה איפה אתה ואחייך נמצאים ואיך אתם מסתדרים. היא חסרה לי, גם היום."

"תכיר, זאת הנקה, אשתי," אמרתי, ויאפ נישק אותה על שתי לחייה. הוא הוביל אותנו אל תוך דירתו ושאל, "מה תרצו לשתות?" "נשמח לכוס תה," ענינו הנקה ואני בו זמנית.

הסלון היה ממוקם בחזית הבית הפונה לרחוב. היו בו מכשיר טלוויזיה, רדיוטייפ ופינת ישיבה עם ספה וכיסאות. אחרי הסלון היה חדר שינה עם חדר רחצה צמוד. "יש לך פה נוף יפה של הכיכר," אמרה הנקה כשיאפ נכנס עם התה.

דוד יאפ התיישב, נאנח והתחיל לדבר: "לא ראיתי אותך הרבה זמן, יותר מדי זמן. מה שלומך ומה שלום אחייך מרסל?" "שלומי טוב," השבתי וסיפרתי על בתי היתומים, על משפחתי, על העבודה והלימודים שלי.

"אנחנו, דודתך קור ואני, היינו קרובים להורייך, ביקרנו אצלכם לעיתים קרובות. כיוון שהייתי נשוי לאישה לא־יהודיה, לא חלו עליי

חוקי הגזע של נירנברג. כך שעבורי, בזמן הכיבוש הגרמני, לעובדה שאני יהודי לא הייתה כל השלכה. באביב 1943, כשהפשיטות היו בשיאן, החליטו ההורים שלך לעבור לדירת מסתור. הם מצאו מקום לעצמם ולכם. לכם בסוסט ולהם בהילברסום. הכול היה מסודר. אני זוכר את זה כאילו זה קרה אתמול. ביום שישי, 21 במאי 1943, קור עלתה על האופניים ורכבה לעיר. בקדמת האופניים היה לה כיסא תינוק בשבילך, ומאחור, על הסבל, כיסא נוסף בשביל מרסל. הייתה לה פגישה איפה שהוא באמסטרדם עם מישהו בשם דָאן. יותר מזה אסור היה לי לדעת. כשחזרה הביתה בשעת לילה מאוחרת, רק אמרה שהכול בסדר ושאתם במקום מבטחים."

יאפ היה בעברו כנר מחונן ומייסד ומנהל להקת שלישיית ג'קסון המפורסמת. הוא הראה לנו בגאווה את כינור הסטרדיוואריוס, שהיה מקור פרנסתו במשך שנים. "אלה היו ימים טובים," לחש דוד יאפ בפנים עצובות והמשיך. "בסלון הזה עדיין יש את התקרה הכפולה משנות המלחמה. בזמנו, החבאתי שם את חפצי הערך שהוריך ביקשו שאשמור עבורם. למרבה הצער, נאלצתי למכור את רובם בזמן המלחמה, כולל אוסף הבולים היקר של יצחק. היה קר ולא הייתה עבודה. היינו צריכים כסף לאוכל וכדי להמשיך לשלם עבור מקום המסתור שלכם."

"אילו מין אנשים היו ההורים שלי? ממה הם התפרנסו?" שאלתי. "הוריך היו אנשים מקסימים וחברותיים. אביך היה חבר במסדר היערנים העתיק, מסדר שהיה מבוסס על עקרונות של סימפטיה, עזרה הדדית וסולידריות עמוקה של בני האדם. הוא עבד בתעשיית היהלומים ואהב לצייר. הוא גם היה ספורטאי מוכשר וחבר במועדון האתלטיקה של אמסטרדם. בתקופת המשבר של שנות השלושים, הפך את התחביב שלו למקצועו. הוא התחיל לעטר אהילי קלף. בתוך כמה שנים גדל העסק והצליח."

"למה אף פעם לא ניסיתם לאתר אותנו?"

"אסור היה לנו, האפוטרופוס שלכם אסר עלינו לעשות זאת. המשכנו לנסות והצלחנו לבקר אתכם פעם אחת בבית היתומים רודלסהיים. כשרצינו לבוא שוב נאמר לנו שעליכם לישראל. כך

אמרה לנו גם אם המשפחה שאצלם הסתתרת ואחיו של האפוטרופוס המפקח שלך."

"אבל עליתי לארץ רק אחרי שהתחתנתי עם הנקה, בגיל 22," אמרתי מופתע.

אחרי שיחה בת כמה שעות, שברובה היינו בתפקיד המאזינים, המשכנו בדרכנו. יאפ נתן לי גלויה עם תמונה של שלישיית ג'קסון, מזכרת לזמנים עברו, קיבלתי גם את שארית אוסף הבולים של אבי. לצערי לא היה לאלבום ערך רגשי עבורי. הוא היה ריק ולא הייתה בו שום אינדיקציה שהוא היה שייך פעם לאבי.

אחרי אותו יום במאי 1943, ראיתי את דודתי קור רק פעם אחת נוספת, אי שם בתחילת שנות החמישים. קור, בעלה יאפ, אחי ואני היינו קורבנות של הפסאודו-פסיכולוגים שסברו שמוטב ליתומים לא להתמודד עם העבר. דודה קור ודוד יאפ לא הורשו לחפש אחר הילדים. לנו אף אחד לא סיפרו על קיומם. 35 שנים אחרי שדודה קור הביאה אותי ואת אחי למקום מבטחים, מצאתי את פיסת הפאזל הראשון שלי.

בגידה

באותו ערב שישי, 21 במאי 1943, התהלכו אנה ויצחק בחוסר שקט בבית. נפלה בו דממה נטולת קולות ילדים. אף על פי כן, הם ידעו שהם עשו את הדבר הנכון כי מעל הכול, ילדיהם צריכים להיות במקום מבטחים. זה רק לזמן קצר, חשבו לעצמם, המלחמה לא תימשך עוד זמן רב ואז יוכלו לשוב ולהתאחד עם ילדיהם האהובים.

הוריי עמדו לצאת למקום המסתור שלהם כמה שעות מאוחר יותר. הם כבר היו מוכנים לקראת הנסיעה למשפחת דה האן בהילברסום. הכול היה מאורגן. בגינת הבית הם קברו תיבה ובה תכשיטים, כלי כסף וחפצים אישיים נוספים. בֶּטֶס, אישה בלונדינית טובת לב שעבדה במשק הבית שלהם זה שנים, סייעה להם. גם המזוודה הייתה ארוזה. כספם, הזהב, הכסף והציורים אוחסנו אצל 'השומר', אדם לא־יהודי ששמר חפצים יקרי ערך של יהודים קודם גירושם או ירידתם למסתור. גם התשלום עבור השהות במחבוא כבר הוסדר. ההורים שלי היו בעלי אמצעים ולפיכך יכלו לממן את מקום המחבוא שלהם ושל אחי ושלי בדרכים שונות. עבור מקום המחבוא לילדיהם שילמו במזומן. את מקום המחבוא שלהם קיבלו תמורת ציור מאוסף הציורים שלהם. הוריי אפשרו לדה האן לבחור ציור והוא בחר עבודה של הצייר הגרמני המפורסם הנס פיי, טבע דומם יפהפה של פרחים באגרטל. הסכם הרכישה נחתם בשלושה עותקים והציור אמור היה להגיע איתם לכתובת המסתור.

יצחק החביא בתוך מסגרת העץ של הציור מפה ובה תיאור של תוכן התיבה הקבורה. הוא האמין שתהיה בטוחה שם, הרי אף אחד לא מוציא ציור מפורסם מהמסגרת שלו והוא תמיד ניתן לאיתור. עייפים

מהיום הארוך והסוחט רגשית, אנה ויצחק שכבו בוכים זה בזרועותיו של זה ונרדמו.

באותו ערב נשמעה פעם נוספת דפיקה בדלת. אנה, הלומת שינה, חשבה שדודה קור שכחה משהו והעירה את יצחק. אבל אלה לא היו נקישות קלות. מישהו הלם בדלת. קולות רמים ואכזריים נשמעו על רקע הלילה הדומם.

"לפתוח! עכשיו! לפתוח! משטרה!"

הם הביטו זה בזה בחרדה. רעד עבר בגופה של אנה, גרונה יבש, פניה החווירו כסיד.

"הם תפסו את קור ואת הילדים ועכשיו הם באים לקחת אותנו, לחשה באוזנו של יצחק.

בחודשים האחרונים הם דיברו ארוכות על פשיטות, מחנות ועל מציאת מסתור. הם היו אמורים לצאת אל מקום המחבוא שלהם עם עלות השחר. תפנית חדה זו בהשתלשלות האירועים תפסה אותם בהפתעה.

"מה אתם רוצים?" שאל יצחק בלי להסיר את הבריש מעל הדלת. "אתה יצחק?" צעק האיש מעברו האחר של הדלת בהולנדית ללא מבטא זר. מישהו שוב הלם בדלת.

יצחק פתח את הדלת. לפניו עמדו שני גברים: האחד לבוש מדי המשטרה הגרמנית, האחר בחליפה שחורה וכובע שטוח, מדי משטרת אמסטרדם. האיש במדים השחורים נבח: "תעודות הזהות שלכם." כשמסרו לו את התעודות, השווה אותן עם השמות שהופיעו על פיסת הנייר הצהובה והמקומטת שלו. "אתם באים איתנו, ואם איני טועה, אתם מוכנים לנסיעה," אמר השוטר. הוא הצביע על המזוודה במסדרון וחיך באכזריות: "אני רואה שכבר ארזתם." בלי לחכות לתשובה צעק: "איפה הילדים שלכם?"

אנה ויצחק הביטו זה בזה בהקלה. למזלם, הילדים כבר במקום מבטחים. "הם נסעו בשבוע שעבר ללימבורג עם חברים שלנו," ענתה אנה בפנים חתומות.

האיש בחליפה השחורה דחף את יצחק הצידה, עבר בין חדרי הבית, פתח בתנופה דלתות חדרים וארונות. הוא ירד למחסן וחיפש

בין האהילים המעוטרים. כשחזר למעלה, צעק לגרמני: "הילדים שלהם לא פה, אפשר לזוז", ורחף בגסות את יצחק ואנה החוצה. השכנים צפו מן החלונות במתרחש. איש לא מחה או שאל שאלות. הם כבר ראו מראות כאלה ואולי חשבו לעצמם: הנה, עוד בית להשכרה או למכירה למשפחה או חברים.

"נעל את הדלת ותן לי את המפתח," הורה השוטר.

כשעמדו בחוץ ראה יצחק את בעל הבית שלו, פיטר, עומד בפנינת הרחוב. משרד סוכנות הנדל"ן שלו היה ממוקם במרחק כמה בניינים. הם הכירו זה את זה היטב ויצחק בטח בו. יצחק אפילו מסר לו למשמורת חפצים יקרי ערך. פיטר ניגש אליהם. יצחק תלה בו מבט שואל, ובאותה נשימה הבין שנבגדו. השוטר מסר את מפתח הבית לפיטר, שסב על עקבותיו והלך בלי להביט בהם.

האם הייתה זו יד הגורל שמילטה את אחי ואותי מן המלתעות ברגע האחרון? האם אלה היו השכנים שהלשינו לשוטרים או בעל הבית? באותו ערב לא נערכה פשיטה באמסטרדם. נראה שאזרחים הולנדים 'הגונים' היו אלה שדאגו לכך שהמסע של הוריי למקום המחבוא שלהם יהפוך לכרטיס בכיוון אחד לסוביבור בפולין.

והייתה עוד אפשרות.

מוקדם יותר באותו שבוע צלצל מישהו בפעמון דלת הכניסה. יצחק ניגש וכהרגלו כחן ראשית את האורח מבעד לאשנב ההצצה הקטן. הוא ראה לפניו בחור צעיר שאף על פי שלא ירד גשם, היה לבוש מעיל גשם בצבע בז' וחבוש כובע. יצחק פתח את האשנב ואמר: "בוקר טוב, איך אני יכול לעזור?"

הבחור ענה: "אני בֶּרט דה האן. אני באמסטרדם לרגל סידורים ואבא שלי ביקש ממני לבוא לאסוף מכם את הציור."

יצחק נבהל אבל שמר על שלוות רוח ושאל כמו בתמימות: "על מה אתה מדבר?"

הבחור שלף את הסכם הרכישה מכיסו והציג אותו ליצחק.

"בסדר, תיכנס," אמר יצחק ופתח את הדלת. "לא כדאי שיראו

אותך כאן."

"אה", אמר ברט, "אף אחד כאן לא יודע מי אני. ואני גם לא יהודי, סיכם בחיך."

"סיכמנו שנביא איתנו את הציור ביום שישי בערב וניתן אותו לאביך", אמר יצחק.

"אני יודע", ענה ברט. "אבל במחשבה שנייה אבא שלי הרגיש שזה לא רעיון טוב. חוץ מזה, מסוכן מאוד ליהודי ללכת באמסטרדם עם ציור יקר מתחת לזרוע."

על העותק השלישי של הסכם הרכישה כתב יצחק: הציור נמסר ביום חמישי 20 במאי 1943 לידי ברט דה האן. הוא החתים אותו, ארז את הציור ומלמל: "תיזהר, נתראה מחר ומסור דרישת שלום להורייך." הגרמנים שילמו לכל מי שהסגיר יהודים סכום של בין שבעה וחצי גילדן לארבעים גילדן ל'ראש'. אם נמיר את הסכום לערכו היום, נקבל תשלום של בין מאה לחמש מאות אירו ל'ראש'. הולנדים חרוצים יכלו 'להרוויח' בדרך זו משכורת חודשית טובה. ומי שנפלה לידי ההזדמנות גם מילא את כיסיו בכסף גנוב, תכשיטים וחפצי ערך. לא רק זאת, אלא שה'שומרים' הורשו לשמור לעצמם את חפצי היהודים המגורשים. אחרי הכול, עבור רוב ה'נוסעים', כפי שכינתה אותם המועצה היהודית, היה זה מסע בכיוון אחד אל העולם הבא.

לאחר הליכה של כמה דקות הגיעו אנה ויצחק אל התיאטרון ההולנדי, ההוללנדסה סכאופורך. על הבניין שמרו אנשי אס-אס ואנשי מפלגת ה-NSB ההולנדית. ב-1943 נעזרו הגרמנים במשתפי פעולה אלה לאיתור יהודים מסתתרים. שוטרים הבהירו לבני הזוג לא לפנות לשומרים בדברים. את כל השאלות היה עליהם להפנות לעובדי המועצה היהודית שנכחו במקום.

הוריי הכירו את התיאטרון הזה מקונצרטים והצגות שראו בו. אבל לזה הם לא ציפו. הם נחרדו ממראה עיניהם. הבמה הייתה חשופה וכל אביזרי הבמה הוסרו. חוטים השתלשלו מגשר התאורה הגבוה. ציורים ופסלים נעלמו. כיסאות בור התזמורת וכיסאות האולם נתלשו והונחו לאורך הקירות. כל האורות, מלבד תאורת החירום, היו כבויים. במקום שררו צפיפות ודוחק איומים. הם בקושי יכלו לזוז. יצחק העריך שבתיאטרון הקטן הצטופפו יותר מאלף איש. היה שם חם, מחניק

ומלוכלך. רוב האנשים ישבו באולם הגדול, על המדרגות, במרפסות ובתאים הפרטיים. אחרים הלכו סחור סחור בכניין. מה שהיה פעם הקפיטריה הפך למרפאה זמנית. כמה נשים זקנות שכבו שם לישון. עובדי המועצה היהודית חילקו ארוחות.

הוריי ידעו לאן הולכים כדי להתפנות. אבל גם התמימים שלא ידעו, כי מעולם לא היו בתיאטרון הזה, יכלו למצוא את השירותים בעיניים עצומות. כל שהיה עליהם לעשות הוא ללכת בעקבות הצחנה. תאי השירותים לא הספיקו למספר האנשים הרב. היו שם שני תאים לגברים ושלושה לנשים, ששניים מהם היו לא תקינים. בדומה לאחרים, ליצחק ואנה לא היה מושג מה עומד לקרות. מבטם נפל על קבוצת זקנים, נכים ועיוורים. נזקקים אחד אחד. הם גם שמו לב שאין שם ילדים. יצחק תהה: האם אלה אנשים שנשלחים לעבודות כפייה? מה יעלה בגורלנו ובגורל כל האנשים האלה? צעירים יכולים אולי לעבוד, אבל מה שאני רואה כאן מפחיד. דבר אחד הוא ידע בוודאות – דבר מכל זה לא בישר טובות.

מרבית יהודי הולנד גורשו דרך ההולנדסה סְכַאופוֹרְךְ באמסטרדם, שם שוכנו באופן זמני. לפני המלחמה היה זה אולם תיאטרון פופולרי בשכונת פֶּלְנֶטְז'ה. בשנת 1941 שינו הגרמנים את שם התיאטרון ל'תיאטרון היהודי'. מאותו רגע ואילך, רק מוזיקאים ואמנים יהודים היו רשאים להופיע שם ובפני קהל יהודי בלבד.

שנה לאחר מכן שינו הגרמנים את ייעוד התיאטרון. יהודים מאמסטרדם והסביבה נצטוו להתייצב שם, או שהובאו לשם בכוח, לקראת גירוש. ילדים קטנים הופרדו שם מהוריהם והועברו למעון שהיה מעבר לכביש. ביום הגירוש התאחדו הילדים עם הוריהם שוב. כשש מאות ילדים הוברחו דרך מעון זה על ידי 'קבוצות הילדים' של המחתרת ההולנדית. הם 'נעלמו' הודות לחבלה מכוונת בתהליך הרישום. לאחר שהתקבל אישור מהוריהם, ילדים אלה הגיעו בדרך כלל למשפחות מסתור.

התיאטרון נמצא במרכז אמסטרדם בשולי שכונת היהודים, היודנבורט, באזור מגורים צפוף עם הרבה תושבים לא־יהודים. הדבר מעיד על הביטחון העצמי ועל היהירות שבה הוציאו הגרמנים לפועל את תוכנית החיסול שלהם. בשנה אחת הם גירשו יותר מ־60,000 גברים, נשים וילדים דרך התיאטרון ההולנדי למחנות ריכוז והשמדה. על אמנים יהודים הוטלה המשימה הבלתי אפשרית לקבל את פני המגורשים ולעזור להם עם הגיעם לתיאטרון. מי שסירב, גורש גם הוא.

לא רק יהודי אמסטרדם אלא גם יהודים מהפרובינציה נכלאו בתיאטרון ההולנדי. ביניהם היו אנשים בעלי פטור, קשישים, ילדים ויהודים לא הולנדים. אלה ברחו להולנד לפני 1940, בעיקר מגרמניה ואוסטריה. כעת נפלו שוב לידי הנאצים.

כל מי שהגיע לתחנת המעבר שבפלנטז'ה מירלאן, כפי שכינו הגרמנים את התיאטרון ההולנדי, נרשם עם הגעתו. כל מי שהוסגר, זומן או נאסף בפשיטה הגיע לשם. לאחר שהתקבלו החלה ההמתנה. רבים מהאנשים ניסו לקבל פטור מהגירוש בעזרת עובדי המועצה היהודית. חלקם ניסו לברוח, בדרך כלל לשווא. השהות בתיאטרון נמשכה ימים ולעיתים אף שבועות.

בתוך הכאוס של הסבל האנושי ודיכוי האס־אס האכזרי, הוציא לפועל ולטר סוסקינד, מנהל התיאטרון ההולנדי, סדרת פעולות הצלה. כמעט איש לא ידע שהוא פיקח על חילוץ מאות מבוגרים, ילדים ותינוקות מהתיאטרון. תמרון המספרים והנתונים האישיים החל כבר בעת הרישום עם ההגעה למקום. סוסקינד דיבר גרמנית שוטפת והכיר היטב את המנטליות הגרמנית, מה שאפשר לו לרכוש את אמונם של השומרים הנאצים. תפקידו אפשר לו 'לשחק' עם רישום הנתונים האישיים של מי שהובאו לתיאטרון, במיוחד של הילדים. הוא ידע לנצל את יחסיו הטובים עם הגרמנים ואפילו התיידד עם פרדיננד אאוס דר פנטן, איש האס־אס שהיה ממונה על גירוש היהודים באמסטרדם.

סוסקינד לא פעל לבדו. מנהלת מעון הילדים ששכן כאמור מעבר לרחוב, הנרייטה רודריגס פימנטל, ורפאל (פליקס) הֶלְבֶּרְסְטַד, לרחוב,

כלכלן תושב אמסטרדם, עבדו יחד כדי 'להעלים' דרך המעון ילדים מהתיאטרון. הם דאגו לכך שילדים ותינוקות לא יירשמו או שמחקו את שמם מהרשומות. שמות כל היהודים שהגיעו לתיאטרון נרשמו על ידי הלברסטאד על כרטיס אינדקס. היה לו אמנם כישרון איור וציור והוא הצטיין בזיוף מסמכים, אבל זה לא הספיק. לצד הרישום שנערך בתיאטרון היה גם מרשם מקביל בסוכנות המרכזית להגירת יהודים בכתובת אַדְמָה ואן סְכֶלְטְמָה פֶּלְיין 1 שבאמסטרדם. להאלברסטאד היו קשרים טובים עם עובדים שם, והוא תיאם איתם את ההסרה במקביל של שמות ה'נעלמים' אצלם. בדרך זו עלה בידם למחוק שמות ילדים משתי הרשימות ולמלט אותם דרך המעון. תינוקות הועברו דרך החצר האחורית של המעון אל הסמינר הקלוויניסטי למורים במרחק שני בתים. המנהל הלא-יהודי של הסמינר, יוהאן ואן הולסט, סייע להם. משם הוציאו את הפעוטות בתוך תרמיל, סל כביסה או שקית קניות. בסיוע ועדת הילדים של המחתרת ההולנדית, נסעו הילדים בחשמלית וברכבת ללימבורג ולפריסלנד.

סוסקינד וחבריו היו חברים במועצה היהודית. הנהגת המועצה היהודית לא ידעה, ואסור היה לה לדעת דבר על מבצע ההצלה. הם היו אוסרים על כך. יושבי הראש של המועצה סברו שעל מנת להימנע מגורל גרוע עוד יותר, יש למלא אחר פקודות הגרמנים. אחת הבדיחות המחרירות שנהגו לספר אז הייתה כדלקמן: כשבָּרַם אָשֶׁר ודוד כהן, נשיאי המועצה היהודית, יהיו היהודים האחרונים באמסטרדם והגרמנים ידרשו את גירוש אחד מהם, יאמר כהן לשותפו: "לך, ברם, כדי למנוע את האפשרות הגרועה יותר – לטובת הקהילה היהודית."

באמצע יוני 2012 טסנו הנקה ואני לאמסטרדם. דיק דולמן, לשעבר יושב ראש בית הנבחרים ההולנדי, הזמין אותנו להשקת הביוגרפיה שלו. וכך, ביום ראשון בערב, 1 ביולי, עשינו דרכנו לחנות הספרים

ואן רוסום ברחוב בטהובנסטראט. הקדמנו בשעה כדי שיהיה לנו די זמן לחפש חניה, אבל כפי שקורה לעיתים קרובות; כשאתה לוקח מרווח זמן, בסופו של דבר אתה לא זקוק לו. עד מהרה מצאנו מקום חניה ואת עצמנו עם שעה פנויה בידנו. ליד חנות הספרים היה סניף של סטארבקס. כרגיל בהולנד, ירד גשם, ואפילו שמקומות הישיבה בחוץ היו מקורים, העדפנו לשבת בפנים.

הנקה ואני דיברנו על השינויים שחלו בהולנד מאז שעזבנו אותה על גבי קטנוע בשנת 1963 אל עֵבֶר עתיד לא ידוע בישראל. תוך כדי שאנחנו מעלים זיכרונות הסתכלנו מבעד לחלון אל הרחוב הגשום. קשיש חבוש כובע עם הליכון תפס את עיני. הוא חלף באיטיות על פני סטארבקס ואחרי חמש דקות חזר וניסה לשבת. ניכר היה שהוא מתקשה. כדי לשבת, היה עליו לפנות מקום בין הכיסא לשולחן והוא לא הצליח לעשות זאת ביד אחת. כדי להזיז את השולחן או הכיסא הוא היה זקוק לשתי ידיים, אלא שאז היה נאלץ להרפות מההליכון התומך. הוא לא העז להרפות אבל גם לא הרים ידיים. צפינו למשך כמה רגעים במתרחש והבנו שאיש אינו עומד לעזור לקשיש. לפיכך קמתי אני וניגשתי לעזור לו. עוד לפני שהגעתי אליו, הוא הצליח פתאום במשימה והתיישב על הכיסא בכוחות עצמו.

"אם רק היה לי כובע על הראש, הייתי מסיר אותו בפניך," אמרתי.

"יש משהו שאני יכול לעשות בשבילך?"

"כן," עונה האיש, "אני רוצה כוס קפה."

נכנסתי, הזמנתי, שילמתי ואמרתי למלצר: "הקפה הזה מיועד

לאיש במרפסת, שולחן ראשון משמאל."

יותר מעשר דקות לאחר מכן הגיעו דיק ואשתו לקפה ובירכו

בחום את הקשיש לשלום. הנקה ואני קמנו והלכנו אליהם. הם שמחו

לראותנו. הקשיש הסיר את הכובע, הנהן אליי בראשו ואמר לי

בחביבות: "תודה על הקפה."

דיק הצביע על הקשיש ושאל: "אתה יודע מי האיש הזה?"

"לא," עניתי.

"ודאי שמעת עליו, זה יוהאן ואן הולסט."

כמעט שלא הצלחתי לעצור את הדמעות. הרגע לחצתי את ידו של יוהאן ואן הולסט, גיבור מלחמה בן 101, המנהל לשעבר של הסמינר הקלוויניסטי למורים על רחוב הפלנטז'ה מידנלאן, מול התיאטרון ההולנדי.

התנהגות נלוזה

ב־8 בדצמבר 1997, אמר רונלד פלוריסון, מנהל ההסברה במשרד האוצר: "איני יודע מה לומר מלבד זאת – המידע שהתקבל הוא לא פחות ממטלטל. אנחנו יודעים שעליהם על משהו, שלנו עצמנו נודע רק לפני כמה שעות. הדברים עדיין אינם ברורים לגמרי, אבל נראה שהיה טעם לפגם באופן הטיפול ברכוש היהודי. אם הדברים האמורים נכונים, מדובר בהתנהגות נלוזה של ממש."

פלוריסון עדיין לא ידע מה בדיוק היה ידוע לעיתונאי השבועון דה חרונה אמסטרדמר ומה הם עמדו לפרסם כמה ימים מאוחר יותר. "נכסי יהודים נמכרו לעובדי מדינה במחיר מציאה", הייתה כותרת הכתבה. לפי אותו תחקיר, המכרז הסגור התקיים בסוף שנות השישים של המאה שעברה. בבניין הוצגו תכשיטים, זהב וכסף שהיו שייכים ליהודים שנרצחו במלחמה. תכשיטים אלה נמכרו בסכום זעום לאנשי הסוכנות שהייתה חלק ממשרד האוצר ההולנדי וניהלה את הנכסים, ולעובדי המועצה להשבת זכויות ורכוש יהודי.

שר האוצר זלם הגיב בתדהמה: "אסור היה לזה לקרות. היינו צריכים להיות זהירים יותר. האחריות לטיפול בתיק זה מוטלת עליי ואעשה זאת על הצד הטוב ביותר. כעת הראגה הראשונה שלנו היא למנוע סבל נוסף."

הידיעות המרעישות אודות גילוי חלק מכרטסת ארכיון בנק LIRO, שבה תועדו בקפדנות הנכסים היהודים הגנובים, הופיעו בפעם הראשונה בגיליון מרץ 1997 של השבועון דה חרונה אמסטרדמר. לאחר טיפ שקיבלו העיתונאים סנדר פליא (Sander Pleij) ויורי בום (Joeri Boom) מעובד לשעבר ששימש עבורם כמקור מהימן, הם מצאו חלק מהארכיון האבוד של בנק LIRO בבניין משרדים נטוש

על תעלת הרנחראכט שבאמסטרדם, בו שכנה עד לשנת 1979 סוכנות משרד האוצר ההולנדי.

תפקיד הסוכנות הוא ניהול החוב הלאומי ההולנדי. ארכיון LIRO הגיע לידי הסוכנות סביב שנת 1961. המידע הרגיש שבארכיון היה נגיש לכל מי ששוטט ברחבי הנכס רחב הידיים – דיירים ומכריהם וכן קונים פוטנציאליים שזכו לסיור בנכס. מי שעלה לקומה העליונה נכנס לחלל לא מאוורר ולא מתוחזק, ובו תריסר ארונות תיוק, חלקם נעולים, אחרים עם מגירות פתוחות. באחת המגירות הפתוחות מצאו כרטסת מארכיון LIRO, אותו ארכיון שהיסטוריונים, עורכי דין, ויהודים שנשדרו חיפשו אחריו במשך שנים. פעמים רבות הופנתה למשרד האוצר ההולנדי השאלה אם ארכיון LIRO עודנו קיים ופעם אחר פעם נתקבלה אותה התשובה: "דבר לא נשאר, ככל הנראה הושמד."

אפשר כמעט לומר שמידע חיוני זה להשבת רכוש קורבנות הרדיפה היהודית התגלגל ברחובות. אולם כעת, משנמצא, סוף סוף אפשר היה לשחזר ולהוכיח את מה שהיה ידוע למעורבים במשך שנים. הממשלה לא יכלה עוד להסתיר פרק אפל זה בהיסטוריה של הולנד. מר פויסיה, יושב ראש JMW, ועדת הביקורת והפיקוח של שירותי הרווחה היהודיים בהולנד, אישר כי תמיד פעלו בהתאם להנחה שהארכיון אינו קיים עוד. לדברי פויסיה: "מעולם לא נאמר לנו שהארכיון עדיין קיים. מדובר במסמכים חשובים מאוד. העובדה שהם עדיין קיימים היא בגדר נס, ובלתי נתפס לחשוב שמצאו אותם סתם כך יושבים בבניין ריק. אנחנו עדיין מקבלים פניות מאנשים שמנסים לאתר את רכוש משפחתם. אם מסמכי הארכיון אכן מכילים מידע זה, הרי שיש לתת לקרובי המשפחה גישה לארכיון בהקדם האפשרי."

העובד לשעבר סיפר את סיפורו לדה חרונה אמסטרדמר בגלל סלידתו שהייתה ועודנה מההתרגשות הקדחתנית שגרמה מכירת חפצי הערך היהודיים לעובדי הסוכנות.

"יהודים הגישו תביעות לפיצויים. ההתכתבות הייתה בגרמנית והסכומים היו גבוהים למדי. ראיתי שם דברים נוראים. זה היה עסק מלוכלך."

מנהל הסוכנות באותם ימים היה מר סטולמאייר. יד ימינו היה מר סונדח. האחראי על הארכיון היה מר סטיבנס.

"בבניין היו תכשיטי זהב וכסף, שמקורם ב-LIRO. זה היה רכוש של יהודים שנרצחו ולכן איש לא בא לדרוש אותו. אני לא יודע מה היה השווי של התכשיטים. בשלב מסוים שמעתי שמר סטיבנס רוצה להעמיד למכירה את חפצי הערך לצוות. התחלחלתי. אמרתי: איך אתם מעיזים למכור את זה! איך את מעיזה לענוד על אוזניך עגילים של אישה שנרצחה! תנו את זה ליהודים. הם יעריכו את זה, לזכר חבריהם שנספו. ביום המכירה ברחתי; לא יכולתי לשאת את זה. הפריטים הוצגו ונמכרו במחיר מצחיק לאנשי הסוכנות והמועצה להשבת זכויות. העמיתים שלי הראו זה לזה בגאווה מה הם קנו. מישהי באה אליי עם עגילים יפים. היא שמחה בהם כל כך, רקדה ממש. האישה מהקפוטריה הסתובבה פתאום עם תכשיטי זהב. מובן שהם ידעו שכל התכשיטים היו שייכים פעם ליהודים. לאנשים האלה לא היו רגשות."

האם הושאר הארכיון בבניין הריק מחמת שכחה וחוסר זהירות גרידא? ואולי היה לפקיד אגף הכספים של הסוכנות נוח וקל יותר להניח לארכיון להישאר נסתר מעין הציבור משנות השבעים ואילך? אותו עובד לשעבר, שעבד בסוכנות במשך עשרות שנים, מספר על הגעתו של המנהל סטולמאייר:

"הוא היה אחראי על הבניין בו שכן המשרד המרכזי בהולנד להחזר כספי מגרמניה (ה-CADSU). בבניין זה נשמרו עיזבונות היהודים שנרצחו וגם ארכיון LIRO. כאשר המשרד נסגר באוקטובר 1966, עבר סטולמאייר לסוכנות שבהירנזאחט. הוא הביא איתו חצי מצוות משרד ה-CADSU. הרגשנו שמהו לא בסדר."

לפי אותו מקור, לעבודת הארגון היו שני פנים: תביעות מגרמניה בגין נזקים חומריים שנגרמו לקורבנות יהודים, ובהמשך חלוקת סכום בסך 125 מיליון מארק גרמני בין שורדים יהודים, קרוביהם וחברי מחתרת, עבור נזק לא חומרי שנגרם להם.

סטולמאייר עמד בראש המשרד בשנה הראשונה. לאחר מכן מונה לנציג משרד האוצר ולמנהל פנקסי החוב הלאומי. למיטב זכרוננו של העובד, המכרז הסגור התקיים בתחילת שנות השבעים.

מסקנת התחקיר הייתה שסטולמאייר אישר, סונדח ביצע וסטיבנס הסתיר את הארכיון.

אבל אז אנשים התחילו לדבר והדברים הגיעו לאוזני משרד האוצר. סונדח הוצא לחופשת מחלה. סטולמאייר שמר על משרתו וסטיבנס אפילו קודם. כאחראי על הארכיון, החביא סטיבנס את חומרי ארכיון LIRO במגירות נעולות.

לאחר שהסוכנות שינתה כתובת ועברה ב־1979 להירחאחט, עברו איתה גם המניות, ניירות הערך ופנקסי החשבונות. לדברי העובד לשעבר, סטיבנס השאיר בכוונה את הארכיון בבניין הישן. היה לו מה להסתיר.

כאשר ארכיון כלשהו נסגר יש להעבירו הלאה באופן רשמי. כל מה שהסוכנות סגרה היה אמור לעבור לידי אגף החשב הכללי במשרד האוצר. אם הדברים היו מתנהלים כך, הם היו רואים כמה כסף וזהב נשאר, אך לדברי העובד לשעבר, כרטסת ארכיון LIRO הוסתרה בתקווה שיום אחד תושמד בבחינת חומר ישן.

סלוממאייר כבר הלך לעולמו, כך גם סונדח. אבל סטיבנס עוד היה בחיים כשהכתבה התפרסמה. הוא פרש מן הסוכנות חצי שנה קודם לכן. הוא הגיב לדברים בשלווה, כאדם חף מפשע. הנה קטע מהריאיון בדה חרונה אמסטורדמר מ־10 בדצמבר 1997:

"כרטסת הארכיון, זה כל מה שנשאר. מר ואן דר ליאו מה-NIOD (המכון הממלכתי ההולנדי לתיעוד מלחמה) ביקש לפעמים לקבל עוד מידע, אבל לי זה תמיד נראה לא ממש חשוב."
"לא ממש חשוב?"

"כן, זה הכול היה דברים קטנים. זה מה ששמעתי."

"הרבה תכשיטים וכולי?"

"כן."

"והארכיונים הישנים של LIRO היו תחת אחריותך?"

"לא, הם היו בהאג. האדון הזה מה-NIOD יכול היה להעביר את הבקשה שלו דרך הסוכנות. אבל זה קרה לעיתים רחוקות. אני מאמין שהחומרים האלה הושמדו לפני כעשרים או עשרים וחמש שנה כי לא היה עוד מה לעשות איתם."

"אז איך קרה שהכרטסת עדיין קיימת?"
 "כי לפעמים, לעיתים רחוקות, ביקש מישוהו מה-NIOD מידע עליהם."

"שמענו שנערכו מדי פעם מכירות. זה נכון?"
 "אני לא יודע על זה שום דבר."
 "זה היה של דברים קטנים כמו טבעות ועגילים."
 "אני לא יודע מה ארגנו שם."

לפי התחקיר, מר סטיבנס שמר את ארכיון הרהיטים הגנובים במוסך שלו לזמן מה. כשה-JMW קיבלו לידם את הארכיון, הוא קיבל לאות תודה מעטפה סגורה.

ארכיון LIRO החזיק במידע על חפצי הזהב והכסף שנותרו מאחור. פריטים יקרי ערך היו רשומים שם. במקרים רבים היה כתוב ליד הרישום בדיו אדומה 'נמצא' ו'כספת'. אבל עיזבונות אלו נעלמו. היו בהם צמידי זהב, עגילי זהב עם אבני אודם, טבעות נישואין מזהב, שרשרת פנינים עם אבני טורקיז, שני צלבי ברזל משנת 1914, צלב איתור מלחמה מוזהב, סכין לחם עם ידית מוזהבת עם כיתוב יהודי וציור שמן שכותרתו 'טירות עתיקות'. ברישומים לא מופיעים שמות הקונים.

בסוף שנות השישים, כאשר הטיפול בכל התביעות הושלם, נותרה בידי המנהל סלוטמאייר כמות גדולה של תכשיטים וחפצי ערך. במקום להצהיר על כך ולהתחשב בצרכי דור היהודים הצעירים, ארגנה הסוכנות מכירה פרטית. זה התאפשר הודות לטיפול רשלני והשמדה של חומרי ארכיון ותיקי מסמכים. איש לא נתן דעתו לאירועי המכירה הפומבית. מצד שני, הם לא לקחו בחשבון את חריצותם של אנשי השבועון דה חרונה אמסטרדמר.

חדר ההמתנה של המוות

ערב מלחמת העולם השנייה יותר ויותר יהודים-גרמנים נמלטו מאימת הנאצים להולנד. ביניהם היו אנה פרנק ומשפחתה, שמצאו בית בכיכר מְרוּדֶפֶלִיין באמסטרדם. במלחמת העולם הראשונה הולנד הכריזה על נייטרליות. גם הפעם העדיפה ממשלת הולנד לא לבחור צד וקיוותה לשמור על יחסיה הטובים עם גרמניה. וכך היה שב-15 בדצמבר 1938, שבועות ספורים לאחר ליל הבדולח, סגרה הולנד את הגבול והפליטים היהודים-גרמנים הוכרזו בלתי רצויים. בפברואר 1939 החליטה ממשלת הולנד לרכז אותם במחנה פליטים אחד גדול.

המחנה היה אמור לקום ליד אֶלסֶפִּיט, אבל המלכה וילהלמינה פסלה את הרעיון. היא חשבה שהמרחק בן שנים-עשר קילומטרים בין האתר למעון הקיץ שלה, ארמון הֶט לו, קטן מדי. לפיכך, נבחרה לבסוף אֶמְרֶפֶלד על ערבות האברש שליד הוֹהְאָלֶן, עשרה קילומטרים צפונית לכפר וסטרבורק. חצי שנה לאחר מכן בנו כאן עובדים במסגרת עבודות יזומות את הצריפים הראשונים של מחנה הפליטים המרכזי וסטרבורק. ב־9 באוקטובר אותה שנה הגיעו עשרים ושניים הכלואים הראשונים. הם היו חלק מקבוצה של יותר מתשע מאות יהודים-גרמנים, שניסו לברוח מהמבורג לקובה באונייה סנט לואיס, לשווא.

בשנת 1942 החליטו הנאצים להתחיל בהשמדה שיטתית של היהודים כשלב האחרון של הפתרון הסופי. הרשת הסבוכה של מחנות עבודה ומחנות ריכוז הייתה מוכנה. גירוש יהודי הולנד למחנות ההשמדה במזרח אירופה החל. מחנה וסטרבורק עבר לידי הגרמנים ב־1 ביולי 1942. המחנה הורחב ונוסף לו מספר רב של צריפים ובניינים קטנים יותר. זייס-אינקווארט, נציב הרייך בהולנד הכבושה,

העמיד 25.9 מיליון גילדן, שמקורם היה בנכסי יהודים שנשרדו, לרשות הבנייה, התחזוקה, רכבות התובלה ועלויות תפעול אחרות, לטובת המחנות וסטרבורק ופוכט. אפשר לומר שהיהודים עצמם מימנו הלכה למעשה את השמדתם שלהם. וסטרבורק הפך למחנה המעבר עבור יהודים, צוענים, הומוסקסואלים ואנשי המחתרת. הם נלקחו ברכבת, תחילה מהוחהאלן.

לאחר זמן מה אולצו אסירי המחנה לעבוד במסילת הרכבת שחיברה בין תחנת הוחהאלן, שהייתה ממוקמת על קו הרכבת הראשי שבין זווֹלָה לחרונינגן, למחנה וסטרבורק. העבודה נעשתה תחת עינם הפקוחה של שוטרים הולנדים משתפי פעולה. בסופו של דבר גורשו עובדי כפייה אלה לאושוויץ-בירקנאו או סוביבור על אותה מסילה ממש, כמו גם עשרות אלפים נוספים מאסירי המחנה. 'העבודה משחררת' הבטיחו להם. תחת זאת, הם נרצחו.

ביום שבת, 22 במאי 1943, נלקחו הוריי ואסירים נוספים בליווי משטירי לתחנת הרכבת מוידרפורט שבאמסטרדם. הרכבת הגיעה לאחר המתנה בת מספר שעות. כשהגיעו לווסטרבורק כבר היה חשוך. עד קיץ 1944 הייתה המשטרה הצבאית ההולנדית אחראית על השמירה על המחנה, המוקף גדר תיל ובעל שבעה מגדלי שמירה. לאחר מכן עברה עבודת השמירה לידי שוטרים הולנדים מגדוד אמסטרדם הידוע לשמצה. אף על פי שהוריי הגיעו רק עם רדת הערב למחנה, הם עברו את תהליך הרישום כבר עם הגעתם. בסיום הליך הרישום, שנמשך שעות ארוכות, עברו אצל פקידי בנק הגזל LIRO שערכו להם חיפוש גופני. כל חפצי הערך שנמצאו, הוחרמו.

באוקטובר 1942 קיבל אלברט קונרד גמק בן ה־35 את הפיקוד על המחנה. הגרמנים לא היו שבעי רצון מקודמיו. הנאצים רצו לגרש את היהודים בשקט ובמהירות, ואילו ההתנהלות הקשה והאכזרית של שלושת המפקדים שקדמו לו עוררה התנגדות רבה מדי ואי שקט במחנה. גמק התגלה כמיומן יותר בהעלמת היהודים ללא תקלות.

אחד האסירים אמר עליו: "פעם היה לנו מפקד מחנה ששלח אנשים לפולין בבעיטה. המפקד הזה שולח אותם לשם בחיור". גמקרא היה לפעמים חם מזג ובלתי צפוי. פעם אחת, כשהלך במחנה עם פראו האסל, מזכירתו ופילגשו שהאסירים כינו 'השטן של גמקרא', הוא ראה את פרדריק ספיר הולך לאורך הגדר. גמקרא צעק אליו שיסתלק משם. כשספיר לא הגיב, ירה בו. פראו האסל גערה בגמקרא בכעס: "בפעם הבאה שאתה יורה, תזהיר קודם, שאדע לכסות את האוזניים."

גמקרא עודד פעילות תרבותית במחנה כדי ליצור בו אווירת חיים רגילה ככל האפשר. המטרה האמיתית הייתה כמובן הסחת דעת. להקת התיאטרון, ה-Bühnegruppe, ארגנה ערבי קברט, שירת מקהלה, תזמורת ובלט. כמו כן הועלו הצגות תיאטרון והופעות מוזיקליות ונערכו תחרויות ספורט בכדורגל, אתלטיקה קלה ואגרופ. תזמורת ההשתתפות בפעילויות כאלה ניתן פטור זמני מגירוש למזרח.

הכול במחנה נועד לתת ליהודים את הרושם שהם הולכים למחנות עבודה במזרח אירופה. במכתבים שכתבו לחבריהם וקרוביהם סיפרו שמצבם טוב. גם הוריי כתבו בחדר המתנה למוות זה מכתבים לפיליפ פוס, בן דודו של יצחק. פוס הצליח להישאר באופן חוקי באמסטרדם עד יולי 1943 כיוון שעבד בהנהלת החשבונות של היודסה ראט.

למרות נימת המכתבים, התנאים במחנה וסטרבורק היו בלתי נסבלים. כמעט שלא הייתה פרטיות, התנאים ההיגייניים היו גרועים ואספקת המזון הייתה עלובה. למרות כל זאת, האסירים לא ביצעו פעולות התנגדות ראויות לציון. חיי היומיום במחנה התנהלו בסדר מופתי.

שירות ביטחון יהודי הקרוי OD, המורכב מאסירים יהודים, היה אמון על ביטחון הפנים. אנשי ה-OD, לבושים בסרבלי ירוק, היו בעיקר צעירים וחיילים לשעבר. הם עמדו כל העת לשירות המפקד הגרמני. הם היו אחראים על מניעת ניסיונות בריחה ודיווחו להנהלת המחנה על כל הפרה. יושבי המחנה כינו אותם 'האס-אס היהודי'. לפעמים השתתפו אנשי ה-OD בפעולות מחוץ למחנה, כמו בפינוי ה-אפֶלדורֶנסֶה בוס, מוסד פסיכיאטרי יהודי, ובפשיטות הגדולות

באמסטרדם ב־1943. איסוף יהודי אמסטרדם על ידי בני עמם היה אחד המעשים האכזריים ביותר של האס־אס.

הגרמנים השתמשו באסירים יהודים, באנשי המשטרה הצבאית ההולנדית, במשטרת אמסטרדם ובכבאים כדי להוציא לפועל את איסוף והשמדת יהודי הולנד. פירוש הדבר היה שלהם עצמם נדרש פחות כוח אדם מקרב אנשי האס־אס לצורך הביצוע.

מדי יום שלישי יצאה רכבת משא מווסטרבורק עמוסה באסירים ועברה דרך אָסֶן, חרונינגן וניו־סְהָאנס בדרכה למחנות במזרח אירופה, בעיקר לאושוויץ, סוביבור, טרזינשטט וברגן־בלזן. עד לניו־סְהָאנס איישו את הרכבות אנשי חברת הרכבות ההולנדית ומשם והלאה אייש אותן צוות גרמני.

ברלין קבעה את המכסה. אדולף אייכמן, אחד האחראים הראשיים ואדריכל הרצח ההמוני של היהודים, ניצח משם על האופרציה. הוא הוציא לפועל גירוש של מיליוני יהודים והורה למשטרת הבטחון הגרמנית בהאג למלא את מכסת היהודים המגורשים הרצויה. השלטונות ההולנדים בתורם ביצעו את הפקודות על הצד הטוב ביותר. כל שהאס־אס היו צריכים לעשות היה להתרווח בכיסאם לאחר ולצפות. כולם ידעו את תפקידם, הכול התנהל בצורה חלקה. גם גמק נוכח בכל פעם מחדש עד כמה שיטת העבודה בווסטרבורק יעילה. הוא תכנן הכול עד הפרט האחרון. הוא נכח באופן אישי בפינוי הנורא של 1200 חולי הנפש מבית החולים הפסיכיאטרי היהודי באפֶלְדוֹרן ובגירושם לאושוויץ בינואר 1943.

אדולף אייכמן, אדריכל יישום 'הפתרון הסופי של היהודים', התייחס במשפטו בירושלים לשיתוף הפעולה ההולנדי: "הטרנספורטים התנהלו כל כך חלק שזה היה תאוה לעיניים. הרכבות יצאו בזו אחר זו."

מעטים היו ההולנדים שתהו לאן מגרשים את כל האנשים האלה, למה הרכבות תמיד חוזרות ריקות ואיך זה שאף אחד לא חוזר משם. גמק, מפקד וסטרבורק, היה אחראי למילוי השמות ברשימות הטרנספורט השבועיות. מחלקה של שירות הבטחון הנאצי (ה־אס־דה)

שישבה בהאג הורתה לו כמה אנשים בדיוק צריכים להיות בכל טרנספורט. אז היה גמק מכן את הנהלת המחנה ומטיל עליהם להרכיב את רשימת השמות הסופית. גוף מנהל זה היה מורכב מיהודים-גרמנים והוקם כשווסטרבורק היה עדיין מחנה פליטים. רבים מהם היו במחנות ריכוז גרמניים וידעו שכל שינהלו יותר בכוחות עצמם במידת האפשר, כך יוטבו התנאים במחנה. אחרי שווסטרבורק הפך למחנה מעבר ב־1942, נותרה ידם של היהודים-הגרמנים על העליונה. כל עוד סיפקו לגמק את המספר הנדרש של אסירים לגירוש, לא היה להם ממה לחשוש. הם החזיקו אפוא בעמדת כוח מוחלטת על חבריהם האסירים.

הטרנספורטים יצאו בדרך כלל בימי שלישי בסביבות השעה אחת-עשרה בבוקר. יום קודם לכן היה יום האימה שבו הגיעו רכבות הטרנספורט הריקות על עשרים קרונותיהן. אלה היו קרונות משא שנועדו להובלת חיות משק. המחנה רחש אז שמועות, הפחד הפך במהירות לפאניקה. לילה לפני הטרנספורט הקריאו זקני הצריף את שמות הקורבנות בסדר אלפביתי. מי ששמע את שמו ידע מה עליו לעשות. הוא ארז את חפציו באותה מזוודה, תיק גב או תיק יד שאיתו הגיע למחנה. אחר כך הלך לפולכר דה מיזר – שדרת האומללים – הכביש הראשי של המחנה שנמתח לאורך המסילה, שם כבר עמדה הרכבת. מתח מיסר הגיע לסיומו הטרגי. גרוע עוד יותר היה גורלן של משפחות שהופרדו ונקרעו אלה מאלה. השורדים שחררו אנחת הקלה על כך שזכו בעתיד נוסף בן שבוע. בכך הפך מחנה וסטרבורק לחדר ההמתנה למוות במובן הכי מילולי של המילה.

כמה ימים אחרי שאחי ואני הועברנו לדירות מסתור והורינו הוסגרו ונעצרו, נערכה פשיטה גדולה ליד ביתנו. השכונה שמסביב לרחוב נוי קרק במרכז אמסטרדם כותרה. הם הרימו את הגשר דה מאַחְרֶה ברוח והודיעו ברמקולים לתושבים שאוספים את היהודים, כולל בעלי חוות ספר. נאמר להם להתאסף בפינת הרחובות וִיסְפֶר סטראט

ונוי קרק סטראט, ליד חנות הדגים של מואוס ואן קלייף. אחר כך הסיעו אותם הגרמנים לבית הכנסת הגדול של אמסטרדם בכיכר יונס דניאל מאירפליין, שם התבצע הרישום. בצהריים הועברו בחשמליות לאתר בתחנת הרכבת מוידנפורט, שם המתינו להם הקרונות להובלה לווסטרבורק. השבועון סטורם דיווח וצילם את האירוע. כמה תמונות הופיעו בכתבה לועגת שהתפרסמה בגיליון יוני. את הכתבה חתם המשפט: "לנו הפרידה לא הייתה קשה".

קבוצה זו, שמנתה למעלה משלושת אלפים יהודים, הגיעה באותו יום לווסטרבורק. בתוך כך הגיעה הוראה מברלין שטרנספורט מהולנד לסוביבור עם 3,000 יהודים, צריך להיות מוכן לצאת לדרך ביום שלישי 1 ביוני. אסירים חדשים במחנה, שהיו נטולי קשרים להנהלה, היו טרף קל. כשהוקראו השמות התברר שיצחק ואנה יחיו שבוע נוסף בחוסר ודאות מייסר לגבי עתידם.

ביום שלישי, 8 ביוני 1943, גורשו הוריי למחנה ההשמדה במזרח אירופה. הטרנספורט מנה 3,017 יהודים – גברים, נשים וטף – שיעדם הסופי היה תאי הגזים של סוביבור. בכל קרון היו כ־150 איש, מה שהפך את הטרנספורט לגדול ביותר שיצא מווסטרבורק לסוביבור. החברים היהודים ביחידת ה־FK, Fliegende Kolonne (הבריגדה המעופפת), דחפו את אחרוני הנוסעים לקרון, עד שכולם על כבודתם הצליחו להידחס פנימה. דלתות ההזזה של הקרונות נסגרו במהירות וכולם נספרו. הקרונות היו אטומים, מלבד שני אשנבים קטנים ומסורגים. כעת לא ניתן היה עוד להימלט.

שריקה ארוכה נשמעה והרכבת החלה לנוע ולשקשק. הוריי הגיעו לסוביבור ב־11 ביוני 1943 ונרצחו באותו יום. איש מהטרנספורט הזה לא שרד את המלחמה. סבי וסבתי מצד אימי ומצד אבי, סבא רבא וסבתא רבתא, דודים ודודות – נרצחו עוד קודם לכן. כך נותרנו אחי ואני, בני שלוש ושנתיים, השורדים היחידים ממשפחתנו הענפה.

השוואת נתונים

ארבעה חודשים בלבד לאחר סיום מלחמת העולם השנייה, ב־17 בספטמבר 1945, נאם בהאג מר ואן סחייק, שר התחבורה ההולנדי ממפלגת ה־KVP (מפלגת העם הקתולית), בפני אנשי חברת הרכבות ההולנדית. הוא הרעיף שבחים על העובדים על שאפשרו את תנועת הרכבות השוטפת (רכבות המוות) בזמן המלחמה. זה הועיל לכלכלה ההולנדית, כך אמר, ואז הוציא מפיו את המשפט הבלתי יאמן הבא: "הקורבנות האומללים נלקחו למחנות הריכוז ברכבות שלכם. בליבכם התמרדו, אך יאמר לזכותכם שלמרות זאת ביצעתם. ממשלת הולנד דרשה זאת מכם, משום שחברת הרכבות היא אחד מעמודי התווך של כלכלת העם ההולנדי, ענף שאסור היה לסכן." הנאום שודר עוד באותו ערב ברדיו. איש לא מחה.⁴

לסיכומו של דבר, הולנד שלחה למחנות המוות שבמזרח 93 רכבות ובהן 107,000 יהודים. רוב הרכבות עברו דרך וסטרבורק. מתוך 131,000 היהודים בהולנד, שחוקי הגזע של נירנברג הגדירו כיהודים, 80 אחוזים נרצחו בכוונה תחילה וברם קר. זאת בשיתוף פעולה של המלכה וילהלמינה וממשלתה הגולה באנגליה, שהקריבו ביודעין את נתיניהם היהודים למשימת החיסול הנאצית. כנראה כסף היה חשוב להם יותר מחיי האזרחים! בהוראת ממשלת הולנד הגולה, חברת הרכבות ההולנדית לא פתחה בשביתה עד 17 בספטמבר 1944. זה היה ארבעה ימים אחרי הטרגספורט האחרון, שבו היו 77 ילדים יהודים שנתפסו בכתובות מסתור!

אוכלוסיית הולנד הלא־יהודית קטנה ב־2 אחוזים בין השנים 1940

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Geschiedenis/Spoorwegen-1945-09-18.pdf> 4

ל-1945, בעיקר משום שבמהלך מלחמה התמותה הטבעית גדולה מהילודה. בצרפת, לשם השוואה, היו כ-300,000 יהודים זמן קצר לפני תחילת הכיבוש הגרמני, רובם, כ-200,000, התגוררו בפריז. 75 אחוזים מהם שרדו את מלחמת העולם השנייה. בהולנד שרדו 20 אחוזים בלבד.

מחקר

עד 2005 ביקרתי בקביעות בהולנד כדי לדון עם המוסדות הפיננסיים ההולנדים על השבת נכסי יהודי הולנד. מחקרים הראו שגם 55 שנים לאחר המלחמה, מוסדות אלה החזיקו בכספים שמקורם בשוד הרכוש היהודי הגדול במהלך מלחמת העולם השנייה.

יום אחד, בתחילת שנת 2000, תוך כדי הליכה לאורך תעלות אמסטרדם בדרך לפגישה עם נציגי בורסת אמסטרדם (AEX) והגוף שהיה היורש המשפטי של הארגון לסחר במניות (VvdE), סיפר לי אברהם רות, אחד השותפים היהודים במשא ומתן מטעם עמותת SPI, אנקדוטה על ילדותו וסיים במילים: "אבל זה היה לפני זמן, ואולי בכלל עדיף היה לולא נולדת."

"נראה לי שאתה לא היחיד שחשב כך, אף על פי שאף אחד לא אמר את זה בקול רם עד היום. הרגשתי ככה במיוחד בימים שהייתי בבית היתומים רודלסהיים," אמרתי.
רות הגיב נרגז: "אתה יכול לדבר איתי על כל דבר חוץ מילדותך ברודלסהיים."

"אני חוקר פרק זה בהיסטוריה. הדהים אותי לגלות שההיסטוריונים וכל ועדות החקירה לא בחנו אותו".

"אתה באמת חושב שמישהו יתעניין בהיסטוריה של מוסדות האפטרופסות? זה חלף עבר. אין טעם לבכות על חלב שנשפך. זה לא משהו שאנשים רוצים לשמוע עליו".

"זה משהו שאנשים מסוימים מתביישים בו, אתה מתכוון? כי אתם מתביישים? אתם מצפים שפשוט נשכח מזה ונמשיך הלאה, כמוך?" עניתי.

"עדיף שתקדיש את זמנך הפנוי לעיסוק בדברים נעימים. יש

דברים חשובים יותר בחיים מימך בבית היתומים. אף אחד לא יקרא את המחקר שלך," אמר.

המשכתי ללכת עצבני וכעוס. "אתה טועה," השבתי לו נזעם. "אנשים לא יודעים מספיק. מי שהיה מעורב, וצאצאיו, יודעים אבל לא רוצים לדבר על זה."

אחרי שיחה זו גמרתי אומר בליבי, יותר מאי פעם, לחקור פרק עלום זה בהיסטוריה. אם המעורבים ממאנים לדבר, כנראה האמת כואבת מאד.

פרדס חנה, ישראל

מדי שלושה עד ארבעה חודשים אנחנו אוהבים להזמין חברים ומכרים, כעשרים במספר, לארוחה אצלנו בפרדס חנה. הנקה בשלנית מצוינת ואוהבת לארח. האווירה טובה תמיד וכך ניתנת לי גם הזדמנות לעדכן את חבריי בהתקדמות העבודה שלי על החזר זכויות והשבת הרכוש היהודי הגנוב, הידוע יותר בכינויו 'כספי מרור' (MAROR). באחת הארוחות סיפרתי על החיפוש שלי אחר ירושות יתומי המלחמה ועל מסקנותיי עד כה. בסיום דברי ניגש אליי הרמן, אחד האורחים, ושאל: "למה החקירה הזאת כל כך חשובה לך, פיליפ?"

"האחראים של אז והמנהיגים של היום יודעים יותר משהם מוכנים להודות", עניתי בלי היסוס. "אני רוצה לדעת מה קרה לירושות של יתומי המלחמה. לא אכפת לי מהכסף. נכון, לפני חמישים שנה יכולתי להיעזר בירושה של משפחתי. הייתי אז בתחילת הקריירה שלי, הייתי נשוי טרי. לא שהיום אני סולד מכסף, אבל יותר משלושה כריכים ביום אני לא יכול לאכול. לא, זה לא הכסף, מה שחשוב לי זו האמת." הרמן הביט בי בעיניים שואלות ואמר: "אני מבין, אבל בבקשה תיזהר, פיליפ. מכר שלי, לא אזכיר את שמו, גם אתה מכיר אותו, ביקש ממני לספר לך את הדברים הבאים; בשנות החמישים היה יתום מלחמה בשם סימון שניסה לברר מה עלה בגורל הירושה שלו. הוא התקדם בחקירה ורק חלקי פאזל בורדים הפרידו בינו לבין הראיות הסופיות. הוא היה בטוח שימצא את החלקים האחרונים בבלגיה, שם נולד. הוא כבר יצר קשרים, קבע פגישה עם עורך דין, עם נציגי בנקים ועם אנשי מרשם האוכלוסין. הוא אפילו כבר קנה כרטיס רכבת. אבל הוא מעולם לא הגיע לאנטוורפן. יום גשום אחד באמסטרדם זיהו עוברי אורח גופת צעיר צפה בתעלת הקייזרראט. זה היה סימון.

תאונה או התאבדות, לך תדע. המשטרה קבעה שסיבת המוות היא טביעה וסגרה את התיק. אף אחד לא התעניין."

"אני מבין שזו דרכו של המכר שלך לומר לי שאם אני לא רוצה לגמור כמו סימון, כדאי שאפסיק לחקור ולחפש אחר האמת," השבתי. הרמן שתק. הוא הטה את ראשו והביט בי מודאג.

"אבל גם אם איעלם פתאום, הבעיה תעמוד בעינה, הרמן; שום דבר לא ייפתר. כל המסמכים שמצאתי כבר הועלו לאינטרנט, כמו גם המסקנות שלי. הם מוגנים באמצעות שם משתמש וסיסמה. אם יקרה לי משהו, חבר טוב שלי בהולנד יפרסם את המסקנות המגובות שלי. זאת פוליסת ביטוח החיים שלי."

"תיזהר, פיליפ," ענה הרמן בכנות. "אתה פותח קופת שרצים. מה שתגלה יהיה כנראה בלתי נסבל. אני שואל את עצמי אם במקרה הזה לא הגיוני יותר, ואולי עדיף לכולם, להשאיר את תיבת הפנדורה הזאת, מקור לסבל רב, סגורה."

סיסט" 22 במאי, 1943

בשעות הבוקר המוקדמות של 22 במאי 1943, הגיע דאן עם אחי ואיתי אל אחותו דינה הנדריקה ואן וורדן-פינגרהוטס ברחוב אָאָוּדֶה אוֹטְכֶטְסוֹוּח מס' 48 בסוסט. מבחינת גיל, התאמנו למשפחה. ילדיה של דינה היו בני חמש, שבע ושמונה. אחי עוד לא היה בן ארבע ולי עוד לא מלאו שנתיים.

במהלך המלחמה, דודה קור הייתה ונותרה אשת הקשר שאספה בקביעות מפוס, בן דודו של יצחק, את התשלומים עבור הסתרת הילדים. האם היא והוריי דנו באפשרות שאנחנו נשרוד את המלחמה אבל ההורים שלנו לא? ואם כן, מה קבעו? או שהעברתנו הייתה כה דרמטית עד שאפשרות זו כלל לא עלתה על הדעת? האם הוריי לקחו בחשבון שהפרידה מאיתנו אינה בהכרח זמנית? האם הדוד דאן אמר לאחותו שזה רק סידור זמני ושהילדים יעזבו אחרי המלחמה? מעולם לא קיבלתי תשובה לשאלות אלה ועוד רבות אחרות, ולעולם לא אקבל. כשעוד אפשר היה לקבל תשובות, לא ידעתי לשאול את השאלות הנכונות. היום אני מסוגל, אבל לא נשאר את מי לשאול. למדתי לחיות עם יותר שאלות מתשובות.

כשהגיע לבית אחותו, צלצל בפעמון הדלת אצל משפחת ואן וורדן. לידיה, בת שבע, שמעה את הדוד דאן אומר לאימה: "תראי, דין, אלה הם מארק ופליפּיה. מארק יהיה בן ארבע בעוד ארבעה חודשים ופליפּיה כמעט בן שנתיים." מאותו יום והלאה השתנו חיי וחיי אחי לבלי הכר, ומעולם לא שבו לקדמותם. קיבלנו שמות חדשים; מרסל הפך למארק ופיליפ לפליפּיה. במקום הורינו קיבלנו את גברת ואן וורדן, לה קראנו אימא דינה.

דינה הנדריקה ואן וורדן-פינגרהוטס, אישה אדוקה בת 36, בעלת

פנים נעימות, שיער בהיר וקומה ממוצעת, הייתה אלמנה מזה שנתיים עם שלושה ילדים; הנס בן החמש, לידיה בת השבע ואייסברנד בן השמונה. אנחנו היינו הילדים הראשונים שהסתתרו אצל משפחת ואן וורדן. כעבור שבוע הצטרפה ילדה נוספת: קיטי פיסר, יהודייה בת ארבע-עשרה.

בסופו של דבר מנה הבית שישה-עשר ילדים והוא קיבל את הכינוי מעון הילדים 'אמנה' (Vertrouwen). המעון התברר ככיסוי מצוין עבור הקטנים שבמחבוא. אף על פי שהיו כמה וכמה פשיטות וביקורים קבועים של הנאצים במעון, כל הילדים שרדו את המלחמה. אימא דינה ואחיה דאן היו חברי מחתרת, ולכן ידעו מראש בדרך כלל מתי צפויה פשיטה. הם היו מעבירים אז את הילדים למעון אחר בסוסט, שם עבדה אחותה של דינה. עם חלוף הסכנה חזרו הילדים לבית. הגרמנים ביקרו לעיתים קרובות יותר ויותר, גם באופן בלתי צפוי, במעון 'אמנה'.

כך קרה שיום אחד שלושה שוטרים דפקו פתאום בדלת. אימא דינה נאלצה לתת להם להיכנס. שני שוטרים נכנסו, השלישי נשאר בחוץ. הגדול והמבוגר מבין שניהם היה גס רוח וצעד במגפיו היישר אל תוך חדרי הבית. הוא הפך כל דבר, פתח דלתות לרווחה ונעץ את הכידון שלו בארונות ובמיטות. השוטר האחר נשאר בחדר עם אימא דינה. מארק פחד מאד ושאל אותה בקול רועד: "האיש הזה הולך לירות בי?"

אימא דינה אמרה: "מובן שלא, לאדון הזה יש ילדים קטנים משלו. "כן", אמר השוטר הצעיר בגאווה. "יש לי ילדה קטנה." השוטר השני צעק לה לעלות למעלה. ליד דלת המדרגות לעליית הגג צעק: "תפתחי את הדלת הזאת מייד".

אותה דלת הייתה סגורה תמיד כי המדרגות לעליית הגג היו תלויות במיוחד, אבל היא לא הייתה נעולה, פשוט תקועה. אימא דינה פתחה את הדלת לרווחה ללא היסוס. כשהשוטר ראה את גרם המדרגות הצר והתלול, איבד פתאום את החשק. הוא קרא לשוטר הצעיר ויחד עזבו את המקום.

הקלה מעין זו היה צריך לחלוק עם כולם. אבל איפה קיטי ופליפיה?

אימא דינה יצאה החוצה וראתה את פליפיה יושב על המדרכה, מנופף בעליזות לשוטרים המתרחקים.

"מה אתה עושה פה? אתה יודע שאסור לך לצאת החוצה," לחשה לו.

"דיברתי עם האיש הנחמד הזה."

"מה אמרת לו?"

"שאת אימא שלנו ושאני גר כאן. אימא דינה, את יודעת, הם היו כאלה נחמדים, אחד מהם הרשה לי להחזיק את האקדח שלו." "יש לנו מזל גדול," היא מלמלה.

עכשיו נותר למצוא את קיטי. התברר שהיא נמלטה באימה לעליית הגג ועדיין הסתתרה שם, רועדת מפחד באחת הפינות.

"רצית להסגיר אותי," היא צעקה על אימא דינה.

"אני שמחה מאוד שלא ידעתי שברחת למעלה. אם הייתי יודעת, לא הייתי מעיזה לפתוח את הדלת סתם ככה ואז השוטר היה חושד, הולך לחפש בעליית הגג ומוצא אותך."

אחרי המלחמה

בשלהי המלחמה גרו במעון 'אמנה' עשרים ושניים ילדים, מהם שישה ילדים יהודים: פליפיה, מארק, קיטי פיסר, רודי טָבֶל וילד וילדה בני משפחת פרנקנברג. לבקשת בני משפחת טבל, שהתגוררה בפלשתינה, איתרה הבריגדה היהודית את רודי במעון.

מר נָגְרִי מהבריגדה היהודית ערכן את מוסד האפוסטרופסות 'לעזרת הילד' (LEHJ) שמלבר רודי ישנם בסוסט חמישה ילדים יהודים נוספים. את שמותיהם לא ידע, רק ידע לומר שאחד מהם הגיע כשהיה כבן שנה.

את קיטי באו לקחת במאי 1945 ואת שני ילדי משפחת פרנקנברג חודש לאחר מכן. רודי, מארק ואני נשארנו עד קיץ 1946. רודי עזב ונסע למשפחתו בפלשתינה. את אחי ואותי העבירו לבית היתומים היהודי בהילברסום.

מעון 'אמנה', בית עם שלושה חדרי שינה ועליית גג, היה קטן מלהכיל את 22 הילדים שחסו בו. צרכי הטיפול בילדים, כמו גם התנאים ששררו לאחר המלחמה, הביאו את אימא דינה לחפש אחר מקום מגורים חלופי. באפריל 1946 עבר המעון לבית גדול בֶּבְרֶן בכתובת קנטונלאן 19. קודם לכן שימש המבנה משכן לקשישות. בקומה השנייה גרו כמה אנשים שפוננו מהאג ועדיין לא יכלו לחזור. ילדי המעון קיבלו את כל קומת הקרקע, חלק מהקומה הראשונה ואת כל הקומה השנייה כמעט. בקומת הקרקע היו סלון, חדר משחקים, חדר אוכל ומטבח. בקומה הראשונה היו חדרי שינה משותפים לילדים הקטנים וחדר רחצה. בקומה השנייה היו חדרי שינה משותפים לילדים הגדולים, חדר שינה לילדה הגדולה בת השלוש-עשרה, כמה חדרי שינה לצוות וחדר רחצה. בחדרי השינה

של הילדים הקטנים, כמו גם של הילדות הקטנות, לנו גם מדריכים. הצוות כלל שתי מטפלות מוסמכות, שתי מתלמדות וכמה נערות שעזרו במשק הבית. בסך הכול חיו שם באותה תקופה 25 ילדים; ילדי הורים גרושים, כמה ילדים שהוצאו מהבית כתוצאה מהזנחה, כמה יתומי מלחמה לא־יהודים ושישה ילדים יהודים, ביניהם אחי ואני.

אחרי המלחמה ניסו פוס, OPK ו־LEHJ, למצוא לאחי ולי משפחת אומנה. לדברי דוד דאן, הורינו, שהיו ליברליים ובעלי תפיסת עולם חילונית, לא התעקשו שנגדל בסביבה יהודית. הנחת העבודה באיתור משפחת אומנה עבורנו הייתה אפוא שזו אינה חייבת להיות משפחה יהודית בהכרח, ולמרות זאת הוחלט בסופו של דבר להעביר אותנו לבית היתומים היהודי האורתודוקסי 'רודלסהיים'. עד היום אני תוהה מדוע דווקא לשם.

ב־17 ביוני 1946 הביא אותנו פוס לבית היתומים. לא היה זמן להיפרד מאימא דינה, האישה שהצילה את חיינו. נלקחנו מהאדם היחיד בעולם שהיה לו אכפת מאיתנו. אימא דינה העניקה לנו אהבה, משהו שכל אדם, וילדים בפרט, זקוק לו יותר מכול. אולם מאותו יום והלאה נעדר מרכיב כה חשוב זה מימי ילדותנו ובחרותנו. ברי סמכא פסקו שמוטב לנו לגדול בבית יתומים יהודי וכך היה.

בפעם השנייה בחיינו הצעירים איבדנו סביבה מוכרת ואוהבת. בפעם השנייה קיבלנו שם וזהות שונים. הפעם, בניגוד לשלוש שנים קודם לכן, ההחלטה לא התקבלה מתוך אהבה והקרבה, אלא מתוך שיקולים שכלתניים של זרים: מארק ופליפיה הם ילדים יהודים והם צריכים לחזור לחיות בקרב יהודים. בעת שעשינו את דרכם להילברסום, מקום מושבו של בית היתומים היהודי של עמותת רודלסהיים, אני זוכר את עצמי, כבן חמש, תוהה מה עשיתי לא בסדר.

עד יום מותה לא הרשו לאימא דינה, האישה שסיכנה את חייה וחיי משפחתה בהסתרת שישה ילדים יהודים בביתה, לדעת מה עלה בגורל הילדים שהיא הצילה מציפורני הנאצים. מומחים ופסיכולוגים

החליטו שמוטב ליתומים לא להתמודד עם העבר. מעולם לא שבנו לראות אותה. ב־10 באפריל 2000 הוענק לה, לאחר מותה, אות חסידת אומות העולם של יד ושם⁵ על הצלת יהודים נרדפים. שמה הונצח בגן חסידי אומות עולם בהיכל הזיכרון לשואה בירושלים.

בית החלומות

ממרץ 1943 ועד סוף ספטמבר 1944 התגוררו מיילו אַנסטט, שבתעודת הזהות המזויפת שהשיג כונה וילם אַבסטיי, ואשתו לִידִי, בקומה הראשונה בבניין על תעלת הפרינסנחראטחט באמסטרדם. הקומה השנייה של הבית הושכרה לסטודנטים, שחלקם היו פעילים במחתרת. בעל הבית, מר סִיֶּהָרס, איש עסקים בשנות הארבעים לחייו, היה איש טוב ולא התנגד לכך שיהודי ופעילי מחתרת ישכרו ממנו שתי קומות. לפני המלחמה עסק בייבוא טקסטיל להולנד. הוא השכיל לראות את הנולד ולאחר המשבר סביב צ'כוסלובקיה הצטייד במלאי סחורה כה גדול עד שבשנות המלחמה הוא ואשתו חיו ברווחה חסרת דאגות. המשבר החל בסתיו כאשר היטלר דרש מצ'כוסלובקיה לוותר על חבל הסודטים על 3.2 מיליון תושביו לטובת גרמניה. הוא איים במלחמה. דאלאדיה, ראש ממשלת צרפת, וצ'מברלין, ראש ממשלת בריטניה, נסעו למינכן כדי לנהל משא ומתן. הם מצאו שדרישתו של היטלר סבירה והצהירו שלא יבואו לעזרת צ'כוסלובקיה. צבאו של היטלר פלש לחבל הסודטים; צ'מברלין ודאלאדיה התקבלו עם שובם לארצם בתשואות והלל כמושיעי השלום.

בקיץ 1944 אזלה הסחורה במחסנו של מר סִיֶּהָרס והוא נותר בידיים ריקות. אולי זה היה הרגע שבו החל להבין את המצב המסוכן שבו הוא נמצא. כמה ימים קודם לכן הייתה פשיטה על בית במורד הרחוב וכל יושביו נעצרו. אולי גם לכך היה משקל. תהיה הסיבה האמיתית אשר תהיה, הוא נפגש עם מיילו והודיע לו שהוא ואשתו יאלצו לחפש מקום מגורים אחר. אבל למצוא כתובת מסתור חדשה היה קשה. מכיוון שבני הזוג אַנסטט הצליחו להשיג תעודות מזויפות, היה למיילו רעיון אחר.

וילם אָפּסטיי, שמו החדש של מיילו אנסטט, צעד יום אחד אל תוך סוכנות התיווך של הנאצי פטרוס ורברוגן. אָפּסטיי קיבל רשימת נכסים שלמה; הוא יכול היה לשכור כל בית שירצה. רצה המקרה ובית בפּלֶנטֶ'ה מאוידרחאחט צד את עינו, אותו בית שיצחק ואנה גורשו ממנו. מיילו בלע את רוקו כשראה מזווה על משקוף הדלת. הוא התעשת ונכנס לבית חלומותיו בעל ששת החדרים והמטבח, שני חדרים גדולים בכל קומה, גינה רחבת ידיים ובה אברשים וליך מצוי מאחורי הבית והצטלבות שלוש תעלות מול חזיתו. המקום, שנבזז, היה ריק לחלוטין.

אין זה ממנהגי לאחר לפגישות ואיני מחבב אנשים שלא מופיעים לפגישה בשעה הנקובה. וכך, ב־14 בינואר 2004 בשעה עשר בבוקר בדיוק, צילצלתי בפעמון הדלת בבית ברחוב סְטְרִיוֹנְקֶאדֶה מספר 20 באמסטרדם. מיילו אָנסטט פתח את הדלת, קיבל את פניי בברכה והציע לי כוס קפה.

מיילו סיפר שהוא שכר את הבית בפּלֶנטֶ'ה מאוידרחאחט מספטמבר 1944 ועד אמצע 1955 תמורת 89 גילדן לחודש. בתקופת המלחמה שילם את דמי השכירות למתווך הנאצי ולאחר המלחמה למתווך יהודי. את שם המתווך היהודי לא זכר ואת הניירת לא שמר. תחת זאת, תיאר את מראה הבית במאידרחאחט.

"כמה שבועות אחרי השחרור," סיפר מיילו, "נשמעה יום אחד דפיקה בדלת. כשפתחתי נכנסו גבר חסון ואישה בלונדינית עם את חפירה בידיהם. כשחלפו על פניי אמרו שבגינה קבורה תיבה: "היא שלנו ואנחנו לוקחים אותה." בלי להכביר מילים, ניגשו לגינה והחלו לחפור. הם שלפו את התיבה מהאדמה והלכו. נשארתי המום. מאז ועד היום לא מרפה ממני השאלה אם הם אכן היו הבעלים החוקיים של התיבה ושל תכולתה. הבנתי ממך ומאחין מרסל, שתושבי הבית בפּלֶנטֶ'ה מאוידרחאחט היו הוריק, שהם גורשו ב־1943 ושהם לא שרדו את המלחמה. אתה יודע

מי היו האנשים האלה? מה קרה לתיבה ולתכולתה? היא הגיעה אליך?"

"לא ואין לי מושג מי היו האנשים שלקחו את התיבה שוודאי הכילה חפצים אישיים יקרי ערך, במיוחד לאחי ולי."

עוד ועוד שאלות, אך תשובות אין. התחלתי להתעניין בקורות הנכסים מימי מלחמת העולם השנייה בכלל ובקורות נכסי יתומי המלחמה בפרט, עד כדי כך שהנושא השתלט על חיי. ידעתי שאני חייב למצוא את התשובות בכוחות עצמי והייתי נחוש בדעתי לצאת למסע זה ולהתמיד בו עד לסיומו.

אומנה

לפני ואחרי השואה פעלו בהולנד מספר רב של בתי יתומים ליהודים. להלן השניים שבהם גדלתי: עמותת רודלסהיים בהילברסום ומגדלי היתומים באמסטרדם.

מגדלי היתומים, אמסטרדם

בית היתומים היהודי הראשון בהולנד, 'מגדלי היתומים', פתח את שעריו ב־14 בינואר 1836 ברחוב שעל תעלת וּוּאָנְבּוּרְסְטְרַאט שבאמסטרדם. במאי 1865 העתיק בית היתומים את משכנו למבנה בקצה אותו רחוב ממש, על פינת האמסטל.

כך תיאר סם רות, חבר הנהלת בית היתומים החל מיולי 1939 ומנהל הכספים במחלקת הסיוע למגורשים של המועצה היהודית מיום הקמתה ביולי 1942, את פשיטת הנאצים על בית היתומים:

"ב־10 בפברואר 1943 הקיפה המשטרה הגרמנית את הבניין. משטרת אמסטרדם היעילה כבר חסמה את הרחובות שמסביב. גם מכבי האש של אמסטרדם שמחו להעניק משירותיהם וכיוונו את הזרנוקים אל קרובי משפחה מיואשים שהגיעו למקום.

המשטרה הגרמנית קיבלה הוראה לקחת את הילדים היתומים. המנהלת סָארטֶיָה המבורגר, סגנית המנהלת אלה רבקה בינג, והחוסה לשעבר סמואל קופס, הורשו לעזוב את בית היתומים, אך שלושת אנשים אמיצים ואצילי הנפש אלה החליטו מרצונם החופשי להישאר עם הילדים ויהי מה."

הם רוכזו בתיאטרון ההולנדי באמסטרדם ומשם הועברו לווסטרבורק. ב־2 במרץ 1943 הם נשלחו לפולין. שלושה ימים לאחר מכן הגיע הטרנספורט ובו 1,105 יהודים לסוביבור. קרוב למאה ילדים

ומלוויהם, למעט קופס, נרצחו עוד באותו יום. שמונה־עשר מתוך עשרים הילדים, שלא שהו בבניין בזמן הפשיטה, נעצרו מאוחר יותר ושולחו גם הם.

בבית הקברות הקתולי בעיירה הקטנה קשזניצה שבפולין, הנמצאת במרחק כ־90 דקות נסיעה מאושוויץ־בירקנאו, עומדת מצבה ומספרים חרוטים בה. היא ניצבת על קבר אחים ובו 45 גופות, קורבנות מצעד המוות שיצא ב־18 בינואר 1945 ממחנה הריכוז אושוויץ־בירקנאו עם כ־2500 אסירים לכיוון מערב. כשהנאצים הבינו שהתבוסה קרובה, הם החליטו לטשטש את עקבות מחנות הריכוז וההשמדה. האסירים שנותרו בחיים נלקחו מהמחנות לצעדות המוות.

יחיאל פיינר, שורד אושוויץ, שם עט ק. צטניק 135633, תיאר את צעדות המוות בספרו 'סלמנדרה':

"ברבבותיהם, מכל המחנות המסונפים לאושוויץ, בלא פוגה ומנוח, נגררו ההמונים יום ולילה, לילה ויום. אלא שהדרכים נחסמו בנחשולי הצבא האדום. והגרמנים, שומרי הצועדים, שחיפשו לעצמם מפלט מהמצור, זרעו את הדרכים בירויהם. ירקו אש מקלעים בנחשלים, והשלגים בלעו את שלדי גוויותיהם."

הצעדות נמשכו מסתיו 1944 עד לאפריל 1945 וכרבע מיליון בני אדם מצאו בהן את מותם. שלא כמו יתר קורבנות צעדות המוות, ל־45 היהודים שמונצחים בקשזניצה יש קבר.

לאחר צעידה של כ־59 קילומטרים הגיעו האסירים לעיירה גליביצה, שם הועלו לרכבות עם קרונות פתוחים. הטמפרטורה הייתה 20 מעלות מתחת לאפס והנסיעה ארכה שעות. רבים קפאו למוות. כשהרכבת עמדה מלכת אילצו שומרי האס־אס את האסירים שנותרו בחיים להמשיך לצעוד, חרף העובדה שלא בא אוכל לפיהם כבר שלושה ימים. ב־20 בינואר הם הגיעו לאזור המיוער של מליני ו־ריבניק. שומרי האס־אס המציאו משחק כדי להשתעשע. כשהגיעו ליער צעקו השומרים: "הפרטיזנים תוקפים את השיירה שלנו", ואז ירו באסירים כאילו היו מטרות במטווח. ביער נותרו פזורים פצועים וגופות. צעדת המוות המשיכה בדרכה, רק עם עשרות אסירים פחות.

יום לאחר הטבח החליט כומר הכפר, פאבל ריש, לקבור את המתים

ולתעד את שמותיהם, כלומר את המספרים המקועקים על זרועותיהם. הם נקברו ב־22 בינואר וב־12 בפברואר. קיומו של קבר אחים זה היה ידוע לחוקרים ולקומץ מדריכי טיולים ישראלים המתמחים במדינות מזרח אירופה. בשנת 2004, במהלך ביקור משלחת שירות הביטחון הישראלי, עלה הרעיון לחקור ולבדוק מהם שמות מספרי הקורבנות המסותתים על המצבה. חוקרי יד ושם הצליחו לזהות עשרים וחמישה קורבנות. בסוף מאי 2008 התקיים טקס גילוי המצבה החדשה עם השמות בבית הקברות של קשזניצה. המספרים הפכו לסיפורי חיים. מספר 9928B היה מקועקע על זרועו של סמואל קופס, יליד 29 ביולי 1916 באמסטרדם, רופא וחוסה לשעבר של בית היתומים היהודי באמסטרדם.

לא חסרו יתומים יהודים חדשים אחרי המלחמה. שלושה מחברי ההנהלה של בית היתומים ששרדו, ואן דר היידן־לוב, חומפרטס וסם רות פתחו מחדש את בית היתומים והעניקו לו שם חדש: בית הילדים היהודי. היו פחות ילדים חסרי הורים משחשבו ולכן נאלצו לחפש אחר משכן חדש, קטן יותר. ב־1948 עבר בית הילדים היהודי למבנה באָמְלָאן באמסטרדם ונחנך ב־12 בספטמבר של אותה שנה.

ב־1977 נמכר ונהרס המבנה שעל האמסטל. כיום עומד שם בניין הסטופֶרָה, הוא בניין עיריית אמסטרדם ובית האופרה של העיר. פס אבן לבן שנמתח באבני הריצוף האדומות מנציח את הפשיטה האכזרית של פברואר 1943.

בית עמותת רודלסהיים, הילברסום

שמואל עזריה רודלסהיים מונה בשנת 1900 לרב הראשי בלייורדן בהיותו בן שלושים. היה לו עניין בילדים הסובלים מפגיעה שכלית. הוא פרסם מאמר שבו הצר על כך שילדים יהודים בעלי מוגבלויות הושמו בדרך כלל במוסדות לא־יהודיים. רודלסהיים מצא את מותו ב־13 בנובמבר 1918 במגפת השפעת. רעיו החליטו לכבד את זכר הרב במעשה שיהיה ברוח תפיסת עולמו. בינואר 1919 ייסדו את עמותת רודלסהיים לטיפול וחינוך ילדים יהודים בעלי מוגבלויות בהולנד. מדובר היה באנדרטה חיה, לזכרו של שמואל רודלסהיים, שמטרתה ללמד ילדים בעלי מוגבלויות,

מיומנויות שיאפשרו להם לנהל קיום עצמאי ככל שניתן. בשנת 1923 קנתה עמותת זו מבנה רחב ידיים ואדמות ביער בקרבת העיר הילברסום. השם שנבחר לבית היה שמו האמצעי של הרב רודלסהיים, 'בית עזריה'. מספר הילדים עלה ל-75 וב-1930 הוחלט להקים במקום מבנה נוסף. ב-16 באפריל 1942, ימי המלחמה, החרים הוורמאכט את המקום והקים בו את המטה החדש שלו. הילדים עברו זמנית למנזר ל'דה מוניקנברח' בהילברסום. על פי הפרוטוקולים של ישיבות ההנהלה של האגודה היהודית לסיעוד וטיפול (JVVV) מהתאריך ה-7 באפריל 1943, כל 69 הילדים ועשרת חברי הצוות של בית רודלסהיים, גורשו דרך התיאטרון ההולנדי באמסטרדם לווסטרבורק ומשם למחנה ההשמדה סוביבור, שם נרצחו כולם.

אחרי מלחמת העולם השנייה, קיבלה עמותת רודלסהיים אפטרופסות על ילדים יהודים. בית עזריה, בכתובת וורדילאן 12 בהילברסום, הפך לבית יתומי יהודים ששרדו את השואה. ב-1958 נותרו בבית רודלסהיים רק כמה יתומים בודדים. שערי המוסד נסגרו והילדים הועברו לבתי יתומים יהודים אחרים.

בית יתומים "רודלסהיים" 1947. מרסל ופיליפ סטאל שני ושלישי מימין.

מניין דחוק

כמה שבועות אחרי תום המלחמה החליטה בֶּטס, שעבדה כעוזרת קבועה בביתנו עד מאי 1943, לטייל ברובע האמסטרדמי הכה מוכר לה, הרובע היהודי. מסלולה בנבכי העבר התחיל בקולנוע טושינסקי. אחר כך עברה בבית היתומים היהודי, מגדלי היתומים, שעל האמסטל. המקום היה נטוש. היא המשיכה וחצתה את כיכר יונס דניאל מאירפליין, מה שהיה פעם מרכז החיים היהודיים. חיים אולי היו בו אבל יהודים אין, ובכתי הכנסת, גם בשבתות, התקיים מניין דחוק. מבית היתומות היהודי, מגדלי היתומות, שברחוב רפנבורח, לא בקעו עוד קולות ילדות ומשוק ווטרוֹפֿליין הנעים נותר רק השם. היא המשיכה בדרכה לכיוון התיאטרון ההולנדי. בכוונה בחרה את הפֶּלְנְטֶז'ה מְאויֶדֶרֶחֶרֶאחַט כתחנה האחרונה במסעה במורד ההיסטוריה. הטיול שלה ברובע היהודי דרך אותה. היא הייתה עצובה. בטס חלפה על פני הבית שהכירה טוב כל כך, אבל לא ביקרה בו מאז 1943.

היא נזכרה בבוקר ה־22 במאי 1943. כבכל יום, הלכה לעבודה וכשהגיעה לבית בפֶּלְנְטֶז'ה מְאויֶדֶרֶחֶרֶאחַט מספר 87 נדהמה לראות שדלת הכניסה פתוחה לרווחה. היא לא נזקקה למפתח. זה לא מבשר טובות, מלמלה לעצמה. היא נכנסה ורצה ברחבי הבית, אך ליושביו לא היה זכר. ביתם של יצחק, אנה, מרסל ופיליפ עמד ריק לגמרי. דובון חמוד, ששכב אבוד על רצפת הבית הריק, צד את עינה. היא הרימה אותו ורצה החוצה מהר ככל שיכלה, רחוק מן המקום המקולל. כך התהלכה, מחשבותיה נודדות ותשומת ליבה אינה נתונה לסביבתה. בטס חשבה רק על אמסטרדם של פעם, זו שאינה קיימת עוד ולא תשוב לעולם. אמסטרדם היא כבר לא המקום שלה (Mokum, הכינוי של ההולנדים לאמסטרדם), המוכר והטוב. מה קרה

לכל היהודים, לאן הם נעלמו, למה הם לא חוזרים? תהתה. חבטה עזה בפניה שמה קץ להרהוריה. כעת לא הרגישה דבר. כששבה להכרתה ופקחה את עיניה, ראתה גבר בגיל העמידה רוכן מעליה. היא זיהתה אותו, מלפני המלחמה. הוא גר לא רחוק משם, כמאה מטר, באותו רחוב שבו גרה פעם משפחת סטאל. "פטר, מה קרה לי?" שאלה בטס.

"ראיתי אותך הולכת ובאתי אליך. אבל את לא ראית אותי, הלכת ישר אל תוך עמוד תאורה והתמוטטת. את בסדר? איך את מרגישה עכשיו? תרצי לשות משהו אצלי? אני צריך לדבר איתך, על המשפחה של אנה ויצחק."

פטר הושיט לבטס את זרועו ובלי מילים הלכו לביתו בפלנטצ'ה מאוידרחאט. הבית היה מרוהט בטוב טעם ונראה מסודר. העיצוב היה מוכר לבטס, הוא הזכיר לה את הבית שבמרחק כמאה מטרים משם. הוא שרד היטב את ימי המלחמה. דלתות המרפסת היו פתוחות לרווחה והווילונות התנופפו ברוח. פטר פתח ואמר:

"עד קיץ 1943 הייתי בעל הבית של יצחק ואנה. באביב של אותה שנה, ביקש ממני יצחק שאשמור על חפצי הערך שלו עד אחרי המלחמה. הסכמתי והפכתי לשומר של החפצים שלהם. החבאתי אותם בעליית הגג, הם עדיין שם, ואני שומר אותם עד שאוכל להחזיר אותם לבעלים החוקיים."

"אם כבר מדברים על זה," אמרה בטס, "בגינה שלהם קבורה תיבה."

"איך את יודעת?" שאל פטר.

"כי עזרתי ליצחק לקבור אותה שם בתחילת מאי 1943. אני סקרנית לדעת מה יש בה."

"בואי נוציא אותה," השיב פטר נרגש.

לזכור ולא לשכוח

המכון ההולנדי לתיעוד מלחמה (NIOD) יושב בכתובת היִנְחֶראכט מספר 380 באמסטרדם. אולם קריאה ובו 25 מושבים מהווה את לב המכון הלאומי הזה. עד שנת 2003 נשמרו שם הארכיונים של מוסדות האפוטרוֹפסות היהודית. בקיץ 2003 ביקרתי בפעם המי יודע כמה ב-NIOD.

הפעם נפגשתי עם פרופסור הנס בלוֹם, מנהל המכון. סיפרתי לו את סיפורי והגשתי לו את טיוטת הרוח שלי 'ניהול נכסי יתומי מלחמת העולם השנייה'.

"אני עוסק בחיפוש אחר הירושות של יתומי המלחמה היהודים ומבקש גישה לארכיונים של מוסדות האפוטרוֹפסות," אמרתי. "הם בבעלות שירותי הרווחה היהודיים (JMW) ותחת ניהולם. ללא רשותם, לא אוכל לתת לך גישה לארכיונים האלה," השיב בלוֹם. "והתיק האישי שלי, לא אוכל לעיין בו?" "לא בלי אישור מ-JMW."

"אז הדבר היחיד שאני יכול לעשות זה להגיש תביעה, כי ה-JMW לא נותנים לי רשות?" "חכה כמה ימים, אדבר עם הנס פויִסְיָה, מנהל ה-JMW, ואחזור אליך."

כמה שבועות לאחר מכן הגיע אליי אימייל מהנס פויסיה: "איני רואה כל עילה לחקירה שלך בנושא זה. אתה רשאי לעיין בתיק שלך ושל אחיך, אבל לא בתיקים אחרים או בפרוטוקולים מנהליים." מייד לאחר תשובה שלילית זו של פויסיה, הארכיון הועבר לארכיון

העירוני של אמסטרדם, שם היה מוגן היטב מפני חוקרים לא רצויים
וחטטנים כמוני. בארכיון אמסטרדם הוא נמצא בידיה האיתנות של
הארכיונאית אודט פלסינג, הנשואה לקרוב משפחה של פויסיה.
עם זאת, קיבלתי רשות לעיין בתיק האישי שלי ולהביא לסיום פרק
זה במחקר שלי.

הטיפול בקטינים יהודים לאחר המלחמה

בשנת 1943 ייסד אברהם דה יונג את חוג יהודי הולנד באנגליה. חוג זה הכין תוכניות לשיקום הקהילה היהודית בהולנד. ב־7 בינואר 1945 נוסדה באיינדהובן המשוחררת ועדת התיאום היהודית לאזור ההולנדי המשוחרר (JCC), שמטרתה הייתה קידום האינטרסים של היהודים בהולנד וכן הענקת סיוע. אברהם דה יונג נבחר לתפקיד יושב הראש. במהלך פגישה של ה־JCC במרץ 1945, הצהיר דה יונג: "אנשים שמילאו תפקיד משמעותי ביוסדה ראט לא יורשו להיות מעורבים בבניית הקהילה היהודית של אחרי המלחמה."

JCC היה ארגון פרטי הולנדי במימון ארגון הג'וינט וארגונים יהודיים בינלאומיים אחרים. לאחר שחרור הולנד עבר ה־JCC מאיינדהובן לאמסטרדם. אחת מפעולותיו הרבות הייתה רישום כל היהודים ששרדו את השואה בהולנד. רשימה זו נוצרה בסלון של סם רות, אביו של אברהם רות. מטרת הרשימה הייתה לאחד בין קרובי משפחה שאבדו זה לזה. שמותיהם של כ־18,000 איש הופיעו בה.

אחת ממשימותיו החשובות של ה־JCC הייתה להשיב את יתומי המלחמה היהודים לחיק הקהילה היהודית. נציגי הארגון הבינו שיתמודדו בהצלחה עם ה־OPK רק אם יהיה ארגון גג יהודי אחד שתחתיו תתאחדנה כל העמותות שמעורבות בטיפול בילדים יהודים באותה תקופה, לכן הוקמה כמקבילה היהודית ל־OPK, העמותה לעזרת הילד (LEHJ), שהייתה אחראית לטיפול, חינוך וייצוג האינטרסים של ילדי האומנה היהודים מימי המלחמה. אברהם דה יונג נבחר גם כאן ליושב הראש ונשאר בתפקיד זה עד להגירתו לפלשתינה ב־1947.

בשנת 1950, לאחר מאבק בן ארבע שנים של OPK נגד LEHJ, הגיע מאבק מר זה לסיומו; 368 מתוך 1,363 ילדי אומנה יהודים הושמו תחת

אפוטרופסות של משפחות אומנה לא־יהודיות ו־995 תחת אפוטרופסות של משפחות ובתי יתומים יהודים. 120 מתוכם הועברו לטיפול 'לעזרת הילד'.

בשנת 1949 החל ה־LEHJ לטפל גם בילדי אומנה שלא כתוצאה מהמלחמה. בעקבות אתגרים אלה ניתנה בשנת 1950 למוסדות היהודיים אפוטרופסות על 538 קטינים יהודים. גם בשנים שלאחר מכן נקרא ה־LEHJ לטפל ולייצג את טובתם של ילדים יהודים. מדובר היה בילדים שהופנו אל 'לעזרת הילד' בשל נסיבות חברתיות או כלכליות, ילדים ששרדו את המלחמה עם הורה אחד, ויתומי מלחמה שגרו אצל משפחות אומנה. בשנות החמישים רבים מילדים אלה מצאו דרכם לאחד מבתי היתומים היהודיים.

בדרך זו נוצרו בבתי היתומים היהודיים שתי קבוצות ילדי אומנה שהיו שונות מבחינה חברתית. הקבוצה הראשונה כללה ילדי אומנה מהמלחמה, שמיידי בתומה הועברו לאחד מבתי היתומים. הקבוצה השנייה כללה ילדים שנשארו אחרי המלחמה אצל קרובי משפחה או משפחות אומנה אבל לא יכלו להישאר שם מסיבה כזו או אחרת, ולכן עברו לבית יתומים. לא הצלחתי לגלות את מספר הילדים המדויק של ילדי אומנה שהושמו תחת האפוטרופסות של ה־LEHJ בשנים 1945-1966. הרי לא קיבלתי גישה לארכיונים של מוסדות אלה, אבל ברור לכל שמדובר היה במספר גדול הרבה יותר מ־538 ילדים.

העיקרון לפיו כל קבוצת אוכלוסייה (קבוצה דתית) דואגת לנזקקיה (חולים ויתומים) היה הנורמה הרווחת עד 1940. מדוע נזנח עיקרון זה לאחר המלחמה? מדוע החליטה הממשלה ההולנדית להעביר את ההחלטה על גורל יתומי המלחמה היהודים לוועדה המורכבת ברובה מלא־יהודים? הממשלה הדירה רשמית את הקהילה היהודית כשהחליטה להכפיף את חינוך ועתיד יתומי המלחמה היהודים לוועדה לילדי האומנה מהמלחמה. ה־OPK, ארגון ממשלתי, הורכב מחברי מחתרת הולנדים שהצילו ילדים במהלך המלחמה והעבירו אותם

למשפחות אומנה. בוועדה היו 25 חברים, עשרה מתוכם יהודים. חלק מחברי המחתרת רצו לשלוט בהסדרים לילדי משפחות האומנה גם אחרי סיום הכיבוש. יושבת הראש של ה־OPK הייתה הנוצרית הקלוניסטית גְּזִינָה הֶרְמִינָה יוהנה ואן דר מולן, ששיחקה תפקיד חשוב במחתרת ההולנדית.

איך קרה שיהודים שורדי שואה נאלצו להיאבק מאבק עז ומר כל כך אל מול התנגדות כה עיקשת, כדי לנסות ולהחזיר את ילדיהם לסביבתם הטבעית?

ביוני 1945 כתבה גְּזִינָה ואן דר מולן בעיתון טְרָאוּ (Trouw): "ילדינו היהודים הם ילדים הולנדים. כל מי שרואה בסוגיית ילדי האומנה מהמלחמה עניין יהודי גרידא, נוקט למעשה באותה עמדה גזענית שנקט הכובש."

במילים אומללות אלה משווה גְּזִינָה ואן דר מולן את התנהגות הקהילה היהודית – שנלחמה להחזיר לחיקה את ילדיה – להתנהגות הנאצים. הילדים היהודים בהולנד נרדפו לא כהולנדים אלא כיהודים. מטרת הנאצים הייתה לא להשמיד את האוכלוסייה ההולנדית, אלא את האוכלוסייה היהודית.

את אותה עמדה – 'אסור לנו להפלות כפי שהנאצים הפלו' – אנו רואים גם בתהליך השבת הרכוש בשנות החמישים של המאה שעברה. עקרון איסור ההפליה הנחה גם את ממשלת הולנד, וכתוצאה מכך לא קיבלו היהודים את מה שהיה שייך להם בזכות, היינו השבת מלוא היקף נכסיהם שנבזזו.

היה צריך לשקם את הולנד אחרי המלחמה. לשם כך נדרשה חקיקה חדשה, אבל החקיקה ההולנדית של אחרי המלחמה לא הייתה חקיקה צודקת. היא לא לקחה בחשבון את העובדה שבניגוד לקבוצות אחרות בחברה ההולנדית, היהודים נשדרו שיטתית ורובם גם נרצחו. אחרי המלחמה היהודים נאלצו להילחם על מנת להשיב לידיהם את נכסיהם. מדובר היה בנדל"ן, כסף, תכשיטים, כספי ביטוח, חפצי ערך שמסרו למשמר אצל אנשים שסמכו עליהם וניירות ערך שנאלצו למסור לבנק הגזל LIRO. המאבק המר והרגשי ביותר היה המאבק להשבת ילדיהם. האם פעל ה־OPK מתוך אהבה לילדים, אותה אהבה

שהובילה את לוחמי המחתרת להציל את חייהם של ילדים יהודים על ידי העברתם למשפחות לא-יהודיות? או שהייתה זו האהבה ל'ישו המושיע' שמנעה את חזרתם של הילדים היהודים לסביבה יהודית? יצחק הרצוג, הרב הראשי לפלשתינה, כתב בשנת 1945 את הדברים הבאים בניסיון לשנות את עמדתה של הממשלה ההולנדית: "האם מבקשת הנצרות לצאת נשכרת מן הטרגדיה עצומת הממדים של העם היהודי?" שישה חודשים לפני פירוק ועדת ה-OPK ב-1949, כתב אחד מחבריה, פרופסור קיש, שהתפטר מהיורסה ראט מטעמי מצפון, בשבועון היהודי ההולנדי ה-NIW:

"אין ספק שהמחשבה, גם אם כמעט לא נהגתה, שהוצאת הילדים היהודים מהקהילה היהודית וחילוצם מגורלה האומלל של 'השאלה היהודית' היא לטובתם, עברה בראשי חברי ועדת השופטים. 'Das Judentum ist ein Unglück' (יהדות היא אומללות) – רבים חושבים כך ולכן גם מאמינים שכעת, בהתאם לנסיבות הקיימות, יש להגן על הילדים מגורל זה על ידי הטמעתם בסביבה לא-יהודית".

אסור לשכוח שמדובר היה בילדים הולנדים-יהודים שלוחמי המחתרת ההולנדית הצילו מציפורני הנאצים. האם הוציאו אותם מסביבתם היהודית מסיבה שאינה הצלת חיים גרידא? האין המחשבה שמוטב להם שלא יגדלו כיהודים היא בבחינת אנטישמיות לשמה? או שיש לראות במעשה זה פעולת חמלה? ואולי זה פשוט היה נוח; בעיית ילדי האומנה היהודים נפתרה, בתי היתומים היהודיים הופכים מיותרים והנצרות מרוויחה אלף נפשות נוספות.

היו יהודים שהרגישו צורך להיטמע היטמעות מלאה בחברה אחרי המלחמה. תוצאה בלתי נמנעת של חוויות המלחמה הטראומטיות, בלי ספק. מי שהובילו את המאבק להחזרת הילדים לסביבה יהודית היו בעיקר קומץ יהודים דתיים וציונים.

המאבק על ילדי האומנה היהודים מתואר בפירוט בספרה של אַלְמָה פֶּרְהִיי 'בעניין הילדים היהודים' (Om het joodse kind) שיצא לאור בהולנד ב-1991. מובאות בו דוגמאות קורעות לב למאבק המר בין ה-OPK ל-LEHJ, שהתנהל מעל ראשי הילדים.

אני חש כבוד רב והערצה למחויבות וליכולת ההתמדה של מנהיגי

הקהילה היהודית בהולנד, ששינסו מתניהם במאמץ להשיב את יתומי המלחמה היהודים לסביבה יהודית. אני מכיר רבים מיתומי המלחמה ההולנדים שנמצאים בישראל והצעירים שבהם הם כיום בשנות השמונים לחייהם. היום הם הורים וסבים שכנו משפחות גדולות וחיים טובים. בכל פעם שילדיי ונכדיי באים לבקר, אני חושב: זהו פרק אפל בהיסטוריה, אבל הרייך השלישי נמחק מעל פני האדמה ואילו העם היהודי חי וקיים, משגשג כאן בארצו!

מוסדות האפוטרופסות היהודים

בנובמבר 1946 נחתם אצל הנוטריון יעקב ואן האָסְלֵט מזכר ההקמה של ארגון שירותי הרווחה היהודיים בהולנד (JMW). אל הארגון יכלו להצטרף מוסדות יהודיים העוסקים במתן שירותי רווחה.

בשנת 1950 כמה מוסדות אפוטרופסות הולנדים יהודים החליטו לשתף פעולה לטובת גיוס הכספים הדרושים לטיפול בילדים היהודים וניצול יעיל של המשאבים הקיימים. ארגון הגג החדש קיבל את השם 'איחוד המוסדות להגנת הילד היהודי', המכונה על דרך הקיצור 'האיחוד'. מכאן והלאה היה הארגון 'לעזרת הילד' אחראי על כל העבודה בפועל של המוסדות המאוחדים ועל ניהול נכסיהם. עם הזמן הלך וגבר שיתוף הפעולה בין JMW ואיחוד המוסדות להגנת הילד היהודי, אולם שני הגופים התאחדו רשמית רק באוקטובר 1981.

ביוני 2004 הגישו JMW הצעה ללא מועד למיזוג עם מוסדות האפוטרופסות היהודית במשרד הרישום המסחרי באמסטרדם. משמעות המיזוג המוצע הייתה ביטול מעמד מוסדות האפוטרופסות כישויות משפטיות והעברת כל נכסיהם ל-JMW. ביולי 2004, אחי ואני הגשנו לבית המשפט באמסטרדם התנגדות נגד המיזוג המוצע, בטענה שאין להעביר את כספי מוסדות האפוטרופסות ל-JMW עד אשר תתקיים חקירה רשמית בנוגע לשאלת הבעלות החוקית על הנכסים.

צעיר מכדי לשאול

התוצאה הסופית לאחר ארבע שנות מאבק של ה-OPK נגד ה-LEHJ הייתה שמתוך 1,363 ילדי אומנה יהודיים של תקופת המלחמה, 27 אחוזים הושמו במשפחות אומנה לא־יהודיות ו־73 אחוזים הועברו לסביבה יהודית. מבחינה סטטיסטית אפשר לומר שהקהילה היהודית ניצחה במאבק, אבל עבור יתומי המלחמה היהודים, המאבק האמיתי החל רק לאחר החלטת בית המשפט. מאבק רגשי זה נמשך עד עצם היום הזה. יתומי המלחמה היהודים, ואני ביניהם, נותרו עם שאלות חסרות מענה:

- מי אני?
- איפה נולדתי?
- מי היו בני משפחתי?
- איפה הם חיו וכיצד נראו חייהם?
- האם היו דתיים או חילוניים?
- האם היו אמידים או אביונים?
- ומה עלה בגורל הירושה שלנו, אם הייתה כזו?
- מעולם לא דיברו איתנו על הנושאים הללו.

בתחילת שנות השמונים, לאחר מותו של האפוטרופוס שלנו, פיליפ פוס, באה אשתו יולי לביקור בארץ, כפי נהגה לעשות לעיתים קרובות. לרוב התארחת אצל בתה. יום אחד התקשרה אליי הבת: "אימא שלי כאן למשך שבוע ורוצה לראות אתכם. נוכל לבוא לקפה בשבת הקרובה?"

נעניתי ברצון. הפגישה עברה בנעימים ודודה יולי שאלה מכול וכול. היא רצתה לשמוע את השתלשלות קורותינו מאז שעברנו

ב־1977 לישראל בפעם השנייה עם המשפחה שלנו. דודה יולי ישיבה על הרצפה ושיחקה עם הילדים. אחרי שפטפטנו קצת אמרה פתאום יולי: "סליחה, אני צריכה ללכת למקום חשוב."

כשחזרה, משהו בה היה שונה. היא חזרה להיות גברת פוס, כאילו היינו זרים. היא ניגשה אליי ואמרה פתאום בלי להניד עפעף: "אחרי שבעלי מת, ניקיתי את המשרד שלו ונתקלתי במכתבים שהורייך שלחו לנו מווסטרבורק. שרפתי את המכתבים האלה, עם ניירת נוספת מהמשרד שלו."

תחילה הייתי המום, ואז עלה בי הזעם. נתקפתי בחילה וסחרחורת. החדר הסתובב. לעולם לא אדע מה היה כתוב במכתבים האלה. אחרי שעה קלה שאלתי אותה: "איך בשם אלוהים יכולת לעשות כזה דבר? אלה היו מסמכים היסטוריים יקרי ערך. אם היה בהם משהו שאסור לי לדעת, היית יכולה למסור אותם ליד ושם או למוזיאון היהודי באמסטרדם. למה לשרוף?"

על כך קיבלתי את התשובה המגוחכת: "אף פעם לא שאלתם עליהם."

התשובה הזו החזירה אותי לילדותי. היא הזכירה לי את חג הפסח, הלא בהגדה כתוב כיצד יש להגיב על שאלותיהם של ארבעה ילדים מסוגים שונים – חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול. כך למשל, ההגדה אומרת שעם הילד שאינו יודע לשאול יש לנהוג כך: "וְשֹׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לְשֹׁאֹל – אֶת פֶּתַח לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֶבֶר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם."

בבית רודלסהיים, בית היתומים היהודי האורתודוקסי שבו גדלתי, קראו, הפכו ודנו בהגדה מדי שנה. אולם העומדים בראש הבית לא השכילו ליישם את השיעור היהודי החכם שבהגדה. לא למדתי לשאול שאלות ואני ויתומי מלחמה אחרים מעולם לא דיברנו על השואה או על המשפחות שלנו.

הערך החומרי של המכתבים שהורי כתבו בווסטרבורק היה ככל הנראה אפסי, אבל עבור אחי ועבורי היה להם ערך רגשי חסר תקדים וחסר תחליף. עולם ומלואו.

שימוש של האפוסטרופוס בנכסי יתומי המלחמה, מכירת ניירות

ערך, בית או נכס שאינם רשומים על שמם של היתומים, הוא כמובן מזעזע ובבחינת גזל כלכלי, אבל על חוויות כאלה אפשר בסופו של דבר להתגבר.

לא כך עם מכתבים, אלבומי תמונות, אוספי בולים, ציורים וחפצי יומיום. לאלה יש ערך סנטימנטלי רב. הערך הרגשי הוא סובייקטיבי, צד שלישי לא יוכל לאמוד אותו וגם לא לפצות על אובדנו. הגזל הרגשי היה הפגיעה הקשה ביותר ביתומי המלחמה. לא היה מי שיספר לנו מי אנחנו, מהיכן באנו, מה קרה לבני משפחתנו ומה היה אורח חייהם. אנחנו, יתומי המלחמה, שגם כך למדנו לחיות בלי קרובינו, להמשיך הלאה בלי משפחה, בלי משהו שידאג לנו, בלי אהבה – היינו צריכים לגלות כל זאת בכוחות עצמנו.

ליתומי המלחמה חסרו חיבה והדרכה. איני מאשים את ראשי בתי היתומים של התקופה של אחרי המלחמה. היהודים ששרדו את המלחמה ועמדו בראש מוסדות האפטרופסות, התמודדו עם טראומות משלהם. זאת גם הייתה הפעם הראשונה בהיסטוריה שקבוצת ילדים גדולה מתייתמת.

אף אחד לא ידע כיצד יש לפתור את הבעיה הזאת. ציונים גרועים בבית הספר יוחסו לטיפשות. איש לא לקח בחשבון שבעיות רגשיות עשויות להיות הגורם לקשיים או אפילו לחוסר היכולת ללמוד כלל. 'בית ספר מקצועי לבנים, לימודי משק בית לבנות ומשם ישר לשוק העבודה' היה המוטו של עמותת רודלסהיים. בדרך זו הפכו היתומים היהודים לקורבנות מלחמה פעם נוספת.

הנס קיילסון הועסק במחלקה הרפואית של הארגון לעזרת הילד בין השנים 1946–1970. קיילסון היה יהודי-גרמני שלפני המלחמה נמלט עם אשתו להולנד. בברלין הוא למד רפואה וספורט ועמד בהצלחה בבחינת הרישוי הממשלתית לרפואה. תקנות הרייך הדירו יהודים באותה תקופה ממקצוע הרפואה, ולכן עבד כמה שנים כמורה לספורט וכמוזיקאי בבית הספר היהודי בברלין. ב־1943 ירד למחתרת

ועבר כרופא ושליח של תנועת המחתרת באמסטרדם. בהולנד לא הכירו בלימודי הרפואה הגרמניים שלו ולכן חידש אחרי המלחמה את לימודי הרפואה שלו באוניברסיטת אמסטרדם, שם התמחה בפסיכולוגיה ובפסיכואנליזה. עבודת הדוקטורט שלו, 'טראומטיזציה רציפה אצל ילדים', תורגמה למספר שפות.

מחקרו התבסס על תצפיות ומעקב ארוך טווח אחר ילדים יהודים נפגעי טראומה, מרביתם תלמידי 'לעזרת הילד' שהתייתמו מהוריהם כתוצאה ממלחמת העולם השנייה. אחי ואני נמנינו על קבוצת ילדים זו. בסוף שנות השישים הוא ראיין אותי פעם נוספת. באותה תקופה גרתי בישראל והייתי כבר נשוי ואב ילדים.

במחקרו מחלק קיילסון את מסלול חייהם של היתומים לשלוש תקופות עוקבות:

1. הרדיפה שמתחילה בכיבוש הולנד ב-1940 ומסתיימת בהפרדה בין ההורים לילד;
2. שהות בכתובת מסתור או במחנה ריכוז עד לשחרור במאי 1945 וחזרה להולנד;
3. התקופה שלאחר המלחמה, בה חלק מהילדים נשארו אצל משפחות האומנה אצלן הסתתרו, וחלק חזרו לחיק הקהילה היהודית.

כילד, קיילסון תצפת עליי במשך שנתיים. באפריל 1946 הוא דיווח ל'לעזרת הילד' על ממצאי מחקרו הפסיכולוגי-ניסיוני עליי: "ילד בן חמש רגוע, ביישן מעט, נעים לבריות, צייתן, בעל מסוגלות חברתית. ניכר שהוא מתקשה ללמוד, אולי כי לא נחשף מספיק ללמידה. לשאלה: מה תעשה אם יהיה לך קר? הוא משיב: אתכסה בשמיכות. תשובה זו מעידה על מסוגלות חברתית טובה. לא יהיו אתגרים מיוחדים בגידולו של ילד זה, הוא ילד מפותח מבחינה נפשית."

קיילסון כתב בעבודת הדוקטורט שהשלכות השואה הן לא רק בעיית נאמנות וקונפליקט זהות, אלא גם תהליך אבל מתמשך של הילדים על הוריהם שמתו. קיילסון אולי הבין את יתומי המלחמה ב-1979, כשקיבל את הדוקטורט שלו, אבל ספק אם הבין אותם בימים שלאחר המלחמה, כשנזקקו לאותה הבנה יותר מכול. הוא היה

חסר אז את הכלים ללמוד אותנו. עברו שנים עד שסיים את התואר בפסיכיאטריה. את הדוקטורט שלו השלים רק כעבור שלושים ושלוש שנה.

לתלמידי 'לעזרת הילד' מגיעה תודה. אחרי הכול, יתומי המלחמה הקטינים היו מושא המחקר שהביא לקידומו של קיילסון, שלא בידיעתם ובוודאי ללא אישורם. למרבה הצער, הם עצמם לא יצאו נשכרים, גם כבגירים. כשקיילסון פרסם את הדוקטורט שלו, היה יתום המלחמה הצעיר ביותר בן 34.

בבית רודלסהיים נהגו לומר לנו פעם אחר פעם שאנחנו בני מזל שהרי אנחנו מקבלים חינוך יהודי אורתודוקסי. לא שהייתה לנו ברירה או יכולת בחירה בנידון; חינוך זה נכפה עלינו והיה הבסיס לאכיפת המשמעת בבית. ראשי הבית תמיד אמרו: "אתם לא חייבים להישאר בבית רודלסהיים, אתם יכולים לעבור לבית עמותת ברח, לבית הילדים היהודי או למקום אחר. אבל אם אתם מחליטים להישאר כאן, אתם חייבים להישמע לכללי הבית."

האם הדמויות המחנכות לא השכילו להבין שבסחיטה רגשית זו העבירו את הילדים טראומה נוספת?

בניגוד למה שתיאר קיילסון במחקרו, יתום המלחמה היהודי נמצא בטראומה מתמדת ולא רק בשלוש התקופות שמובאות במחקרו. שוב ושוב חוונו דחייה וסחיטה רגשית. היינו עצובים, וממורמרים. במקום לקבל הבנה, אהבה ותמיכה, נאמר לנו על ידי המחנכים והפסיכולוגים שלנו, בתמיכה מלאה של הרשויות, שאנחנו רפי שכל או פגומים רגשית, שאנחנו נחותים מהילדים שהוריהם כן שרדו את המלחמה. לא הגיע לנו להישאר בחיים, בעוד יהודים רבים וטובים מאיתנו נרצחו. כך דיווח עליי קיילסון בפברואר 1958, 'לעזרת הילד':

"נרפה, איטי, סגור לגמרי. מצבו מזכיר ילדים אחרים שנמצאים בבית רודלסהיים זמן רב, למשל ויקטור, זו כנראה תוצאה של החינוך האורתודוקסי הנוקשה מידי של מר אלבורג."

האם לא היה קיילסון מודע לכך שיותר מחמש שנים קודם לדיווח זה, הוחלף המנהל אלבורך במר שיק?

חייהם של יתומים יהודים רבים היו נראים אחרת לו היו הפסיכולוגים עוזרים להם ולא רק צופים בהם. היו יתומי מלחמה שבבגרותם לא ראו פתרון אחר מאשר ליטול את חייהם. עתידם של ילדים אלה נקבע במידה רבה על ידי פסאודו־פסיכולוגים. או כפי שכתב יתום מלחמה בתגובה לריאיון עם הנס קיילסון בשבועון NIW בדצמבר 2010: "קיילסון הוא שרלטן שבנה את הקריירה שלו אחרי המלחמה על גבי הצער שלנו."

באותו ריאיון כתב העיתונאי שבמיוחד ילדי האומנה של המלחמה מתחו ביקורת על עבודת הדוקטורט שלו משנת 1979. קיילסון דחה את הביקורת מכול וכול והשיב: "שטויות."

אָפּקאָמט, אפריל 2004

באפריל 2004 התקיימה במלון דה ויטא בֶּרֶחַן באמנס שבהולנד, פגישת איחוד של החוסים והעובדים לשעבר של בתי היתומים היהודים מהתקופה של אחרי המלחמה. שמת לי לב שזיכרונות הילדות של חוסי בית עמותת ברח ובית הילדים היהודי, נעימים למדי. הם דיברו בהערכה ובאהבה על מנהלי בתי היתומים, רֵייטסְמָה ו־וֶאן זוטפֶן. זאת בניגוד חריף לזיכרונותיהם ותחושותיהם של חוסי בית רודלסהיים.

אחרי סגירת שערי בית רודלסהיים בשלהי 1958, עברתי עם ילדים נוספים לבית הילדים היהודי באמסטרדם. ההבדל היה גדול. כעת התחשבו ברגשותיי ובצרכיי, כבר לא התייחסו אליי כמו אל תינוק. קיבלנו יותר חופש. דיברו איתנו. שאלו לדעתנו. בבית רודלסהיים נאלצתי להניח תפילין בתפילת השחרית של כל יום חול, כמקובל בקרב יהודים אורתודוקסים מגיל הבר־מצווה ואילך. מהרגע שהגעתי לבית הילדים היהודי, הפסקתי להניח תפילין. טמנתי אותם עמוק בארון. עד מהרה הרגשתי חופשי ובנוח בבית הילדים היהודי. לתנאים משופרים מתרגלים מהר.

מאז בית רודלסהיים עברתי דירה עשרים פעם בערך. תמיד לקחתי איתי את התפילין. הם עדיין אצלי בארון. לוטי, אחד מחבריי לבית רודלסהיים שעבר דירה יחד איתי, כתב כך במחברת מפגש האיחוד על השינוי הזה בחייו: "[...] כל אלה נתנו לי את ההרגשה שלמנהל, ואן זוטפֶן, אכפת ממני. הוא הבין והרגיש הרבה יותר טוב מהאחרים. עשר שנים ניסיתי להשיג חופש. בית הילדים היהודי היה היציאה שלי לחופשי." האם ההבדל נעוץ בעובדה שבית רודלסהיים היה בית היתומים

היחיד שהעניק לילדים חינוך יהודי אורתודוקסי? או אולי היה זה משום שמנהלי בית עמותת ברח ובית הילדים היהודי לא היו יהודים, ולכן סבלו פחות מטראומות המלחמה? ואולי היה זה משום ששני המנהלים החזיקו בתפקידיהם זמן רב, עד שהגיעו יתומי המלחמה לבגרות, כלומר, לגיל 21? בבית רוהלסהיים, לעומת זאת, התחלף המנהל שלוש פעמים אחרי המלחמה. שלושתם היו יהודים אורתודוקסים למודי טראומות ששרדו את המלחמה.

ערב אחד בדצמבר 1952 נקראו ילדי בית רוהלסהיים לחדר האוכל. לצד המנהל אלבורך עמד צעיר אלמוני. אלבורך פתח ואמר: "זהו מר שיק. מרגע זה ואילך הוא המנהל." ואז, בלי מילות הסבר, יצא אלבורך מחדר האוכל והשאיר אותנו המומים.

שבת

אלוהים ברא את הארץ בשישה ימים וביום השביעי נח. יותר מאלפיים שנה מאוחר יותר קיבל משה את עשרת הדיברות לעם ישראל. בדיבר הרביעי ניתנה השבת ליהודים, עת לשבות מכל מלאכה: "וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ..."

על כולם להפסיק את עבודתם ולנוח. ביום זה יהודים אורתודוקסים נמנעים משימוש בחשמל, מכוניות, רכבות, אופניים וכדומה. זאת התמונה שהציגו בפני הילדים בבית רודלסהיים ששכן בשולי סְהַבְלֶנְד (כפר ליד הילברסום). בשבתות ובחגי ישראל היינו הולכים למעלה משעה ברגל לבית הכנסת במרכז הילברסום. במהלך השבוע התפללנו בבית היתומים עצמו.

התפילה הייתה מתחילה השכם בבוקר. הדרך לבית הכנסת הייתה משעממת, עשינו אותה מאות פעמים. תנועת הרכבים הייתה דלילה, העיר הייתה שקטה והחנויות עדיין סגורות. אבל אותה שבת הייתה שונה; תוך כדי הליכה במורד דרך סהבלנד ראינו מכונית מתקרבת אלינו מרחוב אָאוּדֶה טוֹרְנֶסְטְרַאט שבמרכז הילברסום. זאת הייתה חיפושית שחורה עם לוחית מספר גרמנית. החיפושית – דגם פולקסווגן, המכונית הגרמנית המפורסמת ביותר – מקורה בפקודה שהיטלר פקד על פרדיננד פורשה: "לייצר מכונית עממית." המשכנו בהליכתנו והרמנו בדרך כמה אבנים קטנות. בשלב מסוים חלפה החיפושית על פנינו. השלכנו את האבנים על המכונית הכי חזק שיכולנו.

המכונית עצרה בחריקת בלמים. אישה קפצה ממנה ורצה אחרינו. היא תפסה אותי, היכתה אותי וצעקה: "יהודים זרקו עליי אבנים מפני

שאני גרמנייה. הצעקה גרמה למנהל שיק, שהלך בראש הקבוצה, להסתובב, לראות את המהומה, להבין את שקרה ולמהר אלינו. האישה הבלונדינית התחילה לצעוק גם עליו בגרמנית. כמה דקות אחר כך המשכנו בדרכנו לבית הכנסת, אבל כעת נצטוונו ללכת לפני שיק.

התפילה הסתיימה בערך בשעה אחת-עשרה. שיק, כהרגלו, נשאר לשוחח מעט עם הרב פריירה. אנחנו היינו בדרכנו חזרה לבית היתומים. הדרך חזרה הייתה שונה; כעת הייתה העיר שוקקת והחנויות מפתות. בכל שבת עברנו ליד בית המרקחת בו עבדתי בחופשות מהלימודים. חולים היו מחזירים את הבקבוקים המשומשים, מקבלים חזרה את הפיקדון, אני ניקיתי אותם והשתכרתי עשרים וחמישה סנט לשעה. מלבד תרופות, מכרו בבית המרקחת גם ממתקי ליקריץ טעימים. בית רודלסהיים היה מהלקוחות הקבועים והחשבון שולם אחת לרבעון. קיבלתי חמישה סנט לשבוע דמי כיס, מספיק כדי לקנות לי מדי שבוע שתי סוכריות ליקריץ על מקל, מה שעשיתי בכל יום שני. באחת השבתות, כשחלפנו שוב על פני בית המרקחת, אמר קורט, אחד היתומים הבוגרים: "חברים, גם לכם מתחשק ליקריץ?"

"ברור", ענינו. "אבל אין לנו אפילו סנט אחד. כסף בשבת זה

מוקצה.

"חכו בחוץ, יש לי רעיון", לחש קורט ונכנס פנימה. הוא הזמין קילו ממתקי ליקריץ ואמר למוכרת: "אסור לנו לשלם בשבת, אז בבקשה תרשמי את זה על החשבון של בית רודלסהיים."

כעבור כמה דקות יצא וחילק לכולם מהשלל. וכך קרה שבמשך קרוב לשלושה חודשים, בכל שבת, היתומים זללו קילו ליקריץ. ואז הסתיימה החגיגה. בבית רודלסהיים שמו לב שהחשבון גבוה מאוד וביקשו פירוט. התוצאה הייתה קץ דמי הכיס השבועיים שלנו.

פרידה מילדותי

אביב 1959. אני בן כמעט 18 ומזה חצי שנה אני מתגורר בבית הילדים היהודי. באחת השבתות אני מחליט לנסוע לעיר. לא יורד גשם היום והשמש אפילו מציצה מדי פעם. אני הולך בדרך זו לעיתים קרובות ביום החופשי שלי. כיכר ליידספליין באמסטרדם היא במרחק חצי שעה הליכה מבית הילדים. אני חבר ב־AAC, מועדון האתלטיקה של אמסטרדם, ומתאמן כמעט מדי יום על מסלול הריצה שבדרום אמסטרדם. אני רץ יותר מעשרה קילומטרים להנאתי, כך שההליכה מבית הילדים לעיר קלה לי.

כשאני מגיע לקוניינגנווח אני רואה מרחוק את החשמלית מתקרבת. אני שואל את עצמי מה יקרה אם בשבת קודש אסע למרכז העיר בתחבורה הציבורית במקום ללכת ברגל. פתאום אני מרגיש מתוח מאד, ההליכה נעשית קשה והרגליים כבדות כעופרת. זו החרדה שפועלת ומשתקת את רוחי, נוסף להבזקי זיכרון מהעבר. אבל סקרנותי גוברת על החרדה המשתקת ואני עולה על החשמלית.

"עד ליידספליין, אני לוחש לכרטיסן."

"מה? אני לא שומע אותך."

"עד ליידספליין," אני חוזר בקול חזק קצת יותר ונותן לו חמישה גילדן. כולם מסתכלים עליי ונדמה שחלפו שעות עד שקיבלתי את הכרטיס והעודף שלי. לבסוף החשמלית מתחילה לנוע ואני הולך לחלקה האחורי, סמוק עד אוזניי. אני מביט החוצה מבעד לחלון האחורי ומדמיין את מר שיק ומר אלבורך רצים בפראות אחרי החשמלית, כדי לגרור אותי חזרה לבית רודלסהיים. בתחנות הראשונות ההתרגשות עדיין בשיאה, האם יצליחו להשיג את החשמלית או שהיא מהירה להם מדי? נדמה ששיגו את החשמלית, הם מתקרבים לכל הרוחות.

בדיוק כשאני קם כדי לרדת, החשמלית מתחילה שוב בנסיעתה. הפער בינינו גדל עם כל תחנה. כשאנחנו מגיעים לליידספליין, שני האנשים שחלשו על ימי ילדותי לא נראים עוד באופק. אני מחליט להמשיך ולנסוע עד לתחנה האחרונה. כשאנחנו מגיעים לתחנת הרכבת המרכזית, אני יורד והולך בעיר מסוחרר. חולף על פני המונטורן, חוצה את שוק הפרחים, עובר לליידססטראט, ממשיך לוונדלפארק והלך חזרה אל בית הילדים היהודי. כל אותו יום ולילה הייתי מתוח וחיכיתי שמשהו נורא יקרה. חטאתי. נרדמתי רק אחרי חצות. כשפקחתי את עיניי הבנתי: בחשמלית השארתי מאחור את ימי ילדותי.

למה

אחד המקצועות הבודדים שאפשר להתמקצע בהם ללא השכלה הוא הורות. כל אחד יכול: משכיל או בור, צעיר או מבוגר, עשיר או עני, ישר או רמאי. לעומת זאת, גידול יתום קטין או קבלת האפוטרופסות עליו זה עניין אחר לגמרי. המחנך או האפוטרופוס העתידי נבחנים בזכוכית מגדלת. לטובת הילד, אומרים המומחים. את הילד עצמו לא שואלים ולדעתו לא מקשיבים.

כך היה כשאחי ואני, שני יתומי מלחמה, נלקחנו יום בהיר אחד ביוני 1946 מאימא דינה, מכתובת המסתור שלנו, והועברנו לבית רודלסהיים שבהילברסום. בשנים הראשונות אנשי LEHJ חיפשו משפחת אומנה עבורנו. הוצגנו, נבחנו, נצפינו ובסופו של דבר נדחינו על ידי המשפחות הבודדות שהביעו נכונות ושקיבלו את אישור ה-LEHJ לקחת לאומנה יתום מלחמה. ליינטֶיה וסֶלוֹ ואן דר ליינ, זוג חשוך ילדים מאמסטרדם, היחידים שרצו לאמץ אותי, נמצאו על ידי המומחים לא כשירים להורות. הם עברו את גיל ארבעים ולפי הכללים היו מבוגרים מדי לגידול ילדים.

בילדותי חשבתי לא פעם על הילדים שהולכים הביתה אחרי יום הלימודים ואביהם או אימם מקבלים את פניהם. אלה היו ילדים עליזים שמשחקים בשמחה בחצר בית הספר. ילדים שזוכים לאהבה. ילדים שאם עשו משהו שובב, הוריהם נקראו לשיחה בבית הספר. ילדים שהלכו לחברים כדי לשחק. קינאתי בהם. לא העזתי לומר לאיש שאין לי הורים, התביישתי בזה. הייתי בטוח שזה העונש שלי, שזה

מגיע לי. תשובה אחרת לא הייתה לי. למה יש הבדל כזה בין הילדים האלה לבניי... בין הילדים האלה ליתומי המלחמה? מה עשינו לא בסדר שזה מגיע לנו? ומי החליט על זה?

שנים רבות לאחר מכן, כשהייתי כבר הורה בעצמי, הבנתי שלא לכל השאלות יש תשובה. תובנה זו למדתי מילדיי. בדרך כלל עניתי על כל השאלות שלהם בסבלנות ובמונחים פשוטים. תמיד פניתי לכך את הזמן. אהבתי את השאלות שלהם ואהבתי את העובדה שהם לא מקבלים הכול כמובן מאליו. אם עניתי כבר על שאלות רבות והם המשיכו לשאול שאלות נוספות, הייתי שר להם את השורות הראשונות של השיר של קלינה דורנבוס:

"אבא, למה כדור הארץ עגול, אבא?
למה הוא לא מרובע?
למה הים לא ממשיך אחרי קו החוף?
אבא, איך זה שדג מתחת למים לא טובע?
ולמה שעון הקיר לא מתקתק כשהוא מקולקל?"

כשהבית בוער

אחרי עשר שנות חיים ועבודה בישראל, החלטתי לחזור זמנית להולנד. לא משום שלא הייתה לי עבודה טובה או כי לא הצלחתי להתאקלם בארץ. הייתי מאושר עם המשפחה שלי. התקדמתי לדרגת מנהל פרויקטים במקום עבודתי, אלתא, חברת בת אלקטרונית של התעשייה האווירית. הפרויקט שהובלתי אפילו זכה ב'פרס ביטחון ישראל'. גרתי עם משפחתי בוילה פרטית במושב בית עובד היפה. די והותר סיבות להיות שבע רצון מהחיים. הסיבה שבגינה רציתי לחזור להולנד הייתה לימודים באוניברסיטה. הדחף שלי ללמוד מקורו בימי ילדותי. רציתי להוכיח שהמחנכים והפסיכולוגים שלי טעו ושאני לא טיפש. בהולנד היה קל יותר לשלב לימודים עם עבודה במשרה מלאה. מלבד זאת, בישראל היה עליי לעשות מדי שנה שירות מילואים, מה שלא היה מקל עליי את הלימודים. מספיק סיבות, אם כן, לעבור עם משפחתי להולנד.

התוכנית הייתה להישאר שם חמש שנים ולחזור לארץ אחרי סיום הלימודים. מכרנו את הווילה שלנו בבית עובד ותחתיה קנינו דירת ארבעה חדרים בבניין בהקמה בשדרות חן ברחובות. ההפרש במחיר הספיק כדי לשלם על המעבר להולנד ולפרנס אותנו שם בחודשים הראשונים. אף על פי שעדיין לא השלמנו את סגירת כל הקצוות בישראל, טסנו להולנד באוגוסט 1972 עם ארבעת ילדינו וחתול. לא רצינו להעביר את ילדינו לבית ספר אחר במדינה אחרת באמצע שנת הלימודים.

באמצע ספטמבר טסתי לישראל כדי להשלים את הסדרת העניינים הכספיים. מכירת ורכישת הבתים נעשו באמצעות סוכנות הנדל"ן אנגלו-סכסון. משרד זה פיקח גם על בניית הבניין ברחובות.

אחי היה איש הקשר שעדכן אותנו והתריע במקרה של תקלה. הכול היה מסודר. כעבור חודש וחצי חזרתי להולנד. בימים עברתי ובערבים למדתי כלכלה וסטטיסטיקה. בינתיים שכרה הנקה דירה יפה בשכונת אמסטלווין ליד אמסטרדם וריהטה אותה. ילדינו הלכו לבית הספר והיו חברים בקהילה היהודית באמסטלווין. השגרה חזרה לחיינו.

פיליפ סטאל (שני מימין), 1967, ישראל, עם ראש המחשלה בעתיד רבין (שני משמאל), רחבעם (גנדי) זאבי (שלישי משמאל) והנשיא בעתיד וייצמן (רביעי משמאל)

יום כיפור 1973. אני בבית הכנסת, כרגיל. אחרי התפילה הנקה והילדים אוספים אותי.

"יש בארץ מלחמה," היה הדבר הראשון שהנקה אמרה.

"לא שמעתי על זה שום דבר."

"אבל זה נכון, שדה התעופה בן גוריון נסגר."

"כן, אבל הוא נסגר בכל שנה ביום כיפור."

כשאני מגיע הביתה אני מתקשר לשגרירות ישראל להתייעצות, ונאמר לי שאנשים בעלי רקע וידע כמו שלי נחוצים מאוד ושליחידה

הצבאית שלי חסר כוח אדם. אחרי פחות מעשרה חודשים בהולנד, אני מחליט, אחרי התייעצות עם הנקה, לחזור לארץ.

יוס, עמית וחבר של המשפחה, לא מבין איך מישוהו משאיר את אשתו וארבעת ילדיו בהולנד כדי להשתתף במלחמה. אני עונה לו בשאלה: "אם הבית שלך עולה באש, לא תעזור לכבות את השריפה? ישראל היא המולדת שלנו ואני מרגיש שם בבית. אמנם נולדתי בהולנד, אבל בגלל ההיסטוריה אני מרגיש בה כמו אורח."

למחרת אני קונה כרטיס טיסה, לוקח חופשה של חודש מהעבודה וטס דרך אנגליה לישראל. שילמתי על הכרטיס בכסף שלוותי מקמון, בעליה של חנות ירקות ברחוב בייטהובנסטראט באמסטרדם. כשנתן לי את הכסף, אמר: "אני רוצה אותו חזרה רק אם אתה חוזר הביתה מנצח."

"במלחמה אין מנצחים, רק מפסידים. הישראלים צריכים למנוע מהערבים לממש את האיום לזרוק את היהודים לים. כשאחזור, אחזיר לך את הכסף בהקדם האפשרי. אם הערבים יקבלו את מבוקשם, אני אאבד את חיי ואתה את כספך."

בשדה התעופה בלונדון אני מוצא את עצמי במצב מוזר שרק ישראלים יבינו. יותר מאלף איש רוצים לטוס לארץ, בעוד רק טיסה אחת יוצאת. העיתונאים הנוכחים שואלים אותנו: "השתגעתם? אם אזרחי כל מדינה אחרת היו מוצאים את עצמם מחוץ לארצם בזמן שמלחמה משתוללת בה, הם היו חושבים שהמזל שיחק להם. אתם הישראלים נלחמים על מושב במטוס כדי לא לפספס את המלחמה."

הראשונים לעלות למטוס הם המופיעים ברשימה. אני אחד מ'בני המזל'. ביום השני למלחמה אני כבר על גבול סוריה, בסביבתו היפה של החרמון. לאחר חודש של לחימה, האיום על ישראל מוסר ונחתמת שביתת נשק. הפסקת האש מחזיקה מעמד, אני מקבל כמה ימי חופש ומחליט להסתובב קצת בעיר. אני רוצה לבקר חברים, ובעצם גם סקרן לראות עד כמה התקדמה בניית הבניין החדש ברחובות. חבר חייל נותן לי טרמפ לקריית שמונה ומשם אני לוקח אוטובוס לטבריה.

יש לי ארבעים וחמש דקות לפני שהאוטובוס יוצא לתל אביב ואני מנצל את הזמן כדי לשוטט בטבריה. אני חולם? אני בישראל?

המדינה במלחמה? אני הייתי במלחמה? האם נלחמנו נגד חורבן ישראל ותושביה היהודים? הרגשנו את הסכנה יומיום במשך שלושה שבועות, אבל פה בעיר לא מרגישים בה כלל. העיר שוקקת חיים, כאילו הכול בסדר. אני אוכל פלאפל, שותה בקבוק מיץ תפוחים, חוזר לתחנת האוטובוס ועולה על האוטובוס לתל אביב.

כשאני מגיע לתל אביב עדיין מטרידה אותי המחשבה: באתי לישראל כדי להילחם, אבל הצעירים כאן מתנהלים כאילו המלחמה לא נוגעת להם. לזה לא ציפיתי. האכזבה משתלטת עליי. אני עובר כסהרורי על פני בתי קפה וחנויות ואז פתאום אני רואה תא טלפון ציבורי. געגוע עז להנקה ולילדים ניצת בי. אני פותח את דלת התא ונכנס פנימה להתקשר. עם זאת, אני תוהה למי אני בכלל יכול להתקשר. עברנו לאמסטלווין רק לפני כמה חודשים ועוד לא קיבלנו קו טלפון. אני מחייג למרכזיה, מסביר את המצב ושואל אם אפשר להתקשר לרב שלנו באמסטלווין שיחת גוביינא.

"אין בעיה," עונה הטלפנית.

הרב גר כמה קומות מעלינו באותו הבניין. כך אני מצליח בפעם הראשונה לתת אות חיים למשפחתי מאז שנסעתי לארץ. הנקה ואני מדברים ומדברים. ההרגשה נפלאה וכעת כשאני יודע שהכול בסדר בבית, אני מרגיש שאני יכול שוב להתמודד עם הכל. החיפוש שלי אחר העבר לימד אותי שהאמת לא תמיד נעימה. מצד שני, את האמת אי אפשר להסתיר בלי לשלם על כך מחיר. החיפוש גרם לי עצב רב וכמעט חירב את נישואיי. למרות זאת, החוויה חישלה אותנו, גם אם מצאנו עצמנו אחרי תשע שנות עבודה חזרה בנקודת האפס. למזלנו היה לנו זה את זה ואת ארבעת ילדינו.

חודש מאוחר יותר חזרתי להולנד, אבל עברה יותר משנה עד שיכולתי לחדש את לימודיי.

לאחר מכן התברר שחבריי החיילים נאלצו להישאר בשירות הצבאי חצי שנה נוספת. גם אחי שהה חודשים רבים ברמת הגולן, כך

שלא נפגשנו. בהולנד מצאתי מכתב ממנו, שנכתב בתחילת המלחמה, בו הוא מספר שהכול כשורה. מה שלא ידענו הוא שיחידות הצבא שלנו היו במרחק של קילומטרים ספורים זו מזו. אחי כותב: "הטבע יפה פה, אבל טוב שאתה בהולנד, מתנהלים פה קרבות קשים."

הצלוקת

עד שנות השמונים של המאה שעברה, כל אימת שחשבתי על ילדוּתִי, עלו בראשי מעט זיכרונות בלבד. יש אנשים שיש להם זיכרון צילומי, הם זוכרים אירועים מן העבר לפרטי פרטים. אבל אני נטיתי לא לחשוב על ילדוּתִי, רק על העתיד. למה להתבוסס בעבר? זה רק עושה אותך חלש ופגיע, חשבתי. אפשר בכלל להמשיך בחיים אם ממשיכים לחשוב על טראומות העבר?

המנגנון שגורם לאדם לשכוח את האירועים הקשים בחייו הוא לבטח מנגנון מוכנה. לא יכול להיות שהוריי, סבי וסבתי וקרובי משפחה אחרים הושפלו ונרצחו כך, אמרתי לעצמי. הם ודאי ברחו ונמצאים ברוסיה, מאחורי 'מסך הברזל', לא יכולים ליצור קשר איתי ועם אחי ויום אחד הם יופיעו.

בכך שהאמנתי במחשבה זו דחיתי מעליי את הדוקטרינה הכואבת של בית היתומים היהודי האורתודוקסי שבו גדלתי. שם אמרו: הכול בידי ה' ולכל מעשיו יש סיבה. לא תמיד נבין את מעשיו, אבל אין בכך לומר שהם נטולי סיבה.

המסקנה היא שמגיע לנו לעבור את החיים בלי הורים וסבים, חשבתי בילדותי. יש ילדים אחרים – כמו ילדיו של המנהל – שהם יותר טובים מאיתנו כי להם יש הורים. אנחנו ילדים יתומים וטיפשים.

פסיכולוגיה הייתה אחד המקצועות החשובים ביותר שנגעתי בהם במהלך הלימודים. בשנת 1977, לאחר שסיימתי בהצלחה את לימודי הכלכלה והסטטיסטיקה ושבתי ארצה, הצלחתי באמצעות עבודה

עצמית ועזרה מקצועית לקבל את החיים כפי שהם. הכרתי בעצבות הסמויה שלי והישרתי אליה מבט. היא נותרה בדיוק כפי שהנחתי אותה בהיותי פעוט בן שנתיים.

שם היא נחה, מעוגנת בדפוסים הלא מודעים השולטים בחיינו כמו נשימה, עיכול מזון, מחזור הדם ועוד אלף תהליכים שאנחנו לא חושבים עליהם עד שמשהו משתבש. לא לחשוב על הצער, לא לדבר עליו, להמשיך לחיות כאילו דבר לא קרה. מחקתי ממוחי את ילדותי, וכך, חשבת, טראומת המלחמה לא תטריד אותי. אבל המציאות הייתה שונה.

צער הוא כמו עשבים שוטים. אם לא מטפלים בהם בזמן הם משתלטים על כל חלקה טובה. הם מתפשטים באדמה ולא משאירים מקום לצמחים אחרים לגדול ולפרוח. הפצע שגרמה המלחמה מעולם לא טופל, לא הגליר והחל להציק. האבל הבלתי מעובד והכאב הפכו את התפקוד היומיומי שלי לבלתי אפשרי. נדרשו לי כמה שנים של טיפול פסיכולוגי כדי ללמוד לחיות ללא רגשות אשמה. התחלתי בחיפוש אחר העבר שלי: להיות מודע לילדותי. התהליך נמשך זמן רב ועורר בי רגשות רבים. החלטתי לא להדביר את הכאב שכנשמתני בכדורים. הצער שלי קיבל סוף סוף מקום. לא שהכאב נשכח, אבל לאט לאט הפצע הפתוח הגליר. נשארה צלקת לזיכרון, אך היא אינה כואבת כבר, גם כשנוגעים בה. למדתי לחיות עם השאלות הפתוחות, החלק הלא מודע של חיי הפך למודע ובכך איבד את ההשפעה המעכבת שלו. בכל יום אני חושב על ההורים שלי ועל קרובי משפחה אחרים שנרצחו. היום אני יודע שזה לא היה עונש על אי ציות או טיפשות, ושזה לא קרה כי הייתי ילד לא רצוי או מפני שההורים שלי 'מסרו' אותי. לא בגללי הוריי נעצרו ונהרגו. אני יודע שהוריי פעלו מתוך הקרבה עצמית ואהבה לאחי ולי.

עברו כמעט ארבעים שנה עד שהרגשתי חזק מספיק ואזרתי עוז להתמודד עם האמת. בסוף שנות השבעים של המאה הקודמת הלכתי

עם הנקה ליד ושם בירושלים. במוזיאון היה כתוב שחור על גבי לבן את מה שידעתי כל השנים, אבל מיאנתי לתפוס. בניגוד לשכל הישר, הרבה שנים קיוויתי שהוריי יחזרו יום אחד. אבל ביד ושם היה כתוב לא רק שהם נרצחו ואיפה, אלא גם את התאריך. הרכבת יצאה מווסטרבורק ב־8 ביוני 1943 ועליה 3,017 יהודים. איש מהם לא שרד. מייד עם הגיעם לסוביבור ב־11 ביוני 1943, נשלחו לתאי הגזים. אבי היה בן 33 ואימי בת 29. גם סבי וסבתי לא שרדו. שני הסבים נרצחו באושוויץ בסתיו 1942. שתי הסבתות נרצחו באביב 1943 בסוביבור.

ב־11 ביוני 1980 הדלקתי בפעם הראשונה בחיי נר זיכרון לזכר הוריי וקורבנות שואה נוספים. ידעתי שכדי לסגור מעגל עליי לנסוע לסוביבור, אבל לישראל לא היו אז יחסים דיפלומטיים עם פולין, כך שנסיעה לשם לא הייתה על הפרק.

ואז צצה הזדמנות בלתי צפויה. בשנת 1987 התקיים בפולין קונגרס החקלאות הכלכלית האירופית. משרד החקלאות הזמין אותי להצטרף למשלחת הישראלית לכנס. בשדה התעופה בוורשה פגשו אותנו נציגי הקונגרס שלקחו אותנו לקמפוס אוניברסיטת ורשה. הקומה העשירית והגבוהה בבניין הייתה שמורה למשלחת הישראלית. זה לא כל כך נורא כשיש מעלית, אבל הבניין היה חדש, לא לגמרי גמור, והמעלית לא עבדה.

בימים שהשתתפתי בקונגרס, ביקרה הנקה באתרי תיירות בוורשה. שבעה־עשר מוזיאונים, כנסיות וארמונות ממוקמים ברדיוס של קילומטר אחד מהאוניברסיטה. אבל מעל הכול, הנקה יצאה לחפש אחר מידע על נסיעה למחנות הריכוז וההשמדה. איך מגיעים לשם? שאלה את צוות האוניברסיטה וביררה במרכזי המידע לתיירים. שוב ושוב קיבלה את אותה התשובה: "אנחנו לא יודעים על מה את מדברת. לא היו מחנות ריכוז בפולין, לא נרצחו כאן יהודים." אחרי כמה וכמה ניסיונות כושלים ומספר ימים מאוחר יותר, ניסתה שוב את מזלה באוניברסיטה.

"גברת, את יכולה להסביר לי איך מגיעים לאושוויץ, מיידנק וסוביבור?"

"אני לא יודעת על מה את מדברת," שמעה הנקה בפעם המי יודע כמה.

"את יודעת טוב מאד על מה אני מדברת. את יודעת היטב שמיליוני יהודים נרצחו כאן ואני עומדת על כך שתסבירי לי איך מגיעים לשם." האישה מאחורי הדלפק השתתקה, התכופפה, הוציאה מהארון כמה עלונים וזרקה אותם על השולחן. הנקה לקחה את העלונים בלי לומר מילה ועלתה לחדרה.

אחרי הקונגרס החליטו חברי המשלחת הישראלית לנסוע לסוביבור, אושוויץ ומיידנק. חלקם נסעו גם לקרקוב, שהייתה פעם מרכז יהדות מזרח אירופה. כשהגענו למחנות הריכוז וההשמדה, הנקה ואני פרשנו מן הקבוצה. רצינו להיות לבד.

בסוביבור, שפעלה שנה וחצי, הומתו בגז ונשרפו במשרפות 250,000 יהודים, בהם 33,000 יהודים הולנדים. אני עומד ליד אפר היהודים, בחלקה שבה צומחים עכשיו עצים, ואומר קדיש. קדיש, אחת התפילות החשובות ביהדות. המיוחד בתפילה זו שאין בה אזכור של הנפטר והיא חריגה אף בכך שאינה מכוונת אל ה' אלא אל הנוכחים. הקרובים האבלים מספרים שחרף האובדן הכבד ואולי הכעס על ה' ועל העולם כולו, לא אבדה להם האמונה בעתיד.

ארבעים וחמש שנים אחרי יום מותם, נשאתי תפילה. אמנם הנקה ואני עמדנו שם לבד, אבל אני חשתי בנוכחותם של כל שורדי השואה היהודים.

חלק ב'

השבת זכויות

רעידת האדמה

בקיץ 1950, אי שם בדרום אמריקה, עמדה פרה עם עגליה ורעתה בשלווה באחו. עובר אורח מזדמן ראה את הסצנה הפסטורלית הזאת, צילם אותה ונסע הלאה. כעבור כמה דקות פערה האדמה פיה והפרה נעלמה.

רעידת אדמה מתחילה ברעידות מקדימות, ראשוניות ומשניות, ואז מגיעה הרעידה הראשית ואחריה הרעידה העוקבת. בעלי חיים חשים ברעידות האדמה הראשוניות ולעיתים קרובות פותחים במנוסה. ייתכן שהיו סיבות לכך שהפרה לא הגיבה לרעידות המוקדמות, לא חיפשה מקום בטוח והמשיכה לרעות בשלווה. אפשרות אחת היא שהפרה לא יכלה לברוח כיוון שאזור המרעה היה מגודר או שהיא לא רצתה לנטוש את עגליה. סיבה אפשרית אחרת היא שהאינסטינקטים שלה אמרו לה, בניגוד לשיקול הדעת, שהאירוע לא עומד להיות נורא. מלבד זאת, הדשא באחו הזה טעים כל כך. יש עוד הרבה סיבות שאפשר לחשוב עליהן מדוע נשארה הפרה במקום עד לסוף הטרגי.

האירוע הקיצוני והדרמטי ביותר בחיינו מתרחש בדרך כלל באופן בלתי צפוי, בגלל טעות שיפוט שלנו או קריאה לא נכונה של המצב, ומוצא אותנו לא מוכנים. אירוע בסדר גודל כזה נשזר כחוט השני בחיינו והוא בעל השפעה מתמשכת על אורחותינו והלכותינו. השואה הייתה רעידת אדמה. לא אסון טבע, אלא אסון מעשה ידי אדם. בפרק הזמן שבין השנים 1930–1940 היו מספיק רעידות ראשוניות ומשניות. הרעידה הראשית הייתה בין 1940 ל-1945. אחרי המלחמה, רעידות עוקבות גרמו לטראומות חדשות שהשפיעו על חיינו לפרקי זמן שונים.

דוגמא לרעידת אדמה עוקבת שכזו, שהנכיחה מחדש את טראומת

השוואה היא משפט אייכמן ב־1961. דוגמה אחרת שהפרה באחת את שלוות חיי התרחשה כאשר ב־1997 התגלה חלק מארכיון בנק הגזל LIRO. הודות לטיפ של כמה סטודנטים שהתגוררו מזה כמה חודשים בבניין של סוכנות משרד האוצר ההולנדי, הכרטסת ופרטי הבנק שבה הגיעו בסופו של דבר לידי השבועון דה חרונה אמסטרדמר. תגלית זו, מעל לחמישים שנה לאחר המלחמה, הוכיחה שהשבת הזכויות בהולנד לאחר המלחמה לא התבצעה במלואה.

שנות ה־30 וה־40 של המאה שעברה נחקרו לעיפה. ערמות על ערמות של דוחות וספרים נכתבו על התקופה. תשומת לב רבה הוקדשה לגורל היהודים בזמן מלחמת העולם השנייה. אולם התקופה שאחרי המלחמה זכתה לתשומת לב רק בעשור האחרון של המאה הקודמת. עברו יותר משני דורות עד שממשלת הולנד ניאותה לשתף פעולה עם מחקר על אודות השבת הזכויות שלאחר המלחמה, ולהכיר ביחס המוטה של הממשלות הקודמות ליהודים. נכונות זו לשיתוף פעולה מצד הממשלה היא תוצאת לחצים שהפעילו ראשי הקהילה היהודית באמסטרדם באמצעות התקשורת. בעשור האחרון של המאה הקודמת נחקרה סוגיית השבת הזכויות בהולנד בצורה יסודית, אך העמותות שניהלו את נכסיהם של יתומי המלחמה היהודים ההולנדים לא נחקרו. האם שכחו המנהיגים היהודים בהולנד את ילדיהם, היתומים היהודים מהשוואה?

עמותת אילה

בתחילת 1989 הזמין אותי חבר לעבודה לברית מילה. בהגיעי לאירוע בירכתי אותו ואת אשתו וחיפשתי סביב לראות אם אני מזהה מכרים. באמצע האולם פגשתי את ריק לוי.

"היי ריק, הכיסא לידך פנוי?"

"כן, בוא שב."

ריק היא המייסדת של עמותת אילה, המייצגת את האינטרסים של יהודים שורדי שואה יוצאי הולנד בקבלת קצבאות, החזרים או הטבות מממשלת הולנד.

אני מכיר אותה מאז שנת 1963, כשרק הגענו לארץ. פגשתי אותה בפעם הראשונה אצל חיים ורבקה ואן דר פלדה במסיבת יום הולדת. חיים הזמין כעשרה חברים וחברות, ריק בניהם.

עדיין לא היו לנו ילדים ואמצעי התחבורה שלנו היה הווספה, אותו קטנוע שעליו היגרנו לארץ. כבר בדרך למרסיי הוא עשה לנו בעיות והשאיר אותנו תקועים מתחת למגדל אייפל עם כבל הילוכים קרוע. אותה בעיה קרתה לנו גם כמה מטרים מביתו של חיים. היה לי כבל רזרבי, אבל לא היו לי כלי עבודה. אחרי שבירכנו את הנוכחים לשלום, שאלתי את חיים אם יש לו פלייר ומברג.

ריק שמעה את שאלתי ואמרה: "מה קרה, פיליפ?"

"יש תקלה בקטנוע שלי."

"אני אעזור לך."

כשהגיעה לווספה, פתחה ריק את התיק שלה ושאלה: "מה אתה צריך?" במקום החפצים שבדרך כלל מצופה למצוא בתיק של אישה, כמו שפתון, לק ומראה, ראיתי יותר כלי עבודה משהיו לי בבית. היא בטח שמחה לב להבעת פניי המופתעת, כי השיבה על השאלה עוד לפני

שנשאלה. "תמיד יש לי כלים כשאני נוסעת על הטוסטוס, וחץ מזה אני גם אוהבת לעזור לאנשים. בהולנד למדתי בבית ספר טכני, הילדה היחידה בין כל הבנים. לקראת העלייה שלי לארץ למדתי מכונאות רכב."

ריק הקדימה את זמנה, בהרבה.

אחרי שפטפטנו זמן מה, הפכה השיחה רצינית. ריק החמיאה לי על היוזמה שלי ואמרה: "הרבה פעמים אתה עוזר לקורבנות המלחמה בלי לבקש תמורה, נותן להם עצות וכותב עבורם התנגדויות לחוק הקצבאות לנפגעי רדיפה (WUV)".

"כן, יש לי הרבה ניסיון עם ה-WUV. אחרי הכול, נאלצתי לשאת ולתת איתם, על חשבוני, שבע שנים ארוכות לפני שהכירו בי כקורבן מלחמה."

"תהיה מוכן לשבת במועצת המנהלים של אילה, כדי שעוד אנשים יוכלו להפיק תועלת מהידע שלך?" שאלה ריק. "אם תסכים, אציג אותך בפני הדירקטוריון בפגישה הבאה שלנו."

"אני צריך לחשוב על זה, אודיע לך בשבוע הבא."

לא ממש מתחשק לי להצטרף לעמותה, חשבתי. די לי במתן עזרה פרטית לשותפיי לגורל. לא עלה על דעתי להיות חבר דירקטוריון באילה. כשחזרתי הביתה סיפרתי להנקה על הפגישה ועל השיחה שלי עם ריק.

"מה ענית?"

"שאני עדיין לא יודע ושאתן לה תשובה בשבוע הבא."

"למה לא הסכמת מייד?"

"כי אני לא רוצה להתחייב לעמותה. זאת אחריות שאני לא רוצה לקחת עליי כרגע. אני מעדיף לעזור לאנשים בדרכי שלי."

הנקה לא חסכה ממני את דעתה: "אתה כבר לא יושב בוועדי הורים, כבר לא פעיל בפוליטיקה המקומית, בבתי הספר ובמסגרות של הילדים. הבת הצעירה שלנו בצבא. אתה בהחלט יכול להקדיש מזמנך למתן עזרה."

חייכתי לאהובתי וידעתי שהצדק עמה. "בסדר, בשבוע הבא אומר לריק שאני מסכים."

כמה ימים לאחר מכן התקשרתי לריק. באותו רגע לא יכולתי לדמיין שלהחלטה הזו תהיה השפעה כה גדולה על חיי. בין השנים 1989 ל-2002 הייתי חבר הנהלה של אילה, כאשר בחמש השנים האחרונות כיהנתי כסגן יושב ראש העמותה.

קבוצה בלי קול

בקיץ 1995 נושא הנכסים היהודיים משך בפתאומיות את תשומת לב התקשורת והפוליטיקאים. על כף המאזניים הייתה מונחת שאלת ההון היהודי, שבזמן המלחמה מצא את דרכו לשווייץ הניטרלית. הקונגרס היהודי העולמי ניהל את המתקפה התקשורתית.

בתחילה הבנקים השווייצרים לא התרגשו מהמהומה, אך אדישות זו עתידה הייתה להשתנות כאשר נשיא ארצות הברית דאז, ביל קלינטון, הפקיד בידי הדיפלומט סטיוארט א' אייזנסטאט את הטיפול בנושא הנכסים היהודיים. המצב הפך פחות ופחות נוח לשווייץ. שמה הטוב של המדינה הוכתם, מה שעלול היה להשפיע לרעה על הזירה העסקית. לבסוף, הבנקים השווייצרים הקימו קרן לתמיכה בקורבנות המלחמה.

חוסר הנחת התפשט למדינות נוספות, לרבות המדינה השטוחה שעל הים הצפוני. פרופסור אריק פישר, מנכ"ל התאחדות חברות הביטוח בהולנד וחבר בוועדת איגלבורגר העוסקת בהשבת נכסי יהודים ממלחמת העולם השנייה ברחבי העולם, היה הראשון לבצע חקירה פנימית לאיתור נכסים יהודיים ממלחמת העולם השנייה שעדיין נמצאו בידי חברות הביטוח ההולנדיות. הוא יצר קשר עם NIOD על מנת ליזום מחקר על השבת נכסים לאחר המלחמה על ידי חברות ביטוח.

זמן קצר לאחר מכן, במרץ 1997, הקים שר האוצר ההולנדי ז'לם את הוועדה המייעצת לנושא נכסי מלחמת העולם השנייה, אשר ייתרה את יוזמת התאחדות חברות הביטוח בהולנד. תחילה היה המגדט של הוועדה המייעצת מוגבל והיא הייתה אמורה להסתפק בפיקוח על החיפוש אחר נכסי מלחמה בחו"ל. חודש לאחר מכן, בפגישתה

השנייה, ביקשה הוועדה המייעצת את הרחבת המנדט. הגדרת המשימה הורחבה לחקירת אופן הפעולה של מנגנון השבת הזכויות בהולנד אחרי המלחמה, ואפשרות הימצאם של נכסים פיננסיים של קורבנות מלחמה במוסדות פיננסיים הולנדיים. תפקידה של ממשלת הולנד בשני תהליכים אלה נבחן גם הוא.

משנת 1997 ועד תחילת המאה הנוכחית, התפרסמו עשרות דוחות מחקר חשובים וספרים רבים על נכסי יהודים ממלחמת העולם השנייה. למרות פרסומים מרשימים אלה של ועדות מדעיות עצמאיות, החליטה הקהילה היהודית לערוך מחקר משלה. כמעט כל ההיבטים הפיננסיים של השבת הזכויות לאחר המלחמה כבר נחקרו; פעולות חברות הביטוח, הממשלה, הבנקים וחברי הבורסה. אלא שלאחר עיון בדוחות ובספרים, שמתי לב לקבוצה אחת שנשכחה. קבוצה שחבריה היו קטינים באותם ימים ולכן חסרת קול משלה. בכל הדוחות והספרים לא נאמר דבר על השבת זכויותיהם של הילדים ששרדו את המלחמה ללא הורים. יתומי המלחמה אינם מוזכרים בשאלות השונות. אם היו מופיעים, זה היה יכול לענות על השאלות הבאות:

- האם האפוטרופוסים ניהלו את העיזבון כולו?
- האם האפוטרופוסים ניהלו את נכסיהם של יתומי המלחמה בהגינות?
- האם בהגיע היתומים לגיל בגרות, העבירו אליהם האפוטרופוסים את העיזבון המלא?

אולם שלוש השאלות אלה מעולם לא נשאלו ולכן מעולם לא נענו. כתוצאה מכך, כשמונים שנה לאחר מלחמת העולם השנייה, השבת הזכויות טרם הושלמה.

בסוף 1997 קיבלתי טלפון ממישהו בשם אברהם רות שרצה לדבר איתי כחבר הנהלת אילה.

"באיזה נושא מדובר, מר רות?"

"אני לא יכול להגיד לך את זה בטלפון, אבל זה חשוב להולנדים

בישראל."

יותר מתוך נימוס מאשר עניין, נעניתי להזמנתו להצטרף אליו לכוס קפה שבוע לאחר מכן. לא הכרתי את האיש.

אני תמיד מתכוונן לפגישות על ידי איסוף מידע על הנושא ועל בן שיחי. במקרה זה הנושא לא היה ידוע לי, אז כל שנותר היה לי הוא לברר מיהו אברהם רות, אבל אף אחד בסביבתי לא הכיר אותו. הוא לא היה חבר דירקטוריון באף אחד מעשרת הארגונים של יוצאי הולנד בישראל.

ריק אמרה לי: "פגשתי אותו כמה פעמים. אני לא יודעת עליו הרבה. אני רק יכולה לומר שאני לא מחבבת את האיש, הוא חתיכת טיפוס!"

כסימן היכר אני מחזיק בידי תיק מנהלים מדגם סמסונייט בצבע שחור. אנחנו מוצאים זה את זה במהירות, מתיישבים ליד שולחן ומזמינים קפה. רות הוא איש חסון, גובהו 175 ס"מ, ראשו קירח ומבטו מתחמק מקשר עין ישיר.

"מדוע ביקשת להיפגש? במה מדובר?"

"אני רוצה לדבר איתך כיושב ראש אילה."

"סגן יושב הראש," אני מתקן אותו.

"היינו הך. אני יודע שאתה האיש החזק בדירקטוריון."

"ובמה מדובר, מר רות?"

"אתה יודע מה קורה בהולנד?" שואל רות.

"שמעתי, אבל למען האמת, אני לא מקדיש לזה תשומת לב רבה.

אני יודע שמדובר בעניינים חומריים והם לא בראש סדר העדיפויות שלי. כשמדברים על השואה, אני חושב שעניינים מוסריים חשובים יותר."

"זה לגמרי עניין מוסרי. מבחינה משפטית, התיקים האלה התיישנו

כבר בשנות השבעים."

"אתה יכול להסביר?"

"בגלל התנהלות הממשלה והמוסדות הפיננסיים ההולנדים אחרי

המלחמה, המוסדות האלה עדיין מחזיקים, שלא בצדק, בהון עתק.

מקור הכסף בקהילה היהודית והוא צריך לחזור לקהילה."

"אם אני מבין נכון, החקירה בשלביה הראשונים?"

"נכון. מדובר בסכום כסף גדול מאד ולכן חשוב שנארגן את עצמנו בישראל".

"למה אתה מתכוון?"

"לאחרונה הוקם בהולנד ארגון גג יהודי לייעוץ ומשא ומתן עם גורמים חיצוניים (CJO). מטרת ה-CJO היא לייצג את האינטרסים של כלל הקהילה היהודית מול הממשלה ומול גופים וארגונים רלוונטיים אחרים."

"האם ה-CJO הוקם במיוחד למטרת השבת נכסי מלחמת העולם

השנייה?"

"לא, כבר הרבה זמן היה צורך בשיתוף פעולה של הארגונים היהודיים בהולנד. אבל ה-CJO נוסד בדיוק בזמן כדי לשמש שופר לקהילה היהודית ההולנדית במשא ומתן על השבת הזכויות, לכשיהיה. בישראל יש כעשר עמותות שמייצגות את האינטרסים של יוצאי הולנד שחיים בישראל. אם אנחנו רוצים להשפיע על השבת הזכויות, גם הארגונים הישראליים צריכים לעבוד יחד ולדבר בקול אחד."

הוא עורר את סקרנותי. מה שרות תיאר השתלב יפה מאד במסע החיפוש שלי אחר העבר.

השבת הזכויות לאחר המלחמה בהולנד

השבת הזכויות לאחר המלחמה התבססה על צווים ממלכתיים של ממשלת הולנד הגולה בלונדון. הליך מיוחד הונהג לטובת יישום הצווים וזאת על מנת להגן על בתי המשפט הרגילים מפני עומס יתר. הוקם גוף מיוחד בשם מועצת השבת הזכויות ובו שש מחלקות;

1. מחלקת סמכות שיפוט.
2. מחלקת רישום ניירות ערך.
3. מחלקת ניהול האפוסטרופוסים.
4. מחלקת סעד לנפקדים.
5. מחלקת סעד לישויות משפטיות.
6. מחלקת נדל"ן.

צו E-100 קבע את המסגרת השיטתית להשבת הזכויות ונועד להשיב רכוש שנבזז לבעלים המקוריים, אם ניתן לאתרם. מטרתו העיקרית של הצו הייתה למעשה כינון מחדש של התנהלות ניאותה לטובת שיקומה המהיר של הולנד. אבל, על פי הצו רק מי שהרוויח ביודעין משיטות הגזל של הכובש חויב להחזיר את הרכוש שנבזז לבעלים המקוריים או לפצות אותם על הנזק שנגרם.

מי שהגיע לידיו רכוש יהודי היה צריך אפוא להוכיח שרכש אותו בתום לב. השבת הזכויות של קורבנות הגרמנים, אם כן, לא הייתה בעדיפות עליונה בהקשר זה. אם היו נותנים עדיפות להשבת זכויות בכל הנסיבות, היה נוצר עומס גדול במערכת המשפט, אליבא דקובעי המדיניות דאז.

כך למשל, על פי צו זה, ציור גנוב יוחזר לבעליו המקוריים. אבל,

אם הציור שנגזל לא קיים עוד, לא יהיו בעליו המקוריים זכאים לפיצוי כלשהו.

השבת זכויות התבצעה רק אם בעלים חוקיים, יהודים בדרך כלל, הגישו בקשה, אך יותר מ-105,000 יהודים הולנדים נרצחו במהלך המלחמה. עיזבונות שאיש לא דרש חזרו לידי המדינה.

בעלים חוקיים, שהגישו לאחר המלחמה בקשה להשבת רכושם, בדרך כלל לא זכו לתגובה. לא פעם רכושם נמכר הלאה על ידי הבוזזים ולכן כבר לא היה קיים. במקרה כזה הגישו הבעלים המקוריים תביעה, אך מאחר ולמוסדות הביזה אלה לא היו מספיק מזומנים, הסיכוי לפיצוי כספי ראוי לשמו לא היה גדול.

השבת הזכויות שלאחר המלחמה נמשכה עד 1970. ההחזרים לא הביאו בחשבון הפסדי ריבית ומדד.

הסדרים אלה שלאחר המלחמה נעשו באופן בירוקרטי וקר. לדוגמה: דויד סימונס פוטר כעובד מדינה. ביתו הופקע ונלקח למחנה ריכוז רק מפני שהוא יהודי. לאחר שלוש שנים בשלושה מחנות שונות, הוא חזר להולנד, מקבל את הבית בחזרה אבל עיריית האג אילצה אותו לשלם מסים ארנונה וכדומה, עבור השנים שסימונס ומשפחתו שהו במחנות ריכוז.

ארבע מתוך שש המחלקות של מועצת השבת הזכויות דבקו פחות או יותר בלשון הצו הממלכתי E-100. מחלקת ניירות ערך ומחלקת הנדל"ן לא נשמעו לו והכשילו בכך את השבת הזכויות. עבור שתי מחלקות אלה נחקק ב-16 בנובמבר 1945 צו F-272 המציין כי כל הכספים שעל מחלקות אלה להחזיר יהיו מכספי הממשלה ההולנדית ולא מכיסם. אולם היישום והפיקוח על צו זה הופקדו בידי אותם הגורמים בדיוק ששיחקו תפקיד משמעותי ביצירת העוול הזה. האין זה בבחינת 'לתת לחתול לשמור על השמנת'?

מחלקת סמכות שיפוט

במחלקה הראשונה, מחלקת סמכות שיפוט, אפשר היה לערער על החלטות חמש המחלקות האחרות. מחלקה זו, הגבוהה מבין מחלקות השבת הזכויות, אוישה רק על ידי עורכי דין בלתי תלויים.

מחלקת רישום ניירות ערך

אזרחים יהודים אולצו להפקיד בין היתר את ניירות הערך שלהם ב־LIRO, הוא בנק הגזל. מפברואר 1942 מכר LIRO את ניירות הערך בבורסה של אמסטרדם – ללא רשות הבעלים היהודים המקוריים כמובן. הבעלים המקוריים קיבלו רק טופס סטנדרטי שאמר:

”מכירה זו מתבצעת בהתאם להנחיות שהתקבלו מהרשות המוסמכת. התמורה תיזקף בחשבון פיקדון מיוחד נושא ריבית עד להודעה חדשה. כל העסקאות שלנו מתבצעות בהתאם לתקנות של איגוד המסחר בניירות ערך ההולנדי.”

היוזמה לא הגיעה מהרשויות בגרמניה, אלא מחברי מועצת המנהלים של איגוד המסחר בניירות ערך (VvdE), בפרט אוברהוף היו”ר והמנהיג הבלתי מעורער של האגודה, ואיגוד הבנקים באמסטרדם בידיעת הבנק המרכזי של הולנד. אוברהוף הכיר היטב את נשיא הבנק המרכזי של הולנד, בכיר במפלגת ה־NSB, רוסט ואן טונינגן. הם היו קרובי משפחה. ושוב אני יכול להשתחרר מהתחושה שנותנים לחתול לשמור על השמנת. הכל, כל הזמן, ואיך שלא הופכים בזה, מעורבב אחד עם השני.

לא רק שמחלקת ניירות הערך הטילה על ה־VvdE את מלאכת היישום והפיקוח, אלא יושב הראש של ה־VvdE אף מונה לחבר במחלקה. פירוש הדבר היה שליטה גם על משימותיה השיפוטיות. חברותו הייתה שנויה במחלוקת, משום שכיושב ראש הבורסה מילא תפקיד מפתח במסחר בניירות ערך שנבזזו במהלך הכיבוש.

איגוד המסחר בניירות ערך התנהל באופן שערורייתי במהלך השבת הזכויות לאחר המלחמה, בפרט כאשר הכריז על שביתה בבורסה והסכים לסיים אותה רק אם תוסר מחברי האיגוד האחריות לעסקאות בניירות ערך שבוצעו במהלך המלחמה.

ב־1953 שר האוצר ליפטינק, שפעל באופן שלדעתו היה הכרחי להמשך המסחר בבורסה, שם את חשיבות תפקודה התקין של בורסת אמסטרדם מעל חשיבות השבת הזכויות. כעת היו חברי ה־VvdE מוגנים מפני תביעות, גם אם אפשר היה להוכיח כי רכשו ניירות ערך מ־LIRO במתכוון.

בדרך זו, ההשלכות החומריות של שלילת הזכויות באו על חשבון משלם המיסים ההולנדי. במקרים רבים לא הייתה השבת זכויות, אך תושבי הולנד שילמו פיצויים. אלו שהרוויחו משלילת הזכויות במהלך המלחמה יצאו פטורים מעונש.

מחלקת ניהול האפוטרופוסים - המכון ההולנדי לניהול

ב־9 באוגוסט 1945 הוקם המכון ההולנדי לניהול (NBI). משימותיו היו:

1. ניהול נכסים לישויות משפטיות ולנפקדים.
2. ניהול נכסי מוסדות שנוצרו בתקופת הכיבוש לפי חוקי הנאצים ופורקו לאחר הכיבוש כדין ממשלת הולנד.
3. טיפול בנכסים המשויכים לכוחות חתרניים.
4. טיפול בנכסים המשויכים לאויב.
5. אכיפת החרמת רכוש מעבריינים פוליטיים.

שני הסעיפים הראשונים במשימות ה־NBI היו רלוונטיים ליהודים. עבור יתומי המלחמה, הסעיף הראשון היה חשוב במיוחד. נפקד הוא אדם, כלומר ישות טבעית, אשר מקום הימצאו אינו ידוע. בפועל היו אלה בדרך כלל יהודים מגורשים שלא חזרו. 'נפקד' אינו זהה ל'לא ידוע', אם כי לא פעם מבלבלים ביניהם. ה־NBI מינה מנהלים לנכסי הנפקדים. לעיתים קרובות היו אלה בני המשפחה של הנעדר, אך גם צדדים שלישיים כגון רואי חשבון, עורכי דין ונוטריונים. ה־NBI יכול היה גם למנות עצמו כמנהל הנכס.

על המנהלים היה למפות את הנכסים באמצעות 'הצהרת הון' שהתעדכנה מדי שנה.

- ברוב המקרים הסתיים ניהול הנכסים עם קביעת מותו של הנפקד או לחלופין עם היוודע מקום הימצאו.
- אם הנעדר נפטר, מה שהיה המקרה עבור יתומי המלחמה, היה צריך להעביר את הסדר העיזבון לנוטריון. פעולה זו, אגב, הייתה מחוץ לתחום אחריותו של ה־NBI.

מחלקת נדל"ן

ב־11 באוגוסט 1941 הוטלה על הגוף הגרמני לניהול נכסים הולנדים (NGV) משימת מכירת המקרקעין והמשכנתאות של היהודים בהולנד. ניהול הרכוש שהוחרם הועבר למשרד הניהול נוביסקום (Nobiscum) ול־ANBO (הרשות ההולנדית לניהול נדל"ן). ה־ANBO מכר את הנכסים הלאה. הבעלים היהודים לא יכלו לעשות דבר בנידון.

הנוטריונים היו החולייה האחרונה בשרשרת ההפקעה והמכירה החוזרת של נדל"ן יהודי במלחמת העולם השנייה. הם דאגו לחוזה העברת הבעלות ונתנו לו חותמת. בדרך זו נחתם העוול באופן סופי ו'חוקי'.

מתן גושפנקא לעוול הוא העבירה הנוטריונית החמורה ביותר שניתן להעלות על הדעת.

מקורם המפוקפק של נכסי ANBO היה ידוע לנוטריונים. הרי במקרה של מכירה במכרז באמצעות בא כוח, נוהלה גם העברת הבעלות הקודמת בידי נוטריון.

מטבע הדברים, המעשים שבוצעו ברכוש היהודי על ידי ה־NGV או מטעמו, הביאו לשינויים רבים בזכויות קניין הנדל"ן. בהליך השבת הזכויות היו מעורבים הרבה גורמים בעלי עניין וניתן היה לצפות שתעוררנה לא מעט מחלוקות. לשם כך הוקמה בנובמבר 1945 מחלקת הנדל"ן כדי להקל על המחלקה המשפטית של המועצה להשבת זכויות. משימת מחלקת הנדל"ן הייתה ליישב מחלוקות, במקרה הצורך באמצעות נוטריון מגשר.

אם אחד הצדדים לא הסכים לקבל את הסכם הפשרה כפי שהוצע על ידי הנוטריון, הוסמכה מחלקת הנדל"ן לקבל החלטה על מנת ליישב את הסכסוך. על החלטות אלה ניתן היה לערער במחלקה המשפטית.

בהשבת זכויות הנדל"ן, היישום והפיקוח על יישום הצו הופקד במיקור חוץ בידי איגוד הנוטריונים, שמילא תפקיד חשוב בשלילת זכויות היהודים בתקופת הכיבוש הגרמני. איגוד מקצועי זה מילא תפקיד משמעותי בניסוח צו זה.

החזר כספי מגרמניה

בשנת 1957 פרסמה הרפובליקה הפדרלית של גרמניה את חוק ההחזר, הוא ה-Bundesrückerstattungsgesetz (BRüG). חוק זה אפשר לקורבנות הרדיפה הנאצית על רקע גזע, דת או עמדה פוליטית, לקבל החזר על נכסים שנגזלו מהם או נמכרו ללא הסכמתם. שני עורכי דין הולנדים סברו שה-BRüG מהווה הזדמנות לקורבנות רדיפה הולנדים לתבוע החזר כספי ממערב גרמניה. זה יתאפשר אם ניתן יהיה להוכיח כי נכסים אלה הגיעו בסופו של דבר לתחום השיפוט הגרמני (Geltungsbereich), היינו ברלין ומערב גרמניה של אחרי המלחמה. עמותת הקהילות היהודיות והארגונים החברתיים היהודיים בהולנד לנושא ההחזרים, הידועה יותר בשם JOKOS, פעלה בשם קורבנות המלחמה היהודים בהולנד להשגת החזר כספי במסגרת ה-BRüG. היה מדובר בעיקר בתכולות בתים שנשדדו על ידי הגרמנים והועברו לגרמניה (המערבית).

אברהם פולס, שהצטרף למפלגת ה-NSB ב־1 במאי 1934, היה הבעלים של חברת הובלות שמשכנה היה ברחוב קֶרְקְסְטְרַט שבאמסטרדם. בהזמנת הגרמנים, הוא נסע עם משאיות הפינוי שלו ברחבי אמסטרדם והעמיס תכולות בתים של יהודים שגורשו או ירדו למחתרת. שמו, פולס, בשילוב עם עיסוקו, הטביע מילת פועל הולנדית חדשה: pulsen, שמשמעותה גזל. באמסטרדם נבזזו יותר מ־29,000 בתי יהודים.

משרד האוצר הטיל על גוף ממשלתי את הטיפול בתביעות נגד הרפובליקה הפדרלית של גרמניה. שמו של גוף הולנדי זה, שחילק את כספי ההחזר הגרמניים בגין נזקי רכוש, שונה בשנת 1959 לשם המשרד המרכזי להחזר כספי מגרמניה בגין נזקי רכוש (CADSU).

בטיפול בתביעות שבהן לא ניתן היה לאתר חלק מהיורשים, מינו להם נאמן. על מנת לפתור בעיה זו באופן מעשי ככל האפשר, בית המשפט ההולנדי מינה לבקשת CADSU את עמותת JOKOS כנאמן באלפי מקרים.

ארכיון JOKOS מנוהל על ידי JMW ומאוחסן בארכיון העירוני של אמסטרדם.

ים של דמעות

באחד מביקורי הרבים בארכיונים באמסטרדם בתחילת המאה הזו, משך את תשומת ליבי מסמך מיוחד. ב-13 ביוני 1947, יום הולדתי השישי, פנה פטר דירדורף ל-NBI⁷ בבקשה למנות את משרד ניהול הנכסים שבכתובת ראמחראחט 4 אמסטרדם, למנהל הנכסים של הנפקדים יצחק סטאל ואנה סטאל-כהן.

לפטר דירדורף, בעל הבית של אנה ויצחק, הייתה סוכנות תיווך נדל"ן משלו בפלנטז'ה מאוידנחראטחט, כמאה מטר מבית ההורים שלנו. באפריל 1943 נתנו בו הוריי אמון והפקידו בידי כמה מחפצי הערך שלהם למשמר. אבל ההורים שלי, כותב פטר, לא ייפו את כוחו לדאוג לאינטרסים העסקיים שלהם למקרה שהם לא יחזרו. הם לא חשבו או לא רצו לחשוב על האפשרות הזאת. בכל מקרה, הם לא פעלו לאור ההנחה הזאת.

יתר על כן, ביוני 1947 כותב פטר ל-NBI: "יש צורך לייצג את הנפקדים הנ"ל, יצחק ואנה סטאל-כהן, שכן החתום מטה מחזיק בידו מספר חפצי ערך אותם הוא מבקש למסור לזכאים שנותרו בחיים."

אני בוהה במסמך ותוהה: מה עלה בגורל חפצי הערך הללו? מי קיבל אותם? מה שבטוח הוא שאחי ואני מעולם לא קיבלנו דבר. גם לא היה לי מושג מה הערך החומרי של אותם חפצים. אבל דבר אחד היה ודאי: לחפצים אלה, שלא קיבלנו, היה ערך רגשי גדול מאד עבור מרסל ועבורי.

ככל שהתקדמתי במחקר שלי, כך מצאתי עוד ועוד חלקים של

7 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/NBI-voorstel-Dierdorp.pdf>

הפאזל. התמונה התבהרה אבל המראה שנגלה לנגד עיניי העכיר את רוחי. איך ייתכן שכל כך הרבה אנשים הרוויחו ממות יקירי?
אין לי מושג כמה זמן עבר עד שהבחור הצעיר שלידי באולם הקריאה ניער ושלף אותי משרעפיי. הוא שאל: "הכול בסדר, אדוני? אתה נראה חיוור מאד. רוצה אולי כוס מים?"
אני מנסה לומר משהו, אבל קולי טובע בים של דמעות. שום קול לא יוצא מגרוני. כל שאני מצליח לעשות זה להנהן לחיוב.

רק הכסף חשוב?

הרבה היה מוטל על כף המאזניים מבחינת היורשים, האפוטרופוסים, בני זוג שביקשו להינשא מחדש, מנהלי נכסים, נושים וחייבים של הנפקדים ואולי בעלי עניין אחרים. לא ניתן היה להשאיר ישויות משפטיות אלה כשגורלם לוט בערפל לאורך זמן. אבל תעודת פטירה היא מסמך הנדרש על פי חוק להסדרת עיזבונות הנפטרים.

במסגרת החקיקה הקיימת, לא ניתן היה להנפיק תעודות פטירה אחרי המלחמה עבור אנשים שגורשו ונהרגו במהלכה. עיקר הבעיה היה קביעת תאריך המוות. על פי הוראות החוק הקיים, רק פקיד מדינה של מקום המגורים שבו פלוני הלך לעולמו, רשאי היה לבצע רישום בהתאם. החקיקה הקיימת התבררה כחסרת תועלת, כמעט בכל הנוגע להשבת זכויות קניין של נפקדים לקורבנות מלחמה שנותרו בחיים. מקום מותם של הרוב המכריע מבין 105,000 יהודי הולנד שנרצחו, היה בדרך כלל מחנה ריכוז או השמדה הרחק מעבר לגבולות הולנד. במחנות אלו לא היו פקידים שהנפיקו תעודות פטירה. בעיה זו נפתרה בזמנו על ידי יצירת קשר בין תקופת הנפקדות לבין תאריך המוות המשוער. על המחוקק היה לקחת בחשבון את אפשרות חזרתו של הנפקד. בהתאם לנסיבות, אי הוודאות לגבי מועד הפטירה עשוי היה להימשך אפילו שלושים שנה.

נכון שבעזרת מידע מהצלב האדום ומעורבות בית המשפט האזרחי יכול היה פקיד מרשם האוכלוסין לערוך תעודת פטירה משוערת לנפקדים. אבל פתרון זה לא הבטיח המשכיות ירושה ולכן לא היה בו די. מכל מקום, בינואר 1947 שם בית המשפט העליון בהולנד קץ לפרקטיקה הזו והכריז עליה כנוגדת את החוק.

אי אפשר לומר שפסיקת בית המשפט העליון הייתה הפתעה

משפטית, אבל היו לה השלכות הרות אסון על השבת זכויות הנכסים. כל עוד לא יכול היה פקיד מרשם האוכלוסין לערוך לנפקד תעודת פטירה – והרי פסיקת בית המשפט העליון אסרה זאת – כל מי שלא חזר נותר בגדר נפקד ולא הוכרז מת. זה בתורו גרם לכך שקרובי המשפחה של הנפקד לא יכלו לתבוע את רכושו והעברת העיזבון לא יכלה להתרחש. לפיכך גם לא יכול היה ה־NBI לשחרר את מנהלי נכסי הנפקדים מתפקידם.

חקיקה חדשה, שגובשה על ידי שרי המשפטים, הפנים והאוצר ההולנדים, במהלך השנתיים הבאות, הייתה אמורה לספק פתרון לבעיה. בעת ניסוח הצעת החוק נדונו והועמדו להצבעה שתי האפשרויות הבאות:

1. כל הנפקדים ייחשבו כמתים מאותו תאריך, למשל ה־6 במאי 1945, יום לאחר השחרור;
2. תאריך הפטירה המשוער יהיה היום שלאחר היום האחרון שבו התקבל מן הנפקד סימן חיים.

מטעמי שלו בחר המחוקק באפשרות השנייה. תוצאת החוק הייתה שהעברת אותה הירושה בין מספר נפקדים זכאים חויבה שוב ושוב במס ירושה. ב־11 ביוני 1949 הפכה טיוטה זו לחוק.

"את שומעת?" שאלתי את הנקה ערב אחד בתחילת שנת 2000, כשבקולי ניכרו כעסי וסערת רגשותיי: "הרגע גיליתי שממשלת הולנד העבירה אחרי המלחמה חוק שהתוצאה שלו הייתה שעל כל יהודי שנרצח התמלא אוצר המדינה עוד קצת. את מבינה? ככל שיותר יהודים מתו, כך התעשרה הולנד. בשנת 1949 בחר בית הנבחרים בהצעת החוק שאפשרה להטיל מס ירושה על כל עיזבון של יהודי שנרצח."

"באמת? לא להאמין," היה הדבר היחיד שהנקה ההמומה הצליחה לומר.

"עצוב אבל נכון: משה סטאל, סבי מצד אבי, נולד ב־9 בספטמבר 1881 ונרצח באושוויץ ב־30 בספטמבר 1942. את עיזבונו ירשה, לאחר ניכוי מס ירושה, סבתי רוזלי טרייטל-סטאל, שנרצחה ב־9 באפריל 1943 בסוביבור. הורי, שנרצחו שניהם בסוביבור ב־11 ביוני 1943, קיבלו, על הנייר, את הירושה הזו, לאחר תשלום מס ירושה נוסף. לאחר מכן עבר העיזבון לאפוטרופוס שלי אחרי שהמדינה גבתה שוב מס ירושה. כך שהעיזבון שלי מוסה במס ירושה שלוש פעמים, עוד לפני שהאפוטרופוס שלי קיבל אותו לידיו.

גם נכסי סבי וסבתי מצד אימי מוסו שלוש פעמים במס ירושה. בדרך זו הגיע נתח נכבד מעיזבונות 105,000 היהודים הנרצחים לאוצר המדינה של הולנד, פשוט על ידי דחיית הצעת החוק הראשונה ואימוץ הצעת החוק השנייה. חלקים גדולים ממשפחות יהודיות נרצחו, ולא כולם באותו יום. לשורד השואה, שקיבל בסופו של דבר את הירושה, נותר בדרך כלל סכום קטן בלבד."

"זה מבחיל. האם כסף הוא הדבר הכי חשוב בעולם הזה?"
 "כך זה נראה," עניתי. "מהמשפחה הגדולה שלנו שרדנו רק מרסל ואני. משפחות שלמות נמחקו מעל פני האדמה. על פי החוקים שהיו תקפים אז, עיזבונותיהם חזרו לידי המדינה. אלה חוקים שנחקקו הרבה לפני השואה. לא דמיינו אז שהאנושות תבצע משהו מזעזע כמו השמדת היהדות. הממשלה יכלה לשנות את החוק הזה בשנים שלאחר המלחמה ולהקל ולו במעט על קורבנות המלחמה. אבל לא, בית המחוקקים השאיר את החוק הזה על כנו, ולא רק זאת, אלא שבחר בהצעת חוק חדשה שממקסמת את 'הרווחים' מרצח היהודים. זה דוחה, בלתי נסלח ופרק אפל בהיסטוריה של הולנד!"

חֵרִיט זֶלֶם, שר האוצר הולנדי מ־1994 עד 2002, ראוי לשבחים רבים. הוא סיכן את הקריירה הפוליטית שלו בכך שהקשיב לצו מצפונו ולא השאיר את העניין בידי בתי המשפט. בסוף המאה הקודמת הקים

את הוועדה 'ואן קֶמְנֶדֶה' שתחקור את השבת הזכויות בהולנד לאחר המלחמה.

אלפי עמודי דוחות וספרים על השבת הזכויות לאחר המלחמה נכתבו על ידי ועדות חקירה והיסטוריונים. מסקנות ועדת ואן קֶמְנֶדֶה היו: "באופן כללי, תהליך השבת זכויות הקניין, המבוסס על העקרונות והנהלים שחלו באותה עת, היה חוקי, למעט לגבי כמה חלקים בהשבת זכויות ניירות הערך. ככל הנראה, לאחר 1945 היו הממשל והחברה בהולנד עסוקים יותר באינטרסים לאומיים כלליים, כמו שיקום המדינה והסכסוך עם אינדונזיה, מאשר בהשבת זכויות זריזה למי שנפגעו יותר מכול מהמלחמה והרדיפה."

ההיסטוריון חָרְדֵר אֶלְדֶרס מה-NIOD, מחבר הספר 'מנושלים היהודים ומדיניות השבת הזכויות ההולנדית מ-1945 ואילך' קבע: "תהליך השבת הזכויות לא נכשל, אם בוחנים אותו לאור מטרותיו המוגדרות, אבל הביצוע בפועל היה דרך חתחתים."

אֶלְדֶרס, כמו גם ועדת ואן קֶמְנֶדֶה, בחרו במדד אחד ספציפי; הם בחנו את השבת הזכויות לאחר המלחמה, כפי שיושמה בפועל אל מול צו השבת הזכויות. מסקנותיהם היו שהשבת הזכויות התבצעה פחות או יותר כדין, כלומר בהתאם לחוק זה. לא היה בכך שיפוט מוסרי מצידם אך הם גם לא אמרו שהשבת הזכויות הייתה הוגנת.

כאמור, מטרת חוק זה הייתה בנייתה מחדש של הולנד במהירות האפשרית. השבת זכויות קורבנות הכיבוש הגרמני לא עמדה בראש סדר העדיפויות.

החקיקה ההולנדית, המבוססת על חוק השבת הזכויות, לא הייתה הוגנת. מדובר היה בחקיקה שלא הביאה בחשבון את העובדה שבניגוד לקבוצות אחרות בחברה ההולנדית בשנות המלחמה, היהודים נשדרו ונרצחו באופן שיטתי. חקיקה זו לא לקחה בחשבון את הצרכים של פלח האוכלוסייה הפגוע ביותר, היהודים בהולנד. אלו שניכסו לעצמם ביודעין רכוש יהודי, זכו להבנה גדולה בהרבה.

לאורך המאות בהיסטוריה העולמית אפשר למצוא דוגמאות למעשים חוקיים נגד קבוצות מיעוט שאינם עומדים במבחן המוסר, על אחת כמה וכמה כשהם נבחנים בדיעבד.

למעשה, כל המעשים שבוצעו במהלך המלחמה על ידי הגרמנים ומשתפי הפעולה ההולנדים, דוגמת פקירי מדינה, מכבי האש, המשטרה, נוטריונים וכו' היו 'חוקיים'. הם הרי פעלו לפי התקנות שהתקין הכובש, לרבות כל הצעדים האנטי־יהודיים.

לכן לעולם אין להגן על פעולה כזו או אחרת בטענה שהייתה חוקית, ולנקות בכך את המצפון הקולקטיבי. מסקנות הוועדות וההיסטוריון אָלְדֶרס מבוססות על בחינת חוק השבת הזכויות ולכן מתייחסות לנזקים, מחוות והחזרים. אולם היבטים מסוימים בהשבת הזכויות, כגון ניהול והחזרת רכוש שנבזז ופעולות הממשלה, היו לא הוגנים, לא צודקים ואף לא מוסריים. בכל מקרה, הם אינם עומדים בדרישות הבסיס של שלטון החוק במדינה דמוקרטית. הולנד הצליחה במספר הזדמנויות לספח סכומים לא מבוטלים למשאבים הכלליים של המדינה, שהיו תוצאתה הישירה או העקיפה של שיטת השבת זכויות לאחר המלחמה.

לעומת זאת, נציגי בעלי העניין היהודים, ארגון הגג של הארגונים היהודיים בהולנד (CJO), ועמותת פלטפורם ישראל, נקטו בעמדה הבאה:

רכוש וכספים יהודים, שלא ניתן להחזיר לבעלים החוקיים המקוריים או ליורשיהם, יש להחזיר לשורדי השואה, שהם היורשים המוסריים של קורבנות רדיפת יהודי הולנד.

מדובר בנכסים של יהודים שהגיעו באופן שגוי לידי הממשלה והגורמים הפיננסיים, גם אם בדרך לגיטימית ובהתאם לחוק שחל באותה העת. יש להחזיר את הכספים הללו לקהילה היהודית מטעמים מוסריים.

אחריות האפוטרופוס

בית המשפט היה ממנה ליתומים קטינים אפוטרופוס, לרבות ליתומי המלחמה, ובאותם ימים היו ממנים גם אפוטרופוס מפקח בנוסף. אפוטרופוסים אלה היו אחראים על יתום המלחמה עד היותו בגיר (יש להזכיר כי עד 1989 גיל הבגרות בהולנד היה 21). או עד ליום נישואיו. אחריות האפוטרופוס חלה על יתום המלחמה בין שגר בתוך או מחוץ לגבולות הולנד.

ניתן להשוות את אחריות האפוטרופוס על החוסה לסמכות הורים על ילדיהם. ההבדל נעוץ בתחום הפיננסי, שבו שונה אחריות האפוטרופוס מזו של ההורים. הורים אמנם אחראים על ילדיהם בכל מובן עד הגיעם לבגרות, אבל הם אינם מחויבים על פי חוק לתת לילדיהם דין וחשבון כלכלי בבוא העת. לא כך במקרה של אפוטרופוסות.

על האפוטרופוס או מוסד האפוטרופוסות היה לתת דין וחשבון כלכלי ליתומי המלחמה בצורת הצהרת הון כתובה ומפורטת. לאחר מכן היה על האפוטרופוס לתת דין וחשבון על ניהול הנכסים בפני בית המשפט בנוכחות החוסה או מיופה כוח מטעמו. לאחר שבית המשפט נתן הפטר (כלומר, פטור מאחריות) לאפוטרופוס, יתום המלחמה היה צריך לחתום ולאשר שקיבל את הכסף.

נאמני נכסי נפקדים מפקחים על כספם של אלה אשר מסיבה זו או אחרת אינם מסוגלים לעשות זאת בעצמם. כאמור, המכון ההולנדי לניהול (NBI) מינה נאמני נכסים לנפקדים, אולם רק לאחר חקיקת

חוק קביעת תאריך פטירתו של נפקד ב־11 ביוני 1949, יכלו מנהלי הנכסים לטפל בעיזבוננו של מי שמת במהלך המלחמה. גם ההורים של יתומי המלחמה היו בגדר נפקדים עד יוני 1949, ומשכך מינה עבורם ה־NBI נאמני נכסים.

נאמני הנכסים היו מחויבים לדווח על נכסי העיזבון והרכבו ולאחר מכן להגיש ל־NBI דוח תקופתי.

הנאמנים לא היו רשאים לשעבד או למכור רכוש של הנפקד ללא אישור מפורש מה־NBI. יש לציין כי ה־NBI לא נשא באחריות משפטית לפעולות הנאמן.

כשסיים נאמן הנכסים את משימתו היה ה־NBI משחרר אותו רשמית מתפקידו, אולם רק אחרי שהוכיח שעמד בהתחייבויותיו כנדרש והגיש דוח מסודר של נכסי הנפקד. בשלב זה אפשר היה להעביר ולחלק את עיזבון הנפקד בין המוטבים שהיו בחיים וזאת בהתאם לנוהל הבא:

יש לערוך רשימת מצאי של העיזבון של מי שמצא את מותו במלחמה ולחלק את הרכוש (ניירות ערך, בתים, אך גם החזורים) בין המוטבים שנותרו בחיים. לשם כך, היה על נוטריונים לערוך הצהרות בדבר זהות, זמן ומקום מותו של הנפקד, זהות יורשיו ואם אינם בחיים מתי מתו וכן הלאה וכן הלאה.

צו הירושה במקרים אלה מתייחס אפוא ישירות לאנשים או לקבוצות של אנשים שנרצחו במהלך המלחמה ומציין את המוטב או המוטבים הסופיים של העיזבון. זו ודאי הייתה עבודה כואבת ומדכאת עד מאד.

בשלב זה אפשר היה לשחרר את העיזבון ולהעבירו ליורשים החוקיים אחרי תשלום מס הירושה. אז היורשים היו מחלקים ביניהם את הירושה, לא פעם אצל נוטריון. אם מקום הימצאם של כל המוטבים היה ידוע, היו מחלקים את העיזבון ביניהם. אולם בהחלט קרה שמקום הימצאו של אחד או יותר מהמוטבים לא היה ידוע. במקרה כזה, רק המוטבים שמקום הימצאם ידוע היו מקבלים את חלקם בעיזבון, ואילו חלקם של המוטבים שמקום הימצאם אינו ידוע, היה נשאר כחשבון נאמנות באחריות הנוטריון.

במקרה של יתום קטין, היה העיזבון מועבר למנהל הנכסים. מנקודה זו ואילך היה האפוטרופוס או מוסד האפוטרופסות הנאמן של יתום המלחמה עד היותו בגיר. בדוח השנתי שהאפוטרופוס מחויב להגיש לבית המשפט, היה צריך לציין את כל ההכנסות וההוצאות. אם נמצא שההצהרה תקינה, ואם היתום הבגיר הסכים, שחרר בית המשפט את האפוטרופוס מניהול כספיו ונכסיו של היתום. לאחר מכן היה צריך יתום המלחמה לחתום על קבלת העיזבון. עד כאן ההליך כלשון החוק. אבל האם כולם אכן נשמעו לכללים?

חשבון הנפש של ילדותי

בתחילת 2002 הרגשתי שהגיעה העת לבקש מהאפוסטרופוס שלי את התיק האישי שלי. JMW היו האחראים על הארכיונים האלה ולכן התקשרתי להנס פויסיה (מנהל JMW).

"הנס, אני יכול לקבל עותק של התיק האישי שלי?"

"כן, בוודאי. זה ייקח זמן, אלה תיקים עבי כרס. אצור איתך קשר ברגע שהעותק שלך יהיה מוכן. אז תוכל לבוא ולעיין בתיק שלך עם עובדת סוציאלית ואחרי זה תקבל עותק."

"אני רוצה לעיין בתיק שלי בלי נוכחות אנשים זרים, במיוחד בפעם הראשונה. אפשר?"

"לא."

"למה לא?"

"כי המידע עלול לזעזע אותך. יכול להיות שתהיה נסער ועובדת סוציאלית צריכה להיות שם כדי לסייע לך."

"אני בגיר כבר ארבעים שנה, נשוי, אב לארבעה ילדים וסבא לתריסר נכדים. נחמד מאוד מצידכם לדאוג סוף סוף למצבי הנפשי, אמרתי בציניות. "אבל באמת שלא צריך. ביקרתי בארכיונים רבים, ראיתי הרבה מסמכים מהשואה ולא נשברתי."

"יכול להיות, אבל אלה הכללים שלנו. אם אתה רוצה לקבל את התיק שלך, תצטרך לקבוע קודם פגישה עם אחת העובדות הסוציאליות שלנו. תוכל לעיין בתיק בנוכחותה. אחרי כן תוכל לקבל עותק, אז תגיד לי מה תרצה לעשות."

"בסדר, מוסכם."

אחרי כחצי שנה סוף סוף מתירים לי לעיין בתיק שלי בנוכחות עובדת סוציאלית. את העותק עצמו קיבלתי רק חודשים לאחר מכן.

אחד המסמכים הפתיע אותי במיוחד. הוא נגע לפרוטוקולים של ועדת OPK, שהתכנסה ב־3 ביוני 1947. בפגישת ועדה זו התקבלה החלטה בדבר אפוטרופסות על עשרים ושבעה ילדי אומנה מהמלחמה. במקרה של שלושה-עשר הילדים שכבר התגוררו אז בבית רודלסהיים, הוחלט להעניק את האפוטרופסות עליהם לעמותת רודלסהיים. ב־30 בינואר 1948 אישר בית המשפט המחוזי באמסטרדם את החלטת OPK. כך הפכה עמותת רודלסהיים לאפוטרופוס של אחי ושלי. פיליפ פוס מונה לאפוטרופוס מפקח.

הייתי צריך ולחזור ולקרוא את המסמך הזה כמה פעמים לפני שמשמעות הדברים חלחלה בי. אני חולם? זה אמיתי? מחשבותי נדרו חזרה לימי ילדותי. פיליפ פוס, בשבילנו דוד פיליפ, שלקח אותנו מאימא דינה, הביא אותנו לבית רודלסהיים והגיע לבקר אותנו פעם בשנה עם אשתו דודה יולי – הוא היה האפוטרופוס המפקח של מרסל ושלי? ואנחנו לא ידענו? שנים מאוחר יותר, כשגרתי באמסטרדם כסטודנט, הייתי נוהג לבקר את דוד פיליפ ודודה יולי פעם בכמה חודשים. פיליפ פוס היה תמיד ספון בחדר העבודה שלו. לפני עזיבתי היה נכנס לסלון. מעולם לא ניהלנו שיחה רצינית. אני לא ידעתי אז אילו שאלות לשאול והוא לא נידב מידע מרצונו. השאלות שלי התהוו רק במהלך המחקר שלי.

ב־1966, כשהנקה ואני היינו נשואים שלוש שנים וגרנו בישראל, נסעה הנקה עם שני ילדינו להולנד לחופשה אצל אימה. יצחק היה בן פחות משנתיים וסיגלית הייתה רק בת כמה חודשים. הנקה קבעה פגישה גם עם הדוד פיליפ והדודה יולי, שהתגוררו בבוֹיטְנֶפְלֶדְרֶט, אזור וילות יפהפה בקרבת אמסטרדם.

כשהגיעה לביתם של בני הזוג פוס, צלצלה הנקה בפעמון. דודה יולי פתחה את הדלת, נישקה אותה על לחיה ואמרה: "איזה ילדים חמודים. היכנסו."

היא נכנסה לסלון כשהיא מחזיקה בידו של יצחק ואת סיגלית על זרועה. הדוד פיליפ, שכהרגלו היה בחדר העבודה שלו, נכנס לסלון אחרי שעה קלה. כשראה את הנקה, יצחק וסיגלית אמר עם דמעות בעיניים: "אין ספק שפיליפ הוא האבא. יצחק דומה לו דמיון

מדהים, ממש כפי שהכרתי אותו רגע לפני שהוא ומרסל עברו לכתובת המחבוא. הוא היה אז בגילו של יצחק עכשיו."

עוד חלק בפאזל נמצא. וגם הפעם נותרתי מבולבל לגמרי. איך ייתכן שפיליפ ויולי פוס מעולם לא דיברו איתי ועם מרסל על העבר שלנו? אמנם אנחנו לא שאלנו שאלות על המשפחה שלנו אבל מדוע הם – אשר היה להם מידע רב – לא סיפרו לנו דבר על הורינו, על אורח חייהם ועל השקפת עולמם?

בדומה ליתומי מלחמה אחרים, מעולם לא ביקשתי לראות את הצהרת ההון והנכסים שלי. כאשר קיבלתי אותה מפוס ב-1977, בהיותי בן שלושים ושש, כלל לא עיינתי בה. למעשה, אפילו שכחתי שאי פעם קיבלתי אותה לידיי.

אחרי כעשרים שנה, לאחר שהושלם המשא ומתן על נכסי מלחמת העולם השנייה, אמרתי להנקה: "אני חושב שהגיע הזמן שאבדוק את הצהרת ההון של האפוטרופוס שלי. עם הידע שיש לי היום אדע לקרוא אותה בעין ביקורתית."

הנקה הלכה לאחד החדרים, פשפשה כמה דקות בארון ושאלה בנימת בניצחון: "זה יכול לעזור?"

מסמך יוצא דופן הונח בידיי. זה היה דוח כספי המפרט את מצב כל הנכסים, החובות וההון שלי נכון ל-13 ביוני 1962, התאריך בו הפכתי באופן רשמי לבגיר. בדוח מפורטות גם ההוצאות וההכנסות בשמונה השנים של חסות האפוטרופוס עליי. ודאי לא מובן לקורא – כשם שאני איני מבין זאת כיום – מדוע לא ביקשתי עם הגיעי לבגרות דין וחשבון זה על חיי. רק יתומי מלחמה שגדלו בבתי יתומים מסוגלים להבין זאת. כולם חוו משהו דומה ומספרים את אותו הסיפור: ציפו מאיתנו להיות אסירי תודה ובעיקר לא לשאול שאלות 'מעצבנות' ו'טיפשיות'. "אתם באים ממשפחות עניות", אמרו לנו תמיד.

בצו הירושה, מוכרים ילדיהם של יצחק ואנה סטאל כיורשים הבלעדיים: חצי למרסל סטאל וחצי לפיליפ סטאל.

מר ד' יֶאָחֶר, יועץ מס באמסטרדם, מונה ב־17 בספטמבר 1947 כנאמן הנכסים של הורי על ידי ה־NBI. תקופת הנאמנות הסתיימה ב־6 באפריל 1954.

על פי חוק היה על יֶאָחֶר, בתפקידו כנאמן נכסים, לערוך בתחילת הנאמנות סקירה של נכסי העיזבון ולאחר מכן לדווח מדי שנה ל־NBI. נדרש אישור של ה־NBI עבור כל פעולת מכירה של מניות הון ו/או תשלומים כלשהם.

הנאמן יֶאָחֶר עשה זאת בפעם הראשונה והאחרונה ב־10 בפברואר 1954, אז דיווח על הנכסים בתקופה מ־1 בינואר 1946 ועד 1 בינואר 1953. דוח זה הוכן על ידי משרד רואי החשבון של פיליפ פוס. מכיוון שהדוח הוגש באיחור של כמעט תשע שנים, כבר לא ניתן היה לבדוק את ההוצאות וההכנסות מיום שחרור הולנד ועד 1 בינואר 1953.

משנת 1949 ואילך, דחק ה־NBI ביֶאָחֶר ובפוס לעיתים קרובות להגיש את הדוח השנתי כנדרש בחוק. גם 'לעזרת הילד' עשו זאת, לא פעם, במכתב וגם באופן אישי. אבל יֶאָחֶר ופוס לא נענו לבקשות אלה עד שה־NBI, איים לנקוט בצעדים משפטיים. לבסוף יֶאָחֶר הגיב.

בסוף ינואר 1954 כתב ל־NBI:⁸

"בתגובה למכתבך מ־25 בינואר 1954, אני בהחלט יכול להבין שפקעה סבלנותכם. לא כתבתי לכם מאז 1950, ועל כך אני מתנצל. הסיבה היא שענייניו של סטאל מנוהלים בעיקר על ידי משרד רואי חשבון פוס, שמשרדי עובד עימם על דרך השגרה. זו הסיבה שענייניו של סטאל חמק מתשומת ליבי. מר פוס עדכן אותי שאף על פי שלא מדובר בנכסים רבים, לא היה קל להגיע לנתונים המדויקים."

יֶאָחֶר אכן עבד באופן הדוק עם פיליפ פוס, שכן שניהם עבדו באותו משרד ברחוב פרנס ואן מיריסטראט 59 באמסטרדם.

לפי הדוח שהגישו ל־NBI ב־1 בינואר 1953, עמד שווי הירושה שלנו על למעלה מ־65,000 גילדן. סכום שהיום היה שווה למיליון

8 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/NBI-Bewindvoerder.pdf>

אירו. פוס, אם כן, חשב שמיליון אירו זה לא כל כך הרבה. נו טוב, הכול יחסי.

גיליתי די מוקדם בחיי שלא כולם חווים את אותה הסיטואציה באותו האופן. אחרי הכול, כל אחד מפרש את המציאות בהתאם לתובנות או סולם הערכים שלו. כך או כך, עבורי, מיליון אירו זה הרבה כסף. פוס, כאמור, חשב אחרת.

אין זה מפתיע שאחי ואני נחשבנו על ידי האפוטרופוס שלנו כיתומי מלחמה עניים. הנאמן יֵאָחֵר לא עמד בהתחייבויותיו על פי חוק ולא הגיש דוח שנתי על מצב נכסי העיזבון. משנת 1955 ואילך עמותת רודלסהיים, בהיותה האפוטרופוס שלי, הפכה למנהלת הנכסים שלנו. אם כן, עד 6 באפריל 1954, יֵאָחֵר היה היחיד שהורשה לנהל את נכסי הוריי. אבל בפועל ניהלו את הנכסים משרד רואי החשבון של פוס (האפוטרופוס המפקח שלי), עמותת רודלסהיים (האפוטרופוס שלי) ו-LEHJ (שהתנהגו כאילו הם הנאמנים של נכסינו). החל ממרץ 1949 כתב ה-LEHJ מכתבים למספר רב של אנשים ורשויות על מנת להשיג מידע ולקבל נכסים מעיזבוניהם של קרובי משפחתי שנרצחו. במכתבים אלה טענו שקיבלו הנחיות ויפוי כוח מעמותת רודלסהיים לפעול בשם ילדי משפחת סטאל.

אולם מכיוון שהתשובות למכתבים אלו לא נמצאו בתיק שלי, לא יכולתי לבדוק את סך שווי הנכסים ש-LEHJ קיבלו בשמי ולהשוותו לדוח שהגיש יֵאָחֵר ל-NBI ב־1954. חלופת המכתבים התרחשה בתקופה שבה יֵאָחֵר שימש נאמן הנכסים.

מוזר ומתמיה. יֵאָחֵר מונה על ידי ה-NBI כנאמן נכסים ואילו בפועל משרד רואי חשבון פוס, עמותת רודלסהיים וה-LEHJ ניהלו את הנכסים. היחיד שלא כתב מכתבים ולא עסק בניהול עיזבון משפחתי היה נאמן הנכסים שה-NBI מינה, היינו מר יֵאָחֵר עצמו.

מתמיה עוד יותר היה לגלות שה-LEHJ הציגו עצמם במכתבים כמופיי כוחו של האפוטרופוס שלנו, עמותת רודלסהיים, בעוד יפוי כוח כזה כלל לא היה אז בידיהם.

האם קיבל בכלל ה-LEHJ יפוי כוח מעמותת רודלסהיים? ואם כן, מתי? לא מצאתי מסמך כזה או העתק שלו בתיק שלי. ממכתב מ־6

במאי 1952, שה־LEHJ כתב למסדר היערנים העתיק (AOF), בדבר פוליסת ביטוח חיים על שם אבי, עולה כי גם בתאריך זה לא היה להם את יפוי הכוח.

גם פיליפ פוס, האפוטרופוס המפקח שלי, התערב. בתפקידו כגזבר של ה־AOF, הוא כתב מכתב למשרד רואי החשבון פוס בנושא פוליסת ביטוח חיים זו. בדיוק שבועיים לאחר מכן, שלח משרד רואי החשבון פוס את תשובתו לגזבר של AOF.

פיליפ פוס, אם כן, התכתב עם עצמו.

גם במרץ 1958, יותר משלוש שנים אחרי העברת הנכסים לאפוטרופוס שלי, עדיין לא קיבל ה־LEHJ את יפוי הכוח מעמותת רודלסהיים – כך לפחות עולה מהתכתבות בתיק שלי. עם זאת, זה לא מנע מ־LEHJ להמשיך לנהל את הנכסים שלנו עם פיליפ פוס. בשנת 1952 פתח ה־AOF (ראה: פיליפ פוס) לבקשת LEHJ חשבונות חיסכון בשם מרסל ובשמי. בהמשך, ביקשה עמותת רודלסהיים מהבנק להעביר שבעת אלפים גילדן מחשבונות החיסכון של מרסל ושלי לחשבון העו"ש של 'לעזרת הילד'. כל זה קרה בתקופה שבה יאָהר היה נאמן הנכסים (1947–1954).

אם כן, לאור כל האמור לעיל ניתן לראות בבירור כי הפיקוח על נאמני נכסי נפקדים לא נוהל כראוי. לא ניתן היה לברוק את התנהלות נאמני נכסי הנפקדים מכיוון שהנאמנים לא נשמעו לדרישות החוק, ה־NBI לא קיבל את המידע הדרוש או קיבל אותו באיחור של שנים, ונאמן הוציא כספים מבלי ליידע את ה־NBI, שלא לדבר על קבלת אישור מבעוד מועד להוצאות אלה.

האם החברה היהודית בהולנד חוששת?

השאלה, כיצד על הקהילה היהודית להיראות מבחינה ארגונית, הייתה נושא לדיונים רבים בקרב הקהילה היהודית בשנים שלאחר המלחמה. זה היה דיון בין 'מחדשים' ל'שמרנים'.

קודם המלחמה הייתה עדת המאמינים היהודית-הולנדית בבחינת שופר ליהדות הולנד והיא רצתה להמשיך לעשות כן, להלן ה'שמרנים'. לעומת זאת, ה'מחדשים' טענו שמלחמת העולם השנייה אינה בבחינה הפסקה או הפרעה לחיים היהודיים, אלא בגדר שכר מוחלט. קבוצה זו ביקשה להקים ארגון גג שבו יהיה מקום לקבוצות שונות של יהדות הולנד ולא רק לעדת המאמינים.

'לעזרת הילד' ניסו להשתלט על מוסדות האפטרופסות של לפני המלחמה באמצעות ריכוז ניהול הנכסים. סם רות הפך מעורב בדיון עדין זה. רות, שלפני המלחמה היה דמות אמינה ומוכרת בעולם בתי היתומים, מילא אחרי המלחמה את תפקיד המתווך בין השמרנים למחדשים. לפני המלחמה, בתי היתומים של האג, רוטרדם, אוטרקט, ליידן ואמסטרדם כבר עירבו אותו בעניינים כספיים, כמו העברת נכסים לחו"ל.

רות היה, כמובן, בחירה טובה לעמוד בראש הוועדה למציאת נכסי משפחות יתומי המלחמה. היה לו ניסיון פיננסי נרחב רב והוא היה דמות מוכרת בקהילה היהודית.

ביוני 1939 מונה למנהל בית היתומים היהודי הראשון, תפקיד בו כיהן עד מרץ 1943, היום שבו גורשו תושבי המוסד. רות היה המנהל הכספי של מחלקת הסיוע למגורשים של היודסה ראט, המועצה היהודית, שמסרה לו את המידע הדרוש על נכסי המגורשים. לאחר המלחמה הרכיב את רשימת JCC שתיעדה את כל היהודים בהולנד.

פירושו של דבר הוא שסם רות ידע מי מהמגורשים לא חזר וגם מי מהם היו בעל אמצעים.

בדצמבר 1948, קיבלה עמותת ברח את מעורבותו של ה־LEHJ. אולם היחסים בין ה־LEHJ לעמותת רודלסהיים הידרדרו עד כדי כך שהעמותה שלפה את יושב הראש שלה, הרצברגר, מהדירקטוריון. אף על פי כן, המשיך ה־LEHJ לנסות לקבל לידיו את כספם ונכסיהם של חוסי עמותת רודלסהיים. לא ניתן לקבוע באיזו מידה הם הצליחו, כי תיקי הדוחות הכספיים שלהם הושמדו בשנות השבעים, לדברי פויסיה.

בשני מאמרים – 'בקרה לוקה על מנהלי כספים' ו-'ברדק מתחת לעינו של השופט' – מאת טום קרלינג והרמן סטאל (אין קשר משפחתי) שפורסמו בעיתון NRC Handelsblad ביולי 2005, נכתב:

"הפיקוח על חברות, קרנות ואנשים המנהלים בנאמנות את כספם של אנשים, אינו מוסדר כהלכה. שופטי בתי המשפט המחוזיים ושופטים חוקרים האמונים על משימה זו, מקדישים לה זמן מועט מדי והם חסרים את המיומנות הנדרשת, כך לדברי מומחים שונים והמערבים בניהול נאמני נכסים. 'שופטים מחוזיים מפקחים פיקוח שולי בלבד', אומר ה' חירדס, יושב ראש הגוף הארצי המייעץ למושלי המחוזות. הוא אומר שזאת רק שאלה של פקחת עין על הדברים. על שופטי בתי המשפט המחוזיים לקבל מדי שנה סקירה של נאמן נכסים, אך לדברי בלנקמן – מרצה למשפט אזרחי וחבר בוועדה שייעצה לשופטי בתי המשפט המחוזיים – שופטים מסתפקים לא פעם בדיווח אחת לחמש שנים.

'הפיקוח לוקה בחסר', אומר מ' קוי, יושב ראש האגודה המקצועית לנאמני נכסים וממון. 'לא ידוע אם נאמנים לוקחים לעצמם נתח. נאמנות היא לא מקור לשפע."

דברים אלה נאמרו בהקשר של עמותה באמסטרדם, שניהלה את כספם של כשלוש מאות איש ואישה, לאחר שעברה ביקורת של שופט

בית המשפט המחוזי. כספם של כל האנשים האלה נעלם. העמותה פשטה את הרגל בסוף שנת 2005 והותירה אחריה חוב של שמונת אלפים אירו. אמנם אותה עמותה המוזכרת בכתבה לא הייתה אחד ממוסדות האפטרופסות היהודית, אך פירוש הדבר שהפיקוח על הנאמנים לקה בחסר. פירוש נוסף הוא שדרישתם של יתומי המלחמה לבקר את עבודת נאמני הנכסים שלהם כחלק מתהליך השבת הזכויות, היא דרישה לגיטימית.

על ועדת ואן קֶמְנֶדֶה הוטל לחקור אם השבת הזכויות נעשתה כדין. במילים אחרות, האם הוחזר הרכוש שנבזז לבעליו המקוריים בהתאם לחוק השבת הזכויות. לא פחות מזה ולא יותר מזה. במקרה של יתומי המלחמה הקטינים, הנאמנים שמונו על ידי ה-NBI היו המנהלים החוקיים של עיזבונות הוריהם.

ועדת קורדס, שהייתה כפופה לוועדת ואן קֶמְנֶדֶה,¹⁰ שבחנה תיקים שונים, הסיקה כי נאמני עיזבונות הנפקדים מילאו את תפקידם היטב ברוב המקרים. עם מסקנה זו הסתיימה חקירתה.

משימתה של ועדת סחולטן הייתה לחקור את העניינים ה'לא מוחשיים' כמו ביטוח חיים, בנקים, פטנטים וכו'. טיפול וניהול הנכסים של יתומי המלחמה היו אפוא חלק מהגדרת המשימה של ועדת סחולטן, אבל בזמנו איש לא היה מודע לכך, גם לא חברי ועדת ואן קֶמְנֶדֶה, שוועדת סחולטן הייתה כפופה לה. כך קרה שהאפטרופוסים ומוסדות האפטרופסות של יתומי המלחמה חמקו מביקורת.

וזה מתמיה, כי הקהילה היהודית בהולנד, המיוצגת על ידי ה-CJO, הייתה מעורבת באופן הדוק בניסוח הגדרות המשימה של הוועדות. לאחר פרסום דוחות הביניים הראשונים, ה-CJO גם הציגו שאלות רבות בכתב ובעל פה לוועדות. השאלות וההערות התייחסו בעיקר לפערים ולחסור בהירות בדוח הראשון של הוועדה המלווה. גם 'המכון הישראלי לחקר רכוש יהודי הולנד שאבד בתקופת השואה' כתב דוח נרחב ושאל שאלות הבהרה על הדוחות הראשונים של הוועדות סחולטן, ואן קֶמְנֶדֶה וקורדס. שאלות והערות הקהילה היהודית נענו

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II/main.html> 10

ונדונו בהרחבה ברוח הסופי של ועדת סחולטן. אולם ה-CJO ו/או המכון הישראלי לא שאלו שאלות אודות ניהול נכסי יתומי המלחמה על ידי מוסדות האפוסטרופוסות. הקהילה היהודית כשלה בחקירת חלק זה של השבת הזכויות.

איך קרה שהארגונים החשובים הללו, שהיו אמורים לייצג את האינטרסים של כלל הקהילה היהודית, שכחו מקיומה של קבוצה פגיעה זו? האם ייתכן שיתומי המלחמה נשכחו? הדבר עומד בניגוד גמור למאבק העז שניהלה הקהילה היהודית בהולנד נגד ה-OPK בין השנים 1945-1950, שמטרתו הייתה להחזיר את יתומי המלחמה היהודים לסביבה יהודית. איך ייתכן ששישים שנה אחרי המלחמה, מאבקם של יתומי מלחמת העולם השנייה להביא לחקירה מדעית עצמאית של שאלת ניהול הונם התנהל באופן לא הוגן, קודר ומייגע כל כך?

אי אפשר שלא לשים לב לכך שהקהילה היהודית בהולנד והקהילה ההולנדית בישראל הקדישו עד היום תשומת לב מועטה בלבד, אם בכלל, לגורל יתומי המלחמה. זאת בניגוד למאמצים שעשתה קהילה זו קודם לכן בכל הקשור לשאריות הרכוש היהודי שנגנב על ידי חברות ביטוח, בנקים, הבורסה והממשלה. האם הקהילה היהודית לא מעיזה לבחון בביקורתיות את תפקודה שלה באותה תקופה? הייתכן שמדובר פה בעניינים גדולים יותר? ושכתוצאה מכך קיימים בתוך הקהילה היהודית חילוקי דעות מהותיים לגבי נחיצותה של חקירה מעין זו?

מחקר ואמינות

מטרת כל מחקר הוא להשיב על שאלות בצורה מדויקת ואמינית ככל האפשר. באופן כללי, אפשר לומר שהמדע תר אחר האמת. אם רוצים תשובה קרובה ככל האפשר לאמת, צריך לבצע מחקר מדעי בעל גישה שיטתית. לכן, על מנת לערוך מחקר מדעי יש להציג את השאלות בצורה מאורגנת ועקבית. אבל אם השאלות משתנות כל העת, מאבד המחקר מאמינותו, המחשבות משתלשלות שלוחות רסן והתוצאה היא סיפור מופרך.

שאלת מחקר ועבודה שיטתית מובילות לתוצאות ומכאן להסקת מסקנות. נטיות סובייקטיביות ואובייקטיביות כאחד עשויות להשפיע על שאלת המחקר. תנאים הכרחיים למחקר מדעי ראוי לשמו הם יושרה, אוטונומיה ומומחיות.

באחת השיחות הרבות עם הנס פויסיה, אמרתי: "השבת הזכויות אחרי המלחמה כבר נחקרה רבות, אבל המחקרים לא כללו את ניהול הנכסים של יתומי המלחמה. שמועות מוזרות ביותר מסתובבות בינינו. אין לי מושג אם השמועות האלה נכונות או נובעות מרגשות כאלה או אחרים של יתומי המלחמה. אני חושב שצריך להפריך את השמועות האלה ואת זה אפשר לעשות רק בעזרת מחקר מדעי של מומחים פיננסיים."

זה היה זמן קצר אחרי שחתמתי כנציג של פלטרפורם ישראל – ארגון הגג של הארגונים ההולנדים בישראל – על הסכם פשרה בין הבנקים, נציגי הבורסה ונציגי הארגונים היהודים.¹¹

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/AEX/> 11
Overeenkomst-NL-Banken-AEX-CJO-SPI.pdf

מסוף המאה הקודמת ועד היום, ביקשו יתומי המלחמה שוב ושוב חקירה מדעית של ניהול הנכסים שלהם. בסוף שנת 2000, הזמין אברהם רות – יושב ראש 'המכון הישראלי לחקר רכוש יהודי הולנד שאבד בתקופת השואה' ויושב ראש פלטפורם ישראל – את העיתונאית החוקרת אֶלְמָה פֶּרְהֵי לחקור את נזקי המלחמה החומריים של יתומי המלחמה היהודים. את הזמנת המחקר יש לראות על רקע הדיונים שהתקיימו בהולנד בנושא נכסי היהודים במלחמה בשנים 1997–2000. בתקופה זו הועלו מספר פעמים שאלות, בעיקר בישראל, על אופן ניהול נכסיהם של יתומי מלחמה הקטינים לאחר המלחמה. הנחתי שמחקר זה יענה גם על השאלות שלי, ולכן היה הגיוני להמתין לתוצאותיו, גם לנוכח העובדה שלצוות המחקר הייתה גישה לארכיונים הרלוונטיים ולמקורות מידע נוספים.

בפברואר 2001 חתמה עמותת JMW על הסכם עם פֶּרְהֵי ופתחה בפניה את הארכיונים של מוסדות האפוסטרופוסות לשעבר, בשעה שממני מנעו אליהם גישה. שאלת המחקר של חקירת נכסי יתומי המלחמה הייתה: 'כיצד הוסדר יישוב תביעות ההחזרים ועיזבונותיהם, ומה הייתה מדיניות הממשלה והאפוסטרופוסים המאוחרים בדבר השבת, ניהול ושימוש הנכסים?' אף על פי שאלמה פֶּרְהֵי היא עיתונאית חסרת מומחיות פיננסית, חשבתי שטוב שקיבלה את המשימה. הרי ב־1991 היא הוציאה ספר בשם "בעניין הילדים היהודים". מכיוון שהפעם החקירה הייתה בעלת אופי היסטורי־פיננסי, הייתי משוכנע שצוות החקירה יכלול גם היסטוריון ומומחה פיננסי.

אחרי 2001 התחלפה האופטימיות בהתמרמרות. כעסתי במיוחד על חוסר השקיפות של הוועדה המפקחת, שישבו בה אברהם רות וּמָנוּ פֶּקְטוֹר, ועל כך שלא היה מומחה פיננסי בצוות החקירה. עלה בי החשש שטענתם של אברהם וּמָנוּ, "קשה לאתר ארכיונים ישנים והארכיונים הפיננסיים הושמדו בשנות השבעים" – משמשת לטאטוא הדברים מתחת לשטיח.

בהרצאתה בישראל בדצמבר 2001 סיפרה אֶלְמָה פֶּרְהֵי על תחקיר

היתומים שלה ועל הקשיים שבהם היא נתקלת, ועל כך שאין נתונים פיננסיים זמינים. דבריה אלה גרמו לי להתחיל חקירה משל עצמי. עד מהרה התברר שארכיון המכון ההולנדי לניהול (NBI) נמצא במלואו בארכיון הלאומי בהאג. שם נמצאים כל התיקים של נאמני הנכסים שמינה ה-NBI. בארכיון זה ניתן למצוא את הצהרות ההון של בני משפחות יתומי המלחמה. קשה להבין מדוע לא נעזרו בארכיון זה לחקירת נכסי היתומים.

בתחקיר של פרהיי, שעובד לספר ויצא לאור באפריל 2005 תחת השם 'על חשבון הילד' (Kind van de rekening)¹² לא נבחן או נדון אף תיק נכסים. בצוות המחקר לא נכלל מומחה פיננסי ו/או היסטוריון. הרכב צוות המחקר וכן הרכב הוועדה המפקחת היו בדיחה על חשבון הקהילה היהודית בכלל ועל חשבון יתומי המלחמה בפרט. גם במעשה זה ניכרים היו האדישות והזלזול בקבוצת קורבנות מלחמה למודת סבל זו.

האין זה מעורר חשד? חקירה היסטורית-פיננסית של ניהול נכסי יתומי המלחמה בלי התייחסות לפיננסים? יתרה מכך, מחקר היסטורי פיננסי ללא היסטוריון וללא מומחה פיננסי?

בשנת 2002 שוחחתי על הנושא עם פויסיה והצעתי שייערך מחקר חדש, הפעם עם מומחים פיננסיים. אולם JMW תמכו במחקר של אַלְמָה פֶּרְהִי והעדיפו לחכות לממצאיה.

באוגוסט 2002 המחקר שלה על נכסי היתומים טרם פורסם. חרף פניות חוזרות ונשנות, לא ניתנה לי גישה לדוחות הביניים. לא היו אינדיקציות עובדתיות לתחילתו של מחקר מדעי בנושא שאלת ניהול הנכסים של יתומי המלחמה. מסיבה זו החלטתי לא לחכות עד פרוסום המחקר ולהתחיל במחקר משלי. הנתונים שהגיעו מהארכיונים הבהירו יותר ויותר מדוע הקהילה היהודית דחתה את רעיון המחקר המדעי. הוועדה המפקחת על מחקר נכסי היתומים, שישבו בה מְנוּ פֶּקטור ואברהם רות, לא הייתה ועדה בלתי תלויה ואובייקטיבית. לשני חבריה היה עניין ישיר במסקנות העתידיות של המחקר הזה.

12 הערת המתרגמת: הספר לא תורגם לעברית והכותרת בעברית שניתנה לו בטקסט זה נבחרה למטרות פרטיות בלבד.

יד רוחצת יד

כשראיתי על מסך המחשב את הניתוח שלי על השבת הזכויות ליתומי המלחמה היהודים, הרגשתי סחוט לגמרי. הנקה ראתה אותי בווה במסך במבט אטום ושאלה אם אני בסדר. הייתי רחוק מלהיות בסדר. אחרי ארבעים שנות נישואים, הנקה מכירה אותי היטב. היא הבינה שעליתי על משהו והייתה סקרנית מאד, אבל היא גם ידעה שראשית עליי לעבד בעצמי את המידע לפני שאוכל וארצה לדבר על ממצאי החדשים.

המידע החדש על מה שהתרחש לאחר המלחמה נגע בי בנקודה רגישה. זה היה הדבר האחרון שציפיתי או קיוויתי למצוא. נטל חדש זה הכביד עליי וידעתי שאשא אותו עד סוף ימי.

הרגשתי שמחובתי לסייע בתיקון המחדל הזה. עוד לא חגגתי את יום הולדתי השישים ולפתע הרגשתי שהזקנה קפצה עליי. לא שפתאום הפכתי לישיש כסוף שיער, אבל נהייתי מישהו שהאמת וזיכרונות העבר חשובים לו מהעתיד. את העבר צריך ללמוד כדי למנוע הישנות סבל בעתיד.

זה עמד להיות מסע ארוך, כואב ומעציב בדרך חתחתים מלאה מהמורות רגשיות, הפתעות ומכשולים. מטרת המסע הזה הייתה לגרום לגופים הפיננסיים ההולנדים וארגונים אחרים, להכות על חטא על התנהלותם לאחר המלחמה ולהשיב את הכספים בהם הם מחזיקים שלא בצדק.

כמה שבועות לאחר מכן, שאלה אותי הנקה בארוחת הערב: "נו, זה הסתדר? אתה כבר יכול ורוצה לדבר על זה?"

"למה את מתכוונת?"

"אני רוצה לדעת מה מצאת לפני כמה שבועות. מה כל כך הסעיר אותך כשבהית במסך המחשב שלך."

"תודה על הסבלנות שלך ושנתת לי את הזמן. אספר לך. השורה התחתונה היא שמרסל ואני, כשהכנו בגירים, לא קיבלנו את כל הירושה שמגיעה לנו. הסכום שלא קיבלנו שווה היום יותר ממיליון וחצי אירו. כשניתחתי את הדוחות יצאתי מנקודת ההנחה שהסכומים שדווחו על ידי נאמני הנכסים שלנו (אדון יאָהר ועמותת רודלסהיים) אמינים ומדויקים. סביר לומר שהסכום שהיה צריך להיות משולם לנו היה גבוה בהרבה ממה שקיבלנו בפועל."

"ואת זה אתה אומר באדישות? אתה אפילו לא כועס?"

"כשראיתי את התוצאות לראשונה על מסך המחשב שלי, כעסתי והתאכזבתי. תמיד אמרתי ליתומי המלחמה, שדרשו הקצבה כפולה מכספי המרור: כספי המרור הם השבת כספים ולא פיצויים על עוגמת נפש. אם מחקר מדעי יצביע על כך שמוסדות האפוטרופוסות לא ניהלו את הנכסים שלנו כמו שצריך, נדרוש את מה שמגיע לנו."

"מה אתה מתכוון לעשות עכשיו?" שאלה הנקה.

"לדרוש מחקר מדעי."

סיפרתי לה מה גיליתי:

"ניהול עיזבונות הורי יתומי המלחמה התאפיין בארבע תקופות. זה רלוונטי לכל יתומי המלחמה, אבל למען הבהירות אתן נותן את התאריכים שרלוונטיים למרסל ולי." ואז המשכתי עם סקירה כללית של העובדות:

1. התקופה הראשונה מתחילה ברצח הורינו ועד מינויו של נאמן הנכסים יאָהר (11 ביוני 1943 עד 17 בספטמבר 1947). תקופה זו מאופיינת בהיעדר נאמן,
2. התקופה השנייה מתחילה עם מינויו של הנאמן יאָהר ועד לשחרורו מתפקידו על ידי ה-NBI (17 בספטמבר 1947 עד 6 באפריל 1954),
3. התקופה השלישית מתחילה ב־6 באפריל 1954 ומסתיימת בתחילת שנת 1955 עם העברת העיזבונות לידי המוטב. במקרה של יתום

מלחמה קטין, הועבר העיזבון לאפוטרופוס שלו. צו הירושה נכנס לתוקף רק ב־15 בדצמבר 1954, כך שהעברת עיזבונם של יצחק ואנה סטאל יכולה היה להתבצע רק אחרי תאריך זה. מועד העברת העיזבון לעמותת רודלסהיים אינו ידוע, אבל התרחש רק לאחר תשלום מס ירושה בתחילת 1955. אגב, העברת הירושה נפלה מחוץ לאחריות ה־NBI. גם תקופה זו מתאפיינת בהיעדר נאמן ופיקוח,

4. התקופה הרביעית מתחילה בשנת 1955 עם העברת העיזבונות למוטבים ומסתיימת עם הגעת יתום המלחמה לבגרות. יתום המלחמה מקבל/אמור לקבל מהאפוטרופוס את הנכסים המנוהלים.

הסתכלתי על הנקה ושאלתי אם ההסבר מובן לה. "אם אני מבינה נכון, בשנים אלה האפוטרופוס שלכם לא היה נאמן הנכסים שלכם, ולכן לא אחראי לירושה שלכם, כן?" "מבחינה משפטית גרידא, את צודקת. עמותת רודלסהיים הייתה נאמן הנכסים רק בתקופה הרביעית. אבל, לפי המסמכים, האפוטרופוס שלנו ביצע פעולות בנכסים גם בתקופות שתיים ושלוש. מבחינה משפטית הם לא היו אחראים, אבל לכל הרוחות, מבחינה מוסרית הם כן היו אחראים."

"ומה יש לך לומר על אחריותם המשפטית בתקופה הרביעית? בתקופה זו היה האפוטרופוס שלכם גם אחראי על הירושה, והפיקוח היה מוסדר, לא?"

"גם בתקופה הזאת קרו דברים לא ראויים. יש לי הרבה מה לומר על זה, אבל אתן רק כמה דוגמאות:

- הירושה שלנו, כפי שדווחה על ידי פיליפ פוס לנאמן יָאָחַר, לא הועברה במלואה לאפוטרופוס שלנו.
- קוזו ממונה הוצאות טיפול שלא בצדק.
- שולמו מיסים שלא היו בגדר חובה לפי החוק דאז.
- הפיקוח על נאמני הנכסים היה מינורי. הדבר נכון לגבי יָאָחַר כמו גם לגבי עמותת רודלסהיים.

בפברואר 1954 הנאמן יאָהר, שעבד אז במשרד רואי החשבון של פיליפ פוס, דיווח בפעם הראשונה והיחידה למכון הניהול של הולנד (NBI). הוא עשה זאת בצורה של הצהרת הון, שהוכנה על ידי האפוטרופוס המפקח שלנו, רואה החשבון פיליפ פוס.¹³ ההצהרה התייחסה לתקופה שבין ינואר 1946 עד ינואר 1953. וכך, בשנת 1954, נאלץ ה-NBI לקבוע על סמך דוח חד פעמי זה, האם עיזבונות הורי נוהלו כדין במשך תקופה המתפרסת על אחת-עשרה שנה, ואם הדוח של פוס אמין.

צו הירושה אושר ונתן תמונה של נכסי הורי נכון ל-11 ביוני 1943. הסכומים שצוינו בצו זה אמורים להיות תואמים את הנתונים המופיעים בהצהרה של פוס. אך לא כך היה. הדוח של פוס מתחיל ב-1 בינואר 1946 והסכום שמופיע בו אמור להיות עיזבון הוריי נוסף להכנסות והוצאות מאז 11 ביוני 1943. זה בלתי אפשרי משום שפוס לא הגיש את הדוח השנתי כנדרש בחוק. בנוסף, יאָהר שלח את הדוח של פוס ל-NBI בלי הנספחים.

במהלך השואה נרצחו 105,000 יהודים ו-39,000 לא-יהודים, כ-20,000 מהם ילדים. ה-NBI נאלץ למנות נאמני נכסים לכל עשרות אלפי הנפקדים הללו. משימה בלתי אפשרית כמעט. ה-NBI הצליח לבדוק רק מספר קטן מהדוחות שהוגשו להם.

את ודאי מבינה שזה לא היה אפשרי באמת לצפות לביקורת של ממש מהאפוטרופוס המפקח ומה-NBI. האפוטרופוס המפקח, פיליפ פוס, הוא זה שהכין את הדוח שהוגש ל-NBI. אותו מר פוס היה הנאמן של הירושה שלנו עד 1954. פירוש הדבר שהאפוטרופוס המפקח פיקח על עצמו. ה-NBI לא יכול היה לפקח על הנאמן, משום שהמידע הנדרש לא הוגש במלואו ובאיחור של אחת-עשרה שנה.

"כבר דיברת על זה עם פויסיה או עם מישוהו אחר מ-JMW?"

"כן, בשבוע שעבר, נפגשתי עם פויסיה אחרי ישיבת מרור. אמרתי

לו את אותם הדברים שאמרתי לך עכשיו."

"ומה הוא אמר?"

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/Rapporten/rapport-1.pdf> 13

"פויסיה אמר: 'לא יכול להיות, היה פיקוח הדוק של בית המשפט והאפוטרופוס. דוחות הנכסים שלכם עברו ביקורת של רואה חשבון, ובבחירת רואה החשבון הקפידו על הפרדה בין האינטרסים של היתומים לבין אלו של האפוטרופוס. רואה החשבון שבדק את הדוחות לא עבד באותו משרד רואי החשבון שבדק את ספרי הנהלת החשבונות של האפוטרופוס. חוץ מזה, הדוחות שלכם נבדקו על ידי האפוטרופוס המפקח שלכם ועל ידי רואה החשבון שערך את ביקורת הדוחות. אחר כך קיבל האפוטרופוס הפטר מהשופט ואחריותו הסתיימה עם ההגעה לגיל בגרות.'"

"נראה לי שהוא מעלה כאן נקודה טובה."

"כן, למראית עין הייתה הביקורת נקייה מכל רבב, אבל מראית עין עשויה להטעות.

הפיקוח על נאמני הנכסים לא אורגן היטב. באיזו תקופה היה האפוטרופוס נאמן הנכסים שלנו?

מי היו רואי החשבון שעשו את הביקורת על דוחות הנכסים שלנו? ובאיזו עילה נתן בית המשפט הפטר למוסד האפוטרופוסות? נתחיל בנקודה הראשונה: התקופה שבה היה מוסד האפוטרופוסות נאמן הנכסים שלנו.

ב-30 בינואר 1948 קבע בית המשפט המחוזי באמסטרדם שעמותת רודלסהיים היא האפוטרופוס שלי ושל אחי. אולם רק בראשית 1955 הועברו נכסינו לעמותת רודלסהיים. מספטמבר 1947 עד אפריל 1954 היה מר יאָהר נאמן הנכסים והיחיד שהורשה לנהל את עיזבון הוריי, והיה בעל חובת הדיווח ל-NBI. אבל בפועל, דרך ההתנהלות של מוסדות האפוטרופוסות ושל מר פוס נטרלה את מר יאָהר."

"וואו, השיבה הנקה, "אז עמותת רודלסהיים הייתה אחראית על הנכסים שלך לתקופה קצרה יחסית, 1955-1962, אבל למעשה ניהלה אותם החל מ-1948."

"נכון, ענית.

"הנקודה השנייה: מי היו רואי החשבון שבדקו את דוחות הנכסים שלנו?

כמה פרטים לגבי השחקנים הראשיים, ה' מְסריץ, פ' פוס, מ' פולק ו-ח' פולק, להשלמת התמונה:

ה' מְסריץ פיקח על ניהול הנכסים וביקר את דוחות הנכסים של יתומי המלחמה. דוחות הנכסים נבדקו גם על ידי האפוטרופוס המפקח פיליפ פוס, שגם הוא עבד במשרד ה' מְסריץ. במשך תקופה מסוימת ב-1955, פוס אפילו ניהל את הנכסים עצמם.

מרטין פולק בדק את ספרי הנהלת החשבונות של מוסדות האפוטרופסות. יושב ראש המוסדות הללו, ח' פולק, שכר את פיליפ פוס לניהול ענייניו הפרטיים, כלומר את אותו אדם שניהל בפועל את עיזבונות הוריי. פוס היה חייב בדיווח ל-NBI בהיותו רואה החשבון של יָאָחֶר, שהיה אחד מעובדיו. בהיותו האפוטרופוס המפקח שלנו, פוס בדק גם את דוחות הנכסים שלנו.

ה' מְסריץ, מ' פולק ו-פ' פוס היו שלושה רואי חשבון שהכירו זה את זה היטב, הן ברמה המקצועית והן ברמה האישית, זה שנים רבות. שלושתם עבדו במחלקת הנהלת החשבונות של היודסה ראט, תפקיד שמסיבות מובנות לא הופיע בקורות החיים שלהם.

חרהרד פולק שימש עורך דין ביודסה ראט וכיולי 1942, עם תחילת הגירושים למחנות, סונף לשירות המידע המרכזי של המועצה. עורך דין במועצה היהודית? מה היה תפקידו? הרי היהודים איבדו את זכויותיהם המשפטיות ולא יכלו כלל להיעזר בידע המשפטי שלו! תפקידו של חרהרד היה לספק מידע על מנגנון הפטור משילוח, כלומר קבלת חותמת הסֶפֶר."

ב-2 באפריל 2003, באחת מטיסותיי הרבות מאמסטרדם לארץ, ראיתי את חרהרד פולק במטוס. הזדמנות טובה לנהל איתו שיחה רצינית. חרהרד הוא בעל תואר שני במשפטים והיה יושב ראש 'לעזרת הילד' עד שעלה ארצה.

בישראל מונה על ידי ממשלת הולנד למנהל משרד המידע ההולנדי. משרד זה הוא הגורם המקשר בין ממשלת הולנד לחברי

המחתרת ההולנדית ולקורבנות המלחמה שבארץ. התרשמתי שהזקנה קפצה עליו מאז פגישתנו האחרונה. לא מפליא, אחרי הכול האיש כבר בן למעלה מתשעים.

רציתי לעזור לו לאחסן את כבודת היד שלו, אבל אחת הדיילות הקדימה אותי. אחרי ההמראה ניגשתי אליו ושאלתי: "מר פולק, האם אוכל לשבת לידך?"

"בוודאי, שב. מה שלומך, פיליפ?"

"טוב, ומה שלומך?"

"אין תלונות, בהתחשב בגילי המופלג."

"הלוואי עליי לנסוע ככה לחו"ל כשאהיה בגילך, "עניתי והמשכתי, "חקרתי את נושא ניהול הנכסים של יתומי מלחמה יהודים וכתבתי על זה טיוטת דוח."

"ומה המסקנות שלך?"

"שכשאחי ואני הפכנו בגירים, לא קיבלנו את מלוא נכסינו. האפוטרופוס המפקח שלי, רואה החשבון פיליפ פוס, לא ביצע כראוי את תפקידו כרואה חשבון."

"פיליפ פוס היה האפוטרופוס המפקח שלך?"

"כן."

"הכרתי אותו היטב," השיב חרהרד, "פוס היה רואה החשבון הפרטי שלי."

"הה, זה מוזר," חשבתי לעצמי. מדובר כאן לכל הפחות בניגוד עניינים. הצהרות הנכסים של חוסי המוסדות לאפוטרופוסות, עברו ביקורת במשרד רואי החשבון מסריץ' והאפוטרופוס המפקח שלנו. פיליפ פוס עובד אצל מסריץ' וגם רואה החשבון הפרטי של חרהרד פולק, יושב הראש של מוסדות האפוטרופוסות.

"אוכל לבקר אותך יום אחד בירושלים כדי לדון בדוח שלי?"

"בוודאי, למה לא. אבל כדאי לך לדבר עם מקס דויטשר. הוא עבד כרואה חשבון אצל מרטין פולק. הוא יודע הכול על הנושא. אתן לך את מספר הטלפון שלו."

למחרת התקשרתי לדויטשר.

"בוקר טוב, מר דויטשר, זה פיליפ סטאל."

"בוקר טוב, פיליפ. כבר דיברתי עם חרהרד פולק. אין בעיה, אתה מוזמן מאוד. רק תגיד לי מתי מתאים לך. אני רוצה שחרהרד פולק יהיה נוכח בשיחה שלנו."
 "רעיון טוב. אהיה בירושלים ביום שני הבא. אני פנוי מהשעה שתיים-עשרה."
 "קבענו. ניפגש ביום שני בשעה שתיים-עשרה וחצי ואזמין גם את פולק. אני סקרן לקרוא את הדוח שלך."

ב-7 באפריל 2003, בשעה שתיים-עשרה וחצי, צלצלתי בפעמון דלתו של דויטשר. הוא פתח את הדלת והלכנו לסלון, שם כבר המתין לנו חרהרד פולק. זאת הייתה סיטואציה מזוהה שלא ידעתי איך להתמודד איתה. הנה אני יושב מול שני אנשים שמילאו תפקידים חשובים במוסדות האפוטרופסות ולכן השפיעו רבות על חיי. ניסיתי לא לחשוב על זה. אני כאן בעיקר כדי לשמוע מדויטשר אם הניתוח שלי נכון, אם לא טעיתי בנקודה זו או אחרת – הזכרתי לעצמי. התחלתי בסיכום ובמסקנות שלי. אחר כך הראתי את הדוח שלי לדויטשר.
 "זה עותק בשבילי?"

"לא", עניתי, "הדוח הזה עוד לא פורסם, זאת רק טיוטה. בגלל זה אני לא יכול להשאיר לך אותו. אבל אני סקרן מאד לשמוע את דעתך והערותיך."

דויטשר דפדף בדוח, הציץ בטבלאות ובחישובים שלי, חזר לתוכן העניינים והתחיל לקרוא את פרק שש – חישוב נטו הנכסים נכון לתאריך 13.6.1962 – אחרי חצי שעה, בלי לומר מילה, הוא סגר את הדוח, הביט בי ואמר: "כתבת דוח מרשים. ודאי השקעת בו מאות שעות עבודה. מה המטרה שלך? מה אתה רוצה להשיג עם זה?"

"בעשורים האחרונים", השבתי, "חוקרים כתבו רבות על השבת הזכויות בהולנד, אבל שכחו נושא אחד. המחקר הזה ודאי עלה לממשלה מיליונים. קראתי את כל הדוחות. ניהול הנכסים של יתומי המלחמה היהודים אינו מוזכר בהם אפילו פעם אחת. הדוח שלי מראה שחלק זה של השבת הזכויות לא עבד טוב, בלשון המעטה."
 "אז אתה רוצה לקבל את מה שהיה חסר בסכום שקיבלת כשהפכת

בגיר? אני יכול להגיד לך כבר עכשיו, זה בזבוז זמן. לעולם לא תגלה מה בדיוק קרה ולכן לא תקבל החזר, או כמעט לא. תשיג הרבה יותר אם תקדיש את הזמן והידע שלך לעבודה שתניב פירות."

חרהרד פולק הנהן ואמר: "אני מסכים עם דויטשר."

"אני מצטער רבותי, אבל אתם לא מבינים כלום. המסקנה מהדוח שלי לא קלה לנו. אני באמת מקווה מאד שאני טועה. רק מחקר מדעי יכול לספק תשובות חד משמעיות. הרוח הזה הוא רק הצעד הראשון. אם יתברר שהכול הלך לפי הכללים, לא יהיה מאושר ממני. אבל למרבה הצער, נראה יותר ויותר שלא זה המקרה. עבור יתומי המלחמה, מדובר בהרבה יותר מאשר הצד החומרי. אנחנו מרגישים שאנשים שתפקידם היה להגן עלינו, גזלו מאיתנו. זה כואב."

"אני לא יכול לעזור, אבל אני מציע שתדבר עם הבוס שלי לשעבר,

מרטין פולק."

כמה ימים לאחר מכן, אחרי שאזרתי מספיק אומץ, התקשרתי למרטין פולק. "צהריים טובים, מר פולק, מדבר פיליפ סטאל."

"צהריים טובים גם לך. איך אני יכול לעזור?"

"אשמח להיפגש איתך."

"בסדר," ענה פולק.

שמחתי וחשבתי שכעת יהיו לי יותר תובנות. אבל אז הוא הוסיף: "אשמח לדבר איתך על הכול, פיליפ, חוץ מעל העבודה שלי ב'עזרת הילד'. אם זה מה שרצית לדבר עליו, מוטב שלא תבוא."

אברהם דה יונג, המייסד ויושב הראש הראשון של LEHJ עד 1947, הכריז במהלך ישיבת ה-JCC שהתקיימה במרץ 1945, שמי שמילא תפקיד משמעותי במועצה היהודית, היורסה ראט, לא ראוי שיהיה מעורב בשיקום הקהילה היהודית אחרי המלחמה: "מקומם בארגון הנוכחי צריך להיות ביחס הפוך לתפקידם במועצה היהודית," אמר.

הארגונים היהודים קיבלו ויישמו הצעה זו. נראה שעל מוסדות האפוטרופוסות חלו כללים שונים, בהתחשב במספר הרב של עובדי המועצה היהודית לשעבר שהיו חברי הנהלה, או נשאו תפקיד במוסדות האפוטרופוסות היהודיים לאחר המלחמה.

"אני לא שופט", אמרתי להנקה, "אני רק מציין את זה. האם זה היה מפני שהלקוחות שלהם, יתומי המלחמה הקטינים, לא יכלו למחות?"

הנקודה השלישית היא מתן ההפטר למוסד האפוטרופוסות על ידי השופט:

על פי הכללים שהיו נהוגים אז (ועדיין חלים היום), כשהיתום מגיע לגיל בגרות (כזכור, בהולנד בזמנו גיל זה עמד על 21), על האפוטרופוס להגיש לבית המשפט דוח מסכם. אם נמצא שהדוח המסכם תקין, וגם הבגיר עצמו מסכים, מקבל האפוטרופוס מבית המשפט הפטר מניהול הנכסים של היתום. את הדוח המסכם (הצהרת ההון) היה צריך להציג ליתום, שכמו האפוטרופוס והאפוטרופוס המפקח, אמור היה להיות נוכח בדיון המיוחד בבית המשפט. לאחר שהשופט נתן את ההפטר, חתם היתום על קבלת הכסף, אותו היה עליהם למסור במקום. אם קרה והיתום לא יכול היה להיות נוכח בדיון בבית המשפט, כמו במקרה של יתומים שהתגוררו מחוץ להולנד, היה צריך לשלוח ליתום את ההצהרה מראש ולבקש ממנו אישור בכתב. בנוסף, יתום המלחמה היה צריך לייפות את כוחו של מישהו שישתתף בדיון בבית המשפט בשמו, יקבל לידי את הכסף ויסדיר את העניינים הכספיים.

זהו הנוהל. אבל מה קרה בפועל?

בהגיעם לגיל הבגרות קיבלו היתומים מכתב מ'לעזרת הילד' ובו כתוב:

'מזל טוב ליום הולדתך המיוחד ואנו מאחלים לך אריכות ימים. כידוע לך, כעת משהגעת לגיל בגרות, מחובתנו למסור דין וחשבון לבית המשפט המחוזי. נמסור לך את סיכום הדברים ברגע שיהיה מוכן. נבקש ממך להעביר את יפוי הכוח ששלחנו לך לקבלת חותמת בשגרירות הולנד ולשלוח אותו אלינו בהקדם האפשרי. ללא אישור

זה, לא נוכל לקדם פה את ההליכים אז בבקשה, אל תתמהמה. אנו מקווים שיהיה לך יום נעים.'

יפוי הכוח, שעליו יתום המלחמה היה צריך לחתום בטרם ניתן היה לטפל בהעברת נכסיו אליו, היה למעשה מתן הרשאה ל-LEHJ לטפל בעניינים הכלכליים שלו. עם החתימה על יפוי כוח זה, מונה ה-LEHJ כנאמן בפועל של היתום. במקרה כזה לא תהיה ליתום כל שליטה על נכסיו. למען הסר ספק ועל מנת לתת ל-LEHJ הפטר מלא מראש מכל תוצאת ניהול שלהם, מסתיים יפוי הכוח במשפט הבא:

...'הכול בהתאם לייפוי הכוח המלא שניתן על פי הבטחת האישור והשיפוי על פי החוק.'

מה המשמעות של כל זה לתהליך שהתווה פויסיה? ה-LEHJ לא יוכל לטפל בעניינים הפיננסיים ללא יפוי כוח, זה מה שהיה כתוב במכתב ליתום המלחמה. על מנת לקבל לידיו את נכסיו לא הייתה לו ברירה אלא לחתום על יפוי הכוח. עם זאת, בעשותו כן, יותר בלית ברירה על כוחו המשפטי.

אגב, על פי חוק יכלו מוסדות האפטרופסות לנהל את נכסי יתום המלחמה רק לאחר שהתבצעה העברת העיזבונות מנאמן הנכסים שה-NBI מינה אל האפטרופוס. אבל גם לפני ההעברה, בשל היעדר שליטה אפקטיבית, נכסי היתומים הקטינים נוהלו דה פקטו על ידי האפטרופוסים שלהם.

יום אחד אמרתי להנקה במהלך ארוחת הערב: "הולך ומתחוויר לי שהיה משהו לא כשר בניהול הנכסים שלנו ושל יתומי מלחמה אחרים. עוד לא גיליתי מה בדיוק, אבל אני אגלה."

"אין לי ספק שתגלה. מהבחינה הזאת אתה כמו פיטבול; ברגע שאתה נועץ שיניים, אתה לא מרפה. ספר לי, מה מצאת עכשיו?"

"אין הרבה חדש, למען האמת. אבל כשאני מחבר את חלקי הפאזל, כבר מתקבלת תמונה שלמה יותר."

"לאילו חלקים אתה מתכוון?"

”אחת: דויטשר אמר לי שאני מבזבז את הזמן שלי כי אף פעם לא
אגלה מה בדיוק קרה לנכסים שלי.
שתיים: מרטין פולק לא רוצה לדבר איתי.
שלוש: הנוטריון ספיר נאלץ לפרוש מתפקידו כיושב הראש של JMW
ב-1972, בגלל פעולות לא הכי כשרות בענייני JOKOS.”

מצב יוצא דופן

ב־1 באפריל 2003 הגשתי להנס פויסיה את טיוטת הרוח שלי, 'ניהול נכסי יתומי מלחמת העולם השנייה', בנוכחות הרמה קוק, מנהלת תחום עזרה וטיפול ביתי ב־JMW. בתגובה כתובה מ־11 ביוני 2003 – שישים שנה בדיוק לאחר רצח הוריי – טען פויסיה שרק לחלק קטן מיתומי המלחמה היו נכסים כלשהם.

דוחות נאמני הנכסים נמצאים בתיקי ה־NBI עם הצהרות ההון של המורישים. דוחות אלה חיוניים להבנת הרקע הכלכלי־חברתי ממנו הגיעו יתומי המלחמה היהודים־הולנדים. את טענתו של פויסיה אפשר היה לבדוק מול מידע זה.

בריאיון לעיתון טראו (Trouw) מיולי 2004, אמר פויסיה שטענתו, כי רק קומץ יתומי מלחמה ירשו ירושה משמעותית, התבססה על היכרותו את הקהילה היהודית בהולנד קודם המלחמה. "הם היו פרולטריון! הקהילה היהודית לא הייתה עשירה."¹⁴

את יהודי אמסטרדם ניתן לחלק לפי שכונות באופן הבא:

מחצית מיהודי אמסטרדם חיו בשכונות העניות ביותר, כ־17 אחוזים בשכונות הקטנות של המעמד הבינוני, כ־23 אחוזים בשכונות המבוססות וכ־10 אחוזים גרו בשכונות האמידות.

פויסיה טען את שטען על בסיס נתונים סטטיסטיים מלפני המלחמה שמתוכם גזר את מסקנתו, אך לא לקח בחשבון את שינוי המצב כתוצאה מהשואה.

הנוטריון אדוארד ספיר, מחשובי המנהלים שלאחר המלחמה בקהילה היהודית עד מותו ב־1980, הגיע למסקנה שונה לחלוטין.

14 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/kranten/Trouw-krant-Jul-03-04.pdf>

על סמך נתונים שאסף הוא הגיע למסקנה שהעניים, מעמד הפועלים והסוחרים הקטנים הושמדו כמעט לחלוטין. שורדי השואה היו בעיקר ממעמד הביניים הגבוה והאמידים. בקרב שתי קבוצות אלה, רבים היו בעלי עסק משגשג. העסק שלהם, שאותו הגרמנים הפקיעו, היה ההון שלהם. ההון הנזיל הושקע בדרך כלל ביהלומים, זהב, בתים ו/או ניירות ערך. לדברי ספיר, רבים משכו כמה שיותר כסף מהעסק לפני שכוחות הכיבוש חיסלו אותו.

בכסף זה יכלו לקנות פטור מגירוש למחנות עבודה ו/או השמדה ולמצוא כתובת מסתור. מכיוון שהיה קשה למצוא למשפחה עם ילדים קטנים מקום מסתור, הורים וילדים שוכנו לא פעם במקומות שונים, מה שגרר עלויות נוספות. המסקנה אינה יכולה אלא להיות שחלק גדול מאוד מיתומי המלחמה שייך לקבוצת המעמד הבינוני הגבוה והאמיד.

הכחשה היא אומנות. JMW השתמשו בה במיומנות רבה. שמועות או האשמות לא נעילות יש כמובן להפריך או לסתור, גם אם הן מבוססות על ניתוח מוצק, אינדיקציות חזקות או עובדות ברורות. את האמת אפשר לשמור לשלב מאוחר יותר, כאשר אין עוד טעם בהכחשה. ב־11 ביוני 2003 כתב לי פויסיה:

"מבחינת התוכן, אני דוחה את נקודת המוצא שלך לפיה טיוטת הרוח על הירושה שלך ושל אחיך מרסל היא דוגמה מייצגת לטיפול בנזקי מלחמה חומריים של יתומים יהודים. לצערנו, רק לחלק קטן מאד מיתומי המלחמה הייתה ירושה משמעותית. לפיכך, טיוטת הרוח שלך מתייחסת למקרה חריג. לכן, בתגובתי לטיוטת הרוח שלך, אני יכול אלא להתייחס אליה כשאלה אינדיבידואלית של פיליפ סטאל. השאלה כאן היא אפוא: האם 'לעזרת הילד' ניהלו היטב את עיזבונו של פיליפ סטאל?"

JMW צדקו כשכתבו שטיוטת הרוח שלי נוגעת למקרה חריג. אולם הסיבה למקרה חריג זה אינה נעוצה בעובדה שרוב יתומי המלחמה לא

היו שייכים למעמד חברתי-כלכלי גבוה. אמירה זו של פויסיה, שספיר הפריך, לא עומדת במבחן האמת. אדרבא, המקרה חריג מפני ש-JMW עמדו לראשונה מול ניתוח מנומק ומבוסס של ניהול נכסיו של יתום מלחמה, לרבות ניתוח הדוח של ה-NBI והדוח המסכם של 'לעזרת הילד'.

טיוטת הדוח שלי חדה וברורה. כבר אין טעם להכחיש שיתום המלחמה פיליפ סטאל היה בעל הון. אך מכיוון שרק הצהרת ההון הסופית שלי קיימת – זו של אחי מרסל מעולם לא נמצאה – אני מבין ממכתבם של JMW שהם מניחים כי אחי מרסל הוא יתום חסר רכוש, עד שיוכח אחרת. הרי בדיוק כמו במקרה של יתומי המלחמה, אין מסמכים המעידים על היקף נכסיהם בהגיעם לבגרות. הרי התיקים הכספיים של מוסדות האפטרופסות וכן המסמכים הכספיים בתיקים הסוציאליים הושמדו בשנות השבעים, כפי שכתבה אלמה פרהיי בספרה 'בעניין הילדים היהודים'. לפיכך, JMW כתבו לי בנחת: "השאלה כאן היא אפוא: האם 'לעזרת הילד' ניהלו היטב את הירושה של פיליפ סטאל?" JMW פשוט לא ציינו את אחי מרסל בירושה של הורינו.

JMW דבקו בעמדתם: "למרבה הצער, רק לחלק קטן מאוד מיתומי המלחמה היו נכסים כלשהם."

חילוקי דעות

ב־10 בדצמבר 2003 התקיים במשרדי JMW דיון על תחקיר היתומים של אלמה פרהיי ועל טיוטת הדוח שלי. נכחו בדיון פרופסור אמריטוס ארנולד הירטייה, שאליו פניתי כמתווך בסכסוך, הנס פויסיה ואני. השיחות עם הנס פויסיה בשלוש השנים האחרונות העלו חרס. השיחה האחרונה איתו הבהירה לי שאין עוד טעם לנסות ולקבל תשובות מ־JMW. וכך, בינואר 2004, שלחנו אחי ואני ל־JMW תביעה על סך מיליון וחצי אירו, המבוססת על הדוח הסופי שלי בדבר כספים שלא שולמו כדיון.

במכתב הנלווה כתבתי,¹⁵ בין היתר:

"שוב ושוב ציינתי שלמספר רב של יתומים ממלחמת העולם השנייה יש תחושה כי נפל פגם בדרך ניהול נכסיהם על ידי מוסדות האפוטרופסות. הפצרתי בכם מספר פעמים לפתוח בחקירה בשאלת ניהול הכספים על ידי מוסדות האפוטרופסות, וציינתי שהדבר יהיה רצוי מאד עבור שני הצדדים. הסברתי שחקרתי את הנושא בעצמי על מנת לקבל תשובות לשאלות מסוימות, שלא נשאלו על ידי JMW וגברת פרהיי, או לחלופין נענו בצורה חלקית או שגויה. אמרתי שהממצאים שלי אינם עולים בקנה אחד עם מסקנות JMW. נתתי כמה דוגמאות לכך. כולי תקווה שנוכל לקיים דיון ענייני בנושא לא נעים זה ושלא איאלץ לנקוט בצעדים אחרים כדי להביא לפתרון מכובד וראוי לחילוקי הדעות בינינו."

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal-JMW-Claim.pdf> 15

ירושלים שבמערב

הגרמנים ומשתפי הפעולה שלהם השמידו במהלך מלחמת העולם השנייה 80 אחוזים מיהדות הולנד. מדובר ב־105,000 יהודים הולנדים שנרצחו בדם קר, פחות מ־2 אחוזים מכלל הקורבנות היהודים של טירוף טוהר הגזע הנאצי.

במשך מאות שנים הצליחה הקהילה היהודית באירופה, ובמיוחד בהולנד הסובלנית, לשרוד ולשגשג. המחשה טובה לכך היא שאמסטרדם נקראה גם 'ירושלים שבמערב'.

אך כל זה השתנה במאי 1940. הולנד לא חזרה ולא תחזור להיות מקום מקלט בטוח ושלו עבור יהודי הולנד ועבור ילדיהם. דברים לא יכולים לשוב ולא ישובו לקדמותם.

מה חוו קורבנות המלחמה היהודים אחרי תום המלחמה ושחרור הולנד?

לפני המלחמה לא זכתה הציונות להתלהבות בקרב יהודי הולנד. מספר החברים בהסתדרות הציונית ההולנדית נותר קטן יחסית גם אחרי עליית גרמניה הנאצית, המדיניות האנטי־יהודית וזרם הפליטים היהודים להולנד. אידיאל הציונות החל אמנם לזכות באהדה באותה תקופה, אך מרבית האנשים לא חשו דחף עז להגר לפלשתינה.

תחושתם של שורדים רבים לגבי הציונות ולגבי הולנד השתנתה אחרי המלחמה. הם חוו רעידת משנה ראשונה של השואה. אחרי תום המלחמה ושחרור הולנד, האוכלוסייה היהודית ההולנדית, בכל שכבות הגיל, הייתה הלומת טראומה והתקשתה להסתגל חזרה לחיי היומיום. יהודים רבים התמודדו עם חוסר הבנה ואהדה, בלשון המעטה, מצד האוכלוסייה הלא־יהודית בהולנד.

עבור 1,363 ילדי האומנה היהודים, שבית המשפט מינה להם

אפוטרופוס, המצב לא היה שונה בהרבה. מחד הם היו צעירים מכדי לחוות בעיות כלכליות, מאידך הבעיות הרגשיות שלהם היו גדולות עשרות מונים.

ב-1950 הייתה למוסדות היהודיים אפוטרופוסות על כ-538 קטינים יהודים. כ-40 אחוזים מהם חסו בבתי היתומים של מוסדות האפוטרופוסות היהודיים, כאשר עמותת פֶּרַח הייתה הגדולה שבהם. גם יתומי המלחמה הקטינים התקשו להסתגל למצב שלאחר המלחמה. מן ההיגיון שקבוצה זו חיפשה מפלט ושרבים מחבריה מצאו אותו בציונות. הגירה היא מרגשת וחשוב מכך, היא אפשרה להם לעזוב את בתי היתומים ולכנות לעצמם עתיד חדש במקום אחר רחוק מהולנד, במולדת חדשה. הולנד לא הייתה מולדת עבור היהודים ההולנדים במהלך המלחמה. מולדת היא עבור תושביה כמו שהורים הם עבור משפחתם – היא דואגת לשלום בניה.

ממשלת הולנד לא הצליחה לדאוג לנתיניה בשנות המלחמה, על אחת כמה וכמה לא לאוכלוסייה היהודית. אין בכך לומר שהיה בכוחה של ממשלת הולנד למנוע את סבלם של יהודי הולנד, אבל הולנדים רבים הרגישו נבגדים ונטושים על ידי מנהיגיהם, שמהירו למצוא לעצמם מקלט בטוח באנגליה. לפיכך, אין פלא שהולנדים רבים, ויתומי המלחמה היהודים ביניהם, חיפשו אחר מולדת חדשה. ראשי עמותת 'לעזרת הילד', שנוסדה באוגוסט 1945, תמכו בשאיפות הציוניות של יתומי המלחמה. רוב חברי ההנהלה של 'לעזרת הילד' היו ציונים נלהבים עוד לפני המלחמה, דוגמת אברהם דה יונג, יושב הראש הראשון של העמותה, שבשנת 1947 היגר לפלשתינה.

בתחילת מאי 1949 עלו ארצה ליאו ולאה לויין, שלושת ילדיהם וארבעה-עשר יתומי מלחמה קטינים, עליהם קיבלו משמורת עוד בהולנד. הם התיישבו בקיבוץ גבעת ברנר.

בערך באותה תקופה, קבוצה נוספת של שישים ילדים גדולים יותר עלתה מהולנד לארץ וחודש לאחר מכן התיישבה עצמאית בכפר הנוער בן שמן. גם יתומי מלחמה, שהיו תחת אפוטרופוסות של אחד המוסדות היהודיים, עלו לארץ בשנים 1949 ו-1950. בתקופה זו היו בישראל 33 יתומי מלחמה שהיו תחת אפוטרופוסות

מוסדות יהודים-הולנדים. הילד הקטן ביותר היה בן שבע והגדול בן עשרים.

לאחר קום המדינה במאי 1948, הודיע ליאו כהן, סגן מנהל עמותת בָּרַח, כי ברצונו להגר לישראל. הילדים שבקבוצתו איכרו את הוריהם ומשפחתם, ונלקחו מהמשפחות שהסתירו אותם בתקופת המלחמה. הם הרגישו בטוחים אצל משפחת כהן ורצו להישאר איתה.

בסופו של דבר, במרץ 1951 יצאה לישראל קבוצה של 23 יתומי מלחמה באחריותם ובהנהגתם של ליאו וריק כהן. הילד הצעיר ביותר היה בן שלוש-עשרה והמבוגר ביותר בן שבע-עשרה. הקבוצה הגיעה ברכבת לנמל מרסיי ומשם הפליגה לחיפה, שם המתינו לה משאיות שהובילו את חבריה לקיבוץ גברעם. שנה לאחר מכן הצטרפה אליהם קבוצה שנייה מעמותת בָּרַח, שמנתה חמישה-עשר קטינים.

ליאו וריק כהן וקבוצת הילדים שעימם, גילו עד מהרה שתנאי החיים בישראל, לה עשו בעבר אידאליזציה, לא מזכירים ולו במעט את עולמם המוכר, ובסוף 1953 החליטו בני הזוג לעזוב את קיבוץ גברעם וזמן קצר לאחר מכן חזרו להולנד. הם השאירו את ילדי האומנה בישראל ללא השגחה או מסגרת חינוכית.

מוסדות האפוסטרופוסות היהודים-הולנדים בחרו לשלוח את הילדים ארצה עם אשרת עלייה, כיוון שבדרך זו שולמו עלויות ההגירה על ידי הסוכנות היהודית. החלטה מובנת והגיונית כשלעצמה, אך לא חסרת השלכות.

לפי החוק הישראלי כל עולה חדש מקבל אזרחות ישראלית באופן אוטומטי, אלא אם כן הוא מסרב לה מפורשות. ילדים קטינים אינם כשירים משפטית, ולכן עם הגיעם לחיפה קיבלו אוטומטית את האזרחות הישראלית. על כל אזרח או עולה חדש בישראל חלה חובת גיוס לצבא בגיל שמונה-עשרה. באותם ימים הייתה תקופת השירות של הבנים שנתיים וחצי ושל הבנות שנתיים. במהלך השירות הצבאי אסור לצאת את הארץ. כמו כן, עולה חדש לא יכול היה לעזוב את הארץ בלי להחזיר לסוכנות היהודית את עלויות העלייה שמימנה. מיותר לומר שלילדים אלה לא היה את הכסף, ול'לעזרת הילד' לא הייתה כל כוונה לממן את עלויות העלייה שלהם או את נסיעתם חזרה

להולנד. בקיצור, הילדים לא יכלו לעזוב את ישראל. בני הזוג כהן, לעומת זאת, עזבו גם עזבו.

האפוטרופוס והאפוטרופוס המפקח אחראים על יתום המלחמה עד גיל הבגרות, בין שהוא מתגורר בהולנד או מחוץ לה. אחריותו של האפוטרופוס היא מוחלטת והיא מכסה את כל ההיבטים (מוסריים, רגשיים וכלכליים) של גידול הילד. בקבלת האפוטרופוסות לקחו על עצמם מוסדות אלה אחריות גדולה. איך ייתכן שמוסדות אלה אישרו והתאמצו לאפשר את עליית היתומים לישראל? הייתכן שביקשו לנקות עצמם מאשמה ולטעון שיתומי המלחמה עלו לישראל מרצונם החופשי? האם באמת ביקשו להשית את האחריות להגירה על כתפי היתומים, כשהקטן שבהם בן שבע? במקרה של היתום הקטין, האחריות היא של האפוטרופוס ושל בלבד. חד וחלק.

עם שובו להולנד, טיפס ליאו כהן עד מהרה לדרגת מנהל איחוד המוסדות היהודיים להגנה על הילד ('האיחוד'). האם זה היה הפרס שקיבל על כך שהביא ב־1953 למעלה משבעים יתומי מלחמה, חוסי האיחוד, לישראל, שם הוענקה להם אזרחות ישראלית, והשאיר אותם שם חסרי השכלה, הדרכה ומשאבים? מספיק ילדים כדי למלא בית יתומים. יותר משבעים יתומי מלחמה, הפזורים בארץ, חלקם בשירות צבאי, שמוסד אפוטרופוסות הולנדי אחראי עליהם, אך בפועל לא מחליט או משפיע על חייהם. בדרך זו נהנה ה'איחוד', לא משפטית אלא דה־פקטו, מהיתרונות שבפריסת חסותו על ילדים אלה, וחסך מעצמו את החסרונות. נכסי הילדים נותרו בהולנד בניהולה של לעזרת הילד' – נכסים, שלדברי האפוטרופוסים שלהם, לא היו קיימים.

החיים בבית רודלסהיים

ב־11 בפברואר, 1957, כותב ס. פרידמן, מנהל LEHJ, את הדברים הבאים למועצה להגנת הילד באמסטרדם:

"אנו מודיעים לכם בזאת כי הקטין מרסל סטאל, יליד 29 בספטמבר 1939, המתגורר בבית רודלסהיים, הופלֶאן 8 בהילברסום, יצא מהבית ללא רשות ביום חמישי ה־7 בפברואר, עם הקטין הנס, ולא שב עד היום. הודענו למשטרת הילדים בהילברסום על האמור לעיל."

גם עבור אחי, מרסל, החיים בבית רודלסהיים היו רחוקים מלהיות נעימים. ב־7 בפברואר הוא ברח עם חברו הנס. הם שמעו הרבה על ישראל, על הארץ המובטחת, וזו נראתה להם חלופה טובה בהרבה. מרסל דווקא רצה לנסוע לקנדה כדי להקים שם חווה, אבל גם ישראל בסדר, חשב. היה צריך לעשות את ההכנות הנדרשות לפני הטיסה, ולכן שניים מחבריהם מבית רודלסהיים היו מעורבים בתוכנית. למרסל ולהנס היו אמנם דרכונים, אבל הם היו מאוחסנים בבטחה בשולחן הכתיבה של גברת אלי קנטמן, או דודה אלי, כפי שכינינו אותה. שבועיים קודם לכן, הנס הצליח לקחת את הדרכונים בעזרת פעולת הסחה; דודה אלי בדיוק מסרה כספים להנס, כשמרסל הפיל ערמת צלחות במטבח. דודה אלי נבהלה ורצה לשם. הנס הצליח לקחת את הדרכונים ממגירת שולחן הכתיבה בלי שאף אחד יראה.

אלי קנטמן, שהייתה אם הבית בבית רודלסהיים מזה כמה שנים, הייתה אישה טובת לב. דודה אלי ולוק ואן הֶלְמוֹנד, אחד מהמדריכים הרבים שעבדו במקום במהלך השנים, הם שני האנשים היחידים מבית רודלסהיים שיש לי מהם זיכרונות טובים. הם רצו עבורנו רק את הטוב ביותר. זה היה מורגש. כל שאר המדריכים נמחקו מזיכרוני – כנראה מתוך הגנה עצמית. כולם פרט למיפ.

מיפ הגיעה אלינו היישר משירות בתי הסוהר. אצלנו נשכרה לעבוד כמדריכה. היא ידעה מעט מאוד על יתומי מלחמה. עבודתה הקודמת הייתה סוהרת בכלא לנשים, מה ש'לעזרת הילד' כנראה החשיבו כניסיון רלוונטי. כשהתקלחנו, בנים בגיל ההתבגרות, הייתה תמיד באה להציץ. אולי הרגל מעבודתה כסוהרת כשהייתה צריכה לבדוק מה האסירים מסתירים מתחת לבגדיהם. שיטת החינוך שלה הייתה נוקשה, נהגה למשוך לנו בשיער, ולכן לא הייתה אהודה, בלשון המעטה. את יום הולדתה החלטנו לחגוג לה בדרך מיוחדת. החלטנו שהנס, שהיה שוליית אופה, יעזור לנו להכין לה עוגה נחמדה. בערב יום הולדתה, ישבנו יחד, נתנו לה את המתנות ואמרנו: "מזל טוב, דודה מיפ, יש לנו מתנה קטנה בשבילך – עוגה שאפינו וקישטנו בעצמנו."

"כמה נחמד מצידכם, אמרה, "לא הייתם צריכים."

בתחתית אריזת העוגה הייתה 'פשטידה' שלנו מהאסלה, מעוטרת בשיער ערווה. חיכינו לתגובתה במתח. ברגע שהיא הורידה את הגומייה מהקופסה והרימה את המכסה, ברחנו כולנו מהחדר. לא ראינו אותה שוב. היא התפטרה עוד באותו יום.

הנס, שוליית האופה בן ה-17, עבד כדי לצבור ניסיון מעשי. ב-7 בפברואר 1957, כשלא הגיע לעבודה, הודיעו לדודה אלי. מרסל, שהלך מדי יום לבית הספר למסחר באוטרכט, לא הגיע באותו ערב הביתה. בהנהלה חשבו שהכול מאד חשוד, ושיק, מנהל בית רודלסהיים, דיווח למשטרת הילדים בהילברסום ששניים מתלמידיו נעדרים. פרידמן הודיע גם לקונסוליה ההולנדית בפריז, כי חשדו ששני הנערים בדרכם לצרפת.

מרסל והנס אכן עלו על הרכבת לפריז באותו בוקר יום חמישי, עם מאה גילדן בכיסם מכספי חסכוניהם. הם תכננו להגיע למרסיי בטרמפים ולהפליג משם לישראל. אבל כשהגיעו לליון, נגמר להם הכסף, ירד גשם, הם לא דיברו את השפה ולא הצליחו להשיג טרמפ. הם ויתרו על התוכנית, חזרו לפריז והתייצבו בבית היתומים שבו נפשנו שנה קודם לכן. המנהל כבר היה מעורכן והתקשר מייד למשטרה, ששמה על מרסל והנס אזיקים ולקחה אותם ברכבת חזרה

לכיוון אמסטרדם. ברונזנל, מעט אחרי הגבול עם בלגיה, חיכתה להם המשטרה ההולנדית שכלאה אותם בתא. למחרת, שבוע בדיוק אחרי שברחו, העבירה אותם המשטרה לבית רודלסהיים בהילברסום. למרות כשלון ניסיון הבריחה שלהם, הם לא ויתרו על התוכנית "לברוח" לישראל אבל הם שינו את הטקטיקה שלהם. הם החליטו ללכת בדרכם של יתומי מלחמה רבים לפניהם.

מרסל, שסיים את השנה הראשונה של בית הספר למסחר, הודיע לשיק שהוא לא רוצה לסיים את הלימודים ומעדיף לעלות לארץ, לגור בקיבוץ ולעבוד בחקלאות. שיק חשב שזה רעיון טוב, בין היתר משום שמרסל כבר עבד במשך שנה אצל חקלאי באזור הילברסום. הנס ושני יתומי מלחמה נוספים (ת"ד ונ"ח) הודיעו שגם הם רוצים לעלות לארץ.

אני ידעתי כבר שנים שלא אמשיך לגור בהולנד, אבל רציתי לחכות עד סיום הלימודים. כששמעתי שמרסל רוצה כבר לנסוע, שיניתי את התוכניות שלי וביקשתי לנסוע גם אני. לא רציתי להישאר בהולנד בלי אחי. 'לעזרת הילד' לא התנגדו. עם זאת, ההחלטה הסופית הושארה בידי עליית הנוער.

ב־17 בפברואר 1958 הוגשה בקשתי לד"ר אליסה מנדס דה קוסטה-ווט, ראש לשכת עליית הנוער, אך הזמנים השתנו ואם בתחילת שנות החמישים של המאה הקודמת היא עשתה כל שביכולתה כדי לזרז את הגירתם של ילדי עמותת ברח, את בקשתי אפילו לא רצתה לקבל והודיעה לי שאני: "בשום אופן אינו יכול לנסוע לישראל כי הוא רק בן שש-עשרה." דרכי לעלות עם אחי נחסמה. מרסל ייסע לישראל בלעדיי. שוב נפרדתי מבן משפחה שאהבתי ובטחתי בו.

ב־8 בספטמבר 1958, כתב ה־LEHJ מכתב קצר למרים דה ליאור-חרזון מארגון עולי הולנד, ובו הדברים הבאים:

"מרים יקרה,

למען הסדר הטוב, אנו מעדכנים אותך שב־26 בספטמבר 1958 יצאו על ה'ארצה' (שם הספינה):

מרסל סטאל, לקיבוץ בארות יצחק; י"ה כנ"ל; ת"ד לקיבוץ

בית העמק; הנס, לקיבוץ גבעת חיים.
כולם חוסים של 'לעזרת הילד'."

כמו בפעמים הקודמות, ה-LEHJ הודיעו ל-IOH (ארגון עולי הולנד בישראל) שחוסים שלהם בדרכם לארץ. הם לא התייעצו איתם מבעוד מועד, רק הודיעו על כך כאילו מדובר בחבילת דואר.

אחי וחבריו נסעו עם אשרת עלייה. גם הפעם הייתה המוטיבציה ברורה: הסוכנות היהודית תישא בעלויות.

מן האפשר שכאשר ליאו כהן עבר במרץ 1951 עם קבוצת ילדיו לקיבוץ גברעם, ה-LEHJ לא השכילו לחזות את השלכות אשרת העלייה. יכול להיות, אף על פי שאם זה המקרה, מדובר בחוסר אחריות וניהול לקוי. אבל איך אפשר להסביר שבסוף 1958, כאשר נודע על בעיות יתומי המלחמה החיים בישראל, מחליט האיחוד לאפשר שוב לחוסיו לנסוע עם אשרת עלייה? הלא גם חוסים אלה לא יוכלו לעזוב את הארץ מן הרגע שיכנסו.

במכתבו מיוני 2003, כתב לי הנס פויסיה את הדברים הבאים בנוגע לאחריות מוסד האפוטרופסות כלפי חוסיו: "האפוטרופוס, או מוסד האפוטרופסות, היה אחראי על החוסה עד להגעתו לגיל בגרות או עד ליום נישואיו. בהתאם לזאת, 'לעזרת הילד' ניהלו מגעים אינטנסיביים עם ארגון עולי הולנד ובפרט עם הגברת מרים דה ליאו-חרזון." ואכן, LEHJ היו בקשר אינטנסיבי עם IOH. מצאתי את ההתכתבות ביניהם בארכיון LEHJ. במאי 1959 כותבת מרים דה ליאו-גרזון מה-IOH לליאו כהן, מנהל האיחוד ויועץ הנהלת JMW, על קשיי היתומים:

"יש עדיין בעיה רצינית עם י"ה. הייתם צריכים לדאוג להערכה פסיכולוגית לנערה לפני עלייתה ארצה ולא לשלוח אותה ככה לארץ, בטח ובטח שלא בתור עולה חדשה. אבל מה הטעם לחזור בכל פעם על אותה הנקודה, כי אותו הדבר חל גם על ב"א ואחרים. כעת הם בעיה של ישראל."

מכתב זה מדגים את קלות הדעת שבה האיחוד אפשר ליתומים לעלות לארץ. בשליחתם לישראל, ה-LEHJ ויתר בפועל על היתומים. אבל נכסיהם עדיין היו תחת סמכותו, שכן נשארו בהולנד בניהול מוסדות האפוסטרופוסות. גישה זו מעידה על יכולת אינטלקטואלית עלובה ועל חוסר מנהיגות. טובת הילדים והמוסר היהודי היו צריכים לעמוד פה במרכז ולא האינטרסים של מוסדות האפוסטרופוסות היהודים. וזה מה שכתב ליאו כהן בנובמבר 1960 לגזבר ה-IOH על יתומה אחרת מהקבוצה שעלתה לישראל ב-1951:

"היא במצוקה כלכלית וחברתית קשה. היא ביקשה מאיתנו עזרה כספית ברמות מקדמה על חשבון החזרי התשלומים העתידיים שלה. אלה יהיו כנראה לא יותר מחמש מאות גילדן (225 אירו). אין לנו אפשרות לעזור לה. עם זאת, אנחנו מוכנים לייעד עבורה סכום בסך 208 גילדן (95 אירו) שנותר מ-760 גילדן (345 אירו) ששלחנו באוקטובר 1959, ולאשר לתת לה אותו בכל עת שיעלה הצורך."

נראה שליאו כהן האמין שיתומי המלחמה מסוגלים לכלכל את עצמם עם מעט מאוד כסף. זה מזכיר לי את החופשה הראשונה שלי בישראל בקיץ 1960. הותר לי לבקר את אחי בבסיס הצבאי שבו שירת, אבל על חשבוני – סכום זה נוכה מהירושה שלי, בניהול LEHJ. ליאו כהן, המומחה לענייני ישראל, החליט שדמי כיס בסך מאה גילדן (45 אירו) יספיקו לי לשישה שבועות. וכך קרה שישנתי בפארקים, תחת כיפת השמיים, ופעם בכמה ימים הרשיתי לעצמי לקנות מנת פלאפל לארוחת ערב.

ה-IOH לקחו על עצמם לעזור ולהכשיר יתומי מלחמה חסרי מקצוע. במקום שבו האיחוד נכשל, משך את ידיו וסירב לקבל אחריות, ה-IOH התנדבו למשימה ותמכו ביתומי המלחמה כלכלית ורגשית. אולם רק בתחילת שנות השבעים השתפר מצבם הכלכלי של רוב יתומי המלחמה בישראל. ב-1 בינואר 1973 נכנס לתוקפו חוק בהולנד, הקצאות לנפגעי רדיפה (WUV), והוא חל גם על מי

שהתגורר בישראל. חוק זה העניק קצבאות למי שיכול היה להוכיח כי הוא נפגע פיזית או נפשית מרדיפת הגרמנים, ואינו מסוגל להשתכר סכום השווה לסכום הבסיס שנקבע עבורו בחוק.

ניהול מוסדות האפוטרופסות את הנכסים

ממשלת הולנד תמכה כספית במוסדות האפוטרופסות היהודים, אבל התמיכה לא הספיקה לכיסוי הוצאות הטיפול בחוסים. כדי למלא את החסר, הם קיבלו כסף מ-Cefina (ארגון סיוע למימון פעילות רווחה יהודית) ומארגונים נוספים. בשנות החמישים החליטה ממשלת הולנד להגדיר רווחי הון, כמו ריבית ודיווידנדים, כהכנסה. פירוש הדבר היה שמכאן ואילך מוסדות האפוטרופסות קיבלו פחות תמיכה מהממשלה עבור חוסים בעלי נכסים.

מועצות המנהלים של מוסדות האפוטרופסות התמודדו שוב ושוב עם השאלה האם לעשות שימוש, ואם כן באיזו מידה, בנכסי יתומי המלחמה. נקודת המוצא של איחוד המוסדות הייתה לא להשתמש בנכסי החוסים, ואם כן, רק במידה מוגבלת, עד הגיעם לבגרות.

אף על פי כן, ולאחר שרואי החשבון חזרו והתעקשו, הוחלט לכסות את הגירעון בעזרת רווחי ההון של החוסים.

בשנת 1950 נוצר מצב חדש עקב כוונתם של יתומים רבים לעלות לארץ. נשאלה השאלה אם להשתמש בהון היתומים כדי לממן את הנסיעה. ב־19 בדצמבר 1950 התכנסה הוועדה לניהול נכסי חוסים ודנה בנושא. בפגישה נוסחו כללים חדשים לשימוש בנכסי היתומים המהגרים לישראל.

על פי הכללים החדשים אפשר ומותר להשתמש בנכסי היתומים המהגרים לישראל. התוצאה הייתה שרק לילדים בעלי הנכסים

המשמעותיים, נשאר בסופו של דבר משהו מכספם. העיזבונות הקטנים יותר חוסלו עקב השימוש בהם לכיסוי הוצאות ההגירה. כאמור, הילדים הקטינים הללו, שכעת היו בעלי אזרחות ישראלית, לא יכלו לייצג עצמם משפטית וגם לא לצאת מהארץ. האפוטרופוס שלהם היה ארגון הולנדי חסר סמכות בישראל. עם זאת, האיחוד דאג מבעוד מועד לכך שנכסי החוסים יישארו תחת ניהולו. מכיוון שהתיקים הפיננסיים של יתומי המלחמה אינם בנמצא, ולטענת פרהיי ופויסיה הושמדו בתחילת שנות השבעים, לא ניתן היה לשחזר שחזור מלא את ניהול הנכסים הללו.

בקיץ 2005 קבעתי פגישה עם ד"ר יואל פישמן במסעדת האוניברסיטה העברית בירושלים. באותה תקופה היה יואל יושב ראש המרכז לחקר יהודי הולנד באוניברסיטה העברית. בשנים 1975-1978 עשה פישמן פוסט דוקטורט במכון ההולנדי לתיעוד מלחמה (NIOD) באמסטרדם. יואל חקר ופרסם כמה מאמרים פורצי דרך על שיקום הקהילה היהודית ההולנדית לאחר המלחמה בכלל, ועל יתומי המלחמה היהודים בפרט. הכרתי אותו זה כמה שנים ופגשתי אותו כמה פעמים במפגשים של הקהילה ההולנדית בארץ.

הזמנו קפה והתחלתי לספר על התחקיר שלי והחיפוש אחר התיקים הכספיים של מוסדות האפוטרופוסות.

יואל הקשיב היטב ואחרי רבע שעה שאל: "פיליפ, איך אני יכול לעזור?"

"יש לך מושג איפה אני יכול למצוא את התיקים הפיננסיים של יתומי המלחמה? אני יודע שהארכיון של מוסדות האפוטרופוסות היהודית היה עד קיץ 2003 ב-NIOD ואז עבר לארכיון העירוני של אמסטרדם. לא יכולתי לראות אותם כי ב-JMW מסרבים לאשר לי זאת. כפי שאתה רואי יודע, הארכיון הזה הוא בבעלות JMW."

יואל השיב: "אני לא יודע איפה הם עכשיו, אבל כשישכתי ב-NIOD נעזרתי בתיקים האלה הרבה פעמים."

"התיקים הפיננסיים של יתומי המלחמה היו זמינים עד 1978?
כלומר הם לא הושמדו בשנות השבעים?" שאלתי.
"נכון, ואני בספק אם התיקים הושמדו בכלל. הם כנראה נמצאים
איפשהו במרתף או באיזו עליית גג בין ארכיונים אחרים."
"למה אתה כל כך בטוח שהתיקים האלה עדיין קיימים?"
"התיקים הפיננסיים של יתומי המלחמה הם עבי כרס. להשמיד
אותם היה עולה הון, ולו רק בגלל שעות העבודה והאדמיניסטרציה
שזה היה דורש. באותה תקופה היה ל-LHJ רק מעט כסף נזיל ואת
המעט שהיה, ודאי הקדישו למטרות אחרות."
הייתי נסער וחשבתי על ארכיון LIRO. גם הוא נחשב אבוד במשך
יותר מחמישים שנה אחרי המלחמה, עד שלבסוף נמצא ב-1997.
הארכיון הזה אפשר לשחזר דברים רבים, ואפשר לבסס במהימנות
רבה מה המעורבים ידעו או לא ידעו במשך שנים ולהוכיח זאת
משפטית. פרופסור יצחק ליפשיץ, פרופסור אמריטוס להיסטוריה
בת זמננו באוניברסיטת חרונינגן, התייחס לכך בריאיון שנתן
ל-De Groene Amsterdammer בדצמבר 1997:
"אני מצטמרר למראה הכרטיסיות האלה. חיפשנו אחריהן. ידענו
שהן קיימות. שאלתי את משרד האוצר ההולנדי כמה וכמה פעמים אם
ארכיון LIRO עדיין קיים ואם כן, איפה. אמרו לי שלא נשאר כלום.
שהארכיון כנראה הושמד. החומר הזה חשוב במיוחד לחקר רכושם של
קורבנות הרדיפה היהודים. הממשלה כבר לא יכולה להסתיר."
יש לקוות שההיסטוריה תחזור על עצמה והתיקים הפיננסיים של
יתומי המלחמה, בדומה לארכיונים של LIRO, יוצצו יום אחד.

הגשת התנגדות

ביום חמישי, 1 ביולי 2004, נחתתי בשדה התעופה סכיפהול והמשכתי ברכבת להאג. זאת כבר הייתה שגרה. 'מרור' קיימו את ישיבת ההנהלה שלהם פעם או פעמיים בחודש בימי חמישי בערב. בעודי בדרך, בעת שקראתי דוחות כספיים, צלצל הטלפון הנייד שלי.

"שלום, מדבר מר לונשטיין. אני מדבר עם מר סטאל?"

הרמן לונשטיין פעיל כבר שנים בקהילה היהודית האורתודוקסית בהולנד. הוא למד משפטים וב-1980 פתח משרד עורכי דין באמסטרדם. הוא מילא שלל תפקידים, כולל יושב ראש שירות הקבורה היהודית בהולנד, יושב ראש מוסדות החינוך היהודי אורתודוקסי באוטנפלדרט שבאמסטרדם (החיידר), ויושב ראש פדרציית יהדות הולנד (ארגון שמטרתו לייצג את האינטרסים של היהודים בהולנד, כולל הנפטרים).

"שלום, מר לונשטיין, פיליפ סטאל מדבר."

"יש לי מידע שעשוי לעניין אותך. נדמה לי שהגשת תביעה נגד

JMW בהיותם יורשי האפוטרופוס שלך."

"כן, זה נכון."

"JMW הגישו למשרד הרישום המסחרי הצעה למיזוג עם מוסדות

האפוטרופסות. אתה יכול להגיש התנגדות, אבל תצטרך להזדרז. יש

לך שבוע."

"זה דווקא מסתדר; אני נמצא בהולנד וטס הביתה מחרתיים.

אבל אין לי שום ניסיון בתחום הזה. אפשר לבוא אליך מחר בבוקר

להתייעץ?"

"כן, אני רואה ביומן שלי שיש לי חצי שעה פנויה מחר בשעה

עשר."

"יופי, תודה על המידע ולהתראות מחר."

למחרת נסעתי בחשמלית למשרדו של הרמן לונשטיין בדרום אמסטרדם. אני מכיר אותו, וכבר הייתי פעם במשרד שלו. בזמנו דיברנו על ועדת סחולטן ועל הדוח שלי. אבל הפעם אישתי את עמדת המאזין, רצייתי לשמוע מהרמן מהן האפשרויות וההשלכות של התנגדות למיזוג המוצע.

בשעה עשר צלצלתי בפעמון. מזכירתו פתחה את הדלת ואמרה: "בוקר טוב, מר סטאל, היכנס, פרופסור לונשטיין כבר מחכה לך." משרדו של לונשטיין נראה בדיוק כמו בפעם הקודמת. הקירות מכוסים בספרי חוקים. היה שם שולחן כתיבה, שולחן ישיבות ופסנתר לבן. על כולם הייתה מגובבת ניירת.

התיישבתי ליד השולחן ולונשטיין פתח ואמר: "ב־4 ביוני 2004 הגישו JMW במשרד הרישום המסחרי באמסטרדם הצעה ללא מועד למיזוג עם מוסדות האפוטרופוסות היהודיים. ב־10 ביוני 2004 פורסמה הצעת המיזוג בעיתון Trouw. פירוש הדבר שנותר שבוע להגיש התנגדות להצעה. עד כה חמישה-עשר ארגונים הגישו התנגדות למיזוג המוצע."

הוא פירט באוזניי את כולם והמשיך: "אני עורך הדין של שלושה-עשר מהארגונים אך למעשה כולם מאשימים את JMW בשימוש בכספי השותפים באיחוד, כדי לכסות את הגירעון בתקציב שלהם. אני רוצה להדגיש שהלקוחות שלי אינם רודפי בצע אלא רק רוצים ערובה לכך שהכסף יופנה לטובת מטרות ברוח הארגונים."

"אם אני מבין נכון, כתוצאה מהמיזוג, מוסדות האפוטרופוסות היהודיים יחדלו להיות ישויות משפטיות ונכסיהם יעברו ל-JMW? מה שאומר שיתומי המלחמה כבר לא יוכלו לתבוע אותם?"

"נכון", אמר לונשטיין, "וכיוון שאתה ואחיך יתומי המלחמה היחידים שהגישו תביעה רשמית נגד אחד מהמוסדות הללו, אתם גם היחידים שיכולים להגיש התנגדות על בסיס אישי למיזוג. יש לנו אותו אינטרס: עצירת המיזוג!"

"כן", אמרתי, "יש לנו אותה מטרה. אנחנו דורשים צדק. אחי ואני בדעה שראשית יש לקבוע בעזרת מחקר מדעי למי שייכים המיליונים של מוסדות האפוטרופוסות לפני שייעלמו. אם יתברר שמקור חלק

מהכסף שייך ליתומי המלחמה ו/או יתברר שנפל פגם בניהול מוסדות האפוסטרופוסות את נכסי החוסים, אז התנצלות והחזר חומרי הם התוצאה ההגיונית.

מפתיע אותי שעמותת יתומי המלחמה היהודים-הולנדים בישראל (SINJOI) לא הגישה התנגדות למיזוג המוצע. הארגון הזה מתיימר לייצג את יתומי המלחמה היהודים בהולנד.

"לא חשבתי על זה, אבל אני חושב שה-SINJOI לא יכולים להתנגד מטעמים משפטיים. אם אני טועה, הארגון הזה הוקם רק בשנת 2000."

"נכון", אמרתי. "אני לא עורך דין, אבל מה שנכון עבור אחי ועבורי, נכון גם לגבי זיכפריד פרונט, מזכיר ה-SINJOI, ואחיו (שניהם חוסים לשעבר של 'לעזרת הילד'). יש להם בסיס לתביעה נגד JMW. מדובר ברבע מארבעה מבנים שהיו שייכים לסבא וסבתא שלהם שנרצחו בסוביבור. 'לעזרת הילד' מכרו את המבנים הללו ב-1953. זיכפריד ואחיו מעולם לא קיבלו את חלקם."

"אז גם הם, בדיוק כמוך ואחיר, יכולים להגיש התנגדות למיזוג, אמר לונשטיין."

"בסדר, אבל איך ממשיכים מכאן?"

"הייתי שמח לעזור לך", אמר לונשטיין, "אבל, למרבה הצער, אני יכול להיות עורך הדין שלך במקרה הזה. הגשתי התנגדות למיזוג בשם שלושה-עשר ארגונים יהודיים, כיועץ המשפטי שלהם. הם הודיעו לי שהם יחפשו עורך דין אחר אם אהיה עורך הדין שלך."

"אני לא מבין. למה אתה לא יכול להיות עורך הדין שלהם וגם שלנו? הרי לא מדובר כאן בניגוד עניינים. אחרי הכול, המטרה שלנו זהה, לא?"

"הארגונים, הקוחות שלי, מודעים לתחקיר שלכם, למאבק ולתביעה שלכם נגד מוסדות האפוסטרופוסות היהודים והם כועסים מאוד, בלשון המעטה."

חשבתי לעצמי: האם חברי ההנהלה של העמותות הללו יודעים את מה שאני יודע? האם אלה הם ילדי המנהלים לשעבר, שמתנגדים בתקיפות רבה כל כך למחקר מדעי של ניהול נכסי יתומי המלחמה?

"למה הם כועסים כל כך?" שאלתי.
"הם חושבים שלא נכון שיהודי יתבע יהודי אחר בבית משפט הולנדי. לדעתם, סכסוכים צריכים לפתור בתוך הקהילה."
"אבל מה אם לא מצליחים להגיע להבנות? ואם זה מה שהם חושבים, למה הם הגישו התנגדות למיזוג?"
"זה שונה מבחינתם. ההתנגדות שלהם היא נגד שינוי המצב הקיים, ולא האשמה כמו במקרה שלך."
"אני לא מתכוון לתביעה שלנו. הגשתי אותה ל-JMW, יורשי האפוסטרופוס שלנו, עמותת רודלסהיים. אני עדיין מקווה שנוכל להידבר ושלא נצטרך לפנות לבית המשפט. מה שחשוב עכשיו זה למנוע מ-JMW להתמזג עם מוסדות האפוסטרופוסות. במקרה עומד להתפרסם מחר (3 ביולי 2004) ריאיון איתי בן שלושה עמודים¹⁶ בעיתון 'טראו' על התחקיר שלי. גם פויסיה ופרהיי רואיינו."
לונשטיין נד בראשו וענה: "בעולם הזה שום דבר לא מקרי." ואז גלגל עיניו מעלה והמשיך: "אנחנו, האורתודוקסים, מאמינים שהכול בידי הקדוש ברוך הוא."
סיפרתי ללונשטיין מה עומד להופיע בעיתון וציטטתי מהכתבה: "פויסיה מעדיף שסטאל יגיש את תביעתו לבית המשפט האזרחי. הוא אמר לעיתונאי: 'אני רוצה שזה יסתיים. זה הרסני עבורנו ובוודאי לא מקדם אותנו. אני גם חושש שזה יוביל להתמרמרות מיותרת בקרב יתומים יהודים נוספים. אם זה יגיע לכדי תביעה, אישית אני חושב שלא נוכל לטעון להתיישנות.'
פיליפ סטאל עצמו עדיין מתלבט לגבי הצעד הבא שלו. אם JMW לא יטענו בבית המשפט להתיישנות, אז כנראה יהיה משפט. אך מעל לכול, הוא מתעקש על רצונו בחקירה יסודית שתיערך בידי מומחים פיננסיים.
יש לו את תמיכת הכלכלן ארנולד הירטייה, שאליו פנה כמתווך בסכסוך. הירטייה קרא את הרוח של סטאל ולפני שלושה חודשים

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/kranten/Trouw-krant-jul-03-04.pdf> 16

שלח פקס מודאג לפויסיה: ¹⁷ "ברור לחלוטין שננקטו פעולות שלא כדין. גם אם חלף זמן רב מאז, מוטב לשפוך אור על הנושא מאשר לנסות ולשמור על הדברים במחשכים. אפילו אם כואב לחשוף בפני העולם שגם אצל היהודים מתרחשים כשלים, הדבר יקרה במוקדם או במאוחר. אני תומך בבקשה לחקירה עצמאית בידי מומחים אמיתיים, בתקווה שנוכל להימנע משערורייה בעניין JMW".

כשהוא מתבקש להרחיב, אומר הפרופסור אמריטוס: 'לדעתי, יש רכיבים משכנעים במה שסטאל טוען. נראה שדברים מוזרים קרו לנכסים של הוריהם של האחים סטאל. לפעמים דברים כגון אלה משתבשים. ולכן, אם עולות שאלות, יש לחקור. הרי חקירה כזו תוכל גם להוכיח ששום דבר לא השתבש'.

הירטייה גם אומר שאין לו אמון במחקר של פרהיי. "יש לי ספק בנוגע לעצמאות החקירה. יש כאן יותר מדי קשרים לאנשים שיכולים להטות את החקירה. תנו לאנשים מבחוץ לחקור, NIOD למשל, מומחים בתחום המחקר ההיסטורי. זה חייב לבוא מחוץ למעגל". סיימתי להקריא.

"תוכל להמליץ לי על עורך דין?" שאלתי את לונשטיין.
 "אני מעדיף שלא, אבל כשתמצא עורך דין, אהיה מוכן לעזור לו או לה. הזמן דוחק."

קֶרֶן הַסִּיוֵעַ לַנֶּרְדָּפִי נְאֻצִּים

בדצמבר 1997 הקימו ארצות הברית ובריטניה את קרן הסיוע לנרדפי הנאצים, היא הקרן הבינלאומית (NPRF). קרן זו מימנה פרויקטים של ארגונים לא ממשלתיים (NGOs) שמטרתם הייתה לספק סיוע ישיר, שירותים וצורות אחרות של סיוע לקורבנות נזקקים של הרדיפה הנאצית. הקרן גם השקיעה בפרויקטים העוסקים במניעת אפליה.

ה-NPRF התקיימה הודות לתרומות ממספר מדינות, שיכולות היו לציין באילו מיזמים הן מעוניינות לתמוך כלכלית. התרומה ההולנדית בסך עשרים מיליון גילדן (תשעה מיליון אירו), יועדה בעיקר לסיוע לקורבנות יהודים של הרדיפה הנאצית שלא קיבלו פיצויים או קיבלו פיצויים מועטים בלבד, לאחר מלחמת העולם השנייה. חצי מהתרומה יועד לקורבנות מלחמה יהודים ממרכז ומזרח אירופה, מה שמכונה 'קורבנות כפולים'. שאר הסכום, בסך 4.5 מיליון אירו, יועד לקורבנות רדיפה הולנדים (לשעבר) שמתגוררים מחוץ להולנד, מרכז ומזרח אירופה.

ב־19 ביוני 1999 הקים שר הבריאות, הרווחה והספורט ההולנדי גוף מייצג בלתי תלוי. גם הפעם עמד בראש הגוף המייצג דיק דולמן. תפקידה של ועדת דולמן השנייה היה להעריך את ההצעות שהוגשו ולייצג לשר כיצד לחלק את התרומה ההולנדית ל־NPRF.

שמחתי להיתקל שוב בדיק דולמן בתקופה זו, שבה התעוררו ועלו בי זיכרונות מורחקים רבים. מאוגוסט 1959 עד ספטמבר 1963 גרתי בכמה וכמה מקומות באמסטרדם. מקום המגורים השני שלי היה ברחוב קוננינגנווח. זמן קצר לאחר מכן הושכר חדר נוסף באותו בית לדיק דולמן, שעשה באותה עת את הדוקטורט שלו בכלכלה באוניברסיטת אמסטרדם. אני זוכר את דיק דולמן כאחד האנשים הבודדים שהאמינו

בי. הייתי בן עשרים, סטודנט, ורציתי לקנות קטנוע יד שנייה, אבל לא היה לי את הסכום הדרוש בסך חמש מאות גילדן. "אין בעיה", אמר דיק, "אני אלווה לך את הכסף עד שתסיים את הלימודים."

טול קיסם מבין שיניך

למרות ההתראה הקצרה, הצלחתי למצוא עורך דין. לבקשת מרסל ולבקשתי, ב-7 ביולי 2004 הגישה עורכת הדין אלן פֶסמן ממשדד עורכי הדין וויסינג התנגדות למיזוג בשמנו. את שכרה, כ־30,000 אירו, מימנו בעצמנו.

עמותת אילה מקבלת 225,000 אירו מקרן הסיוע לרדיפות הנאצים, המיועדים להליכים משפטיים. בקשתנו מ־24 בנובמבר 2005 לעזרה כספית במימון ההוצאות המשפטיות, לא נענתה בחיוב. גם מרתי הרשלה, יושבת הראש ומזכירת אילה, שעבדה בעברה כעובדת סוציאלית ב־JMW, סברה כי כספים אלה לא מיועדים למקרים שבהם בית משפט הולנדי מכריע בסכסוכים בין יהודים. לפני עלייתה לישראל הייתה מרתי עובדת סוציאלית ב־JMW באמסטרדם. בשנת 2004, שלח לה פויסיה אימיילים מאיימים. ייתכן ואפילו סביר, כפי שהבנתי מחילופי הדוא"ל הללו, שגם שיקולים אחרים שיחקו כאן תפקיד, ולא דווקא שיקולים ענייניים.

כמה חודשים לאחר שהגשתי את הדוח ואת התביעה שלי ל־JMW, בינואר 2004, הם הגישו את הבקשה למיזוג עם מוסדות האפוטרופסות. הנס פויסיה טען לצירוף מקרים. "העיתי לא היה קשור לתביעה שלך", אמר.

הישויות המשפטיות, שעתידות היו להיות מפורקות במיזוג, עברו בשיתוף פעולה הדוק עם JMW כבר משנות השבעים. ב־1 בינואר 1982 הושלמה האינטגרציה הפיזית ו־JMW הפכו לשותפים בחשבון ההשקעות המרכזי של המוסדות היהודיים המאוחדים להגנת הילד. כבר ב־1987 עמדו נכסי מוסדות האפוטרופסות היהודיים לרשות JMW לתקופה בלתי מוגבלת ונוהלו על ידם. עם זאת, רק בשנת

2004, אחרי שהגשתי ל-JMW את הדוח הסופי שלי ואת התביעה, החליטה JMW לפעול לפירוק מוסדות האפטרופסות באמצעות מיזוג חוקי.

ב-27 בספטמבר 2004 דן בית המשפט המחוזי בהתנגדות חמישה-עשר הארגונים היהודיים לבקשת המיזוג של JMW. בהתנגדות הביעו הארגונים את חששם שאם הנכסים יתווספו לקופת JMW, המטרה המקורית של הארגונים הרדומים, מתן סיוע לקטינים יהודים, תאבד.

באותו יום עמד בית המשפט לדון גם בסטאל נגד JMW. רגע לפני תחילת המשפט, שני הצדדים ביקשו ארכה כדי לנסות ולהגיע לפתרון. התייעצות זו בינינו, האחים, ל-JMW התקיימה ב-1 בנובמבר 2004. את JMW ייצגו הארי יעקב ואן דן ברח והנס פויסיה.

ואן דן ברח היה בשנות השבעים והשמונים אחד המומחים לענייני חוץ של מפלגת העבודה ההולנדית (PvdA) בבית הנבחרים. לפני שהפך לחבר פרלמנט ב-1977, הוא היה ממונה על ענייני החוץ של PvdA. הוא התמקד במדיניות סחר, במזרח התיכון ובזכויות אדם. הוא עסק רבות במצוקת היהודים בברית המועצות והוביל ועדה פרלמנטרית שחקרה את החרם בעולם הערבי על חברות שמעסיקות עובדים יהודים. ואן דן ברח עבד בהמשך גם על מדיניות הרכש של ציוד ביטחוני והיה יושב ראש הוועדה לענייני בטחון. ואן דן ברח נאלץ לפרוש מבית הנבחרים בסוף 1987 לאחר שהואשם בעסקאות מפוקפקות במניות חברת פוקר ההולנדית, המייצרת כלי טיס ומוצרי חלל.

לאחר שהציג את עמדתו כיושב ראש JMW וכיושב ראש עתידי של הוועדה המפקחת של JMW, סיכם ואן דן ברח בקצרה את נקודת המבט של JMW וסיים בהפנתו שאלה אליי: "האם מפתיע אותך, פיליפ, שבכתב ההגנה שלנו אנחנו טוענים להתיישנות?"

"בעיקר כואב לי," עניתי, "שעמותה שחייבת את קיומה לשואה טוענת להתיישנות על נכסים ממלחמת העולם השנייה. זכויות לא מתיישנות. החוק מעולם לא נכתב מתוך מחשבה שאי פעם תהיה שואה. מלבד זאת, פויסיה אמר בריאיון שלו עם יופ באומה מהעיתון

Trouw שהוא מעדיף שבית המשפט האזרחי יטפל בתביעה. הוא אמר: אם זה יגיע לכדי תביעה, אני חושב שאישית לא אוכל לטעון להתיישנות. ולמרות זאת, הנה אנחנו."

"זו דעתו האישית של פויסיה. לדירקטוריון דעה שונה."

"באמצעות טענתך להתיישנות, אתה שולל מאיתנו ומיתומי מלחמה אחרים את האפשרות לפנות לבית המשפט עם תביעה. אתה חושש שבית המשפט, בהתבסס על הרוח שלי, יפסוק לטובתנו וימנע את המיזוג?"

ואן דן ברח לא השיב ולבסוף סיכם: "שותפי המיזוג לא יימנעו מהפעלת חוק ההתיישנות, בין היתר לנוכח האינטרס הכללי של המשך קיום JMW."

הגבתי בכעס ואכזבה: "אתם צריכים לבחור בין פשיטת רגל לבין אובדן כבוד. ניכר לכול ש-JMW מעדיפים את החומרי על המוסרי."

JMW מאבדים בזאת את זכות הקיום שלהם כארגון חברתי."

מעניין ש-JMW בחרו לטעון להתיישנות, בתביעה שאחי ואני הגשנו נגד שותפי המיזוג בשם כל יתומי המלחמה היהודים. לא צעד חסר בסיס, נכון, אבל בעיקר צעד תמוה, משום שכלפי צד שלישי העמותה תמיד נקטה בעמדה שהפעלת התיישנות בנושאים הנוגעים למלחמת העולם השנייה היא פעולה הראויה לגינוי. האם ראו את הקיסם שבשיני הזולת, אבל לא את הקורה שבעיניהם?

JMW היו יכולים לבצע חקירה משל עצמם אחרי שקיבלו את הרוח הראשון על יתומי המלחמה. אולם תחת חקירה מדעית יוזמה, JMW העדיפו למסור את המקרה לידי המומחים המשפטיים. JMW השאירו אפוא את ההכרעה בידי השופט. אולם בטענתם לחלות חוק ההתיישנות, מנעו JMW מבית המשפט האזרחי את האפשרות להכריע לגופו של עניין. זה היה אקט פחדני שהחליש את מעמדו המוסרי. מבחינה משפטית, כמובן, לא נותרה עילה לתביעה, כי חובות אלה התיישנו כבר בשנות השבעים. אבל לא ניתן היה שלא לראות את

האירוניה בכך שארגון שפנה פנייה מוסרית לצדדים שלישיים וביקש מהם שלא לטעון את טענת ההתיישנות, עשה זאת כעת בעצמו. הפורמליזם הזה מזכיר את נושא הנכסים היהודיים כאשר אנחנו, קורבנות המלחמה היהודים, התדפקנו בשנים 1997-2000 על דלתן של חברות הביטוח, הבנקים, הבורסה והממשלה בהולנד בדרישה להשיב מה שנותר מהרכוש שנגזל. גם כאן לא היה בסיס משפטי לתביעה, שכן ההתיישנות חלה גם על חובות אלה. אך כבר בפגישה הראשונה הודיעו גורמים אלה כי יוותרו על טענת ההתיישנות בשל מידת הרחמים. הממשלה והמוסדות הפיננסיים לקחו בחשבון את הנסיבות המיוחדות של האוכלוסייה היהודית לאחר המלחמה. הלא יש דברים שלעולם לא מתיישנים, כמו טענות מוסריות. אבל לא כך חשבו JMW.

עבורי, כשותף במשא ומתן וכמי שחתם על ההסכמים עם הבנקים והבורסה, כאב לי מאוד ובלתי נתפס היה בעיניי ש-JMW היה הגוף היחיד שהעז לטעון את טענת ההתיישנות בענייני השואה. עמותת JMW נוסדה ב־28 בנובמבר 1946, וגופים חברתיים יהודיים יכלו להצטרף אליה. הצורך בארגון דוגמת JMW היה תוצאה ישירה של השואה. איך יכול להיות שהארגון הזה הפעיל את חוק ההתיישנות על נכסים שמקורם הישיר הוא בפרק אפל זה של ההיסטוריה? בכך ערערו JMW על עצם זכות קיומם.

בשנת 2000 העמידו הממשלה והמוסדות הפיננסיים בהולנד 764 מיליון גילדן (כ־350 מיליון אירו) לרשות הקהילה היהודית ההולנדית, מתוך הכרה בחסרים של השבת הזכויות לאחר המלחמה ובפעולות הממשלה. כזכור, החזר כספי זה ידוע בשם 'כספי מרור'. מרור הוא ירק, חזרת, אך הוא גם מסמל אחריות מוסרית. 'מרור' מזכיר לעם היהודי את העבדות במצרים תחת פרעה.

בהגדה של פסח כתוב: בכל דור ודור, אדם צריך לראות עצמו כאילו הוא עצמו יצא ממצרים. בהתאם, כל יהודי שנולד לאחר

מלחמת העולם השנייה או ייולד בעתיד, הוא בגדר ניצול שואה ואילו יהודי שבתקופת מלחמת העולם השנייה חי בגרמניה או בשטח כבוש על ידי הגרמנים ושרד, הוא שורד שואה.

בשנים 2000 עד 2005 הייתי גזבר עמותת 'מרור' שהופקדה על ניהול וחלוקת כספי ההחזר.

משרדי מרור היו ממוקמים בבניין ברחוב קזאוריסטראט מספר 5 בהאג, לא רחוק מהארכיון הלאומי, המוזיאון ההיסטורי של האג, משרד האוצר ובמרחק הליכה מהתחנה המרכזית.

במאי 2003 הייתה לי שיחה עם מנהל מרור, רופי ישראל. מנו פקטור, הגזבר של JMW, בא לבקר אותנו, אמר לנו שלום, פתח בשיחה מנומסת ופתאום שאל אותי: "פיליפ, איך השקעתם את כספי מרור?"

עניתי: "לפני שנים, עם הקמת מרור, כשהשאלה הזו עלתה, הגענו למסקנה שהחזקת הכספים במשרד האוצר היא הפתרון הטוב ביותר עבורנו. זה התאפשר מפני שישויות משפטיות עם משימה משפטית רשאיות להיעזר בשיטה זו של בנקאות אוצר. בדרך זו, כפי שאתה יודע, תזרימי הכסף עוברים דרך הממשלה. היתרון הגדול בבנקאות כזו הוא שאנו משקיעים בסיכון נמוך ובתנאים נוחים. הריבית שסוכמה עם הממשלה גבוהה ממה שהבנקים המסחריים היו מוכנים לשלם."

"אנחנו השקענו את הכסף שלנו בניירות ערך," אמר מנו בהתלהבות. "ובזמן קצר כמעט הכפלנו את ערך הנכסים של JMW." "אז מה שאתה עושה לא אחראי. אם ניירות הערך עולים מהר, פירושו שהשקעתם השקעה ספקולטיבית ומסוכנת מאד. זה כמעט תמיד מסתיים באיבוד ההון. אתה רשאי לעשות את זה עם הרכוש הפרטי שלך, אבל כספי הקהילה חייבים להיות מנוהלים בצורה שמרנית."

באותו חודש הביא אברהם רות, חבר מועצת המנהלים של מרור, נושא זה בפני המועצה. רות ביקש לבדוק אם נוכל לקבל ריבית גבוהה יותר בבנק מסחרי. הוא ציין כי הריביות בישראל גבוהות יותר מאשר בהולנד.

יושב הראש, רוברט ואן דר היידן, השיב כי רק בנסיבות מיוחדות

מאד ניתן לסטות מההסכם הקיים. הוא גם ציין כי הנושא נדון כמה וכמה פעמים בישיבות הדירקטוריון בעבר. כמו כן התקיימו התייעצויות בין משרד האוצר למנהל מרור, רובי ישראל, עם הגזבר (אני) ועם סגן היושב ראש, פרד אנסל. המסקנה הייתה לא לשנות דבר.

בנקודה זו ראוי לציין את שיתוף הפעולה שהיה בין מנו פקטור לאברהם רות, שביניהם חברות רבת שנים. הם היו שני החברים היחידים בוועדה המפקחת על 'תחקיר היתומים של פרהיי'. בדוח השנתי של JMW לשנת 2003 קראתי את מה שכתב הגזבר, מנו פקטור:

"הגירעון התקציבי המקורי של JMW לשנת 2003 הצריך התערבות מיידית כדי למנוע את מיצוי אפשרויות הפעולה של הארגון בעוד כמה שנים ועל כן סיכון המשך קיומה של JMW.¹⁸ על רקע ההסתמכות הגוברת של JMW על תמיכה כספית (ממשלתית) וירידת התשואות על השקעות, הגביל הדירקטוריון את ניצול הכספים של JMW לנטו תשואות מהשקעות, המורכבות בעיקר מהכנסות מריבית ודיווידנדים. על מנת להבריא את JMW כלכלית, מוכנים הארגונים להשקיע השקעה חד פעמית ב-JMW, בהתאם ליכולתם."

מדוח ההשקעות של JMW עלה כי ב-2003 תיק ניירות הערך הצטמצם בכמעט מיליון אירו. ההפסד הגדול לא הופיע, לפחות לא באופן גלוי, בדוח ההשקעות. סך הנכסים של העמותה אף הוא הצטמצם ביותר ממיליון אירו. האם הייתה זו תוצאת מדיניות ההשקעות חסרת האחריות של JMW? בכל מקרה, המשמעות הייתה שצפי הרווח הנקי לשנת 2004, המורכב מהכנסות מריבית ודיווידנדים, היה קטן עוד יותר.

התוצאה של כל זה, כפי שכתב מנו פקטור בהקדמה שלו לדוח השנתי של 2003, היא שקיום JMW בסכנה. האפשרות היחידה להבטיח את קיום JMW היא השקעה חד פעמית. אבל ל-JMW אין

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/JMW-Arch/SJMWjaarrekening2003.pdf> 18

את המשאבים הדרושים לכך. אין בעיה, חשבו ודאי מנו והארי, אנחנו מנהלים את הנכסים של מוסדות האפוטרופסות ונטפל בזה על ידי מיזוג איתם.

המיזוג עם מוסדות האפוטרופסות היה חיוני להבטחת המשך קיום JMW. כדי לוודא שכך יהיה, הארי ואן דן ברח היה מוכן אפילו לטעון את טענת ההתיישנות.

האם שילמו יתומי המלחמה פעם נוספת את המחיר על הניהול הרשלני של נכסיהם? עדיין לא היה ברור למי שייך ההון בסך מיליוני דולרים. JMW סרבו להעביר את השאלה לבדיקת מומחים. כעת התברר, לאחר ש-JMW בחרו להפעיל את חוק התיישנות, שהם גם לא רצו שבית המשפט האזרחי יכריע בנידון.

חלק ג'

החזר זכויות

החזר זכויות לאחר השואה – רקע כללי

במהלך מלחמת העולם השנייה נושלה האוכלוסייה היהודית באופן שיטתי מכל רכושיה עלי אדמות. שוד זה נעשה באופן 'חוקי', כלומר בהתאם לתקנות הכובש. תהליך נישול זה נקרא שלילת זכויות, תהליך שבניגוד לגניבה ושוד, נועד להדיר קבוצות ספציפיות מהאוכלוסייה מהסדר המשפטי, על ידי ערעור שיטתי של יכולתם להשתתף כגופים משפטיים בעסקאות משפטיות, ובכך לקחת חלק בחיים הציבוריים והכלכליים.

יש להבחין בין השבת זכויות לבין פיצוי בגין נזקי מלחמה חומריים. הפיצוי בגין נזקי מלחמה מוטל על הקולקטיב, על בסיס שיקולים של 'צדק חלוקתי'. השאלה כיצד יש לחלק משאבים מועטים בין חברי הקהילה היא שאלה פוליטית מובהקת. השבת זכויות, לעומת זאת, מתבצעת בראש ובראשונה על בסיס 'צדק משקם', לפיו לא הקהילה אחראית, אלא מי שנהנה מהקיפוח¹⁹.

הדוחות בדבר הרכוש היהודי שפורסמו על ידי ועדת ואן קמנדה בין השנים 1997–2000 הובילו למשא ומתן בין הקהילה היהודית ההולנדית לבין המוסדות שהחזיקו ביתרת נכסי היהודים. מדובר היה בהון ורכוש שמקורם בגזל של מלחמת העולם השנייה אך טרם הושב ליורשי החוקיים, בין היתר בשל חסרים בהליך השבת הזכויות שלאחר המלחמה.

מבחינה משפטית לא הייתה עילה לתביעה, שכן על תיקים אלה

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II/> 19
Veraart/Veraart-Ontrechting-en-Rechtsherstel.pdf

חלה התיישנות עוד בשנות השבעים. יתרה מכך, הנכסים, שלא נתבעו על ידי בעל זכויות חוקי משום שמשפחות שלמות נטבחו, עברו כחוק לידי המדינה.

ב-25 באפריל 1985 התקיימה פגישה בין שר האוצר ההולנדי רודינג לבין משלחת מהקהילה היהודית, כשהדובר המרכזי היה יושב ראש JMW, עורך הדין פרד אַנסל. המשלחת הודתה כי אין בסיס חוקי לתביעת 'הכספים היהודים'. עם זאת, אנסל הציג מושג חדש; לדבריו JMW והקהילה היהודית בעצמם, מתוקף פועלם, הם 'יורשים מטעמי מוסר' של בעלי הנכסים הבלתי ניתנים לאיתור, המתים והנרצחים. חברות הביטוח, הממשלה, הבנקים והבורסה ויתרו כולם על הזכות לטענת ההתיישנות והכירו בטענות הקהילה היהודית על רקע מוסרי. עמדתם זו ראויה לציון כיוון שזכות מוסרית היא מונח חסר בסיס חוקי.

בתחילת מאה זו קיבלה הקהילה היהודית ההולנדית כ-350 מיליון אירו כהכרה בחסרים של השבת הזכויות לאחר המלחמה. משרד האוצר ההולנדי שילם חצי מהסכום, הבורסה 36 אחוזים וחברות הביטוח והבנקים 7 אחוזים כל אחד.

החזר זכויות – איגוד חברות הביטוח

אחרי המלחמה הושבו מרבית פוליסות הביטוח בהתאם להליך השבת הזכויות דאז. השורה התחתונה הייתה שחברות הביטוח הכירו בסמכות המשפטית של מועצת השבת הזכויות.

ועדת סחולטן שחקרה בין היתר את חברות הביטוחים עבור ועדת ואן קמנדה, חתמה את הרוח הסופי שלה ב־15 דצמבר 1999 במסקנה, כי לאור מורכבות המצב והתקנות סביב השבת הזכויות, ייתכן ואף סביר שהיו פוליסות ביטוח פרטיות שנפלו בין הכיסאות. תוצאות מחקר עדכני על הטיפול של חברות הביטוח בפוליסות פרטיות, הצביעו על כך שבכל הנוגע לתביעות הנגזרות מפוליסת הביטוח, נראה שזכויותיהם של יהודים נרדפים הושבו במידת האפשר. עם זאת, לא ניתן היה להעריך את שווי הפוליסות שנותרו בהקשר של חקירה זו. ההסכם בין המבטחים ל-CJO נחתם ב־11 בנובמבר 1999.²⁰

[https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verzekeraars/](https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verzekeraars/20%20Overeenkomst-Verzekeraars-CJO.pdf) 20
Overeenkomst-Verzekeraars-CJO.pdf

החזר זכויות – מחשלת הולנד

הרוח הסופי של הוועדה המייעצת לנושא נכסי מלחמת העולם השנייה (ועדת ואן קמנדה) פורסם בינואר 2000. הוועדה ייעצה לממשלה להעמיד 250 מיליון גילדן, כ-115 מיליון אירו, לטובת השלמת חסרים שהיו בהליך השבת הזכויות. לא ניתן לקבוע, אמרו, את היקף הנזק המדויק. הוועדה שקלה בשלב מוקדם יותר להציע סכום בסך שבעים מיליון אירו ליהודי הולנד. כמה שבועות לאחר מכן, מבלי שניתן לכך הסבר, גדל סכום זה בארבעים וחמישה מיליון אירו. אולי משום שסכום של שבעים מיליון היה נתקל בהתנגדויות. אבל גם הסכום של 115 מיליון אירו זכה לתגובות חריפות מצד הארגונים היהודים: 'שעוררייה', 'משאירים טיפ', 'סטירת לחי' ו'לעג לרש'.

ב-16 בפברואר 2000 התחילו ההתייעצויות בין ראש הממשלה, וים קוק, והשרים חרית זלם (משרד האוצר) ואלס בורסט (משרד הבריאות והספורט) לבין ארגון הגג של הארגונים היהודיים בהולנד (CJO).

העיקרון המנחה של נציגי היהודים במשא ומתן היה פשוט: "בפועל, ממשלת הולנד הרוויחה מהשואה, גם אם פעלה לפי תקנות חוק השבת הזכויות. הסכום שמגיע לנו הוא השווי הנוכחי של הכספים האבודים." בתחילת המשא ומתן הודיעה ממשלת הולנד כי היא נמנעת מהפעלת חוק ההתיישנות בשל מידת הרחמים. הצדדים הסכימו שהכספים, שהועברו בשוגג למדינה בהשבת הזכויות לאחר המלחמה, מסתכמים ב-399.4 מיליון גילדן. הממשלה עיגלה את הסכום ל-400 מיליון גילדן, או כ-182 מיליון אירו.

ועדת ואן קמנדה התבקשה לבדוק נושאים שיכולים לספק

תשובות לשאלות חוזרות ונשנות לגבי החסרונות בהחזר זכויות לאחר המלחמה. הנושאים נוסחו על ידי קבוצת העבודה בארבע-עשרה נקודות.²¹

פלטפורם ישראל חישבו סכום גבוה בהרבה על בסיס ארבע-עשרה נקודות אלו. למשל, כבר מחישוב הנקודה הראשונה, הנוגעת למחנות הריכוז ווסטרבורק ופוכט, עולה כי הסכום עומד על יותר מ-446 מיליון גילדן (כ-220 מיליון אירו). איך נעשה החישוב? בשנת 1943 הושקעו 25.9 מיליון גילדן, שמקורם היה בנכסי יהודים, בבניית ותחזוקת המחנות ווסטרבורק ופוכט ובתשלום לחברת הרכבות ההולנדית עבור הובלת היהודים למחנה המעבר ווסטרבורק ובהמשך למחנות ההשמדה בפולין.

אחרי המלחמה השתלטה הולנד על המחנות הללו תמורת 5.6 מיליון גילדן והשתמשה בהם כבתי סוהר לבוגדים ולאסירים פוליטיים אחרים. סירובה של המדינה להשיב 20.3 מיליון גילדן – על פי השווי ב-1943 – פירושו שהיהודים שילמו בעצמם את החלק הארי של עלות גירושם!

ב-21 במרץ 2000, ראש הממשלה קוק, השרים זלם (אוצר) ובורסט (בריאות) וה-CJO יישבו יחד בפעם האחרונה. עמדת הממשלה הושמעה במהלך מסיבת העיתונאים ובאיגרת לבית הנבחרים. ועדות רבות מונו על ידי ועדת ואן קמנדה וכל אחת מהן קיבלה נושא אחר לחקור בו.

ועדות קורדס, סחולטן וואן קמנדה סיכמו כי מתבקש והוגן שהממשלה תעמיד כסף לרשות הקהילה היהודית; לא כפיצוי על נזק שנגרם, אלא כ'כסף בגין סבל' (ועדת קורדס), 'מחווה כספית' (ועדת סחולטן) ו'הסדר השבת כספים' (ועדת ואן קמנדה). לזכותה של הממשלה נאמר שהן בהודעה לעיתונות והן באיגרת לבית הנבחרים, היא ויתרה על המונחים 'כסף בגין סבל' ו'מחווה כספית' ותחתם דיברה על 'אחריות מוסרית'.

תוכן ההסכם, ההודעה לעיתונות והאיגרת לבית הנבחרים הודלפו

21 ראה מילון מונחים תחת: השבת זכויות – ממשלת הולנד.

לפלטפורם ישראל. הארגון פרש מההסכם שבין הממשלה ל-CJO ונמנע מהשתתפות במסיבת העיתונאים, שהתקיימה במהלך חג פורים.

כמה אירוני, דווקא בחג זה שבו היהדות מציינת תפנית בגורלו של העם היהודי, שהודות לה ניצל מהשמדה לפני 2,500 שנה בגלות באימפריה הפרסית של המלך אחשוורוש. באותו יום החליטה הממשלה לספר לעם שהגיעה להסכם עם אזרחיה היהודים, הסכם שמקורו בפרק האפל ביותר של ההיסטוריה, השואה.

ארגון פלטפורם ישראל פרש לא בגלל חג הפורים. הסיבה הייתה תוכן ההודעה לעיתונות של הממשלה ותוכן האגרת לבית הנבחרים. ההודעה התייחסה לקבוצות שונות שסבלו מרדיפה; יהודים, צוענים, וקבוצות שונות בחברה ההולנדית כמו הולנדים באינדונזיה, ולהליך השבת זכויותיהם, מבלי להבדיל את היהודים. זה עורר תרעומת.

נכון שבמלחמת העולם השנייה הגרמנים רדפו גם קבוצות אלה, החרימו את רכושם והדירו אותם מהחיים הכלכליים והחברתיים של הולנד. לעומת זאת, חשבונות בנק ופוליסות ביטוח חיים של הולנדים באיי הודו המזרחית ההולנדית, לא הושפעו במהלך הכיבוש היפני. בדרך כלל נשמרו זכויותיהם של לקוחות הבנקים והמבוטחים גם אחרי מלחמת העולם השנייה. אבל המשקיעים באיי הודו המזרחית ההולנדית כן חוו בעיות רבות עקב צעדים מגבילים על הכסף שבמחזור וניהול מטבע חוץ.

ממשלת הולנד, אם כן, לא הבדילה בין סבל היהודים לבין סבל הצוענים וקבוצות אחרות בהולנד.

אולם סבלם של היהודים במהלך השואה ולאחריה לא ניתן להשוואה לסבלן של קבוצות אחרות, לא בהיקפו ולא בתוכנו. היהודים נשדדו בשיטתיות ולאחר מכן נרצחו בשיטתיות. גורלם של הצוענים היה דומה. עוד בגלותה בלונדון, במהלך מלחמת העולם השנייה, נקטה ממשלת הולנד מדיניות של טיפול שווה באזרחים שהגרמנים גזלו את רכושם מבלי להבחין בין הקבוצות הנרדפות השונות. מדיניות זו, שזכתה בזמנו לתמיכה רחבה בפרלמנט, הפכה למושא ביקורת ברוחות הוועדות.

182 מיליון האירו שהוקצו אינם פיצוי על סבל, אלא הכרה בצדקת טענות הקהילה היהודית בדבר נכסי היהודים שעברו לרשות הממשלה אחרי המלחמה. הממשלה גילתה הבנה לרגשות הקהילה היהודית והניחה שדי בסכום זה כדי להכיר בצדקתן המוסרית של טענות היהודים.

ועדות החקירה השונות קבעו שאחרי 1945 הממשלה והחברה ההולנדית הפנו את תשומת ליבן לעניינים אחרים, כמו שיקום המדינה והסכסוך עם אינדונזיה, ופחות ליישום השבת זכויות מהירה לאלה שמלחמת העולם השנייה השפיעה עליהם יותר מכול. כמו כן, טעויות וליקויים בפעולות הממשלה, הובילו לתוצאות בלתי הוגנות עבור הקבוצות המעורבות. הוועדות הדגישו כי הנכסים עברו לידי המדינה באמצעים חוקיים. בכך אישרה ממשלת הולנד כי היא מכירה בכך שהיא מחזיקה בכספי ירושות ממלחמת העולם השנייה ושהליך השבת הזכויות היה לוקה בחסר, כלומר שהיא אחראית משפטית להתחייבויות המשתמעות מכך.

ב־2 באפריל 2000 נפגש ראש ממשלת הולנד, קוק, עם הנהלת פלטפורם ישראל במלון המלך דוד בירושלים. אחרי דברי הנימוסים המקובלים, נטל ראש הממשלה את רשות הדיבור. קוק, שהדגיש שהוא מעריך מאד את קיום הפגישה, דיבר על הנושא הטוען ואמר שהוא בא כדי להקשיב וכדי לענות על שאלות.

לאחר מכן עברה רשות הדיבור למשלחת פלטפורם ישראל. "לו רצתה ממשלת הולנד לסגור סופית פרק זה בהיסטוריה שלה," אמר ברוך בר תל, יושב ראש ארגון עולי הולנד, "אני חושב שמן הראוי היה להוסיף לתגובת הממשלה את מה שקרה במהלך מלחמת העולם השנייה."

קוק הקשיב לדבריו בשתיקה, ואז, כסגן יו"ר פלטפורם ישראל, וכמייצג את יהודי הולנד בישראל במשא ומתן עם ארגונים פיננסיים הולנדיים, הגיע תורו:

פלטפורם ישראל בשיחה עם ראש מחשלת הולנד קוק
(ראשון משמאל), פיליפ סטאל (רביעי מימין), אפריל
2000, ירושלים.

"ראש הממשלה, מר קוק היקר. לאחר בחינה מדוקדקת, ארגון פלטפורם ישראל הגיע למסקנה שארבע מאות מיליון גילדן (כ-182 מיליון אירו) הוא סכום קטן בהרבה מהסכום שעבר לאוצר המדינה כתוצאה מחקיקה לא צודקת באותה תקופה.

"לבקשת ה-CJO, משרד רואי החשבון פֶּרְדֵּקוֹפֶּר את הופמן חישב את השווי הנוכחי על בסיס ארבעה-עשר נושאים²² שציינה ועדת ואן קמנדה בדוח הסופי שלה בינואר 2000. הדוח של משרד רואי החשבון דלף לעיתונות וממנו עולה כי הסכום נע בין 746.44 מיליון ל-2.2 מיליארד גילדן (בין כ-340 מיליון למיליארד אירו), שווים של נכסים יהודיים שנמצאים בידי הממשלה. למרות זאת החלטנו לא לדחות את הסכום של ארבע מאות מיליון גילדן. אישית אני חושב שלגודל הסכום חשיבות משנית. חשובה הרבה יותר בעיניי ההכרה של ממשלת הולנד בכך שהיו חוסרים בהשבת הזכויות לאחר המלחמה.

"נקודה נוספת שהייתי רוצה להעלות, ברשותך, משמעותית יותר מהכסף, היא העובדה שבאיגרת הממשלה לבית הנבחרים נמנים היהודים ההולנדים כקורבנות השואה עם קבוצות אוכלוסייה אחרות בחברה ההולנדית. אנחנו, פלטפורם ישראל, רואים בכך השוואה של

22 ראה מילון מונחים תחת: השבת זכויות – ממשלת הולנד

מידת הסבל. הסבל של היהודים בשואה מושווה לסבל של קבוצות אחרות בחברה וזה לא מקובל עלינו. מר קוק, לכל אחד יש סיפור חיים משלו שבו מהולים צער ושמחה. קראתי לא מעט על אודותיך ונראה לי שתהיה קשוב לדברים הבאים; באחד הראיונות שלך נשאלת: מיהו בעיניך איש המאה? תשובתך הייתה: הייתי אמור לומר נלסון מנדלה, אבל אני בוחר בהורים שלי, אותם היטבתי להכיר. בעיניי שניהם במקום הראשון. הם אפשרו לי לצעוד את צעדי הראשונים כדי שאוכל לחוות את החיים. מר קוק, לי, פיליפ סטאל, עוד לא מלאו שנתיים כשהופרדתי מהוריי. שרדתי את המלחמה אך נותרתי בלי הורים וסבים, וגדלתי בבית יתומים עם קורבנות מלחמה נוספים. אני הקטן שבהם, והגדול היה כבר כמעט בן שמונה-עשרה. מי יהיה איש המאה שלי? ועדות ואן קמנדה וסחולטן מצביעות על כך שבעת השבת הזכויות לאחר המלחמה, היה צריך לטפל בקורבנות הרדיפה היהודים ברגישות יתרה. בשנת 2000 ציפינו לרגישות יתרה מצד ממשלת הולנד, בניגוד לכתוב באיגרת לבית הנבחרים חמישים וחמש שנים לאחר המלחמה, שמזכירה את קבוצות האוכלוסייה השונות בנשימה אחת."

בחדר השתדרה דממה. לבסוף קוק אמר: "אני חוזר ואומר שאנחנו לא כאן כדי לנהל משא ומתן. נוסח איגרת הממשלה לבית הנבחרים היה שקול ונבחר בקפידה. הדיון התמקד בתקופה שלאחר המלחמה. הולנד נכבשה במלחמת העולם השנייה והכובשים הגרמנים עשו דברים נוראים. ממשלת הולנד אינה אחראית לפעולות הכובשים הגרמנים. הדוח של ועדת ואן קמנדה הוא דוח טוב, אבל הוא עוסק בתקופה שלאחר המלחמה. הולנד הייתה מרוששת ובראש סדר העדיפויות של הממשלה הייתה בנייתה מחדש של המדינה. בתגובת הממשלה לדוחות הוועדות, אמרנו שנעשה כל מאמץ להשיב את זכויות כולם במידת האפשר, ואף הצלחנו לעשות זאת במידה סבירה. "הממשלה בתגובתה מכירה בכך – במבט לאחור ועם הידע

וההשקפה של ימינו – כי הליך השבת הזכויות התאפיין בעודף פורמליזם, בירוקרטיה ובעיקר קרירות. הממשלה הלכה רחוק יותר מעצת הוועדות, והעמידה 400 מיליון גילדן (182 מיליון אירו) לרשות

הקהילה היהודית מתוך הכרה שבדיעבד בליקויים.²³ התייחסות לקבוצות השונות באותה איגרת אינה מעידה על שוויון בגורלן. כל סיפור אנושי הוא שונה. את הסיפור האישי שלי אי אפשר להשוות לשלך, מר סטאל."

אחר כך אמר אברהם רות: "יש לנו דו שיח טוב עם הקונגרס היהודי העולמי ואם פלטפורם ישראל וה-CJO יקבלו את ההסכם, יקבל אותו גם הקונגרס היהודי העולמי." לגבי חלוקת הכספים, רות הציע כדלהלן: 75 אחוזים ממנו יופנו לקצבאות אישיות, מחצית מה-25 האחוזים הנותרים תעבור לארגונים הולנדים-יהודיים בהולנד והמחצית השנייה למטרות בינלאומיות.

ראש הממשלה קוק נד בראשו לשלילה עוד לפני שרות סיים את דבריו.

"אין זה מתפקידה של ממשלת הולנד לקבוע כיצד הסכום יחולק.

זה תפקיד הקהילה היהודית, שאף דרשה זאת."

אחרי פגישה זו הרגשתי שההישג החשוב היחיד היה עצם עובדת קיום הפגישה עם ראש הממשלה קוק, כי על כל יתר הסוגיות החשובות שפלטפורם ישראל הציגה, השיב קוק בשלילה. "אנחנו לא כאן כדי לנהל משא ומתן," אמר קוק שוב ושוב במהלך השיחה.

את תוצאת הפגישה עם ראש הממשלה קוק סיכמתי כך: חלוקת כספי מרור הייתה ונשארה באחריות ה-CJO. אם פלטפורם ישראל רוצים לשנות זאת, יש לעשות זאת בהתייעצות עם ה-CJO. הממשלה לא רוצה להתערב.

ראש הממשלה קוק אינו מוכן להתנצל על מעשי הדורות הקודמים. אחרי הכול, התנצלות פירושה גם גינוי דור הוריו, שאותם בחר כאנשי המאה. זה קשה לראש הממשלה קוק. כפי שהוא אמר, "ככל שאני מתבגר, קשה לי יותר להתנצל בשם הדורות הקודמים על מעשיהם במהלך שנות הכיבוש הגרמני."

נוסח איגרת הממשלה לבית הנבחרים – התגובה לדוחות החקירה – נותר ללא שינוי.

23 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Overheid-NL/Ned-Reg-WO-II-Tegoeden-aan-Kamer.pdf>

החזר זכויות – איגוד הבנקים

PWC (פרייס ווטרהאוס קופרס) תאגיד למתן שירותים פיננסיים, חשבונאיים וייעוץ ארגוני ומקצועי התבקש על ידי ה-CJO לבדוק עשרה נושאים שיכולים לספק תשובות לשאלות חוזרות ונשנות.²⁴ המגעים בין איגוד הבנקאות ההולנדי (NVB) ל-CJO בנושא נכסים יהודיים החלו ביולי 1999. גם בשיחות אלה נקודת המוצא של ה-CJO הייתה השבת רכוש יהודי. כלומר השבת נכסים המוחזקים שלא בצדק בבנקים הולנדים. בתחילת אפריל 2000 הגיעו להסכמות. וכך נקבע:

- ה-NVB מעמיד לרשות הקהילה היהודית החזר כספי בסך של 50 מיליון גילדן (כ-23 מיליון אירו). 10 אחוזים יופרשו עבור תביעות פרטיות, לכשיהיו;
- ה-NVB ידאג להצבת לוחית זיכרון בחזית בניין LIRO לשעבר. ה-CJO יהיו אחראים לטקסט.

24 ראה פרק מילון מונחים, תחת: השבת זכויות – בנקים

המבנה עם אבן הזיכרון (מוקף בעיגול) בו שכן בנק השוודיים הגרמני (LIRO)
במלחמת העולם השנייה

אבן זיכרון על הבניין

החזר זכויות – איגוד סוחרי ניירות הערך

המשא ומתן בין האיגוד ההולנדי למסחר בניירות ערך VvdE²⁵ ובורסת אמסטרדם (AEX) לבין הארגונים היהודים יצא לדרך בסוף מרץ 2000. משא ומתן זה, האחרון בסדרת ההידברויות על השבת הנכסים היהודיים, קיבל אופי שונה לחלוטין מהמשא ומתן שהיה בין CJO- לבין חברות הביטוח, הממשלה והבנקים.

המשא ומתן התרכז באופן שבו הנהגת VvdE- חיבלה בהשבת הזכויות לאחר המלחמה וכן ביחסה של ההנהגה הנוכחית במשא ומתן של שנת 2000. ועדת ואן קמנדה כתבה על כך בדוח הסופי שלה:²⁶

”עם כל אי הוודאות של החישובים השונים, מה שניתן להניח ולומר הוא שגזל ניירות הערך הניב לגרמנים סכומי כסף גבוהים במיוחד, בהיקף של כ-30-40 אחוזים מסך השלל. יחד עם זאת, מעשה גזל זה ראוי לדיון לא רק בשל היקפו. תעשיית ניירות הערך ההולנדית, בהנהגת הדירקטוריון דאז, נהגה באופן פסול. כפי שניתן לראות בדוח הרלוונטי, שפורסם בפיקוח ועדת סחולטן,²⁷ היחס וההתנהגות של הדירקטוריון בעת השבת הזכויות לאחר המלחמה אומרים דרשני. הדוח קובע כי השבת הזכויות, בכל הנוגע לניירות ערך שנסחרו בבורסה במהלך הכיבוש, נכשלה. גם לאחר תום המלחמה פעל האיגוד למסחר בניירות ערך – תחילה תחת אותה ההנהלה ובאמצעים כשרים יותר או פחות – עד לרגע האחרון נגד השבת הזכויות.”

25 ראה פרק מילון מונחים, תחת: השבת זכויות – ניירות ערך.

26 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II/Van-Kemenade/Van-Kemenade-Kemjan2.pdf>

27 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II/Van-Kemenade/Scholten-Eindrapport-t.pdf>

תפקיד פלטפורם ישראל

ה-CJO ניהל את המשא ומתן עם חברות הביטוח, הממשלה והבנקים בשם הארגונים היהודים השונים. אברהם רות, יושב ראש פלטפורם ישראל, היה זה שעדכן כל העת את ארגונו, בהיותו משקיף של פלטפורם ישראל בישיבות ה-CJO. פירוש הדבר היה שפלטפורם ישראל (SPI) לא יכלו להשפיע על המשא ומתן הזה, שלא לדבר על תוצאותיו.

ארגון פלטפורם ישראל הוקם כדי להקדיש חלק סביר מהחזר הזכויות ממלחמת העולם השנייה למטרות קולקטיביות עבור ההולנדים בישראל. למרבה הצער, מטרה זו לא הושגה בהסכמים שנחתמו עד אז. המשא ומתן נוהל על ידי ה-CJO כנציגי היהודים. פלטפורם ישראל לא לקחו חלק בהסכמים אלה ולכן היו חסרי השפעה על אופן חלוקת כספי מרור.

הסכמים אלה מבהירים כי ה-CJO הוא הגוף הקובע את מטרות כספי מרור. לפיכך לא הייתה כל ערובה לכך שחלק הוגן מהחזר זכויות ממלחמת העולם השנייה יוקדש גם לעמותות ליוצאי הולנד בישראל.

הרי החלק הרביעי של מאגר הזהב הנאצי יושקע כולו, 22.5 מיליון גילדן (כ-10.2 מיליון אירו) בהתאם לעצת ועדת ואן קמנדה ובתיאום עם ה-CJO, לפרויקטים של טיפול ו/או מתן שירותי רווחה לקורבנות הרדיפה הנאצית שעדיין בחיים ולקרוביהם המגוררים בהולנד.²⁸ ה-CJO שכח את הקהילה היהודית-הולנדית בישראל ולדעתי אסור היה לתת לזה לקרות עוד פעם.

גם הפעם, ה-CJO לא לקח בחשבון את פלטפורם ישראל במהלך המשא ומתן עם ארגון הביטוחים, ארגון הבנקים וגם לא בשיחות עם ממשלת הולנד. הדרך היחידה למנוע את הישנות המצב הייתה להביא לכך שעמותת פלטפורם ישראל תיקח חלק פעיל במשא ומתן עם האיגוד ההולנדי למסחר בניירות ערך (VvdE) ועם בורסת

28 ראה מילון מונחים תחת: מאגר הזהב הנאצי.

אמסטרדם (AEX) ותקבל על ידי כל הצדדים המעורבים כשותפה מן המניין.

אם כן, במהלך ישיבת פלטפורם ישראל מיום 16 במרץ 2000, בה נדון המשא ומתן המתקרב בין האיגוד ההולנדי למסחר בניירות ערך (VvdE) ובורסת אמסטרדם (AEX) עם ה-CJO, דרשתי מפלטפורם ישראל למנות מישוהו שישתתף במשא ומתן זה מטעם ה-SPI. הישיבה החליטה פה אחד להטיל עליי משימה זו.

איגוד הבנקים ההולנדי (NVB) הגיע כבר להסכמה עם ה-CJO על התשלום החזר זכויות. ניתן היה לצפות שה-NVB לא ישמח, אם לומר זאת בעדינות, לשוב אל שולחן המשא ומתן – הפעם עם ה-AEX/VvdE, ה-CJO וגם עם פלטפורם ישראל, ארגון לא הולנדי. גם ל-NVB היה ברור שהסכם עם ה-AEX, בורסת אמסטרדם, יתאפשר רק אם הבנקים ישלמו סכום נכבד ממנו, כי לבורסה ול-VvdE לא היו המשאבים הדרושים לעמוד בסכומים הצפויים.

ה-AEX וה-VvdE היו צריכים לקחת בחשבון כוחות הפועלים מחוץ להולנד, אותם הבינו פחות מאשר את ה-CJO ההולנדי. כך עלה ממכתבו של ד"ר י' קלייטרפ, יושב ראש מועצת הפיקוח של בורסת אמסטרדם (AEX), לפלטפורם ישראל מ-18 בינואר 2000. במכתב זה הוא ציין כי הם רואים ב-CJO את נציגי הקהילה ההולנדית-יהודית.

גם ה-CJO הבינו שאם פלטפורם ישראל יהיה בין החתומים על ההסכם, יושקע אחוז מסוים מהסכום הצפוי במטרות הולנדיות קולקטיביות בישראל. לכן לא היה קל לשכנע את כל הצדדים לקבל את פלטפורם ישראל כשותף מלא. אבל לפני הכול היה צריך לדחות את תאריך החתימה על ההסכם בין הבנקים ל-CJO.

בערב 4 באפריל 2000, נפגשו הארגונים היהודים בתיכון מיימונידס (הרמב"ם) היהודי כדי להגיע לעמדה משותפת בה ינקטו בהידברות עם ה-VvdE/AEX, שהייתה צפויה להתקיים למחרת.

אני השתתפתי בפגישה מטעם פלטפורם ישראל (SPI) עם עורך הדין שלנו, מר קסדורפ. הקהילה היהודית בהולנד יוצגה על ידי דירקטוריון ה-CJO וגלבר מהוועדה המייעצת של ה-CJO. בתום

הדיון הודיע רוני נפתניאל מה-CJO כי ההסכם בין איגוד הבנקים ההולנדי ל-CJO צפוי להיחתם למחרת.

אמרתי: "מחר ה-CJO יחתום על ההסכם עם הבנקים?"

"כן, הרגע אמרתי את זה, פיליפ."

"האם מחר, לאחר חתימת ההסכם, ננהל משא ומתן עם הבורסה?"

"כן, גם פה אתה צודק, פיליפ."

למרות הטון המזלזל שלו, המשכתי להקשות.

"האם יש לבורסה את האמצעים לפצות את הקהילה היהודית על

הנזק שנגרם בהליך השבת הזכויות?"

"לא, אבל לבעלי המניות שלהם יש."

"ומי הם בעלי המניות של הבורסה?"

"בעלי המניות הגדולים ביותר הם הבנקים."

"ואם אני מבין נכון, עם החתימה על ההסכם הצדדים (ה-CJO

וה-NVB, התאחדות הבנקים ההולנדית) נותנים זה לזה הפטר מלא

ובלתי חוזר."

"גם זה נכון, פיליפ."

"אז השאלה האחרונה שלי היא: על מה אנחנו הולכים לנהל משא

ומתן מחר? לבורסה אין כסף ובעלי המניות שלה יקבלו מכם מחר

הפטר מלא..."

כתוצאה משאלות ותשובות אלה, החליט ה-CJO להקפיא לעת

עתה את ההסכם בין ה-CJO ל-NVB. המשמעות הייתה שההסכם

יישמר כלשונו, אך החתימה עליו תתבצע רק אחרי שהארגונים

היהודים יחתמו על הסכם עם הבורסה.

משא ומתן

לאורך כל המשא ומתן, נקודת המוצא של הארגונים היהודיים הייתה

ששני מרכיבים חשובים חייבים להיות כלולים בהסכמים:

1. החזר מוסרי: בדמות התנצלות.

2. החזר חומרי: המבוסס על מחקר היסטורי/פיננסי.²⁹

29 ראה מילון מונחים – השבת זכויות ניירות ערך.

גם במשא ומתן זה היה מדובר על החזר חומרי, המבוסס על נימוקים מוסריים. הרי מבחינה משפטית לא היה בסיס לתביעה בגלל חוק ההתיישנות.

המשא ומתן בין ה-VvdE/AEX לארגונים היהודים החל בסוף מרץ 2000. עד מהרה הסכימו הצדדים על 'החזר מוסרי'. ה-VvdE וה-AEX הסכימו לפרסם הבעת חרטה בתקשורת הלאומית והבינלאומית וכן לקחת על עצמם עלויות הפקת ספר שיתאר את התנהלות הבורסה בזמן מלחמת העולם השנייה ואחריה. ב-5 באפריל 2000 התחיל המשא ומתן על ההחזר החומרי במשרד עורכי הדין NautaDutilh באמסטרדם.

פיליפ סטאל (ראשון מימין) אמסטרדם יוני 2000, בשיחה עם תאגיד הבנקים ההולנדי.

אני מכיר היטב אזור זה של אמסטרדם. לא רחוק ממנו שכרתי חדר בתחילת שנות השישים, חדר שיש לי ממנו זיכרונות טובים ואני חייב לו את האהבה הגדולה בחיי. בכל פעם שאני באמסטרדם בשביל ה'תחביב' שלי, אני לן בקוניניגנווח אצל חמותי. ההבדל בין תחביב לעבודה הוא שבעבודה אתה מרוויח כסף

ואילו התחביב עולה לך כסף. חברי הנהלת ה-CJO ופלטפורם ישראל הקדישו את זמנם, מרצם ואת הידע המקצועי שלהם למטרה טובה זו, השבת נכסי מלחמת העולם השנייה, ללא תמורה. כצפוי, הפערים בין עמדות חברי הבורסה לעמדות הארגונים היהודים היו גדולים. רוני נפתניאל, ארנסט נומן, מיכה גלבר והיועץ שלהם, כריס ואן חנט, נכחו מטעם ה-CJO. פלטפורם ישראל יוצגה על ידי היועץ טון קסדורף ואנוכי, פיליפ סטאל. מעברו האחר של השולחן ישבה משלחת שכללה את ח"א מולר, נשיא-מנהל של בורסת אמסטרדם, ה' היימסקרק, נציג עמותת VvdE שנמצאה בפירוק, והח"מ בלוקס, מנהל ה-NVB שנכח כמשקיף עבור הבנקים.

עמדת הארגונים היהודים

הנזק החומרי שטענו לו הארגונים היהודים במהלך הפגישה הראשונה, נגע אך ורק לנזק שנבע ישירות מהתנהלות פסולה של ה-VvdE וחבריו בהשבת הזכויות לאחר המלחמה.

האגף המשפטי של המועצה להשבת הזכויות קבע, כפי שנכתב בתמציתיות בהחלטתו מתאריך 19.5.1952, כי בנוגע לניירות הערך היהודיים הגנובים, יש להניח חוסר תום לב מצד הרוכשים. המשמעות הייתה, תיאורטית, השבת ערכם המלא של ניירות הערך היהודיים. ה-VvdE נאבק בהחלטה זו, לרבות השבת הבורסה ב-1952, שהובילה להכנת חקיקה לביטול ההחלטה. אולם מחאה עזה התעוררה אז בקרב האנשים הישרים של המדינה, כה עזה עד שהממשלה נאלצה למצוא פשרה שבה הנזק ל-VvdE יוגבל לשלושה מיליון גילדן ובעלי ניירות הערך היהודים יאלצו לוותר על 10 אחוזים מהמגיע להם.

נציגי הקהילה היהודית דאו הסכימו לפשרה מחשש לצעדים מרחיקי לכת עוד יותר. התברר שהחזר של 100 אחוזים מהסכום אינו בגדר האפשר. עדיף ציפור אחת חסונה ביד מעשר ציפורים פורחות באוויר. אך העובדה נותרה שלקורבנות המלחמה היהודים נגרם נזק של 10 אחוזים כתוצאה מהפעולות הבלתי חוקיות של ה-VvdE.

עמדת AEX/VvdE

ה-VvdE וה-AEX ביקשו להיענות רק להמלצות ועדת סחולטן.³⁰
פירוש הדבר היה ש:

"בורסת אמסטרדם, ה-AEX, האגודה שבסוף המאה הקדמת החליפה את ה-VvdE, נקטה גישה הרחוקה מלהיות חיובית בכל הנוגע לתביעות המפקידים, גם אם הביעה צער על הלחץ שהפעילה בזמנו על הממשלה בעזרת השביתה בבורסה, שבה האינטרסים של המפקידים הוכפפו לאינטרסים של חברי ה-VvdE, שהתנהגו באופן ראוי לגינוי בשנות המלחמה. בנוסף, הוועדה סבורה שמן הראוי שה-AEX יעמידו לרשות הקהילה היהודית סכום בסדר גודל של כמה מיליונים."

ועדת סחולטן, שחקרה את תפקידם של סוחרי ניירות הערך לאחר המלחמה, קבעה כי הארגון הקודם ל-AEX אפשר ואף העניק לגיטימציה להפקעת ניירות ערך של יהודים. למרות זאת, הוועדה קבעה כי ה-VvdE ו/או ה-AEX צריכים להעמיד לרשות הקהילה היהודית מיליונים בודדים בלבד, כמו גם להביע חרטה.

ה-VvdE וה-AEX התנצלו, הביעו חרטה והציעו החזר בסך 8 מיליון גילדן, שווה ערך ל-3.6 מיליון אירו. שימו לב: מודים באשמה, אך לא נוקטים בפעולה המתבקשת, היינו החזר מלא. הארגונים היהודים ראו בהצעה, בסך 3.6 מיליון אירו, עלבון. השווי הנוכחי של ניירות הערך שנגזלו הוערך ב-120 מיליון אירו בקירוב. שורדי השואה היהודים הפסידו את כספם בגלל שיטות הפעולה של ה-VvdE במהלך השבת הזכויות לאחר המלחמה, שלא לדבר על הסבל, היעדר המסגרת המשפחתית היציבה והפגיעה בהשכלה ובפרנסה. בורסת אמסטרדם נימקה את ההצעה של VvdE/AEX במילים אלה:

"סכום זה הוא בהתאם להמלצות ועדת סחולטן. הוועדה ציינה סכום בסדר גודל של כמה מיליונים. הוועדה גם הדגישה את האופי הסמלי של סכום כזה. אנחנו מציעים 10 אחוזים מהנכסים שלנו ואין

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II/> 30
Van-Kemenade/Scholtten-Eindrapport-t.pdf

ביכולתנו לשלם יותר. נוסף על כך – שלא כמו הממשלה, חברות הביטוח והבנקים – ה-VvdE לא גרף רווח מפעולותיו במהלך הכיבוש והשבת הזכויות לאחר המלחמה, במובן זה שהיתרות עמדו בעינן. יושב ראש CJO, ארנסט נומן – שזמן לא רב לאחר מכן התמנה לשופט בית המשפט העליון בהולנד – אמר בתגובה: "בהחלט ייתכן שה-VvdE לא התעשר. זה לא משנה את העובדה שה-VvdE אפשר לחבריו להפיק תועלת כלכלית מהתנהגות קודמכם. אם אני זורק אבן על חלון ראוה של חנות תכשיטים ושותפי לוקח את השלל, גם אם לא לקחתי כלום, אני עדיין אשם ואחראי לנזק כמותו." הצדדים לא הגיעו להסכמה בתום הפגישה. הוחלט להמשיך את הדיון בתאריך 28.4.2000 באותו מקום. ה-CJO ופלטפורם ישראל הבטיחו לבוא לפגישה הבאה עם חישוב של רואה חשבון לגבי היקף הפסד הכספים.

משרד רואי החשבון פארדקופר את הופמן העריך בשנת 2000 את הנזק של 10 האחוזים שהסב ה-VvdE לקהילה היהודית במהלך השבת הזכויות לאחר המלחמה על ידי חבלה בהליך השבת הזכויות, בחצי מיליארד גילדן בקירוב, או 229 מיליון אירו, כפי שכתבו בדוח שלהם 'ערך נוכחי של נזק שנגרם על ידי ה-VvdE.

נפגשנו בבוקר 28 באפריל 2000 במשרדי NautaDutilh. בתחילת הדיון, ה-CJO ופלטפורם ישראל הציגו את דוח רואי החשבון לנציגי הבורסה. דחינו את ה'מחווה' של ה-VvdE/AEX, סרבנו לדון בה והסכמנו להמשיך בהידברות רק אם הבורסה תיאות לדבר על הנזק הכספי.

לא יכולתי שלא להזכיר לנוכחים שהקונגרס היהודי העולמי כמו גם ועדת הבסי של הסנאט האמריקאי, עוקבים אחרי ההידברות שלנו בשבע עיניים. הוועדה הייתה קרויה על שם יושב הראש שלה, אלן הבסי, חשב מדינת ניו יורק. מאחוריה עמדו כ-900 הפקידים הפיננסיים הבכירים ביותר מדינות וערים גדולות באמריקה. ועדה

זו חקרה בנקים ובורסות ברחבי העולם. "הסכומים הנקובים בדוח רואי החשבון עולים בהרבה על היכולת הפיננסית של הבורסה. לכן הבורסה מבקשת להתייעץ עם משרד האוצר," אמר נשיא הבורסה, ח"א מולר. ברור היה למדי שכוונתו להתבצר בעמדתו.

"אני רוצה להציע משהו," המשיך, "שנבקש משר האוצר זלם להשתתף בשיחות הקרובות."

"רעיון טוב," אומר רוני נפתניאל, דובר ה-CJO.

"להיפך," אני אומר. "אני חושב שזה רעיון מאד לא טוב ואני מבקש הפסקה מיידית בפגישה."

במהלך ההפסקה אני פורש בפני משלחת ה-CJO את דעתי על אפשרות השתתפות של השר זלם במשא ומתן:

"ראשית, לפני שנקיים דיון ו/או גישור נוסף, אנחנו צריכים קודם כול להסכים על העקרונות. זה אומר שבשלב זה לא דנים בסכומים.

שנית, אם משרד האוצר יהיה צד במשא ומתן, אני חושש שהקונגרס היהודי העולמי לא ירצה להיות מעורב. הקונגרס היהודי העולמי לא יבקש מוועדת הבסי להטיל סנקציות על ממשלת הולנד. במקרה כזה יעבור המשא ומתן למישור המדיני, וזאת לא התפתחות חיובית עבור הקהילה היהודית בהולנד.

שלישית, אם הממשלה תהיה מעורבת במשא ומתן, ההולנדים יחשבו שהחזר ישולם מכספי המיסים שלהם וזה עלול להשפיע לרעה על דעת הקהל. כרגע דעת הקהל לצידנו. אנשים חושבים שיש היגיון בכך שמי ששרד – כפי שנתפסים חברות הביטוח, הבנקים והבורסה – צריך גם להחזיר את הכסף. למעשה, זה יתקבל באהדה כל עוד הכסף לא יצא מקופת המדינה.

ואחרון חביב, הקהילה היהודית עשתה הסכם עם ממשלת הולנד. לכן אין סיבה, וגם לא יהיה הוגן, לחזור איתה לשולחן המשא ומתן. "פיליפ, שכנעת אותנו," אמר נפתניאל, "אבל איך נגיד את זה למשלחת הבנקים והבורסה?"

"פשוט מאוד, נציין רק את הטיעון האחרון ונאמר שלא נתנגד אם השר זלם יהיה בקשר לא רשמי וייעץ לדיון במקרה של בעיות שלא נצליח לפתור."

אחרי ההפסקה, נפתניאל הציג את עמדת ה-CJO ופלטפורם ישראל בשיבה והמשיך: "אנחנו רואים בחברי ה-VvdE אחראים, ולכן מבקשים שהבנקים, שגם היום מהווים שחקנים חשובים בבורסה, יכירו באחריותם וישתתפו במשא ומתן."

היין בלוזקס, מנהל איגוד הבנקים ההולנדי דאז, הגיב: "אנחנו לא מעוניינים לנהל שוב משא ומתן עם הארגונים היהודים. הרי כבר יש לנו הסכם, גם אם עדיין לא נחתם."

המשא ומתן הגיע למבוי סתום והצדדים נפרדו בלי לקבוע מועד לפגישה הבאה. אולם לא היה מדובר בהפסקת כל המגעים.

הקונגרס היהודי העולמי ו'ועדת השואה של ניו יורק

ארגון פלטפורם ישראל הניח שלבנקים ההולנדים חשוב במיוחד לקבל הפטר מלא מהקהילה היהודית. ה-CJO הצליח לספק זאת בתחומי הולנד. הבנקים נזקקו לפלטפורם ישראל, כמו גם לקונגרס היהודי העולמי, כדי לקבל את הפטר דומה משאר העולם. חברה ש'ושבת על כסף' מימי השואה לא באמת יכולה לעשות עסקים באמריקה. החברה ההולנדית ING מורכבת מחטיבת בנקאות וחטיבת ביטוח. בלי הפטר מהקהילה היהודית הייתה ING חשופה לסנקציות, במיוחד בשל ההשתלטות הממשמשת ובאה שלה על שתי חברות ביטוח גדולות בארצות הברית.

אחת לשנה התכנסה 'ועדת השואה', הקרויה גם ועדת הבסי, על שם יושב הראש שלה אלן הבסי. בעבר דאגה ועדה זו לכך שמדינות ארצות הברית והממשלה הפדרלית יחסמו השתלטות מוסדות פיננסיים שוויצריים וגרמניים על בנקים אמריקאים, עד שתושלמנה תביעות ממלחמת העולם השנייה.

ועדת הבסי עמדה להתכנס שוב ב-25 במאי 2000. הקונגרס היהודי העולמי יכול היה לבקש מהוועדה להציב לבנקים ההולנדים ולבורסה אמסטרדם אולטימטום.

חברת הביטוח הבנקאית ING תכננה להשתלט על שתי חברות

ביטוח אמריקאיות, ReliaStar ו-Aetna וחששה מחסם ועדת הבסי החזקה.

בורסת אמסטרדם הייתה חשופה לסנקציות בארצות הברית בגלל שיתוף הפעולה בין הבורסה לניירות ערך בניו יורק ו-Euronext, הבורסה האירופית החדשה שנוצרה עם מיזוג הבורסות של אמסטרדם, בריסל ופריז. רשויות ניו יורק יכלו למנוע מהבנקים להצטרף לסינדיקט מלווים. גם מיזוגים ורכישות הסתכנו בחסימה. הבורסה והבנקים מצאו את עצמם באותה סירה. שני המוסדות הפיננסיים היו זקוקים להפטר הקהילה היהודית. בלעדיו לא תתאפשר התרחבות מעברו האחר של האוקיינוס האטלנטי.

ב-15 במרץ 2000 התקיימה שיחה בת שלוש שעות בין פלטפורם ישראל לקונגרס העולמי היהודי, במהלכה נדונו בהרחבה נושאים שונים, לרבות מערכת היחסים בין חברות הביטוח ההולנדיות, ה-CJO, ה-JWC וועדת איגלברגר. הצדדים נפגשו במלון לרום, כיום מלון ענבל, בירושלים. מטעם הקונגרס היהודי העולמי השתתפו בשיחה י' זינגר, א' שטיינברג וא' בקר, ומטעם פלטפורם ישראל השתתפו רות ואנוכי. השיחה התקדמה יפה; הצדדים גילו הבנה ונדמה היה שנסללה הדרך לשיתוף פעולה.

שיחת המשך התקיימה בין א' בקר, מנהל הקונגרס היהודי העולמי בישראל, לאברהם רות, פיליפ סטאל. גם בפגישה זו נדונה שאלת המשא ומתן עם הבורסה.

לבקשת פלטפורם ישראל נפגשו בירושלים ביום ראשון 21 במאי, ה-CJO, ה-SPI וה-JWC. מטעם ה-JWC השתתפו י' זינגר, א' שטיינברג וא' בקר, מטעם ה-CJO השתתפו ר' וורמס, ר"מ נפתליאל ומטעם ה-SPI השתתפו א' רות, ב' אלברוך ואנוכי. נושא הדיון העיקרי היה המשא ומתן בין הארגונים היהודים לבין הבנקים והבורסה ההולנדים. "מובן שקשה לבקש הטלת סנקציות", אמרתי, "במיוחד משום שהדיונים עם הבורסה התחילו רק לפני פחות מחודשיים. מצד

שני, אסור לשכוח שההזדמנות לערב את ועדת הבסי קורית רק פעם בשנה, וזה יהיה ביום חמישי הבא. לכן אני מציע כך: ראשית, שה-JWC יעדכן היום את ועדת הבסי על המצב ויבקש להטיל סנקציות. שנית, בעת השימוע ביום חמישי, ה-JWC יספר שהמשא ומתן נמצא בשלבים מוקדמים, שהוא נקלע לקשיים ונמצא כרגע במבוי סתום. ה-JWC יתחייב להגיש לוועדה דוח מפורט על התקדמות המשא ומתן בתוך שלושים יום. על סמך דוח זה תחליט ועדת הבסי אם להיענות לבקשת הסנקציות.

הצעה זו התקבלה פה אחד ודלפה לתקשורת. יומיים לאחר מכן, הפיצה סוכנות רויטרס את הידיעה עם הכותרת: "WJC רוצה שהבנקים ההולנדים והבורסה יעמדו בדד-ליין."

ב-26 במאי, יום אחרי הדיון בוועדת הבסי, התנוססה הכותרת הבאה בעיתונים ההולנדים:

"הולנדר חייבת למחר להשיב לתביעות היהודים."
 "ארצות הברית מאיימת בחרם בגלל תביעות שואה."

חידוש המשא ומתן

ההתפתחויות בארצות הברית והשיחות הבלתי רשמיות בין הצדדים הובילו לכך שחברי הבורסה והארגונים היהודים התכנסו שוב ביום שני בבוקר, ה-5 ביוני 2000, במשרדי NautaDutilh באמסטרדם. הפעם השתתפו גם הבנקים. הם יוצגו על ידי האדונים אַאֵוֹרְסְטֶרֶפּ (Fortis bank), סְחִיִּיף (Rabobank), נְוִיקִירְחֶן (ABN AMRO) וְוֹאֵן וְאֶסְנֶר (קבוצת ING). מצד הבורסה נכחו האדונים מולר (AEX), היימסקרק (VvdE), עורך הדין שלהם, ואן אוורדינגן, ועורך הדין של החברה של AEX. מטעם ה-CJO נכחו נפתניאל, נומן, גלבר והיועץ שלהם כריס ואן חנט. מטעם פלטפורם ישראל נכחו רות, אנוכי והיועץ המשפטי שלנו, קסדורפ.

מולר מה-AEX פתח את הפגישה ואמר: "אני רוצה לברך את כולם לשלום ובעיקר להודות לכם שבאתם. לצערי היין בלוקס אינו יכול

להשתתף. נוכחים כאן היום נציגי ארבעת הבנקים ההולנדים הגדולים, אבל הם מייצגים כאן רק את עצמם."

הוא מסר את שמוניהם ותפקידיהם והמשיך: "איננו יכולים ולא ננהל משא ומתן על בסיס סכום כזה או אחר, ואנחנו מציעים למנות ועדת בוררות שתחליט בתוך שלושים יום על סכום שארבעת בנקים אלה ישלמו לקהילה היהודית."

נפתניאל, דובר הארגונים היהודים, הגיב: "אנחנו דוחים על הסף את הצעת הבוררות וממשיכים לראות ב-VvdE וב-AEX כמי שנגדם מכוונת תביעתנו. עם זאת, אנו מודעים היטב לכך שמצבם הפיננסי של חברי הבורסה אינו מאפשר להיענות לתביעתנו ללא מעורבות חבריהם/בעלי המניות שלהם. לכן אנחנו שמחים על נוכחות נציגי הבנקים כאן." מולר הגיב מיד: "ואנחנו עדיין דבקים בהמלצת ועדת סחולטן להעמיד לרשות הקהילה היהודית סכום בסדר גודל של כמה מיליונים בודדים."

לאחר מכן היו שתי הפסקות. עמדנו על שלנו. ואז הבורסה שינתה את עמדתה.

מולר פרץ את המבוי הסתום במילים: "אנו מוכנים להסתפק בייעוץ בלתי מחייב."

על כך השיב נפתניאל: "נקודת המוצא של הארגונים היהודים היא כדלקמן: סכום עבור הנזק הכולל לקהילה היהודית שנגרם בהשבת ניירות הערך לאחר המלחמה. סכום זה נקבע על ידי פרדקופר את הופמן והוערך ב-12 מיליון גילדן, על פי שווייץ בשנת 1953."

לאחר מכן דיבר ואן ואסנר מ-ING ואמר שהוא מונה על ידי הבנקים כדוברם. יש לו הצעה. "אנו מוכנים לדון עם ה-CJO ועם פלטפורם ישראל על בסיס דוח KPMG. דוח זה מניח חסר בסך ארבעה מיליון גילדן, שנגרם על ידי חברי הבורסה בהשבת ניירות הערך. חלקם של הבנקים וקודמיהם המשפטיים בבורסה היה חצי מהסכום. עם זאת, הבנקים מוכנים לקחת על עצמם את מלוא הסכום. בחישוב הריבית הנצברת, מדובר בסכום של מאה מיליון גילדן. הבנקים כבר הגיעו להסכם עם ה-CJO על סכום של חמישים מיליון גילדן, למעט החסר

שנגרם על ידי הבנקים בהשבת ניירות הערך. מכאן נובע שאנו מוכנים לחתום על הסכם בסכום כולל של 150 מיליון גילדן (כ־68 מיליון אירו)."

נפתניאל לא נזקק לזמן רב כדי להשיב: "איננו מקבלים את נקודת המוצא של הבנקים כמו גם את הסכום של מאה מיליון גילדן. עמדתנו היא עדיין שההסכם עם הבנקים אולי הושלם, אך טרם נחתם. נוסף לכך, אנו נמצאים כעת במגעים עם הבורסה על החסר בהשבת זכויות ניירות הערך, על בסיס סכום של 12 מיליון גילדן על פי שווייץ ב־1953."

לאחר שחברי הבורסה דנו בינם לבין עצמם, חזר מולר לשולחן ואומר: "אנו מוכנים לקבל את נקודת המוצא של ה-CJO ופלטפורם ישראל, כפי שנקבע ברוח של פרדקופור את הופמן."

ואן ואסנר הבהיר את עמדת הבנקים: "אם תאומץ נקודת מוצא בסך 12 מיליון גילדן, אנו שומרים לעצמנו את הזכות לא לשלם את כל סכום ההחזר, אלא רק חלק ממנו שייקבע בהמשך." מייד אמרתי בחיור: "זה מעניין ואפילו מצוין. בזאת, בעצם, סיימנו." אני מרגיש שכל העיניים נישאות אליי במבט שואל, מבקשות הסבר. "מר ואן ואסנר," אני ממשיך, "לפני שיצאנו להפסקה, אמרת שנקודת המוצא של הבנקים היא סכום של ארבעה מיליון גילדן. בנוסף אמרת גם שארבעה מיליון גילדן ב־1953 שווים היום מאה מיליון גילדן. זה אומר שחישבת את מקדם האינדקס כ־25."

מר מולר קיבל זה עתה כנקודת מוצא נזק בסך 12 מיליון גילדן לשנת 1953. אם נמיר סכום זה לערך הנוכחי, נקבל 300 מיליון גילדן. עם ההסכם שהושג בעבר בין הבנקים ל-CJO נקבל סכום של 350 מיליון גילדן (כ־160 מיליון אירו). אני מניח שהקהילה היהודית תקבל הצעה זו. שאלת חלקם של הבנקים היא בין הבנקים לבורסה ואני חושב שאנחנו, הקהילה היהודית, לא צריכים ולא רוצים להתערב בשאלה זו."

מולר סגר את הישיבה לאחר שהצדדים הסכימו להיפגש שוב ביום חמישי, 15 ביוני בשעה 19:00 בבניין איגוד הבנקים ההולנדי בסינגל באמסטרדם. נקודת המוצא תהיה 12 מיליון גילדן (לפי

שווי בשנת 1953). לאחר מכן יודיעו הבנקים על איזה אחוז מתוך הסכום הם מתחייבים, מהי הריבית המקובלת עליהם וגם מה תהיה ההתפלגות בין מניות לאג"ח.

שבוע לאחר מכן, התקיימה פגישה בארצות הברית בין מר ניומן מוועדת הבסי לבין עובדי בנק ING. בפגישה זו ציינו עובדי ING, מטעם התאחדות הבנקים, את הסכום של 314 מיליון גילדן שיוצעו במהלך המשא ומתן. אלן שטיינברג מה-JWC עדכן את אברהם רות, שבתורו הודיע ליו"ר ה-CJO, הנרי מרקנס, ולי. הסכום כלל את 12 מיליון הגילדן מ-1953 שהוזכרו, מוכפל במקדם האינדקס לתקופה שבין 1953-2000 על 22 פעמים, נוסף ל-50 מיליון גילדן של ההסכם שטרם נחתם בין ה-NVB ל-CJO.

בלוקס התחיל את הפגישה, בערב 15 ביוני 2000, בהצעה של 290 מיליון גילדן, הסכם בראשי פרקים ופירוט רכיבי ההצעה. "הצעה זו אינה פתוחה למשא ומתן והיא תבוטל מייד אם לא תתקבל הלילה," אמר בלוקס.

נפתניאל העלה מייד את ההצעה הנגדית שלנו: "345 מיליון גילדן כולל ההסכם עם הבנקים. ההצעה שלנו תקפה עד הלילה בחצות." בלוקס ביקש לדבר בנפרד עם נפתניאל וקסדורפ, ולפיכך הפגישה הופסקה.

במהלך ההפסקה בפגישה, ניגש אליי ואן ואסנר, התיישב לידי ואמר: "למה אתם לא מקבלים את ההצעה שלנו? זה סכום סביר, לא? אם לא תקבלו את ההצעה הזאת, נחזור לשמונה מיליון הגילדן שאיתם התחיל המשא ומתן."

אבל אני ידעתי שוואן ואסנר מבין היטב שהמצב השתנה לחלוטין בשבועות האחרונים. פלטפורם ישראל הפך לשותף מלא במשא ומתן לצד ה-CJO. הודות למאמצי פלטפורם ישראל, הפכו הקונגרס היהודי העולמי וועדת הבסי למעורבים במשא ומתן. בנוסף, הבנק

וחברת הביטוח ING חששו שהוועדה האמריקאית תחסום את ניסיון ההשתלטות שלהם על שתי חברות ביטוח אמריקאיות. ובכלל, לאור ההתפתחויות בארצות הברית לא הייתה כל סיבה להסכים לסכום נמוך מ-314 מיליון גילדן.

אבל תשובתי הייתה זו: "יש לנו זמן. הקהילה היהודית חיכתה למעלה מחמישים שנה, אנחנו יכולים לחכות עוד. ב-5 באפריל 2000 הבורסה הציעה החזר של 8 מיליון גילדן. הארגונים היהודיים ראו בסכום זה לא ראוי למשא ומתן. ב-5 ביוני הצעתם סכום של 150 מיליון גילדן והיום אתם מוכנים לשלם סכום בסך 290 מיליון גילדן. אבל היום הדרישה שלנו היא 345 מיליון גילדן. וכפי שאמר נפתניאל, ההצעה שלנו תקפה עד חצות."

כאשר ההפסקה הסתיימה וחזרנו לשולחן הדיונים, שמו חברי הבורסה הצעה של 312.5 מיליון גילדן על השולחן. אחרי כמה דקות גדלה ההצעה ל-314 מיליון גילדן (כ-143 מיליון אירו). סכום זה היה מקובל על הארגונים היהודיים.

לקראת חצות חתמנו על 'הסכם בראשי פרקים' על עמוד פוליו ובשישה עותקים. הנקודות העיקריות היו:

1. ה-AEX וה-VvdE יפרסמו הבעת חרטה בתקשורת ההולנדית, הישראלית והאמריקאית הרלוונטית לאחר התייעצות עם הארגונים היהודיים.
2. ה-AEX וה-VvdE יממנו פרסום טקסט נגיש בהולנדית ובאנגלית, המשקף את עיקרי ועדת סחולטן. צוות העורכים יורכב מנציג מטעם הארגונים היהודיים, נציג מטעם הבורסה וצד שלישי בלתי תלוי.
3. הצדדים הסכימו על סכום כולל בסך 314 מיליון גילדן (כ-143 מיליון אירו), כולל הבנקים.

עדיין היה צריך לעבד את 'ההסכם בראשי פרקים'. עדיין היו כמה נקודות שהיו עליהן חילוקי דעות. זה נגע בעיקר לשתי נקודות שהיו חשובות לי באופן אישי. למעשה, סכום הכסף היה הדבר היחיד בהסכם שלא היה נתון לפרשנות.

לא דנו בטקסט של הבעת החרטה מצד בורסת אמסטרדם וה-VvdE אבל הוא היה חשוב מאוד. השבת רכוש גשמי ללא הבעת חרטה ברורה לא הייתה מקובלת עלי. הכסף הזה אינו פיצוי. 143 מיליון האירו הם תיקון החסר שנוצר עקב הליקויים בהליך השבת הזכויות לאחר המלחמה. הבעת חרטה כנה היא חיונית. הסבר ברור שאינו פתוח לפרשנות. הדיון הזה עם חברי הבורסה עדיין עמד לפנינו. בנוסף, ב'הסכם בראשי פרקים' הוזכר סכום שיקבלו הארגונים היהודים, אולם ההסכם לא פרט איזה חלק מהסכום יועבר לאיזה ארגון, כמה אחוזים יקבל ה-CJO וכמה פלטפורם ישראל. לא נתנו לכך את הדעת. ארגון פלטפורם ישראל קם כדי להבטיח שחלק הוגן מנכסי מלחמת העולם השנייה יגיע לישראל. היה צריך אפוא להסדיר נקודה זו בטרם נחתום על ההסכם הסופי.

בסוף יוני 2000 הייתה לי פגישה נוספת עם ה-CJO בנושא שתי הנקודות הפתוחות. במהלך הדיון אמרתי: "בהתאם למטרת פלטפורם ישראל, חלק מכספי מרור צריכים לעבור ישירות לעמותה שתקבע על ידי פלטפורם ישראל."

גלבר השיב נסער: "אני לא מסכים. ה-CJO יקבל וינהל את הכסף. בהתאם למפתח החלוקה, בעלי הזכויות יקבלו מקסימום 80 אחוזים, ויתר הסכום יופנה למימון פרויקטים. המוטבים יוכלו להגיש בקשה ללא קשר למקום מגוריהם. כל עמותה של יהודי הולנד ו/או אזרחים הולנדים לשעבר, בכל מקום בעולם, יכולים להגיש לנו בקשה לסבסוד פרויקטים. זה כולל גם עמותות בישראל העומדות בקריטריונים שלנו."

נומן אמר שהוא מסכים עם גלבר. יתר חברי ה-CJO לא הביעו דעתם, אבל ראיתי אותם מהנהנים בראשם. לא היו לי אשליות שה-CJO יסכימו איתי בנקודה זו.

אף על פי שהדבר מעולם לא נאמר בפומבי, היה לי ברור מלכתחילה שה-CJO רצו להיות המנהלים הבלעדיים של כל נכסי מלחמת העולם

השנייה היהודיים מהולנד. אבל מבחינתי, לא מקובל היה שה-CJO יקבעו איזו עמותה ישראלית תקבל סבסוד, אם בכלל.

בכל מקרה, בקושי סמכתי על איש. במהלך שבע שנות המחקר שלי הגעתי למסקנה שהדבר נכון עבור כל יתומי המלחמה כמעט. אמנם גדלתי בלי משפחה, אבל מעולם לא קיבלתי את זה לגמרי. מעולם לא עברתי תהליך אבל על משפחתי שנרצחה. אין קבר שאני יכול ללכת אליו, הזמן לא ריפא את הפצע. לימדתי את עצמי לחיות עם האובדן. נותרה צלקת שברך כלל לא כאבה כשנגעו בה.

אבל לפעמים, ברגעים מסוימים, הצלקת מכאיבה שוב. בדרך כלל זה קורה כשמישהו מנכס לו משהו שהוא לא זכאי לו, ופוגע בי או במטרה שאני מקדם. זה כנראה משום שלא רק גזלו ממני את משפחתי, גם שדרו אותי חומרית. הרי יתומי מלחמה הם טרף קל. הם צעירים, בודדים, בורים, תמימים, פגיעים, כמהים לאהבה ואין מי שיגן עליהם. במהלך המלחמה היו אלה הנאצים ומשתפי הפעולה שלהם ששדרו. לאחר המלחמה, הייתה זו ממשלת הולנד עם החוקים שנחקקו במיוחד כדי להחיות את הולנד במהירות. מאוחר יותר היה זה האפוטרופוס שלי, שהיה מוכן לפגוע באופן מהותי באחי ובי.

כששמעתי את דבריהם של מיכה גלבר וארנסט נומן הרגשתי שוב את הצלקת. נגעו בה וזה כאב. זה היה אחד הרגעים שבהם אמרתי לעצמי: "פיליפ, לא לוותר. מה ששווה לעשות, ראוי לעשות היטב." חשבתי על כל ההולנדים (לשעבר) שגרים בישראל, שנשדרו ונשללו מכל רכושם החומרי והלא חומרי, ושנסעו למולדת הישנה לאחר המלחמה. נרגז אבל בטון רגוע שאלתי: "מיכה וארנסט היקרים, אדם אינו דורך באותה השלולית פעמיים. האם ה-CJO חושב ששכחתי את קרנות דולמן? האם ה-CJO לא יודע שהקמת פלטפורם ישראל הייתה תגובה ישירה לתוצאת ועדת דולמן הראשונה?"

שמתי לב שחלק מחברי ה-CJO הסתכלו עליי במבט שואל. לכן נימקתי את שאלתי: "במועצת השרים מיום 3 באפריל 1998 הוחלט

שאת החלק הרביעי והאחרון של הזהב שהגרמנים שדרו, בשווי 22.5 מיליון גילדן שהולנד קיבלה באמצעות תשלומים המיועדים לפרויקטים, יש להקצות לקורבנות הרדיפה הנאצית החיים בהולנד. דיק דולמן מונה ליושב ראש הוועדה המייעצת שהוקמה על ידי שר הבריאות, הרווחה והספורט. 22.5 מיליון גילדן חולקו אז בין הארגונים היהודים בהולנד. כשה-CJO חילק את הכסף, הוא פשוט שכח מהיהודים ההולנדים שחיים מחוץ להולנד.³¹

"לא יכולנו לעשות אחרת," אמר מיכה גלבר. "הסכום הזה נועד לקורבנות שחיים בהולנד, ואתם גרים בישראל."

"שטויות, בזמן המלחמה גרנו בהולנד ונרדפנו ונשדדנו על ידי המשטר הנאצי. מלבד אחי, כל המשפחה שלי נהרגה. קיבלתם בשתיקה את ההחלטה מאפריל 1998 ופירשתם אותה באופן שהכי התאים לכם. להגיד תודה ולא לדרוש תשובות, זה היה המוטו שלכם. האם אנחנו לא קורבנות הולנדים של הרדיפה? האם לא היינו זכאים לחלק מהכסף הזה? אני מודיע לך בזאת כי כנציג של פלטפורם ישראל במשא ומתן, אחתום על ההסכם רק כאשר חלק מכספי מרור ינוהלו על ידי פלטפורם ישראל. אם דרישה זו לא תתקבל על ידכם, אין הסכם. במקרה כזה, פלטפורם ישראל יתקשר בהסכם משלו עם הבנקים והבורסה ללא CJO."

בלי לחכות לתגובה, עזבתי את הפגישה והלכתי בחולמניות לאורך תעלות אמסטרדם אל בית המארכת שלי. אני אוהב לטייל באמסטרדם. לתעלות יש תמיד השפעה מרגיעה עליי. במחשבותיי אני נמצא בזמנים עברו, בתקופות שחוויתי שלא במודע, אבל שאני יכול ורשאי לחלום עליהם. כשהגעתי לבית חמותי הייתי שוב רגוע לגמרי.

הטלפון צלצל כבר בשעה שמונה בבוקר למחרת.

"בוקר טוב פיליפ, זה רוני. מתי אתה טס?"

"אני צריך להיות בסכיפהול בשמונה בערב, המטוס ממריא בתשע."

למה? קרה משהו?"

31 ראה מילון מונחים תחת: מאגר הזהב הנאצי.

"אמש, אחרי שהלכת, התקשרתי לאברהם ועדכנתי אותו על הפגישה. הסכמנו שנשלח לבלוקס מכתב משותף מפלטפורם ו-CJO בהקדם האפשרי. כתבתי מכתב שאברהם מסכים עם הנוסח שלו. אם תחתום עליו היום, הוא יישלח מחר לבלוקס."
 "אני רוצה לקרוא אותו לפני שאחתום עליו."
 "אפשר לשלוח לך אותו בפקס?"
 "אין לי פה פקס, אבל אתה יכול להקריא לי אותו."
 "בסדר, אקריא:³²

מר בלוקס היקר,
 פלטפורם ישראל וה-CJO מבקשים להפנות את תשומת ליבך לדברים הבאים; ההסכם בין הארגונים היהודים לבין הבנק/בורסה קובע כי הסכום המגיע לזכאים היהודים יועמד לרשות שתי קרנות או יותר. רובו המכריע של הסכום, שכלל הקהילה היהודית תקבל ושל לא יהיה צורך לשלם ממנו עוד תביעות פרטניות, ילך לקצבאות עבור קורבנות המלחמה שעדיין בחיים ולנציגייהם. לפחות 10 אחוזים יופרשו לטובת מטרות יהודיות בהולנד ובישראל. חלוקה זו תוכננה בשיתוף הוועדה המייעצת של ה-CJO. פלטפורם ישראל ו-CJO שלחו לאחרונה תזכיר לממשלה בנושא זה.

פלטפורם ישראל וה-CJO יעריכו מאד אם הבנקים/הבורסה יעבירו לאחר כניסת ההסכם לתוקף, את החלק המיועד למטרות הולנדיות-יהודיות בישראל בהקדם האפשרי לעמותה שתבחר פלטפורם ישראל. הסכום המדויק, שישמש למטרות הולנדיות-יהודיות בישראל עדיין נתון לדיון פנימי. עם זאת, נודיע לך על הסכום המדויק בהקדם האפשרי.
 בתודה,

רוני נפתניאל, חבר דירקטוריון CJO
 פיליפ סטאל, סגן נשיא פלטפורם ישראל."

32 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/AEX/Brief-CJO-SPI-NVB-Jul-07-00.pdf>

”נשמע טוב. אני מסכים עם הנוסח. איך הוא יגיע אליי לפני שש הערב?”
”אם יהיה לי זמן, אביא אותו בעצמי. בכל מקרה, הוא יהיה אצלך
בשעה שש.”

”בסדר, אני אהיה פה ואחתום על המכתב.”

מוקדם יותר באותו שבוע הייתה לי פגישה עם הבנקים וחברי
הבורסה בנושא פרסום הבעת החרטה. גם פגישה זו הניבה את
התוצאה הרצויה. הסכמנו על נוסח. בשם VvdE הנמצאים בפירוק
יחתום המפרק שלהם, ה' היימסקרק, ובשם הבורסה של אמסטרדם
יחתום נשיא הבורסה, ח' א' מולר. הפסקה החשובה ביותר של הטקסט
נוסחה כך:

”ה-VvdE מאשר את חוות הדעת של ועדת סחולטן וועדת ואן
קמנדה כי ה-VvdE פעל שלא כדין. ה-VvdE מודע היטב לכך
שהתנהלות ה-VvdE, שוועדת סחולטן וועדת ואן קמנדה גינו,
גרמה לסבל נוסף ומיותר בקרב רבים מבני ארצם היהודים.
האיגוד מביע צער ומתנצל מפורשות בפני הקהילה היהודית.³³
האיגוד מודע לכך שהתנצלות לעולם לא תוכל לכפר על העוול
שנגרם לקהילה היהודית.

”AEX, בעלת הבורסה מאז 1 בינואר 1997 ובמובן זה
הממשיכה של ה-VvdE, מביעה את סלידתה מהאופן שבו
התנהג ה-VvdE במהלך מלחמת העולם השנייה ולאחריה,
ומאשרת את הצהרת ה-VvdE.”

בתחילת יולי 2000 נפתרו כל חילוקי הדעות ושולבו בהסכם הסופי.
כל הצדדים חתמו על ההסכם³⁴ ב-13 ביולי 2000. לי היו באותו יום
התחייבויות אחרות, לכן חתמתי על ההסכם חמישה ימים לאחר מכן,
בבניין איגוד הבנקים ההולנדי, ברחוב סינגל 236 באמסטרדם.

³³ <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/AEX/Overeenkomst-Banken-AEX-CJO-SPI-B4.pdf>

³⁴ <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/AEX/Overeenkomst-NL-Banken-AEX-CJO-SPI.pdf>

חלוקת כספי מרור

בהסכמים בין הקהילה היהודית לבין המוסדות הפיננסיים והממשלה, היה נדבך מוסרי ונדבך חומרי; המוסרי היה בדמות פרסום הבעת החרטה בתקשורת (המקומית והבינלאומית) והכרה בחסרים בהשבת הזכויות לאחר המלחמה. הנדבך החומרי עמד על 764 מיליון גילדן, כ-350 מיליון אירו. כספי החזר אלה ידועים בשם 'כספי מרור'. הם אינם פיצוי על הנכסים שנגנבו במהלך מלחמת העולם השנייה, אלא הכרה בחסרים בהשבת הזכויות בהולנד אחרי המלחמה.

כספי מרור חולקו כקצבאות החל מסוף דצמבר 2000, הן ליחידים והן למטרות קולקטיביות. הקהילה היהודית ייעדה עד 20 אחוזים מכספי מרור למטרות קולקטיביות.

שתי קרנות הוקמו לטובת ניהול וחלוקת כספים אלה; ב-1 בדצמבר 2000 הוקמה עמותת SIM לחלוקת כספי מרור שמקורם במוסדות פרטיים כגון בנקים, חברות ביטוח וניירות ערך. באותו יום הוקמה גם עמותת SMO לחלוקת הכספים שמקורם בממשלה.

לאחר ארבע שנים, ב-1 בינואר 2005, נסגרה עמותת SMO ועמותת SAMO קיבלה עליה את הכספים וההתחייבויות.

אני מסתכל אחורה בסיפוק על תקופה זו בחיי ומרגיש שזו הייתה תקופה פורייה. 95 אחוזים מהנכסים היהודים חולקו. בתקופה זו נולדו גם חמישה מתוך שלושה-עשר נכדינו. הייתה לי הזכות והיה לי הכבוד לתרום את חלקי להשלמת השבת הזכויות שלאחר מלחמת העולם השנייה.

לאחר שחתמתי על ההסכם בין הבנקים/חברי הבורסה לארגונים היהודים כנציג פלטפורם ישראל, הרגשתי שהשגתי את מטרתי. אבל חברי פלטפורם ישראל ביקשו ממני להצטרף לדירקטוריון כספי מרור. שקלתי את ההצעה זמן רב. השקעתי מאמץ רב במשא ומתן להשבת נכסי מלחמת העולם השנייה, במסגרת תפקידי בפלטפורם ישראל, אבל לא הייתי מעוניין להיות מעורב בחלוקתו. צפיתי שלא מעט ריבים וויכוחים יהיו כרוכים בתפקיד. אולם מתוך הערכה למאמצי שר האוצר זלם, החלטתי להעמיד את עצמי לרשות הנהלת ה-SMO. כולנו הקדשנו את זמננו ומרצנו למשימה זו. אחרי הכול, יש עבודה לעשות ויש מעגל לסגור.

ב-30 בנובמבר 2000, אברהם רות ואני נפגשנו בבית עיריית זנדרפורט עם ראש העיר דאז, מישל רוברט ואן דר היידן. ואן דר היידן נבחר על ידי מועצות המנהלים של ה-CJO ופלטפורם ישראל, ובאישור השר זלם, כיושב ראש כספי מרור ה-SMO.

העיר זנדרפורט ממלאת אותי גם היום רגשות מעורבים. בשנות השישים של המאה הקודמת, הנקה ואני היינו רוכבים בימי ראשון לאתר נופש יפהפה זה. רכבנו בדרכים צדדיות, חוצים את העיירות הופטדורפל'ין, סלוטרפארט, ארדנהאוט, בנטפלד ולבסוף מגיעים אל זנדרפורט. הכבישים היו צרים באותה תקופה ופקוקים לעיתים קרובות. לא פעם היינו מגיעים מהר יותר מהמכוניות שנסעו לצידינו. עם הגיענו לזנדרפורט היינו מבקרים חבר שלי מתקופת הלימודים. כמובן שאחרי הביקור היינו יורדים אל הדיונות של החוף. אלה היו ימים טובים. נהנינו זה מחברתו של זה ומהטבע שסבב אותנו.

זנדרפורט היא עדיין אתר נופש פופולרי עבור הולנדים וזרים, במיוחד גרמנים. פעם ראיתי גרמני עורך סיור למשפחתו. ברוב התלהבות סיפר לאשתו ולילדיו היכן גר בזמן המלחמה ואילו 'מעשי גבורה' עשה. כעסתי ונאבקתי לשלוט בעצמי. איך יכול מישוהו להיות גאה בסבל שגרם המשטר הנאצי? רציתי לירוק עליו או לתת לו אגרוף בפרצוף. אני בטוח שהייתי שואב מזה סיפוק רב. אבל החיים לימדו אותי שמוטב להסתיר את הרגשות ובעיקר לשלוט בהם.

במהלך המחקר שלי גיליתי שבשנות השלושים של המאה שעברה

היה באתר נופש זה שעל חוף הים האחוז הגבוה ביותר של חברי המפלגה הנאציונל סוציאליסטית (NSB) בהולנד כולה. בבחירות המחוזיות של 1935, יותר מ־23 אחוזים מהמצביעים בזנדרפורט הצביעו ל־NSB. לשם השוואה, בבחירות הארציות קיבלה המפלגה כשמונה אחוזים.

מלחמת העולם השנייה זרעה הרס רב גם בזנדרפורט. באוגוסט 1940 פוצץ בית הכנסת ובמאי 1942 מנעו הגרמנים את הגישה לחוף. כמה חודשים לאחר מכן פונתה העיר כמעט לחלוטין. רחובות שלמים פונו ממקומם לטובת בניית החומה האטלנטית הגרמנית.

בתחילת שנות השמונים חיפשו חמותי חנה ובעלה דוד קור, בית אחר לגור בו. הבית שהם שכרו באמסטרדם הפך גדול מדי עבורם. זה לקח כמה שנים, אבל בסוף שנות השמונים נמצא הבית המתאים במרחק שני בתים מביתם הנוכחי.

בבית זה גרו מאז תום המלחמה מר וגברת בֶּזֶמֶר. כל אחד מהם שרד בנפרד את מחנות הריכוז. הם חזרו להולנד מוכים וחסרי כול, מצאו זה את זה, התחתנו והתחילו חיים חדשים ברחוב קונינינגנווח. הם היו חרוצים, עבדו קשה ולמרות מה שעבר עליהם, הצליחו ליהנות מהחיים. לא עניין של מה בכך. לי לקח יותר מארבעים שנה להצליח לראות את הצד היפה של החיים. הזוג בֶּזֶמֶר היה יוצא פעם בשנה לחופשה, ובימי שבת וראשון, אם מזג האוויר אפשר, הלכו לחוף הים בזנדרפורד, להתהלך בדיונות וליהנות מהשקט.

הבית שאליו עברו חמי וחמותי, בן קומה אחת ומרתף, ידע ימים יפים יותר ונדרשה עבודה רבה כדי להכין אותו למעבר הדירה. גם הגינה הייתה מוזנחת, מלאה בעשבים שוטים. גינה אורבנית קטנה שחנה תמיד אמרה עליה: "גדולה היא לא, אבל יפה."

הדוד קור, צבע במקצועו, לקח על עצמו את השיפוץ. תוך כמה חודשים הפך את הבית לארמון עבור חנה שלו. "בגינה אטפל אחרי שנעבור לגור שם", אמר. כשהכול היה מוכן, קור וחנה עברו לגור ברחוב קונינינגנווח 175.

אחרי שארגנו את הבית, התחיל קור לטפל בגינה. הוא התחיל בקצה המרוחק שלה והתקדם בהדרגה בכיוון הבית. הגינה התמלאה

צמחים שונים וגם מגנוליה, ואפילו נשאר מקום לגן ירק קטן. כמה ימים לאחר מכן, כשהביט בשביעות רצון בגינתו, החל לשתול כמה שיחי ורדים בחזית הבית וליד הגדר של שכניהם הקרובים. קור החל לחפור, ועד מהרה פגעה האת שלו במשהו קשה. הוא חשב: כמה מזור, זאת בטח אבן. הוא פינה את האדמה וראה משהו מתכתי.

"חנה, בואי לראות, קבור כאן אגרטל."

"לא, זה לא אגרטל, חרוטים עליו מספרים ואותיות," היא ענתה. "כן, עכשיו אני רואה. זה נראה כמו מוקש. אני מתקשר למשטרה." "ומה תגיד להם? שיש מוקש בגינה שלנו? ואיך הוא הגיע לשם? הם ישאלו."

"אני מתקשר למשטרה בכל מקרה. שהם יפתרו את התעלומה. תארי לעצמך שזה באמת מוקש שיום אחד יתפוצץ. סוף סוף ארגנו את הבית..."

קור הזעיק את המשטרה, שהגיעה בתוך חצי שעה ובתורה הזעיקה את השירות לפינוי מטעני חבלה. עוד באותו יום הגיע שירות הפינוי ואישר כי אכן מדובר במוקש ממלחמת העולם השנייה. הם יכלו לראות לפי המספר שהמוקש הגיע מחוף הים הצפוני, כנראה ליד זנדרפורט. הבתים ברחוב קונינינגווח פונו וכל השכונה נסגרה. לאחר כמה שעות המשימה הושלמה ללא תקלות. שני מוקשים פורקו וכולם יכלו לנשום שוב לרווחה. השכנים רצו לדעת כיצד המוקשים הגיעו לגינה של קור וחנה, אבל כל שנותר היה לנחש. כנראה מר וגברת בזמר מצאו אותם באחד הטיולים שלהם על החוף. אולי גם הם חשבו שמדובר באגרטלים ולקחו אותם הביתה. כשגילו שאלה למעשה שני מוקשים, הייתה להם בעיה.

באותה תקופה, הרדיו והעיתונות ההולנדית הזהירו שיש מוקשים הפזורים ברחבי הולנד, במיוחד על החוף, שעלולים להתפוצץ בכל רגע:

"לא לגעת בחפצים מהדיונות בחוף. עזבו את המקום והודיעו למשטרה מיידית. עונש יושת על מי שייגע בהם או ייקח אותם." אם כן, ללכת למשטרה לא היה רעיון טוב, ולהחזיר אותם לזנדרפורט היה מסוכן מדי. תארו לעצמכם: לקחת את הרכבת לזנדרפורט עם שני

מוקשים בתיק שעלולים להתפוצץ בכל רגע. לכן הם החליטו לקבור את המוקשים בגינה.

שיחת ההיכרות עם רוברט ואן דר היידן, בבית העירייה של זנדפורט, התקיימה באווירה נעימה. לאברהם רות ולי היה חשוב להכיר את רוברט ולספר לו על מטרת פלטפורם ישראל. הרי עבודה חשובה לפנינו בארבע השנים הקרובות: חלוקת כספי מרור. לאחר הפגישה, אברהם ואני החלטנו לחפש מסעדה באזור ורוברט סיפר לנו על אחת מוצלחת בקזינו הסמוך. המקום היה מלא מפה לפה, אבל מצאנו פינה שקטה לדבר בה.

דיברנו על דא ועל הא עד שפתאום אברהם אמר בשלווה: "הנה אתה יושב מולי, יתום מלחמה. בעוד כמה ימים ימנה אותך השר זלם לחבר הנהלת כספי מרור. מי יכול היה לדמיין זאת כשגרת בבית ורודסהיים? זה הישג ראוי לכל שבח. לא כל מי שחווה ילדות כמו שאתה חווית מגיע להישגים כאלה."

"לא חשבתי על זה ככה, אברהם," עניתי. "לא חשבתי שזה יהיה ציון דרך חשוב במערכת המשפט ההולנדית. בכנות, אני מופתע לשמוע אותך אומר זאת. מסיבות שלא ברורות לי, עד היום הייתה הילדות שלי נושא לא מדובר איתך. בכל פעם שניסיתי לספר לך, סמרו מעט השיערות שעדיין יש לך. בדרך כלל הסתיימה השיחה שלנו שם."

אברהם ואני המשכנו לאכול בשתיקה, אבל כל העת חשבתי על מה שאמר. כשחזרתי לבית חמותי באמסטרדם, התקשרתי להנקה. "ביום שני אחר הצהריים תוקם העמותה לכספי מרור ואני רוצה שתהיי שם. לולא את לעולם לא הייתי נעשה מעורב, בלי התמיכה שלך לא הייתי משיג את מה שהשגתי."

היא שתקה לרגע ואז אמרה: "רעיון נחמד, אבל עכשיו יום חמישי בערב. בשבת וראשון הכול סגור. איך אשיג כרטיס טיסה? חוץ מזה, הדרכון שלי עומד לפוג בשבוע הבא."

"אני סומך עליך, תתקשרי מחר לסוכנות הנסיעות שלנו וקני כרטיס. אני אסדר הארכה של הרכון שלך מכאן, מהולנד."

כמה ימים לאחר מכן, הקים השר זלם את מועצת המנהלים של מרור בבניין משרד האוצר. החדר היה מלא באנשים 'חשובים', אבל עבורי האדם החשוב בחדר הייתה הנקה.

יושב ראש ה-CJO דאז, הפסיכולוג רוב וורמס, מבטא בנאומו את חוסר האונים והתחושות שחווינו במהלך נעורינו בעמותת רודלסהיים. בנאומו אמר בין השאר: "אני רוצה להודות לכל מי שתרם לדיון הזה. באופן אישי, אני כמובן רוצה להודות לכל מי שהסכים איתי, אבל בעיקר למי ששוב ושוב אתגר אותי בשאלות ביקורתיות עם מחויבות אין קץ, להגעה להסדר הכי צודק שאפשר. הרשו לי לציין אחד מאותם אנשים עקשניים. הוא גדל עם שניים מאחיי בבית יתומים ליתומי מלחמה יהודים, מהסוג הקצת פחות בר מזל, או לפחות כך חשבו אז: הדוקטורנט פיליפ סטאל מפלטפורם ישראל. פיליפ, אחרי כמעט 50 שנה אנחנו נפגשים שוב כדי לעשות את מה שבאותה התקופה היינו קטנים מדי לעשות."

ארבעה חודשים לפני הקמת מרור החלו העבודות להקמת 'לשכת כספי מרור'. לשכה זו הייתה אחראית על חלוקת הכספים.

מרור חילקה סכומים למוטבים שהם אנשים פרטיים וכן למטרות קולקטיביות. מטבע הדברים, לבעלי הזכויות, היינו נפגעי המלחמה, ניתנה העדיפות הגבוהה ביותר. בדצמבר 2000 הם קיבלו את הקצבאות הראשונות. תשלומים למטרות קולקטיביות החלו רק בשנת 2004.

היינו צריכים להזדרז, כי שורדי השואה אינם צעירים עוד. את טפסי הבקשה להטבות עבור אנשים פרטיים אפשר היה להגיש עד ליום 31.12.2001. פרק זמן של קצת יותר משנה הוא קצר יחסית, במיוחד אם לוקחים בחשבון שזה התרחש כחמישים שנה אחרי השבת הזכויות. נוסף לכך, יהודים הולנדים רבים, כ-30 אחוזים, היגרו לאחר מלחמת העולם השנייה. לא היה קל לאתר את כל בעלי הזכויות. הפתרון היה מסע פרסום רחב היקף, בהולנד ומחוצה לה. לכן קיימנו קשרים עם ארגונים יהודיים רבים בהולנד, בישראל ובעולם.

כמו כן, מועצת המנהלים של מרור הקדישה תשומת לב רבה להשלכות הרגשיות האפשריות שעשויות להיות על המועמדים. ניסינו להקל ככל האפשר על הכאב שנבע מהחייאת זיכרון השואה, והקמנו מוקדי תמיכה ייעודיים בהולנד ובישראל. עובדים שהוכשרו על ידי JMW בהולנד ועל ידי ELAH בישראל, היו זמינים תמיד לכל פנייה.

הפתעה

בארבעת השנים בהן כיהנתי כגזבר ה-SMO, טסתי בערך פעמיים בחודש מישראל להולנד וחזרה. מכיוון ששני חברי הנהלה של מרור גרו בישראל, ביקשתי שתיערכנה פגישות גם בארץ. בסופו של דבר הצלחתי לשכנע את יושב הראש. בבוקר ה-24 במרץ 2002, בדיוק עמדתי לצאת מהבית כאשר הנקה אמרה לי: "לא כדאי שתלבש את החליפה שלך?"

"למה? אני תמיד מתלבש ככה כשאני נוסע לתל אביב."

"כן, אבל אתה הולך הערב לשגריר הולנד, נכון?"

"כן, ולא בפעם הראשונה. במה שונה היום הזה מימים אחרים?"

"אז לפחות קח איתך ז'קט ועניבה, יכול להיות שיהיה קר

הלילה."

"בסדר, אם את מתעקשת, אלבש חליפה."

בשעה שתיים-עשרה פתח רוברט ואן דר היידן את פגישת מרור וברך את כולם לשלום. הוא הזכיר את העובדה ההיסטורית שזו פגישת מרור הראשונה בישראל. לאחר הפגישה הלכתי עם ריינה ורובי, שני חברי הנהלה, למסעדה המשקיפה על הים התיכון. היה לנו זמן לשרוף. הפגישה בבית השגריר עתידה הייתה להתחיל רק בשעה שש. כשהגענו לבית השגריר, התקבלתי על ידי הרמן פרוגר, שגריר הולנד בישראל, ואשתו. הייתי אצל השגריר בעבר, אבל הפעם ההרגשה הייתה אחרת. צילמו אותי. פתאום ראיתי בסלון את הנקה, ילדיי, נכדיי, אחיי וחבריי. נכחו גם כל חברי מועצת המנהלים של מרור

והנספח הצבאי ההולנדי. לאט לאט התחוויר לי שקבלת הפנים הערב היא בעצם לכבודי.

לאחר מספר דקות, פתח הרמן פרוגר בדברים:

"גבירותיי ורבותיי, תקנות הבחירה למועמדות לאות הכבוד המלכותי הוחמרו לאחרונה משמעותית. תקנות מחמירות פירושן כבוד גדול יותר למי שאות הכבוד מוענק לו. לאחר השלמת ההליך, שנמשך כשישה-עשר חודשים, התקבלה ההחלטה להעניק למר סטאל אות כבוד מלכותי, עבור התפקיד המכריע שמילא בתהליך המשא ומתן על השבת נכסי מלחמת העולם השנייה. לפעילותו של מר סטאל הייתה השפעה על כל תחום הסנגור למען קורבנות הרדיפה במלחמה, הן בהולנד והן מחוצה לה, ובישראל בפרט. גבירותיי ורבותיי, אנחנו כאן כדי להכיר במעורבות ובתשוקה של האיש שבעצמו שרר את המלחמה כיתום, שגדל בבתי יתומים, שידע למצוא בו את הכוח והצליח ללמוד, להגיע להישגים ולבנות קריירה, תחילה בהולנד ובהמשך, משנות השישים ואילך, עם אשתו בישראל. מעורבות עם אלה שבדיוק כמוהו נאלצו להתחיל מחדש אחרי מלחמת העולם השנייה. למעורבות הזו, לחמלה הזו, לדחף הזה, גבירותיי ורבותיי, התכוונתי כשאמרתי שלעבודה של מר סטאל יש השפעה מיוחדת. לכן, כבוד הוא לי להעניק לו היום את אות האביר במסדר אוראנייה-נסאו!"

התרגשתי מאוד, אך עם זאת חשבתי לעצמי, כבוד גדול לקבל עיטור כזה, אבל הייתי מעדיף שהולנד לא הייתה מפלה אותי ואת 26,000 שורדי השואה היהודים במהלך השבת הזכויות לאחר המלחמה, הייתי מעדיף שממשלת הולנד לא הייתה קובעת חוקים מיוחדים במטרה לשלול מהאזרחים היהודים את מה שהם זכאים לו מבחינה מוסרית. אי אפשר לפצות על מה שקרה בשנות הארבעים עד שנות השישים של המאה שעברה. מילותיו של הוגה הדעות האיראני, אפשיין אליאן, עלו במוחי:

"במהלך מלחמת העולם השנייה, ממשלת הולנד הגולה לא עשתה דבר כדי להקשות על רדיפת היהודים על ידי הגרמנים. בתנאים מסוימים, אפשר להיות שותף לפשע גם על ידי אי נקיטת פעולה."

אבל השגריר פרוגר לא אשם. הוא הרי היה ילד באותן שנים.

אחר כך קיבל רוברט ואן דר היידן, ראש עיריית זנדרפורט ויושב ראש מרור, את רשות הדיבור:

"גבירותיי ורבותיי, בהמשך לדברי השגריר אני רוצה לומר את הדברים הבאים; היום הוא יום מיוחד וזהו אירוע מיוחד, כי זה עתה היינו עדים להענקת אות כבוד מלכותי גבוה לאיש שכולנו מרגישים בלב שלם שהוא ראוי לו. פיליפ, מונית היום לאביר במסדר אורנייה־נסאו, על היסודיות שלך, על ההגנה על אינטרסים של רבים, על העקביות שלך בזיהוי, דיוק ושמירה על אינטרסים שהיו מעורבים בהם גורמים רבים. במקרים של אינטרסים מנוגדים, ידעת לבצע הערכה מהירה, להתאים סדרי עדיפויות ולהתוות את הקווים לסבב המשא ומתן הבא. עם דחף זה, התשוקה לעבודה, תמיד זכרת את האינטרסים של אלה שבשמם עבדת, אחים לגורל אפשר לומר, קורבנות מלחמת העולם השנייה. הרווחת את אות הכבוד הזה ביושר." לבסוף ביקשה אשתי לומר כמה מילים.

"פיליפ!

תחילה התנצלותי על השבועות האחרונים
על שהייתי קצרה איתך, על שלא עניתי לשאלות שלך
הרי בתור זוגתך, חברתך ורעייתך
לא יכולתי לספר. כך, לפחות, ייעצו לי לא מעטים
מרור, המר שזור בחייך כחוט השני
אבל בשנים האחרונות קרה משהו לא אופייני
משא ומתן, טוויית קשרים, פרסום הבעת חרטה,
טיסות ליליות, עיכובים, חשדות, בלי אתנחתא
ועם הכול התמודדת כאביר, לרגע לא נחת
אות כבוד זה בא להכיר בכל העבודה
ולך ולחברי מרור יש גאוות יחידה
על הישגיך אני גאה עד בלי די
ואני יודעת שלא תנוח עד שיושב הכסף
לכל זכאי וזכאי
תודה לך הולנדר, על המחווה

שיוצרת בין המדינות שלנו אחווה
ומקרכת אל מה שחשוב באמת:
צדק, הוגנות ועבודת צוות להתפעל
לתפארת ישראל."

זאת הייתה הפתעה מוחלטת. הייתי חסר מילים, במלוא מובן המילה. לא לעיתים קרובות אני נאלם, אבל הפעם נאלמתי. ניגשתי אל הנקה, נשקתי לה, וניסיתי לחשוב מה לומר, אבל כל מה שיכולתי לגמגם היה: "תודה לכל מי שסייע ותמך. במיוחד הנקה שלי, חברתי, זוגתי, אהובתי. לולא עזרתך ותמיכתך לא הייתי יכול לעשות זאת."

צדק חלוקתי

צוות שהורכב מנציגי CJO, פלטפורם ישראל, הוועדה המייעצת להשבת וחלוקת הכספים, משרד האוצר ומשרד הבריאות, הרווחה והספורט, קבע מי זכאי לקבל הטבה פרטנית מכספי מרור. באפריל 2000 חזרתי הביתה אחרי פגישה של פלטפורם ישראל וסיפרתי להנקה על תוכנית העבודה:

על הזכאית להיות יהודי; הזכאית התגורר/ה בהולנד לתקופה או דרך קבע במהלך מלחמת העולם השנייה; נכסיו/יה נגזלו ממנו במישרין או בעקיפין; וכמובן, שרד/ה את המלחמה. כמו כן, הוחלט שאם זכאי נפטר קודם קבלת הקצבה, יעבור חלקו לילדיו שבין החיים והם יקבלו אותה כמחליפיו.

"והתוכנית הזאת נראית לך הגיונית והוגנת?" שאלה הנקה.

"כן."

"אז אתה משוגע."

"למה?"

"לפי הנוסח הזה, ילדים ששרדו את המלחמה עם הוריהם יוכלו לקבל מקסימום שלוש מנות. אחת שלהם ושתיים אם שני ההורים נפטרו. אם אותו אדם הוא בן יחיד, הוא יקבל מנה אחת כמוטב ושתי מנות כמחליף. ההצעה הזאת הוגנת עוד פחות כשמדובר בדור שני. אנשים אלה אינם זכאים, שכן הם נולדו לאחר המלחמה. אבל אם שני ההורים הזכאים נפטרו, הם יהיו זכאים בתור מחליף. אם היא או הוא הילד היחיד, מה ששכיח בקרבם, מחליף זה עשוי להיות זכאי לשתי מנות."

"היטבת לנסח, אבל מה לא הוגן פה? אחרי הכול, כספי מרור הם כספים והון יהודי שנגנבו במהלך המלחמה, והוחזקו בטעות על ידי

המוסדות הפיננסיים והממשלה ההולנדית עד שנת 2000. כספי מרור ישולמו מתוך הכרה בחסרים בהליך בהשבת הזכויות לאחר המלחמה בשנות החמישים והשישים. לכן הגיוני שאם מוטב נפטר בינתיים, יורשיו יקבלו את חלקו.

"אה כן, נראה לך הגיוני שמחליף יוכל לקבל שלוש מנות בעוד יתום מלחמה כמוך יקבל לכל היותר מנה אחת? אחרי הכול, ביתום מלחמה אף פעם לא יכירו כמחליף, לפי התנאים שניסחתם."

"וואו, לא חשבתי על זה. את צודקת. אני אבדוק אם אפשר לשנות את זה. למען האמת, לא היה לי עניין בחלוקת כספי מרור ולכן לא הייתי מעורב. לי הכי חשוב שהכסף כבר לא נמצא בידי מי שגזל אותו. אבל את צודקת, זה לא הוגן כלפי קורבנות הרדיפה שכבר סבלו מספיק."

גם SINJOI, העמותה הישראלית שמטרתה לייצג את האינטרסים של יתומים יהודים ממלחמת העולם השנייה מהולנד, סברה כי יש לדרוש מנה כפולה ליתומים. יושב הראש, סימון דה וינטר, והמזכיר, זיגפריד (שלום) פרונט, פנו אליי בעניין ועניתי: "אני לא רואה סיבה. מדוע שיתומי המלחמה יקבלו מנה כפולה?"

"כי הם סבלו יותר מאחרים," הייתה התשובה שקיבלתי.

"מדובר בכספי החזר ולא בפיצויים. וחוגן מזה, אומרים שסבל הוא עניין סובייקטיבי. אי אפשר ולא נכון להשוות בין סבל לסבל. איך אפשר להשוות את הסבל של שורד אחד לזה של שורד אחר? אסור לנו להתיימר לדעת לדרג סבל."

"אבל", הזכירו, "אחרי השבת הזכויות לאחר מלחמת העולם השנייה, יתומי המלחמה נשדרו שנית על ידי האפוסטרופוסים שלהם."

יותר מחודש לאחר מכן באו מיכה גלבר ואשתו באו לבקר אותנו. מיכה היה יושב הראש של הוועדה המייעצת להחזר וחלוקה של ה-CJO, והוא היה בישראל לרגל ביקור משפחתי.

"שמעתי שאתה רוצה שיתומי המלחמה יקבלו מנה כפולה מכספי מרור," אמר גלבר.

"למה אתה חושב כך? אין כל סיבה לתת ליתומי המלחמה יותר מקורבנות רדיפה אחרים. מצד שני, אני לא יכול לקבל את הרעיון

שיתומי המלחמה יקבלו פחות מילדים שהוריהם שרדו את המלחמה. זה נכון שבעתיים לגבי הדור השני, שתאורטית יכולים לקבל יותר מקורבנות הרדיפה. ההצעה שלכם לא מאוזנת וכיועץ ל-CJO אתה יכול לעשות משהו בנידון."

"תנוח דעתך אם נגביל את מספר המנות לאדם לאחת?"

"טוב, גם זה לא הוגן, אבל אני יכול לחיות עם זה."

"אז מה אתה מציע?"

"את הצעתי שלחתי באימייל, ואדון בה ביתר פירוט במהלך

ההרצאה שלי, בחודש הבא באמסטרדם."

בספטמבר 2000 דנה פלטפורם ישראל ב'אישור קריטריוני חלוקת כספי מרור'. בפתיח הישיבה חילקו לכולם את הרוח הסופי. אברהם רות אמר: "CJO כבר אישרו את ההצעה הזאת ומחכים לאישורנו. מי רוצה לדבר?"

כמעט כל חברי הדירקטוריון אמרו שאין להם בעיה עם קריטריוני החלוקה. ואז ביקשתי אני לדבר. "חלוקת כספי מרור, כפי שהוצעה כאן, עושה עוול לדור הראשון של שורדי השואה."

"אתה יכול להסביר, פיליפ?" שאל אברהם רות.

"כבר השלמתי עם מה שאני מכנה הניצחון של הדור השני בהולנד."

אבל אשמח לספר שוב."

"לפי ההגדרה, זכאי הוא יהודי ששרד את השואה, והאם לא מדובר

בראש ובראשונה בקבוצת אנשים זו? כל זכאי מקבל מנה אחת, המקסימום שמוקצה לאדם אחד. לפי ההגדרה הנוכחית, המשמעות היא שניצול שואה אינו יכול להיות מחליף, כלומר לקבל את המנה של קרוב משפחה שהיה זכאי אבל כבר הלך לעולמו. במילים אחרות: מחליף יכול להיות רק אדם שנולד לאחר המלחמה ו/או מי שלא נרדף כיהודי. הם ורק הם זכאים לקבל חלק מעיזבון הזכאי שנפטר. קורבנות המלחמה שבחיים, אלה שנשרדו וסבלו יותר מכולם, מגושלים פה מירושתם. הם לא יהיו זכאים לירושה של אביהם, אימם או זוגם/

תם שנפטרו. הרי הם כבר מקבלים מנה אחת. בהחלת הגבלה בלתי סבירה זו של מקסימום מנה אחת לאדם, מונעים מאדם חלק מירושתו. החלק האחר חוזר לקופה המשותפת ועובר למחליפים שטרם קיבלו מנה שלמה. לסיכומו של דבר, ההגדרה הנוכחית ל'זכאי' ול'מחליף' מפלה לרעה באופן חמור את שורדי השואה היהודים.

"אז מה אתה מציע?" שאל אברהם.

"הבסיס להצעה שלי הוא שכספי מרור הם השבת רכוש יהודי שנגנב במהלך השואה. לפיכך חלוקת הכספים צריכה להתבסס על הגזל שנעשה ולא על בסיס השתייכות לקבוצת אוכלוסייה כזאת או אחרת. הזכאים צריכים לקבל גם חלק מהירושה שמגיעה להם מהוריהם וזוגם/תם, כך שהירושה תחולק במלואה. בקיצור, זה אומר שמספר המנות לאדם לא יהיה מוגבל לאחת."

"למה אתה מתכוון בחלוקה על בסיס גזל, פיליפ?" שאל פֶּרַנְד אלבורך.

את פֶּרַנְד, שהיה גם מזכיר פלטפורם ישראל, אני מכיר מאז שהייתי בן שמונה. הוא התגורר בבית רוולסהיים עם הוריו, אחיו ואחותו במשך שלוש שנים. במבט לאחור, אני מניח שגם עבורו הייתה תקופה זו לא נעימה בעליל. הוא היה בנו של המנהל. לא פעם הוצאנו אנחנו, היתומים, את התסכול שלנו על פֶּרַנְד. כעבור שלושים שנה נפגשנו שוב לגמרי במקרה ברחובות. ב־1972 עלה לארץ עם אשתו וילדיו ועבד ב־IBM. כעת היה בגמלאות והתנדב רבות למען הקהילה ההולנדית בישראל.

"עם הקריטריונים הנוכחיים, אלה שנקראים חצי יהודים, כמו גם הדור השני, יקבלו יותר ממחצית כספי מרור," השבתי.

"ומה רע בזה?" שאל אברהם. "מה זה בכלל חצי יהודי? או שאתה יהודי או שאתה לא־יהודי, לא?"

"מבחינתי אתה צודק, אברהם. אבל לא כולם רואים את זה ככה. אתה יודע שהנושא הזה, במיוחד בישראל, הוא עניין הלכתי שנוי במחלוקת בין רבנים ליברלים לרבנים אורתודוקסים. נכון שבהתאם ליהדות אין חצי יהודים. אתה יהודי אם יש לך אימא יהודייה, האב לא חשוב על פי ההלכה. מי שנקרא חצי יהודי, יש לו הורה אחד

יהודי ואחד לא־יהודי. אבל, למרבה המזל, השאלה 'מיהו יהודי' אינה רלוונטית לחלוקת כספי מרור. "למה לא?" המשיך פֶּרְנַד. "כספי מרור מחולקים רק ליהודים, לא?"

"זה לא לגמרי מדויק. בפעם המי יודע כמה, אני מדגיש שכספי מרור מוחזרים לנו עקב חוסרים בהשבת הזכויות בהולנד לאחר המלחמה. כתוצאה מכך, רכוש יהודי הוחזק שלא כדין על ידי המוסדות הפיננסיים והממשלה. הון זה מוחזר כעת לקהילה היהודית ויש לחלקו בצורה הוגנת.

הצוות הניח שמי שנרדפו כיהודים בהכרח גם נשדרו מנכסיהם. אני מסכים עם הנחת יסוד זו. המשמעות היא שיהודי שלא נרדף אינו זכאי לתשלום מכספי מרור. הוא לא נשדר במהלך המלחמה. "כלומר, צריך לקבוע מי נשדר במהלך המלחמה ומי לא," אמר אלבורך. "האם לזה התכוונת כשאמרת שהחלוקה צריכה להיות על בסיס הגזל שנעשה ולא על בסיס השתייכות לקבוצת אוכלוסייה?" "בדיוק."

"ייקח נצח לבחון כל מקרה ומקרה לגופו, ומלבד זאת, לא בטוח שתמיד אפשר יהיה לבדוק," אמר פֶּרְנַד בתשובה.

"זה קל יותר ממה שאתה חושב," אמרתי והמשכתי:

"בתחילת מלחמת העולם השנייה חיו בהולנד 140,000 יהודים 'כשרים' על פי ההלכה, מתוכם תשעת אלפים היו נשואים ללא־יהודים. מספרם של היהודים למחצה הסתכם בפחות מ־15,000, כלומר כ־10 אחוזים מכלל האוכלוסייה היהודית.

אפשר לחלק לארבע קבוצות את האוכלוסייה ההולנדית שחוותה את טירוף תורת הגזע הנאצית:

- 98 אחוזים מהאוכלוסייה הלא־יהודית שרדו את המלחמה;
- 98 אחוזים מהיהודים למחצה שרדו את השואה;
- 94 אחוזים מהיהודים שהיו נשואים ללא־יהודים שרדו את השואה;
- 20 אחוזים מיתר היהודים (רווקים או נשואים ליהודים מן המניין) שרדו את השואה.

הנתונים אינם משתמעים לשני פנים. לא גירשו יהודים למחצה ויהודים שהיו נשואים ללא-יהודים באופן שיטתי. כ-1,050 יהודים למחצה ירדו למחתרת והסתדרו. כ-350 מהם התגלו, גורשו ונרצחו. 'הגידול הטבעי' של היהודים למחצה בימי המלחמה עמד על אפס, כך על פי דוחות סטטיסטיים מאותה תקופה. התמותה ה'טבעית' בקרב יהודים למחצה הייתה נמוכה בשל גילם הממוצע הנמוך. גם מספר הלידות היה נמוך, כי לאור מדיניות הגרמנים העמומה, הבאת ילדים לעולם בנקודה זו בזמן, נתפסה כמסוכנת מאוד על ידי מי שהיה נשוי בנישואים מעורבים.

היהודים למחצה ואלה הנשואים בנישואים מעורבים לא נרדפו ולכן, בהתאם להגדרה שקבוצת העבודה השתמשה בה, הם גם לא נשדרו. עם זאת, על מנת לזכות בהטבות, קבוצת העבודה הגדירה 'מוטב' כאדם שלפחות אחד מהוריו יהודי וסביו וסבותיו מאותו צד יהודים גם הם. יוצא שיהודים למחצה וכן יהודים בנישואים מעורבים זכאים להטבות.

בתחילת מלחמת העולם השנייה, שיעורם של יהודים למחצה ויהודים הנשואים בנישואים מעורבים הסתכם בכ-10 אחוזים מהאוכלוסייה היהודית בהולנד. בסוף המלחמה עלה מספרם היחסי ל-46 אחוזים. ההגדרה הנוכחית של 'מוטב' ושל 'מחליף למוטב' תביא לכך שהיהודים שלא נשדרו יקבלו יותר ממחצית מהסכום. ליתר דיוק: רק 49 אחוזים מכספי מרור יחולקו ליהודים שנשדרו. כפי שניבאתי ביולי 2000, הדור השני ניצח בקרב. אבל היום אף אחד כבר לא יכול להתעלם מזה: התחזית שלי אושרה רשמית על ידי המכון הדמוגרפי הבינתחומי של הולנד. השאלה היא: מה עושים?"

זיגפריד פרונט, מזכיר ארגון יתומי המלחמה הישראלי, היה הראשון שהעז לשאול: "מה עם יתומי המלחמה? הרי הם לא יכולים לקבל יותר ממנה אחת. בניגוד לילדי מלחמה אחרים, הם לא יכולים לשמש מחליף למוטב."

"כן, אתה לגמרי צודק. לכן אני מציע להוסיף להגדרה של 'מחליף': מוטב ששרד את המלחמה כיתום מלחמה קטין, יכול לשמש מחליף תחת הוריו שנרצחו."

כל חברי ההנהלה של פלטפורם ישראל הביטו בי המומים. בשקט שהשתרר בחדר אפשר היה לשמוע סיכה נופלת. זה עוד לא קרה לי! ישיבות פלטפורם הן בדרך כלל קולניות וערניות, כולם תמיד רוצים להשתתף בדיון ולהשמיע את עמדתם.

אחרי כמה דקות התחילו החברים לדון בהצעת. אחר כך הועלתה להצבעה והתקבלה פה אחד. "תסכים להציג את ההצעה בהרצאה בהולנד?" שאל אברהם.

"אין בעיה, אבל אני חושב שהרכבת הזאת כבר עזבה את התחנה."

כעת ידענו מדוע היהודים למחצה והדור השני לקורבנות המלחמה עשויים לקבל חלק מכספי המרור שהוא גדול מחלקם היחסי בקהילה היהודית. מוזר היה שיהודים למחצה הוכרו כמוטבים זכאים. הרי היהודים למחצה והיהודים בנישואים מעורבים נרדפו ונשדרו באותה מידה כמו הלא־יהודים. לכן תהיתי מדוע קבוצה זו עתידה לקבל כספים.

מה הייתה יכולה להיות הסיבה לכך שהקהילה היהודית בהולנד החליטה לאמץ את ההצעה ולתמוך בה? הרוח הסופי על חלוקת הנכסים היהודיים חובר על ידי צוות מצומצם שכלל את הנס פויסיה, היועץ של ה-CJO, ארתור פיס, הנס ברנדט וג'ון קוקוק מטעם המועצה המייעצת להשבת כספים וחלוקה (ARV), וברטי נחבאר מפלטפורם ישראל. בוועדה המייעצת היו חברים נציגי שמונה עמותות הולנדיות יהודיות, וכן עמותה מארצות הברית של שורדי וניצולי שואה הולנדים לשעבר. הצדדים המעורבים שבישראל ניסו, לשווא, לשנות את הקריטריונים לחלוקה.

הנס פויסיה הציג את קריטריוני החלוקה ב־30 באוקטובר 2000 באמסטרדם. נכחה שם משלחת מטעם משרד האוצר ההולנדי ונציגי עמותות יהודיות מהולנד וישראל. אחרי ההפסקה הצגתי, כנציג פלטפורם ישראל, מצגת שבה הסברתי את ההשלכות של קריטריוני החלוקה. אחר כך הצגתי בפני הנוכחים כיצד פלטפורם ישראל מציעה

לחלק את כספי מרור. אולם נציגי הקהילה היהודית הולנדית לא רצו לשנות את ההגדרה של מוטב זכאי ו/או מחליף לזכאי. זה היה מוזר בעיניי. האם החליטו לכולל את היהודים למחצה במודע? ואם כן, מדוע?

במהלך הרצאתי, קטעו אותי כמה מהנוכחים כמה פעמים, ביניהם ז'אק חריסאבר, יושב ראש ועדת אושוויץ ההולנדית. ניכר היה שהוא כועס.

"אדוני היושב ראש, לאן זה הולך ומה המטרה של כל זה?" רוב וורמס, יושב ראש הישיבה, ענה בשלווה: "ז'אק יקר, פיליפ מדבר כעת. אבקש ממך להמתין עם השאלות עד שיסיים את דבריו." בתום ההרצאה שלי ניגשתי לז'אק ושאלתי: "ז'אק, מה לא הגיוני בדברים שהצגתי? יש בהם טעות?" "הסיפור שלך מדויק. אבל, פיליפ, חצי מהחברים בעמותה שלי הם יהודים למחצה."

אם כך, הוא הגן על האינטרסים של הקבוצה שהוא מייצג. גם לקוחות JMW הם ברובם יהודים למחצה. האם זו הסיבה שהגדרת הזכאי נוסחה כך שתחול גם על יהודים למחצה? לא היה מפתיע שפלטפורם ישראל העלתה את ההצעה להגדיר רק יהודים מלאים כזכאים. הרי אחוז קטן מאוד מהקהילה היהודית-הולנדית בישראל מורכב מיהודים למחצה. אפשר לדון ביתרונות ובחסרונות של ההגדרות השונות של זכאי ומחליף. אפשר לשקול את ההשלכות של ההגדרות השונות ואז לקבל החלטה שקולה. אבל הקהילה היהודית-הולנדית אפילו לא הייתה מוכנה לשקול לשנות את ההגדרות. הם אפילו לא רצו לדון בזה. אפשר ומותר לא להסכים על ההגדרה, אבל דבר אחד בטוח: הגדרת יהודים למחצה כזכאים, זונחת הלכה למעשה את עקרונות הקריטריונים של החלוקה. בשנת 2003 חולקו כל הכספים שהיו מיועדים לאנשים פרטיים. התחזית התממשה. היהודים שלא נשדרו בתקופת השואה – היהודים למחצה והיהודים הנשואים נישואי תערובת – קיבלו יותר מ־50 אחוזים מכספי מרור. קורבנות המלחמה שנשדרו נאלצו להסתפק ב־49 אחוזים מהכספים הללו.

הקהילה היהודית ההולנדית ידעה מראש שהיהודים למחצה עתידים לקבל יותר ממחצית הכספים. זאת הייתה הכוונה. ב־24 בספטמבר 2000, רוני נפתניאל, שהיה אז דובר ה־CJO, אף כינה בתזכירו את חלוקת כספי מרור 'בלתי הוגנת'. הוא כתב:

"הנאצים לא שדרו את נכסי היהודים למחצה. הם גם לא פוטרו מעבודתם. דוגמה מובהקת לכך היא מזכ"ל משרד הכלכלה ההולנדי, הנס הירשפלד. אם קרה שההורה היהודי למחצה מת במהלך המלחמה, כנראה ילדיו הרבע יהודים היו אפילו זכאים לירושה. השורה התחתונה היא שהמספרים הביאו לכך שבפועל אלו שנשדרו קיבלו כ־40 אחוזים פחות. זה לא הוגן. לא מפני שהיהודים ה'אמיתיים' התמרמרו על כך שאנשים שנפרדו לשלום מהיהדות קיבלו קצבאות, אלא מפני שהיהודים למחצה וילדיהם הרבע יהודים לא ניזוקו כספית, אם בכלל, מהמלחמה. זאת הנקודה החשובה. חרארד אלדרס, החוקר אשר ועדת ואן קמנדה השתמשה ברוח שחיבר, אישר את הדברים בשיחה איתי ב־15 בספטמבר. הוא הוסיף כי בשנות המלחמה כמעט כולם נישאו תחת הסכם שיתוף משאבים, כך שבני/בנות הזוג של היהודים למחצה, היו שותפים ברכוש המשותף. מבחינת הנאצים, כמעט שלא ניתן היה להפקיע נכסים משותפים אלה."

חלוקת כספי מרור נעשתה בהתאם למאזן הכוחות שהיו בקהילה היהודית בשנת 2000. החלוקה כלל לא נעשתה על מנת להחזיר רכוש שנגזל. זה היה הסדר בין בעלי עניין ולא תיקון השבת הזכויות לאחר המלחמה. למרבה הצער, מגמה זו התכתבה עם השבת הזכויות לאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר שר האוצר דאז, ליפטינק, ראה בשיקום הולנד עדיפות עליונה. ואן קמנדה כתב על כך ברוח הסופי:

"כפי שהתברר, בנקודות מסוימות בזמן נתנה הממשלה עדיפות לאינטרסים של הבורסה ושל המסחר בניירות ערך, כדי להבטיח את ההתאוששות המהירה של תנועת ההון הבינלאומית אחרי המלחמה, בין היתר בהקשר של שיקום המדינה, וזאת על חשבון השבה הולמת ומהירה של זכויות קורבנות הרדיפה המעורבים. בכך ערערה הממשלה את ההליך המשפטי שהיא קבעה בחוק השבת הזכויות."

ההיסטוריה חוזרת על עצמה! הכלילו את היהודים למחצה כדי

למנוע סכסוך פנימי בקהילה היהודית. כלומר, נתנו עדיפות למטרות קולקטיביות על פני אינטרסים אישיים. במקום לנהוג כחוק, העדיפה האליטה היהודית להתחכם.

האמת היא שלקהילה היהודית של היום בהולנד לא היה קל להעביר ביקורת על ממשלת הולנד של אחרי המלחמה ולהאשימה בכך שהשבת הזכויות לאחר המלחמה לא הייתה בראש סדר העדיפויות שלה.

ה־CJO סבר בעבר שיש לשלם את כל כספי מרור למוסדות יהודיים. במהלך שנת 1999, התרעמו על כך לא מעט ארגונים יהודים ואנשים פרטיים. המחאה כוונה בעיקר נגד עמדת ה־CJO לפיה קורבנות הרדיפה לא יקבלו אגורה מנכסי היהודים המוחזרים. ה־CJO שמע את ההתנגדויות ומינה את המועצה המייעצת להשבת כספים וחלוקה. בסופו של דבר קיבל האיגוד את מפתח החלוקה: 80 אחוזים לקורבנות הרדיפה הפרטיים ו־20 אחוזים למטרות יהודיות קיבוציות. שאלת גובה הסכום שישמש למטרות קולקטיביות בישראל נבדק וגדון בהרחבה. בסופו של דבר הסכימו הצדדים כי 74 אחוזים מכספי מרור המיועדים למטרות קולקטיביות יועמדו לרשות הקהילה היהודית בהולנד, והסכום הנותר לישראל.

ציפייה, תקווה ואכזבה

בסוף שנות התשעים של המאה הקודמת, שלושה יתומי מלחמה הולנדים המתגוררים בישראל – סימון דה וינטר, זיגפריד אלכס (שלום) פרונט ואנוכי – הקימו עמותה. המטרה העיקרית הייתה לחקור את ניהול הנכסים של יתומי מלחמה יהודים הולנדים שהיו קטינים בזמן ובתום המלחמה. אחרי הכול, זה הנושא היחיד מתוך כלל הליך השבת הזכויות לאחר המלחמה, שמעולם לא נחקר במקצועיות. בתחילת שנת 2000 הצטרף אברהם רות לעמותה שלנו. גם הוא רצה בחקירה והתכוון לנהל אותה דרך העמותה שלו, 'המכון הישראלי לחקר רכוש יהודי הולנד שאבד בתקופת השואה'.

באוקטובר 2000 הזמין רות את העיתונאית אֶלְמָה פֶּרְהַי ובהיסטוריון פאולין מיכלס לחקור את הנזקים החומריים שנגרמו ליתומי מלחמה יהודים. אני לא הסכמתי עם שאלת המחקר כפי שנוסחה על ידי אברהם – לחקור את הנזקים החומריים שנגרמו ליתומי המלחמה היהודיים. חשבתי שזו שאלה כללית מדי ולכן אי אפשר לענות עליה. בנוסף, בהינתן אופי המשימה ונוסח השאלה, ניתן לצפות את מסקנות המחקר מראש. כיוון ששני המייסדים האחרים של העמותה לא תמכו בי, פרשתי ממנה. לא רציתי אחריות למסמך פוליטי על מצפוני.

אברהם אמר לנו: "אל תתערבו, אתם יתומי מלחמה והמעורבות שלכם בשאלת המחקר ובדרך ביצועו היא בגדר ניגוד עניינים." כאיש אקדמיה בעצמי, הבנתי את טענתו, שלא הייתה חסרת בסיס. אבל מה לגבי שאלת הרכב ועדת הפיקוח? הוועדה המפקחת על המחקר הורכבה מאברהם רות ומנו פקטור. את חקר האמת אפשר לעשות רק באמצעות גישה מדעית אובייקטיבית. לא חלקתי על כשירותם של

אברהם ומנו, אבל דבר אחד ידעתי: אי אפשר לומר ששניהם בלתי משוחדים.

במהלך המשא ומתן הייתה לי תחושה שיש לאברהם סיבה טובה לא לרצות לדבר איתי על מוסדות האפוטרופסות היהודים. רק בינואר 2001, במהלך ישיבת קבוצת העבודה לחלוקת כספי מרור, התברר לי הקשר בין רות למוסדות האפוטרופסות. אברהם הוא בנו של שלמה (סם) רות. רות האב היה לפני המלחמה, במהלכה ואחריה חבר הנהלה של אחד המוסדות היהודיים העשירים והוותיקים ביותר בהולנד, בית היתומים היהודי-הולנדי 'מגדלי היתומים'. החל מיולי 1942 היה סם רות 'המנהיג הפיננסי' של מחלקת הסיוע למגורשים של היודסה ראט. אחרי המלחמה היה חבר הנהלה של 'לעזרת הילד' וראש הוועדה לאיתור נכסי יתומי המלחמה.

מנו פקטור, החבר השני בוועדת הפיקוח, היה בזמנו גזבר JMW, הגוף היורש של מוסדות האפוטרופסות היהודים ומי שניהל את נכסיהם.

אברהם רות – יושב ראש המכון הישראלי לחקר רכוש יהודי הולנד שאבד בתקופת השואה ושל פלטרפורם ישראל – הוא שהזמין את שירותיה של אלמה פרהיי. הוא, המזמין, היה כאמור גם חבר בוועדה המפקחת. בנוסף, אביו של רות היה חבר הנהלה במוסדות האפוטרופסות ובוועדות שהיו מושא המחקר. לכן, לשני החברים בוועדה המפקחת, הן לרות והן לפקטור, היה אינטרס מובהק בממצאים. לפיכך, לא ניתן היה להגדיר איש מהם כחסר פניות.

לא הוועדה המפקחת ולא צוות המחקר עמדו בדרישות הסף של מחקר מדעי. פרהיי הייתה עיתונאית עם חיבה להיסטוריה, אבל לא מומחית פיננסית. על צוות המחקר היה לכלול מומחה פיננסי והיסטוריון, אבל זה לא היה המקרה.

דיברתי ארוכות עם פויסיה, מנהל JMW, על עמדותי לפיה החקירה על ידי פרהיי בניהולה של ועדת הפיקוח אברהם רות ומנו פקטור אינה חקירה בלתי תלויה, וכי יש לכלול בה מומחה פיננסי. אבל הנס פויסיה המשיך להגן הן על ועדת הפיקוח והן על המחקר.

פויסיה, כפי שעלה מהמייל ששלחה אלמה פרהיי לאברהם רות³⁵ ב-29 במאי 2003, חשב שהכול כשורה וביקש לפרסם דוח סופי המבוסס על שלושת דוחות הביניים של פרהיי. לדברי רות, הם אפילו היו מוכנים לשלם מחצית מעלות המחקר.

המחקר ארך למעלה מארבע שנים, ולא שלושה עד שישה חודשים לכל היותר, כפי שתוכנן. בסופו של דבר, הדוח המסכם פורסם כספר בשם 'על חשבון הילד' ב-20 באפריל 2005. בהקדמה לספר מודה פרהיי בין היתר להיסטוריונית פאולין מיכלס ולפריץ הוק על תרומתם. היא כותבת:

"אני רוצה לומר תודה מיוחדת לפאולין מיכלס. כשיצאנו לדרך היינו משוכנעות שיחד נביא את המחקר לסיומו המוצלח. אבל שלושת החודשים, שישה לכל היותר, שחשבנו שנזדקק להם, התבררו כקצרים מדי. פאולין הייתה מחויבת לפרסומים אחרים, לרבות הביוגרפיה שכתבה על ואן ליר." על פריץ הוק כתבה:

"אני מודה למר פ' הוק, שייעץ והעיר הערות נדרשות, בעיקר בתחום הפיננסי."

בתודות אלה יצרה בקורא את הרושם שמחקרה נערך בליווי היסטוריונית ומומחה פיננסי. לגבי ההיסטוריונית, פרהיי כתבה ששיתוף הפעולה הזה היה קצר מועד. גם התודה לפריץ הוק לא החזיקה מים.

רואה החשבון המשפטי, פריץ הוק, שימש כחוקר בקבוצת העבודה של השבת נכסי מלחמת העולם השנייה. עם רואה החשבון י' טן וולדה, הוא פרסם את הדוחות שוד והשבת רכוש יהודי – חלק א' וחלק ב'.³⁶ בתור מומחה פיננסי, הוק היה כמובן בחירה טובה. אני מכיר אותו היטב. הוא ואני דנו בנושאים אלה שעות רבות. הוק סייע לי רבות בהבנת הליך השבת הזכויות של אחרי המלחמה. הוא אחד

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verhey/Verhey-Roet-Mei-29-03-p1.pdf> 35

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II-Van-Kemenade/Van-Kemenade-Bijlage-KPMG-2.pdf> 36

מרואי החשבון שבדקו ואישרו לבסוף את דוח המחקר שלי, 'בעזרת הילד'. בתגובה לאימייל שלי, ענה לי הוק ב־10 במאי 2005:³⁷ "אתה מעורכן מאוד. אכן נכחתי בהשקת הספר של אלמה; חביב היה מצידה להזכיר את שמי, אבל תרומתי לספר הייתה צנועה מאוד. עברתי על כמה טיוטות מוקדמות של כתב היד והערתי הערות על כמה פסקאות בנושאים פיננסיים (שבסופו של דבר לא נכללו). קראתי בביקורתיות והערתי במידת הצורך. כמובן שלא הייתה לי השפעה על התוכן, כי בנושא הזה אני לא מבין."

ספרה של אלמה פרהיי עורר סערה עוד לפני שפורסם. בתזכירים פנימיים עסק מנהל JMW, הנס פויסיה, בתוכן הספר ובהחלטתו להתנער ממנו פומבית. את התזכירים האלה שלח לעובדים, חברי הוועדה המפקחת, חברי ועד העובדים, חברי מועצת הלקוחות ולשותפים וחברי ועד הקהילה של JMW.

מלל התזכירים דלף לעיתון Trouw³⁸ שב־12 באפריל 2005 יצא עם הכותרת:

- "מחקר חדש מעיד כי נכסי יתומים יהודים לא נוהלו כראוי לאחר המלחמה"
- "לא כל הילדים קיבלו את המגיע להם כשבגרו"
- "מוסדות האפוטרופסות היהודיים השתמשו בכסף בין היתר למטרות פנים ארגוניות"
- "ככל הנראה הושמדו המסמכים הכספיים של הילדים בכוונה תחילה בשנת 1976 כדי לכסות על השימוש לרעה בנכסים".

כל זה נכלל בספרה של אלמה פרהיי, שהייתה אז עורכת בכתב העת Vrij Nederland.

שעות ספורות לאחר פרסום הספר 'על חשבון הילד', JMW פירסמו באתר האינטרנט שלהם תגובה בת שלושים ושבעה עמודים

³⁷ <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Hoek/Hoek-Staal-Verhey.pdf>

³⁸ <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/kranten/Trouw-Apr-12C-05.pdf>

שכותרתה 'מוניטין'.³⁹ בתגובתו של פויסיה קראתי שהוא נדהם לגלות את ממצאי הספר ותהה מה השתבש. כשקראתי שאלה זו, נזכרתי במסורת היהודית העתיקה, כפי שבאה לידי ביטוי בספר דברים כ"ד, יז: "לֹא תִטֶּה, מִשְׁפָּט גֵר יְתוֹם; וְלֹא תִחַבֵּל, בְּגֵד אֶלְמָנָה."

בתמימותי חשבתי שפויסיה התכוון לשאול מה השתבש במוסדות האפטרופסות שניהלו את נכסי יתומי המלחמה. עם זאת, כשהמשכתי לקרוא ב'מוניטין', הגעתי למסקנה המפתיעה שלא הבנתי נכונה את דבריו. הנס פויסיה, מנהל JMW, הארגון שרצה לפרק את מוסדות האפטרופסות כדי לנכס את הון המיליונים שלהם, כעס. פויסיה האשים את פרהיי ואת שותפתה למחקר מיכלס וטען שמחקרן אינו עומד בסטנדרטים הנדרשים. לכן הנס פויסיה תהה: מה השתבש במחקרן של פרהיי ומיכלס? ממצאיה של פרהיי ב'על חשבון הילד' עמדו בניגוד חריף לעמדתה בנוגע לניהול הנכסים, כפי שבאה לידי ביטוי בשלושת דוחות הביניים שלה.

בהתבססה על דוח הביניים שלה, אמרה פרהיי בהרצאתה בישראל⁴⁰ ב-16 בדצמבר 2001: "מסקנתי היא שמוסדות האפטרופסות היהודים ניהלו את נכסי יתומי המלחמה היטב."

בדוח של פרהיי שהוגש ל-JMW⁴¹ ב-22 באוקטובר 2002 נכתב: "כלל לא סביר שהיו חוסים שלא קיבלו את כספם. דבר כזה לא היה יכול לקרות תחת עינם הפקוחה של בית המשפט והאפטרופוס המפקח. הפיקוח שלהם היה מוסדר מדי בשביל זה."

מסקנתה של פרהיי נותרה ללא שינוי גם בדוח הביניים השלישי⁴² שלה ממאי 2003 שנקרא 'אינטרס אוצר המדינה': "לא נמצאו אינדיקציות המעידות על כך שמוסדות האפטרופסות ניהלו את נכסי

³⁹ <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/JMW-Arch/GoedeNaamV3.pdf>

⁴⁰ <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verhey/Elma-Verhey-Lezing-IL.pdf>

⁴¹ <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verhey/Rapport-Staal-bijlage-4.pdf>

⁴² <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verhey/Rapport-Verhey-1.pdf>

יתומי המלחמה היהודים באופן פסול. " את הרוח חותמות המילים: "אנו מקווים שכנות שדוח זה יתרום ולו במעט להפגת חוסר האמון של היתומים כלפי האפוסטרופוסים של אותם ימים. " אפשר להבין מדוע פויסייה ביקש לפרסם שלושה דוחות אלה.

אבל בהקדמה ל'על חשבון הילד', כותבת פרהיי: "בעקבות המחקר שנערך בישראל בסוף 2003 ותחילת 2004, עיינתי שוב במסמכים המנהליים ובתיקיות תכתובת מוסדות האפוסטרופוסות היהודיים, כפי שנשמרו בארכיון העירוני של אמסטרדם. המסמכים שהתגלו הפעם נתנו תמונה שהלכה והתבהרה של הדברים שקרו (לכאורה). " ייתכן שהדוח שלי, 'בעזרת הילד', שהתפרסם בינואר 2004, שיחק תפקיד בתפנית שחלה בספר 'על חשבון הילד'?

משנת 2000 ועד לפרסום 'על חשבון הילד', תמכו JMW בשתי החוקרות בעקביות ראויה להערצה, וקבעו שאין כל סיבה לערוך מחקר חדש. בסתיו 2004 JMW עדיין שיבחו את פרהיי ואת שותפתה לכתובה, פאולין מיכלס, על יכולתן כחוקרות, בצורת מודעה⁴³ שהתפרשה על פני עמוד תמים. "אין עוררין על היושרה והמומחיות של שתי החוקרות, " הצהיר פויסייה במודעה. אפשר להבין מדוע המסקנות שמופיעות ב'על חשבון הילד' השאירו את JMW המומים.

אבל האם כך היו הדברים באמת? פויסייה ידע מה עומד לקרות. ב-8 במרץ 2005, לאחר ש-JMW למדו את כתב היד של 'על חשבון הילד', הרבה לפני מועד הדיון בבית המשפט, התקיימה שיחה בין אלמה פרהיי והנס פויסייה. בפגישה נכח גם ג'ורג' איטליאנדר, שמאז 1 בינואר 2004 היה אחראי על ארגון הארכיונים של JMW בארכיון העירוני של אמסטרדם. הוצע לאלמה פרהיי לדחות את מועד פרסום הספר. אפילו ניסו להשפיע ולשנות את ממצאיו.

בגילוי הדעת של JMW, 'מוניטין',⁴⁴ שפורסם ב-21 באפריל 2005, כתב פויסייה שהם מתנערים מהספר כי הם מפקפקים באיכות

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/JMW-Arch/Persum-JMW-Sep-07-04.pdf> 43

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/JMW-Arch/GoedenaamV3.pdf> 44

המקצועית של מחקרה של פרהיי. הוא כינה את ההאשמות נגד מוסדות האפוטרופסות דאז רשלניות והביע כוונתו להביא למחקר חדש ומקצועי של ניהול נכסי יתומי המלחמה.

אין ולא הייתה סיבה מוצדקת להתנערות מספרה של פרהיי, ובוודאי ובוודאי לא מהסיבות שצינו ב'מוניטין'. פויסיה אפילו הציע הזמנת מחקר, עצמאי ומקצועי: "יש לחקור חקירה טובה, עצמאית ומבוססת מדעית כדי לעשות צדק הן עם יתומי המלחמה והן עם המנהלים והעובדים של האיחוד."

המדע הרי עוסק בחיפוש אחר האמת. מחקר מדעי חייב אפוא לעמוד בשלושה תנאים הכרחיים: יושרה, עצמאות ומומחיות. JMW רצו חקירה עצמאית ומבוססת מדעית. אבל כיצד פירשו יושרה, עצמאות ומומחיות?

לאחר פרסום שלושת דוחות הביניים של פרהיי כתבו JMW: "אין עוררין על היושרה והמומחיות של שתי החוקרות." אך בתגובה לדוח הסופי של פרהיי, כתב פויסיה ש-JMW מתנערת מהספר 'על חשבון הילד' והאשים את פרהיי בכך שחקירתה לא הייתה יסודית. האם עלינו להסיק כי היושרה, העצמאות והמומחיות של החוקרות היו תלויות בממצאי המחקר, ככל שאלה נגעו ל-JMW? האם מבחינת JMW, חקירה עומדת במידה מדעיות רק אם הממצאים הם לשביעות רצונם, כפי שהיה המקרה עם שלושת דוחות הביניים של פרהיי?

JMW דרשו מחקר מבוסס מדעית. אבל האם היה טעם לפתוח במחקר חדש? אם גם המחקר החדש יאיר אותם באור שלילי, האם גם אז יתנערו JMW מהמחקר?

נראה היה ש-JMW ישתפו פעולה עם החקירה רק אם הגדרת מטרתה, הרכב ועדת החקירה, וכן המשאבים הנדרשים לפרויקט זה, ייקבעו על ידי JMW ויגיעו מהם. הנכונות לשיתוף פעולה מצד JMW היה הכרחי, שכן ארכיון מוסדות האפוטרופסות היהודיים היה בניהולם. חקירה מעין זו אינה יכולה להיקרא עצמאית, שכן ל-JMW יש והיה אינטרס מובהק בתוצאותיה.

JMW התנערו מ'על חשבון הילד' ובחלוף ארבע שנים אחרי

שהתעקשתי, ביקשו מחקר מקצועי של ניהול נכסי יתומי מלחמה. תהיינה תוצאות המחקר החדש אשר תהיינה, לא עמדו להיות לו השלכות חומריות על JMW או על יתומי המלחמה. JMW החליטו להשאיר את ההחלטה בידי בית המשפט, כדי שלא יאלצו להודות באחריות המוסרית לממצאי המחקר. נדמה היה ש-JMW רוצים מחקר חדש רק כדי למשוך זמן. JMW היו זקוקים לזמן הזה, כי רצו להעלים את מוסדות האפטרופסות באמצעות מיזוג (האיחוד), ובדרך זו לשמור על ההון בן המיליונים שעדיין היה בידם.

ראוי לציין כי פויסיה המתין עד אחרי הדיון בעל פה בבית המשפט, שנערך במרץ 2005, לפני שהאשים את פרהיי בחקירה פסולה ורשלנית. זה ראוי במיוחד לציין משום שלא מעט אנשים ב-JMW, כולל המנהל פויסיה ויושב הראש ואן דן ברח, קראו את כתב היד זמן רב לפני הדיון. ב-JMW ידעו זמן רב לפני הדיון שממצאיה של פרהיי, כפי שהופיעו בשלושת דוחות הביניים שלה, השתנו לחלוטין. כל זה מופיע במזכרו של פויסיה מאפריל 2005. הוא כותב:

"בדיעבד אפשר לומר שהדבר המצער הוא ש-JMW תמיד הגנו על המחקר של פרהיי ומיכלס. בתגובה לטענותיו של פיליפ סטאל, לפיהן המחקר אינו בלתי תלוי ושיש צורך במחקר חדש, JMW הגנו על החוקרות וטענו כי יש להמתין לממצאי המחקר ורק אז לשפוט אותו. היום הממצאים ישנם ועמדת JMW, בהתבסס על אופן חקירת המקורות, היא שהפעם הצדק עם פיליפ סטאל."

פויסיה לא התעצב על כך שמוסדות האפטרופסות היהודיים לא ניהלו כראוי את הנכסים. לא. פויסיה התעצב על כך שהוא נאלץ להסכים עם פיליפ סטאל ועם אמירתו של הרמב"ם: "ישמע האמת – ממי שאמרה."

לדירדו לא היה ספק, לא לו ולא ל-JMW: נכסי יתומי המלחמה היהודים נוהלו היטב. סוף פסוק. מבחינת JMW, החקירה הייתה מיותרת מלכתחילה. ב-JMW כנראה ציפו שהדוח הסופי של פרהיי, בדומה לשלושת דוחות הביניים שלה, יאשר את האמת המדעית הזו. משום שזה לא היה המקרה, נדרש לדעתם מחקר חדש. עוד הוא כתב באותו מזכר:

"למרות ההבטחות שב־JMW יוכלו לעיין בכתב היד זמן רב מראש ולדון בתוכנו עם פרהיי, כתב היד בושש להגיע. כששאלנו, נאמר לנו שוב ושוב שיהיה לנו מספיק זמן לעיין בו. אולם בסופו של דבר קיבלתי העתק שמש ברגע האחרון ונאמר לי מהמוציא לאור, De Bezige Bij, שעליי להגיב בזריזות ושיש מעט מאד אפשרויות לשינויים."

JMW, אומר התזכיר, קיבלו את עותק השמש רק ברגע האחרון. לא ניתן להם זמן רב להגיב; כמעט לא הייתה הזדמנות להכניס שינויים. עם זאת, פויסיה הצליח לבדוק את המחקר של פרהיי, שכאמור נמשך יותר מארבע שנים. ביום פרסום 'על חשבון הילד' פרסמה JMW תגובה מפורטת שבה התנערה מהמחקר וממסקנותיו.

איך לא נחשוד שיש פה טעם לפגם? החוקרת פרהיי כתבה בכל שלושת דוחות הביניים שלה: "לא נמצאו אינדיקציות המעידות על כך שמוסדות האפוטרופסות ניהלו את נכסי יתומי המלחמה היהודים באופן פסול."

פויסיה הגיב לדיווחים הללו בעיתונות, במודעות ובמהלך התיק בבית המשפט (סטאל נגד JMW): "אין עוררין על היושרה והמומחיות של שתי החוקרות."

אבל לאחר הפירסום, פויסיה התנער מהממצאים החדשים של פרהיי וכותב שהיא איבדה את האובייקטיביות המקצועית שלה. כל אחד יכול, רשאי ובמקרים מסוימים חייב לשנות את דעתו, אבל עליו גם לקבל את השלכות שינוי הדעה. משהו שעמותת JMW סירבה לעשות. בכתב ההגנה וכן במהלך הדיון בבית המשפט שהתקיים ב־24 במרץ 2005, JMW עדיין השתמשו בדוחות הביניים של פרהיי, אף על פי שכבר אז ידעו שפרהיי שינתה לחלוטין את מסקנותיה הסופיות לגבי מוסדות האפוטרופסות היהודיים. JMW הסתירו את האמת בעת הדיון בבית המשפט ומסרו תצהיר כוזב.

בתביעה סטאל נגד JMW, JMW השתמשו בדוח של פרהיי מ־22 באוקטובר 2002 כאחת הראיות המרכזיות לכך שחקירה יסודית של JMW לא גילתה אי סדרים בניהול נכסי יתומי המלחמה היהודים. לפיכך האמנתי שהממצאים ב'על חשבון הילד' הם בעלי חשיבות עליונה עבור בית המשפט לקראת הכרעת הדין. לכן רציתי להביא

לידיעת השופט את התזכיר האמור לעיל ואת הכתבה 'סערת JMW בגין ספר מוטה' שהתפרסמה בעיתון Trouw. עם זאת, כללי האתיקה של עריכת הדין בהולנד אוסרים על שליחת מכתבים ו/או מסמכים נוספים לבית המשפט לאחר סגירת הדיון בתיק ללא הסכמת הצד השני. עורך הדין שלנו, אוסטרוויין, פנה אפוא לעורך הדין של JMW בבקשה לתת רשות לשלוח את המסמכים הנדונים לבית המשפט וזאת כדי להצביע על הסתירה בין תוכן ספרה של פרהיי, העומד להתפרסם, לבין הרוח שלה כפי ששימש את JMW בהגנה בזמן הדיון בבית המשפט. כמו כן רצינו להראות שזמן רב לפני הדיון ואף לפני הגשת כתב ההגנה שלהם, ב-JMW כבר היו מודעים לתוכן הרוח המסכם של אלמה פרהיי.

עוד באותו יום קיבלנו תשובה שלילית ממשרד עורכי הדין של JMW.

בית המשפט, אם כן, לא יכול היה לקחת בחשבון את המידע ש JMW הסתירו במתכוון. ב-26 ביולי 2005 התקבלה הכרעת בית הדין באמסטרדם. לא היה טעם להמשיך. המיזוג קיבל אור ירוק ומוסדות האפוסטרופסות היהודיים עמדו להיבלע בתוכו. ההון המשותף שלהם בסך כשמונה מיליון אירו עמד לעבור לידי JMW.

מעניין למה פרהיי לא נכחה בדיוני התביעה והערעור. הרי ארבע שנים חקרה את ניהול נכסי יתומי המלחמה. ממצאיה בדוחות הביניים היו הראיה העיקרית בהגנה של JMW במשפט התביעה בניסיונם להוכיח שהחקירה לא מצאה אי סדרים בניהול נכסי היתומים. כזכור, בסיום המחקר השתנתה השקפתה לחלוטין. אפשר היה לצפות מעיתונאית שתעניין בהכרעת הדין בנושא שהיא עצמה חקרה.

אני יכול להבין מדוע JMW לא עדכנו אותי על ממצאיה החדשים של פרהיי. מטרתם הייתה לקעקע את ההתנגדות למיזוג. אבל מה היה המניע של פרהיי לא לספר למושא המחקר שלה, יתומי המלחמה, על ממצאיה החדשים? השורות האחרונות בספרה משקפות בכירור את מסקנותיה החדשות. היא כותבת:

"גם הבקשה לחלק את נכסי מוסדות האפוסטרופסות היהודים דאז בין יתומי המלחמה שנותרו בחיים, ולא להעבירם לידי JMW ולהגדיל

את הונו כמתוכנן, קיבלה בעקבות מסקנות אלה לגיטימיות. שאלת נכסי יתומי המלחמה היהודים דורשת מענה שהוא מעבר להתנצלות. "הסיבה ש-JMW התנערה מ'על חשבון הילד' הייתה בגלל תוכן הספר. אבל אני חשבתי שהספר הוא צעד בכיוון הנכון. חוקר תמיד תלוי במקורות העומדים לרשותו. וכמובן שהשאלה באילו מקורות להשתמש היא בחירה אישית שלו.

כאמור, הסעיפים הפיננסיים הוסרו מהדוח הסופי. בפרק האחרון של דוח הביניים השלישי של פרהיי, בשם 'אינטרס אוצר המדינה', היא כותבת:

"בבדיקה חוזרת, שבה בדקנו כ-130 ארגוני ארכיון ובהם כ-1,300 תיקיות של 'לעזרת הילד' מתוכן שלוש תיקיות עבות כרס במיוחד, איתרנו שלוש תיקיות המכילות דוחות סיכום תקופת נאמנות ומסמכים רלוונטיים נוספים. שם אחת התיקיות היה 'תיקיות נכסים'. שתי התיקיות הנוספות הכילו תכנים בסוגיות סוציאליות מוכרות. הצלבנו את חומרי תיקיית הנכסים עם מסמכי התיקיות בנושאים הסוציאליים."

בידי פרהיי היו שלוש תיקיות בנושאים פיננסיים. שלוש התיקיות הכילו בין היתר דוחות סיום נאמנות, כתבה. כמובן ששלוש התיקיות אינן מייצגות סטטיסטית. אבל ניתוח הדוחות של האפוטרופוס עם הדוח של המכון ההולנדי לניהול סיפק תמונה שלמה יותר של ניהול נכסי יתומי המלחמה. בעקבות השיחה שקיימתי ב-10 בדצמבר 2003 עם פרופסור הרטייה והנס פויסיה, שלח אליי פויסיה את דוח סיכום השיחה שלו: "ביקשתי מאלמה פרהיי להגיש לפחות אחת משלוש התיקיות (לאחר אנונימיציה) כנספח. זה יאפשר הבנה של דרך ארגון התיקיות הפיננסיות (במקור) של יתומי המלחמה תחת האפוטרופוסות."

פריץ הוק כתב לי שכשקרא את כתב היד של 'על חשבון הילד' הוא התבקש להעיר הערות על הפסקאות שעסקו בנושאים פיננסיים, אבל אלה לא נכללו בסופו של דבר בספר. מעניין, חקירה פיננסית שהניתוח הפיננסי הוסר ממנה. האם אלמה פרהיי, אברהם רות, מנו

פקטור והנס פויסיה מצאו שהפסקאות אינן מעניינות דיין עבור הקוראים?

היה מידע נוסף הנוגע לנכסי מקרקעין שלא נכלל ב'על חשבון הילד'. בעלי עניין רבים היו מעורבים בהשבת זכויות נכסי המקרקעין, מה שגרם ללא מעט מחלוקות. כדי להקל על המועצה להשבת הזכויות, הוקמה בנובמבר 1945 מחלקת המקרקעין. ישנן כ-12,800 תיקיות בנושא שאלת בעלות על נכס. כל המחלוקות יושבו עד תחילת 1959 ומחלקת המקרקעין של המועצה להשבת הזכויות פורקה.

עיצובנות של נפקדי מלחמה הוסדרו ברוב המקרים רק אחרי החוק שנחקק ביוני 1949. לכן, מרבית הפרוצדורות נמשכו מ-1945 ל-1951. לאחר מכן צנח מספר הפרוצדורות במהירות.

ברוב המקרים לא הושבו הזכויות לבעלי הנכס המקוריים עם סיום ניהול נכסיהם על ידי נאמן הנכסים. הסדרת נכסי המקרקעין נמשכה עד שנת 1959. יוצא כי נכסי מקרקעין לא נכללו בדוחות שהגישו הנאמנים למכון ההולנדי לניהול. כך קרה שגם אם ירשו יתומי המלחמה מקרקעין, הם לא נכללו בהצהרת ההון הראשונית של אפוטרופוס יתומי המלחמה. הלקונה שנוצרה אפשרה, ואולי גם פיתתה, להעלים את קיום נכסי המקרקעין. תרגיל ההיעלמות האולטימטיבי!

לדוגמה, בשנת 2000 קיבלה פרהיי מסמכים נוטריוניים מיתום המלחמה זיגפריד (שלום) פרונט, המעידים כי האפוטרופוס שלו, 'לעזרת הילד', מכר ארבעה נכסי מקרקעין (שלושה באמסטרדם ואחד בחרונינגן) שהיו שייכים לסבו וסבתו, שנרצחו בסוביבור ב-1943. האחים פרונט היו זכאים כל אחד לשמינית מסכום המכירה. אבל ברוח הסופי של נאמן הנכסים של זיגפריד פרונט, שהוגש ב-14 במרץ 1956 עם הגיעו לגיל 21, לא מוזכרות הכנסות ממכירת מקרקעין. מתבקש היה שצוות המחקר של פרהיי יפרסם את המקרה. אבל פרהיי לא חקרה גם נקודה זו. או שמא כן? האם חקרה נושא זה וכאשר הממצאים

התבהרו החליטה (עם או בלי לחץ מצד JMW) לא לכלול את נושא נכסי המקרקעין ב'על חשבון הילד'?

ב-3 ביולי 2004, פרסם יופ באומה, עיתונאי עיתון Trouw, שלושה מאמרים המבוססים על המחקר שלי, 'בעזרת הילד', ועל ריאיון שערך עימי. יופ באומה כתב גם על הנדל"ן של פרונט.

לפני שהעיתונאי באומה פרסם את הכתבה שלו, הוא שלח את הגרסה האחרונה להנס פויסיה לקבלת תגובתו. ב-2 ביולי 2004, שלח לו אותה פויסיה:⁴⁵

"מפתיע אותי גם שלא ציינת בפני המתלוננים האנונימיים שבדוח הנאמנות המסכם שלהם נכתב שישנם נכסים שעדיין לא חולקו. אולם הנכסים חולקו כשהיו בגירים. ישנן שתי אפשרויות: או שזו המשפחה שעליה דיברנו ובמקרה זה הצגת את המידע בצורה שגויה, או שמדובר באנשים אחרים ובמקרה זה איני יכול להתגונן מטעם JMW מפני האשמות כגון אלה."

שוב יישמה JMW את העיקרון: ראשית להכחיש ורק אז לחשוב. האמת כמושג היא דאגה שנדחית לשלב מאוחר יותר, כאשר אין עוד טעם בהכחשה. האם פויסיה לא ידע שנכסי מקרקעין, כהגדרתו, מחולקים בעת עריכת שטר המכר?

מאז פרסום הכתבה ב-Trouw, נודע ברבים כי יתום המלחמה המדובר הוא זיגפריד פרונט. זיגפריד היה מייסד שותף ומזכיר של העמותה ליתומי מלחמה יהודים הולנדים בישראל.

כידוע, עם הגיעו של החוסה לבגרות היה על מוסד האפוטרופסות להנפיק את הדוח הפיננסי הסופי של ניהול נכסי היתום. בהצהרת ההון של זיגפריד פרונט, שהוכנה על ידי האפוטרופוס שלו 'לעזרת הילד' במרץ 1956, מופיעים נכסים, תקבולים והוצאות. כמו כן, נמצאו, בארכיון שלי, שני שטרי מכר של נכסים; נכס אחד בחרונינגן⁴⁶

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/JMW-Arch/Vuijsje-Bouma-Jul-02-04.pdf>

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/COYA/Pront-C/Pront-Groningen.pdf>

במרץ 1953 ושלושה באמסטרדם⁴⁷ בפברואר 1953. ארבעת הבניינים הללו היו שייכים לסבו וסבתו של זיגפריד פרונט, שנרצחו בסובייבור. כפי שעולה משטרי המכר, שני האחים פרונט היו זכאים כל אחד לשמינית מהתמורה למכירה. אגב, מכירה זו הייתה כורח המציאות כיוון שארבעה מהמוטבים של העיזבון הבלתי מחולק (הכולל את ארבעת הנכסים) היו קטינים. שלושה מאותם קטינים היו מיוצגים על ידי האפוטרופוס שלהם והרביעי על ידי אימו. האפוטרופוס החוקי שלהם, 'לעזרת הילד', היה מיופה הכוח של שניים מהקטינים, זיגפריד ואינגפריד פרונט.

לא הייתה שאלה של התנהלות לא נכונה של האפוטרופוסים בכל הנוגע למכירת ארבעת הנכסים. הרי היה צריך לחלק את הנכסים בין המוטבים. עם זאת, התמורה עבור המכירה הייתה אמורה להופיע בהצהרת ההון של יתום המלחמה.⁴⁸ זה לא היה המקרה.

בתחילת המאה הזו, מסר לי זיגפריד פרונט את הצהרת ההון שהנפיק האפוטרופוס ואת שטרי המכר של הנכסים. בלטו לעיני הנקודות הבאות:

שטר המכר והרכישה של שלושת הבניינים באמסטרדם בוצע על ידי הנוטריון יקוב ואן הסלט באמסטרדם ב־19 בינואר 1953. זיגפריד פרונט ואחיו היו זכאים כל אחד לשמינית מהתמורה מהמכירה בשטר זה. ארבעת הנכסים נמכרו בסכום כולל של 43,550 גילדן.

שלושת הנכסים באמסטרדם הוצעו למכירה במכירה פומבית בשיטה ההולנדית, כנהוג בממכר בתים באמסטרדם. אחד הבניינים הללו נמכר באותה מכירה פומבית, וההצעה הגבוהה ביותר, 3,700 גילדן, הייתה של סוחר הנדל"ן י' ספרינגפלד. לאחר מכן נמכר נכס זה במכירה פומבית פעם נוספת ונקנה על ידי סיימון גודשאלק אנגלסמן (הבן) תמורת 5,200 גילדן. סוחר הנדל"ן אנגלסמן הצהיר כי קנה את

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/COYA/Pront-C/> 47
Pront-Amsterdam.pdf

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/COYA/Pront-C/> 48
Pront-Eindafrekening.pdf

הבניין עבור ב"פ מרטיני, אשר מצידו הצהיר כי הוא מסכים לרכישה בסכום של 5,200 גילדן. בתוך כמה דקות גרף אנגלסמן, שהיה אז סוכן נדל"ן וחבר הנהלה באיחוד מוסדות האפוטרופסות היהודים, רווח של יותר מ-40 אחוזים.

בהצהרת ההון המסכמת של זיגפריד פרונט לא מצוינות הכנסות מנדל"ן.

התאריך המתנוסס על הצהרת ההון המסכמת של זיגפריד פרונט הוא ה-14 במרץ 1956, ואילו הבניינים באמסטרדם ובחרונינגן נמכרו כבר בתחילת 1953.

כיצד ייתכן שהתמורה מנכסים אלה לא מופיעה בהצהרת ההון המסכמת של פרונט, שהנפיקו עמותת 'לעזרת הילד'? אחרי הכול:

- נוטריון יקוב ואן הֶסְלֵט היה חבר מועצת המנהלים של 'האיחוד' (מייזוג המוסדות היהודיים להגנה על ילדים) בשנים 1950-1963. בשנים 1950-1953 כיהן בתפקיד גזבר האיחוד ובשנים 1954-1959 היה חבר הנהלה.
- סוכן הנדל"ן אנגלסמן היה אז חבר הנהלה באיחוד מוסדות האפוטרופסות היהודים.
- והכול באישור של עמותת 'לעזרת הילד', בהיותה האפוטרופסות של האחים פרונט.

מי לקח לידי את החלק מהתמורה שהייתה מיועדת לאחים פרונט? ייתכן ואף סביר שכמה וכמה מיתומי המלחמה היו זכאים לחלקם היחסי מעיזבונות המקרקעין, בעוד אלה לא הופיעו ברוח נאמן הנכסים שלהם.

נדל"ן נרכש גם כהשקעה. אם זה המקרה, ליתום המלחמה אין דרך לדעת אם והיכן יש מקרקעין להם הוא זכאי בעיזבון, אלא אם כן ערך חיפוש ברישום המקרקעין כולו, משימה שהייתה בזמנו עבודה גדולה ויקרה. רות האב, אביו של אברהם רות, ידע או היה צריך לדעת היכן נמצאים הנכסים של היהודים שנרצחו. הרי הוא היה חבר הנהלה של בית היתומים היהודי; היה ה'מנהיג פיננסי' של מדור הסיוע למגורשים

של המועצה היהודית; ולאחר המלחמה הוא היה חבר הנהלת 'לעזרת הילד' וראש הוועדה לאיתור נכסי יתומי המלחמה.

עובדה היא שרבים מחברי הנהלה ועובדי 'לעזרת הילד' אחרי המלחמה עבדו בעבר באחת המחלקות הפיננסיות של היודסה ראט בתקופת השואה, כגון:

- הנהלת חשבונות;
- מחלקת סיוע למגורשים;
- המחלקה בליינבאנחראכט שתפקידה היה רישום נתונים אישיים ופיננסיים של משלח יד (ראו 'גירוש') של מי שנקראו להישלח מזרחה ועיבוד אדמיניסטרטיבי של נתונים אלה;
- מחנה וסטרבורק; וכן הלאה, וכן הלאה.

עובדים אלה ידעו, או היו אמורים לדעת, את מיקום נכסיהם של היהודים המגורשים. כיום ישנו רק קומץ אנשים שיכולים לספק על כך מידע. אנשים אלה תמיד סירבו לדון בכך איתי. אין לי ספק שהייתה להם סיבה טובה.

חלק מהמקרים הללו ידועים ואפשר לחקור מסמכים קיימים רבים, גם של יתומי המלחמה. עם זאת, הוחלט שלא לעשות כן. לצערי, מה שחששתי ממנו התממש. הארכיונים הפיננסיים של מוסדות האפטרופסות היהודיים, שלדברי פרהיי ופויסיה הושמדו בשנות השבעים, נוצלו כדי לטאטא לא מעט מתחת לשטיח.

באוגוסט 2005 נפגשתי שוב עם אלמה פרהיי. התקשרתי מראש, אמרתי לה שאני בהולנד עם הנקה ושאלתי אותה אם היא מסכימה שהנקה תבוא איתי. "אין בעיה", אמרה, "בואו אליי הביתה, יש קפה טוב ותוכל לעיין בארכיון האישי שלי. אני גרה בראפנבורחרסטרטאט." אלמה גרה אז בלב מה שהיה הרובע היהודי בבניין היסטורי יפהפה עם עבר מכמיר לב. הבניין היה בעבר בית היתומות היהודי, שאחרי המלחמה הוסב לדירות מגורים. בתחילת המאה הזו שופץ הבניין

ביוזמת התושבים והעמותה לשימור מבנים היסטוריים באמסטרדם. הכיתוב בעברית, "תרכ"א, מגדלי היתומות מעשים טובים" שבמקור היה חרוט בקרניזים ובאבני הגמלון והועלם לאחר המלחמה, שוחזר, והלוט מעליו הוסר בשנת 2003 על ידי ראש אגף התרבות של עיריית אמסטרדם.

צלצלתי בפעמון והדלת נפתחה אוטומטית. כשנכנסתי, התחלחלתי. עמדנו במבואה גדולה שבאחת מפנינותיה עמדה עגלת תינוק מימים עברו. מחשבה הבזיקה במוחי: ילדות יתומות מטופלות היטב חיו כאן בשלווה ושיחקו, עד שהמטרה ההולנדית לקחה אותן באכזריות ובכני. הילדות והמטפלות שלהן לא חזרו. כולן נרצחו. כל פינה בבניין הזכירה לנו את אותו יום, ה-10 בפברואר 1943.

"איך משפחות עם ילדים יכולות לגור כאן?" אמרה הנקה. "המבואה

הזאת, הבניין הזה, הקירות האלה, כולם אומרים כאב ועצב."

הבית היה מרוהט בסגנון מודרני ובגישה מעשית. התיישבנו על הספה ליד החלון ואלמה לקחה כיסא והציבה אותו מולנו. אמרתי לה: "חשבתי שתהיי בדיוני התביעה שאחי ואני הגשנו נגד JMW למניעת המיזוג. לא עניין אותך מה יש לשופט להגיד?"

"לא ידעתי שזה מתקיים."

"אה", נאנחתי בהפתעה, "זאת הסיבה שלא היית שם?"

"כן."

"אז איך יכול להיות שאת מתייחסת למשפט הזה בדברי הסיכום של ספרך?" בלי לחכות לתשובה המשכתי: "אלמה, יש לי את החוזה"⁴⁹ עם JMW שאת ומיכלס חתמתן עליו בתאריך 14.2.2001. נכתב שם ש-JMW פותחים בפניכן את הארכיון של מוסדות האפוטרופסות לשעבר, שהתמזגו לארגונים היהודים להגנת הילד ב-1950. אבל אחד התנאים ש-JMW הציבה לכן היה שאתן רשאיות לפרסם רק לאחר קבלת אישור מ-JMW. עבדת על הספר שלך במשך יותר מארבע שנים. החומרים לא קלים. חקרת מסמכים רבים. את יודעת הרבה יותר ממה שמופיע ב'על חשבון הילד'! קראתי איפשהו שלכתוב ולפרסם

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/JMW-Arch/> 49
Overeenkomst-met-Verhey.pdf

ספר דומה להבאת ילד לעולם. האם הציבו בפנייך ברירה? לעשות
הפלה או ללדת ילד לא מושלם? והאם בחרת בכתיבת הספר?
אלמה לא ענתה, ניגשה למטבח, הדליקה סיגריה, בדקה את
הטלפון הנייד ושאלה: "קפה?"

מעבר דירה

באוקטובר 1958, כאשר התגוררו בבית רודלסהיים רק שישה יתומי מלחמה ושלוש ילדי המנהל שיק, הודיע שיק על התפטרותו. היא עמדה להיכנס לתוקף ב־1 בדצמבר. ההתפטרות הייתה על רקע חוסר שביעות רצונו מכך שלא התקבלה החלטה בדבר רכישת מעון נפרד למנהל בית היתומים.

האיחוד כבר החליט לסגור שניים מבתי היתומים בשל מחסור בתקציב. מכיוון שהדירקטוריון לא הצליח למצוא מחליף לשיק במהירות, החליט האיחוד להתחיל בפינוי בית רודלסהיים. היה צריך למצוא פתרון לששת היתומים שעדיין חסו בו לפני 1 בדצמבר. האיחוד העלה שני פתרונות אפשריים שמהם יכולנו לבחור: (1) מעבר לאחד מבתי היתומים האחרים של האיחוד (2) לאכלס את הילדים הגדולים יותר בפנסיון משפחתי שבהם כל אחד עתיד יהיה להתגורר באופן עצמאי, בפקיח המשפחה בעלת הפנסיון והאיחוד.

אני בחרתי באפשרות השנייה, והעובדת הסוציאלית אמרה שתדאג לכך. אולם כנראה מסגרת הזמן הייתה קצרה מכדי למצוא פנסיונים מתאימים, כי שני ילדים, ויקטור וזיגפריד, הועברו לבית עמותת ברח שבלארן ואילו אני עברתי עם לוטי ויודה לבית הילדים היהודי באמסטרדם. ללקס מצאו חדר להשכרה בדירה באמסטרדם.

המעבר שלי, בהיותי בן 17, לבית הילדים היהודי באמסטרדם היה עבורי שיפור אדיר. המנהל, ואן זוטפן, ואשתו היו אנשים נחמדים, גם אם קפדניים. חלקתי את חדרי עם רולנד ויודה וחלמתי על חדר משלי. באותה תקופה עסקתי רבות בספורט והייתי חבר במכבי בהילברסום. התמחיתי באתלטיקה קלה וטניס שולחן. מדי שבוע שיחקתי טניס שולחן במסגרת תחרותית והשתתפתי באופן קבוע בתחרויות ריצה.

הקדשתי לעיסוק זה מספר שעות מדי יום. גברת ואן זוטפן החליטה שמדובר ביותר מדי שעות, ושהדבר בא על חשבון שיעורי הבית שלי. הסכמנו להגביל את הספורט לשעה אחת ביום. חשבתי שלמרות מגבלה זו עדיין אהיה מסוגל להשיג את המטרה שלי – להישלח למכביה בישראל. השתוקקתי לראות את אחי שוב. באוגוסט 1959 התקיימה אליפות אירופה של מכבי בקופנהגן. השתתפתי כחבר במחלקת האתלטיקה הקלה וזכיתי בשתי מדליות ארד.

משנת 1953 ואילך התקיימה חובת שיחה פעם בשבועיים עם העובדת הסוציאלית של 'לעזרת הילד'. העובדת הסוציאלית הייתה אישה צעירה כבת עשרים. שעות הקבלה שלה התקיימו באחד החדרים בבית רודלסהיים. שעת קבלה? זה היה יותר כמו שעת דממה. ישבתי מולה על כיסא, חלמתי בהקיץ וחיכיתי שהשעה תעבור. מהר מאוד הבנתי שהיא אולי מקשיבה לי, דוברת את השפה, אבל לא מבינה מה עובר עליי ומה בליבי. העובדת הסוציאלית לא הייתה מישהי שיכולתי לספר לה על ייסורי הנפש שלי.

כשעברתי לבית הילדים היהודי, עברה שעת הקבלה של העובדת הסוציאלית למשרדי 'לעזרת הילד' באמסטרדם. לא באמת רציתי ללכת, אבל כיוון ששאפתי לעבור לפנסיון אצל משפחת מארחת, הייתי צריך לדבר איתה על זה. זאת הייתה הסיבה שעדיין נפגשתי איתה.

כמה חודשים לאחר מכן, ב־1 בספטמבר 1959, עברתי למשפחת דה לִנְגֶה ברחוב סְנַטוּרְפֶאן באמסטרדם. המעבר למשפחה זו לא היה הצלחה גדולה, אבל הצלחתי לשרוד שם כמעט שנה. גם בלימודים לא נחלתי הצלחה ונאלצתי להישאר כיתה. למעשה, הכול בחיי השתבש. עברי עלה בלהבות, עתידי היה לוט בערפל.

שוב הלכתי לעובדת הסוציאלית ושוב חיפשו לי חדר בפנסיון אחר. בספטמבר 1960 עברתי למשפחת נח באמסטרדם, לא הרחק מהוונדלפארק ומבית הילדים היהודי. זה היה מקום המגורים הכי מוצלח שלי. שם פגשתי את אהובתי, הנקה, בתם של בעלי הבית. היא הבינה את העבר שלי, האמינה בעתיד שלי וקיבלה אותי כפי שאני. זו הייתה אהבה ממבט ראשון.

ב־2 באוגוסט 1963 התחתנו בבית העירייה של אמסטרדם. הרב סוֹטְנֶדוּרֶפּ קידש את נישואינו ביום ראשון, 4 באוגוסט, בבית הכנסת באמסטרדם. הורי הכלה הובילו אותה לחופה. אותי הובילו הרבנית סוֹטְנֶדוּרֶפּ ומר ואן דר לֵייֶן. הוא היה הנציג היחיד לצד שלי בטקס. עשרה ימים לאחר מכן כבר היינו על קטנוע בדרך לארץ. מאז נערותי הלך וגבר בי הרצון לעזוב את הולנד. מגיל צעיר ידעתי שאני לא רוצה להישאר, שאני רוצה להתרחק מכל הסבל שעברתי, להתחיל מחדש במקום אחר. לקח לנו הרבה שנים להתאקלם, אבל הצלחנו. המסע ארך כשלושה שבועות; מאמסטרדם נסענו לפריז ומשם המשכנו למרסיי. במרסיי עלינו על האונייה תיאודור הרצל שהפליגה לחיפה. הגענו ב־6 בספטמבר. מראה הארץ ה'מובטחת' המתקרבת אט אט, היה יפהפה וגם מרגש. עוד כשהיינו בים הפתוח, חגו עשרות סירות קטנות סביב האונייה כדי לקבל את פני העולים החדשים. הופתענו ושמחנו מאד לגלות שעל אחת הסירות נמצא אחיה של הנקה, שעלה לישראל כמה שנים קודם לכן ושירת כקצין בצבא.

הציניות שבמקריית

בסוף 1970 החליט הוועד המנהל של עמותת JMW לחפש משרדים אחרים. ב־1974 רכשו בית כנסת לשעבר ברחוב ליירסטראט מספר 145-147 באמסטרדם ושיפצו אותו. באביב 1976 עברה JMW מרחוב יוהאנס ורמיר סטראט למעון החדש.

בית הכנסת הישן הוא המקום שבו נערך טקס החופה של הנקה ושלי בשנת 1963. מאותו יום והלאה החלה התקופה המאושרת בחיי, מלאה בזיכרונות טובים. באותו מבנה ממש, כמעט ארבעים שנה מאוחר יותר, גיליתי את הירושה שלי, גילוי שטלטל את חיי ופגע פעם נוספת ביכולת שלי לתת אמון בבני האדם.

בקשה למחקר מקצועי בנושא יתומי המלחמה

הקהילה היהודית בהולנד וההולנדים בישראל קיבלו בין השנים 1999 ל-2004, שמונים מיליון אירו – כספי מרור, קרן הסיוע לנרדפי הנאצים והחלק הרביעי של הזהב שהנאצים שדדו – שהוקדשו למטרות קולקטיביות כגון מחקר, טיפול, שירותים והנצחה לשורדי השואה וקרוביהם.

לכן אפשר לומר שלא חסר מקור מימון למחקר בנושא ניהול נכסי יתומי המלחמה. מומחים העריכו את עלות המחקר ב־130,000 אירו, או כ־0.16 אחוזים מהסכום הכולל.

בכנס 'Still Going Strong' – 'ילדי מלחמה יהודים' שנערך באוגוסט 2005 באמסטרדם, נתנו אלמה פרהיי, הנס פויסיה ואני כל אחד הרצאה על ההיבטים הפיננסיים של סוגיית יתומי המלחמה.

480 יתומי מלחמה מרחבי העולם ביקשו דרך האתר שלי ובעקבות ההרצאה שלי, לקבל מידע מ־JMW על ניהול נכסיהם על ידי האפוסטרופוסים שלהם. בסוף אוגוסט 2005 הודיעו JMW כי אינם רואים סיבה לשלם לכלל יתומי המלחמה, והבהירו כי תביעות פרטניות ייבדקו על ידי המוסד עצמו. בתגובה הגשנו עתירה, במטרה ש־JMW ישקלו מחדש את עמדתם.

ה'צעירים' מבין שורדי השואה הם יתומי המלחמה. באותה עת הם כבר פרשו לגמלאות, נולדו להם ילדים, נכדים ולחלקם אפילו נינים. הילדים חסרי הישע של אז היו כעת בעלי משפחה ומעמד בחברה, והם דרשו חקירה מקצועית.

בישראל היו אז שני ארגונים שפעלו למען האינטרסים של יתומי

מלחמה מהולנד. בהולנד היה האיגוד לקידום האינטרסים של קורבנות הרדיפה (VBV).

כחלק מהאסטרטגיה התקשורתית של JMW, הגיעה בתחילת יוני 2005 משלחת מטעמם לביקור עבודה בישראל וכדי להיפגש עם נציגים של יתומי המלחמה. המשלחת כללה את הארי ואן דן ברה, חרהרד סנדרס והנס פויסיה.

ב-2 ביוני הוזמן הארגון שלנו לפגישה בבית ארגון עולי הולנד (IOH) בתל אביב, פגישה שהייתה בבחינת חזרה משולשת, שכן עמדת JMW נותרה ללא שינוי. עם זאת, הפעם ארזו אותה בעטיפה יפה יותר.

בשלב מסוים לא יכולתי להתאפק עוד ואמרתי להארי: "אני לא מבין מה הבעיה שלכם. JMW, היורשים המשפטיים של מוסדות האפוטרופסות לשעבר, אינם אשמים. אבל המהלכים שלך בשנים האחרונות, בתפקידך כיושב ראש JMW, הפכו אותך שותף בהפקעת חלק מהירושה שלנו."

הארי כעס וצעק: "תתנצל! הנאצים הם שגרמו לך עוול. תתנצל, כי אחרת..."

"אחרת מה, מר ואן דן ברה?" קטע אותו מרסל. "אתה מאיים? תזכור, מי שמתעסק עם אח שלי מתעסק גם איתי." למען האמת, זה החזיר אותי לילדות. אחי הגדול שוב הגן עליי וזאת הייתה הרגשה טובה. אבל המצב עורר בי חימה. זה היה אופייני לבעלי השררה של היום. המנהלים של JMW הרשו לעצמם להתנהל איתנו באותו אופן שהאפוטרופוסים שלנו התנהלו: סיפרו חצאי אמיתות, איימו, התעלמו ונהגו באדנותיות!

"אני יודע, הארי, הנאצים רצחו את המשפחה שלנו. אני לא מטומטם, אף על פי שאחי ואני מעולם לא קיבלנו מ'לעזרת הילד' הזדמנות ללמוד משהו מלבד יידישקייט. קודמיכם מעולם לא דיברו על השואה. יתומי המלחמה נאלצו לברר בכוחות עצמם מה עלה בגורל משפחותיהם. למדנו לחיות עם זה, בלי לקבל עזרה. מרושע, משפיל ומעליב להטיח בנו שאנחנו תולים את האשמה להיותנו יתומים בכם. זה מרושע, כי אתה מנסה להעביר את האחריות מכם אלינו. את

הידידישקייט, שעדיין קיים בי, אתה כנראה כבר איבדת. אולי זה משום שאני מתגורר בישראל ואילו אתם, יהודי תפוצות, חיים בגלות. אתה יודע היטב שאנחנו, יתומי המלחמה, מדברים על השבת הזכויות לאחר המלחמה. מדובר בכסף שעדיין נמצא בידי ארגונים הולנדים שלא בצדק. בעשורים האחרונים של המאה הקודמת, המוסדות הפיננסיים היו מושא למחקר מעמיק. הארגונים היהודיים ידעו להרחיק מהם את החוקרים בטענה ש'אנחנו לא מוסד פיננסי'. הגיע הזמן שגם הארגון שלך ייחקר חקירה מקצועית, הארי. אבל אתם נחושים לחבל בחקירה בכל דרך."

"חזור כך מדברך," אמר הארי בנימה כועסת ונעמד כדי לתת למילותיו משנה תוקף: "אנחנו דווקא עושים הכול כדי לחקור חקירה יסודית."

"אתה מוזמן לחזור לשבת, מר ואן דן ברח, למה שאחזור ביי? זאת האמת כפי שנאמרה על ידי אברהם רות ואוששה על ידי מנכ"ל JMW, הנס פויסיה," הגבתי בשלווה. "שני האדונים הללו סבורים שהשבת הזכויות האחרונה נחווהתה הן על ידי ה-CJO והן על ידי פלטפורם ישראל כך: 'זהו מאבק בין יהודים ללא-יהודים ויש להימנע מחילוקי דעות בתוך המעגלים הפנימיים שלנו'. זה מסביר מדוע בזמנו ה-CJO לא דחק בוועדת ואן קמנדה, שאמורה הייתה לכדוק את הליך השבת הזכויות בכללותו, לחקור גם את המקרה של יתומי המלחמה היהודים. אגב, הייתי אז סגן נשיא פלטפורם ישראל. לפני זמן לא רב בדקתי שוב את הפרוטוקולים. נקודה זו, שכאמור הוכרזה על ידי רות, לא נדונה באף ישיבת SPI."

הארי שאל בטון מופתע, "איך אתה יודע את כל זה, פיליפ?" "הכול נמצא ב'על חשבון הילד', ספרה האחרון של אלמה פרהיי." אחר כך פניתי להנס פויסיה ואמרתי: "הנס, אתה היית בזמנו יועץ ל-CJO. לפיכך אתה ללא ספק יודע שהטיפול והניהול של נכסי יתומי המלחמה היהודים תאמו את הגדרת המשימה שהטילה ועדת ואן קמנדה על ועדת סחולטן. תסכים לענות לי על השאלות הבאות? למה התכוון אברהם ב: 'חילוקי דעות במעגלים הפנימיים'? הרי ועדת סחולטן עסקה בחקר האמת. האם אתם מתכוונים למאבקם של

יתומי המלחמה במוסדות האפוטרופסות לשם השבת נכסיהם שעדיין נמצאים שלא בצדק בידי מוסדות אלה? אבל הרי חילוקי דעות אלה היו מתעוררים רק אם המחקר היה מוצא שנכסיהם של יתומי המלחמה לא נוהלו כראוי! האם ידעתם מראש מה יהיו ממצאי המחקר? והאם זו הסיבה לכך שחוגים יהודים לא דחקו בוועדת ואן קמנדה לחקור חלק זה של השבת הזכויות?"

שתיקה ארוכה השתררה ובסופה אמר הארי: "רבותי, למרבה הצער יש לנו התחייבויות אחרות, השיחה שלנו כאן הסתיימה."

השבת זכויות יתומי המלחמה לא הייתה הסוגיה היחידה שהקהילה היהודית בהולנד העדיפה שלא לחקור. ב־29 במרץ 1948 נוסדה באמסטרדם אגודת שירותי הקבורה היהודית. מטרת האגודה הייתה להמשיך את פעילות ששת ארגוני הקבורה היהודית שפעלו בהולנד לפני המלחמה. העמותות יוצגו על ידי משרד רואי החשבון מרטין ג'יי פולק. תביעת הזכויות שלהם הוכרה, ולאחר המלחמה נאמד שוויים ב־250,000 גילדן (114,000 אירו).

ועדת סחולטן לא הצליחה לבדוק אם כספי התביעות שולמו לגוף היורש של אותם ארגונים, אגודת שירותי הקבורה היהודית. האגודה סירבה לשתף פעולה ולהעניק לוועדה רשות לעיין בארכיון שלה מטעמים עקרוניים. תפקיד הוועדה היה לבדוק אם בנקים וחברות ביטוח עדיין מחזיקים בנכסים יהודיים. אגודת שירותי הקבורה היהודית אינה מושא לחקירת הוועדה, כתב ב־22 באוקטובר 1999 יושב ראש האגודה, הרמן לונשטיין,⁵⁰ שכבר הוזכר לעיל.

בתחילת 1998 הקים ה-CJO את המוקד לתביעות מלחמה יהודיות וקרא לשורדי וניצולי מלחמה יהודים להגיש תביעות למוסדות הפיננסיים ולמשלה ההולנדית. המוקד גם סיפק

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II/-50-van-Kemenade/Brief-JBW-Okt-22-1999.pdf>

לשורדים וניצולים מידע לגבי תביעות אפשריות נוספות. אך נסגר בתחילת שנת 2002.

ועדת סחולטן לא הצליחה לחקור את הארכיון של אגודת שירותי הקבורה היהודית כיוון שבקשת הגישה שלהם סורבה. גישה לארכיון 'לעזרת הילד' (LEHJ), שנמצא בידי JMW, סורבה גם לי. חוקית, הם לא יכלו למנוע ממני לעיין בתיק שלי. עם זאת, עברה שנה ויותר עד שהצלחתי לעיין במסמכים האישיים שלי. פעמיים קרה שטסתי מישראל להולנד לשווא. לא נותר לי אלא לאיים בהליך משפטי מקוצר. לבסוף קיבלתי לידי עותק של התיק שלי.

שמתי לב שבמקרים שבהם בקשת הגישה שלי לארכיון סורבה, משרד רואי החשבון מרטין י' פולק היה בתמונה. משרד רואי חשבון זה מילא תפקיד פיננסי חשוב בקהילה היהודית של אחרי המלחמה וייצג, בין היתר, את הארגונים הבאים:

- ששת ארגוני שירותי הקבורה היהודיים, שנסגרו במהלך המלחמה, שאת הכספים שהועברו להם לאחר המלחמה קיבל משרד רואי החשבון לידיו.
- הקהילה היהודית-הולנדית.
- מוסדות האפטרופסות היהודיים בתקופה שבה יתומי המלחמה היו קטינים.

מרטין י' פולק היה בזמן המלחמה רואה חשבון בוועדת הכספים של המועצה היהודית.

חברת רואי החשבון מרטין י' התמזגה עם משרד רואי החשבון פארדקופר את הופמן. ב-6 באוגוסט 1982 הגיש משרד זה להנהלת ה'איחוד' דוח לשנת הכספים 1981⁵¹ ובו פירוט תיק ההשקעות המרכזי

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/JMW-Arch/51jaarrekeing-1981-82-fusie.pdf>

של המוסדות המסונפים לאיחוד. מדובר היה במוסדות הבאים: בית היתומים היהודי, בית היתומות היהודי, עמותת רודלסהיים, 'לעזרת הילד', עמותת ברח, מגדלי היתומים אוטרקט, פנימיית הילדים Joodse Zee en Boskolonie (JOZEBOKO).

ב-2005 התמזגו מוסדות האפוטרופסות היהודיים עם JMW רשמית. לפיכך, JMW הם הממשיכים המשפטיים והמוניטריים של מוסדות האפוטרופסות.

המכתב שהארי ואן דן ברח שלח⁵² ב-29 באוגוסט 2005 ליושבי ראש ארגוני היתומים ושבו פרש את עמדותיו לאור הפגישות שערך בארץ, לא הותיר ספק. השורה התחתונה הייתה ש-JMW, המחזיקים בהון מוסדות האפוטרופסות בסך מיליוני אירו, בודקים את התביעות, מחליטים אם יש בהן ממש ואז קובעים את גובה ההחזר. תשובה זו גולה את מעט התקווה שהייתה ליתומי המלחמה שהתביעות שלהם תזכנה לטיפול הוגן ובלתי תלוי.

גם לא הסכמנו על ההגדרה של 'מחקר עצמאי'. אני חשבתי שגם בדיקה זו אינה עומדת בקריטריונים של בדיקה עצמאית ובלתי תלויה. אחרי הכול, JMW מנסחים את שאלת המחקר, מקימים את ועדת המחקר, ממנים את החוקרים וממנים את המחקר. רק כשהושלם מבחינתם הפאזל, הביאה JMW את הצעתה לשולחן הדיונים עם נציגי יתומי המלחמה. אבל כדי למנוע אי הבנות כתב הארי: "JMW יגבשו החלטה ויישמו אותה על בסיס ההתייעצויות שנערכו." בעל המאה הוא בעל הדעה!

עם אלמה פרהיי וכנגד כל הסיכויים, הצלחתי לשכנע את שתי קבוצות האינטרס הישראליות ואת קבוצת האינטרס ההולנדית, לשתף פעולה סביב נקודה זו. באוקטובר 2005 החליטו שלושת הארגונים להקים את ארגון הגג 'קורפורציה להשבת זכויות יתומי

52 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/JMW-Arch/Pront-en-Herschel-Aug-29-05.pdf>

מלחמה יהודים' (SRJO) כדי להיטיב לייצג את האינטרסים המשותפים של היתומים. כעבור חודש נבחרה מועצת המנהלים של ארגון הגג. כ־90 אחוזים מהיתומים שהיו עדיין בין החיים ומפוזרים בעולם, התפקדו באמצעות האינטרנט לארגון. הם קיבלו בקביעות את הניוזלטר שלנו.
ה-SRJO הגיב למכתבו של הארי:

"הארגון 'קורפורציה להשבת זכויות יתומי מלחמה יהודים' (SRJO) הינו איחוד שתי קבוצות האינטרס הישראליות וקבוצת האינטרס ההולנדית לטובת מימוש מטרותנו המשותפת בכל הנוגע לקבלת כספי היתומים. אלמה פרהיי ופיליפ סטאל חברים גם הם בארגון. אנו מקווים שחקירה עצמאית, כזו שלא תהיה תלויה בפיקוח של JMW או ה-SRJO, תצא לדרך בהקדם האפשרי. מעורבותם של שני גופים אלה בחקירה אינה רצויה מחשש לניגודי עניינים."

ספרה של אלמה פרהיי, 'על חשבון הילד', לא נתן את התמונה המלאה ו-JMW התנערו ממנו. לכן המטרה העיקרית של ה-SRJO הייתה ליזום חקירה נוספת, מקצועית ומקיפה, של השבת זכויות יתומי המלחמה היהודים. בשלב הראשון, מדובר היה בחקירת יתומי המלחמה שהיו תחת אפטרופסות אחד המוסדות היהודיים ההולנדים שלאחר המלחמה.

האנשים הבאים השיבו בחיוב לבקשת ה-SRJO לשבת בוועדת ההיגוי של החקירה החדשה:

- פרופ' אריק י' פישר, מנכ"ל לשעבר של איגוד המבטחים בהולנד ומרצה להיסטוריה עסקית באוניברסיטאות הולנדיות שונות מזה למעלה מחמש-עשרה שנה.
- פרופ' ארנולד הירטייה, פרופסור אמריטוס להיסטוריה של הכלכלה.

– פרופ' יוהאן בלום, מנכ"ל המכון ההולנדי לתייעור מלחמה
(NIOD) דאז.

בדצמבר 2005, אחרי התייעצות עם ועדת ההיגוי, הגיש ה-SRJO ל-SCMI בקשה למענק מחקר. ההערכה של הוועדה הייתה שלמחקר נדרש תקציב של כ-130,000 אירו. לבקשה זו צורפו מספר מכתבי המלצה מאישים מובילים בקהילה היהודית בישראל ובהולנד, ביניהם הרב רודריגס פריירה וד"ר מנפרד גרסטנפלד. גרסטנפלד כתב במכתב ההמלצה שלו:

"לכבוד SCMI בנוגע לבקשת מענק המחקר של SRJO, בשנים האחרונות התגלו נתונים חדשים הקשורים לטיפול ביתומים היהודים ששרדו את המלחמה. הנתונים שהתפרסמו מעוררים לא מעט שאלות בנוגע לאופן התמודדות הארגונים היהודיים הרלוונטיים עם סוגיה זו בשנים שאחרי המלחמה. הדבר יצר חוב מוסרי שהקהילה היהודית חייבת לאותם שורדים. די בכך כדי להביא לבדיקה מעמיקה ולמציאת כל התשובות שעדיין אפשר למצוא לשאלות שנותרו פתוחות. מעורבותם של פרופ' פישר, פרופ' הירטייה ופרופ' בלום נותנת לפרויקט שעל הפרק משקל משמעותי.

ישנו היבט נוסף. הקהילה היהודית ביקשה, ובצדק, מממשלת הולנד ומארגונים הולנדים לחקור את השבת הזכויות ולהחזיר כספים בהתאם, וכל זאת בשם שיקולים מוסריים, שכן לא חלה עליהם חובה משפטית לעשות כן בשל השנים הרבות שחלפו. אני חושב שמחווה זו צריכה להוות דוגמה לארגונים היהודיים במקרה של יתומי המלחמה היהודים.

לסיכום, אני ממליץ בחום על מימון פרויקט זה.
ד"ר מנפרד גרסטנפלד."

כך כתב רודריגס פריירה, רב בישראל, במכתב ההמלצה שלו ל-SCMI:

”חברי הנהלה יקרים,

כילד שחי במחתרת ובזהות בדויה בזמן מלחמת העולם השנייה, הייתה לי הזכות הבלתי נתפסת להתאחד עם הוריי, אחי ואחותי אחרי שנתיים וחצי במחבוא.

לכן אין צורך שאכביר במילים כדי לתאר עד כמה גורל יתומי המלחמה נוגע לליבי, יתומים שצעדו בדד אל עתידם ללא תמיכת קרובי משפחה.

למרבה הצער, בשנים האחרונות התעוררו שאלות בנוגע לדרך הטיפול בילדים האלה. גם שאלת ניהול הנכסים שלהם לוטה בערפל. לפיכך יש לברך את ה-SRJO על דרישתו לבצע חקירה עצמאית. חשיפת האמת חשובה מעל הכול לרווחתם הפסיכולוגית של יתומי המלחמה, שהם היום בשנות השישים לחייהם.

כסף רב דרוש למחקר כזה ואני פונה בלב שלם לוועדה ומבקש להצביע בעד הענקת מענק המחקר האמור מקרנות מרוז המיועדות לישראל.

כולי תקווה שתענה בחיוב.

בברכה,

ה. רודריגס פריירה.”

JMW הודיעו לנו בכתב שהם מבקשים לפתוח חקירה נוספת בעניין ניהול נכסי יתומי המלחמה. כיוון שגם ה-SRJO רצה בכך, וכיוון שהאמנתי שרק מחקר ששני הארגונים תומכים בו יוכל לפתור את חילוקי הדעות, שלחנו להם מכתב ובו ההצעה הבאה:

”אנחנו חושבים שבשלב הראשון כדאי להקים ועדת היגוי משותפת ל-JMW ול-SRJO שתנסח שאלת מחקר שתהיה מקובלת על שני הצדדים ותאפשר למחקר לצאת לדרך. ועדה זו תעסוק גם בכל הנושאים הקשורים לחקירה זו, וכן במינוי החוקרים.

המועמדים שלנו לוועדה הם; פרופסור א' הירטייה, פרופסור א'

פישר ופרופסור י' בלום. נודה לכם אם תציעו גם אתם מועמדים ראויים. נהיה מוכנים לדון בנושא זה בכל עת." אבל תחת מחקר משותף, שיכול היה לפתור את הסכסוך הזה אחת ולתמיד, פתחה JMW במתקפה תקשורתית. הם התראיינו ופרסמו מודעות. הארי ואן דן ברח, יושב ראש הוועדה המפקחת של JMW ויושב ראש ה-JMW, פרסם ב-16 בדצמבר 2005 ריאיון ב-NIW.⁵³ הוא דיבר עם העיתונאית דפנה מאייר:

"מאייר: באוקטובר 2005 התאחדו שלוש קבוצות האינטרס של היתומים בהולנד ובישראל לארגון אחד בשם SRJO. מה קרה מאז?

ואן דן ברח [JMW]: בואי נשחזר את השתלשלות העניינים. ספרה של אלמה פרהיי יצא לאור באפריל. הוא עורר סערה לא קטנה ואנחנו דחינו את מסקנותיו. חרהרר סנדרס, הנס פויסיה ואני נסענו ביוני לישראל כדי לשבת עם יתומי המלחמה לשולחן הדיונים. אמרנו בבירור ש-JMW לא תשלם תביעה קולקטיבית לכלל היתומים. כמו כן, אמרנו ש-JMW תהיה מוכנה לבדוק תביעות פרטניות שנוגעות ל'לעזרת הילד'. במקרים שבהם נמצא שהתביעה מוצדקת, נשלם את המגיע לתובע. אמרנו גם שתהיה חקירה חדשה ועצמאית. JMW הקימה קבוצת עבודה כדי להכין את הקרקע למחקר החדש ולתביעות הפרטניות העתידיות. הזמנו את שני הארגונים לבוא בספטמבר להולנד כדי לדון בהצעות שלנו, אך הם סירבו. באוקטובר שאלתי אותם אם הם יהיו מוכנים לשקול מחדש את תשובתם השלילית. ארגוני היתומים הודיעו שהם התאחדו ושהם מצפים שנבוא אנחנו לישראל כדי לדבר עם ההנהלה החדשה. חשבתי שאין מניעה שנבוא והודענו שנגיע שוב לישראל, כנראה במחצית השנייה של ינואר."

ואן דן ברח 'שכח' לספר שבסוף אוקטובר 2005 ראשי שלוש קבוצות האינטרס ב-SRJO – צבי הרשל, זיגפריד פרונט ופלורי נטר – השיבו בחיוב להזמנתו.

”מאייר [NIW]: מה כללו ההצעות?

ואן דן ברח [JMW]: הקימה צוות לחקירת התביעות הפרטניות. במקרה שמאן דהו לא יהיה מרוצה מהתשובה, הוא יוכל לערער לוועדת ערר, שטרם הוקמה. לצד זאת, אנחנו מכינים את הקרקע למחקר ההיסטוריוני הגדול. אנחנו בקשר עם חוקרים מועמדים.

מאייר [NIW]: האם הייתה תגובה להצעה לחקירה עצמאית? ואן דן ברח [JMW]: עדיין לא. אנחנו נוסעים לישראל כדי לדון בזה. יש לנו מסגרת רעיונית ושאלות מחקר. אנחנו רוצים את תגובתם כדי שנוכל להגיע להסכמות, גם לגבי זהות החוקרים.”

ברור שלא הגבנו להצעה שלך, הארי.
לא הגבנו לה כי לא קיבלנו אותה!

ואן דן ברח ממשיך:

”אנחנו מציעים שאת המחקר יבצעו היסטוריון ואדם נוסף בעל רקע פיננסי. ועדת מומחים תפקח עליהם מקצועית. לא קל לאתר אנשים מתאימים. אנשים מהססים להטיל את המוניטין שלהם על הכף ולהכניס רגל לתסבוכת הזאת. אני מרגיש את זה על בשרי; אני מותקף בגלל משהו שקרה לכאורה בעבר ושאין לי עליו אחריות אישית. הכעס והצער של היתומים מושלכים על JMW הנוכחי. גם החוקרים קוראים עיתונים ועוקבים אחר השיח המתנהל. אני מבין את ההיסוס.

מאייר [NIW]: אתה חושב שהכעס לא מוצדק? האם לא היו כשלים?

ואן דן ברח [JMW]: הכשלים שלכאורה היו, ייבדקו. אחת

ממטרות המחקר היא לבחון את התנהלות המוסדות לאחר המלחמה. אני עומד מאחורי טענתי שהנהלת המוסדות דאז פעלה בהתאם למיטב ידיעתה."

בעיני ואן דן ברח החקירה מיותרת, הוא פשוט ידע שאין ולא היו כשלים! זה מזכיר לי את הליך השבת הזכויות אחרי המלחמה. מועצת המנהלים של האגודה למסחר בניירות ערך, בפרט קארל פרדריק אوبرהוף, יושב הראש והמנהיג הבלתי מעורער של האגודה, דבק בעמדתו שמבחינה עקרונית לא היה פסול במכירת נכסי LIRO במהלך הכיבוש. אולם החקירה הממשלתית בסוף המאה הקודמת הגיעה למסקנה שונה בתכלית.

"מאייר [NIW]: מה עם האחריות לעמדת JMW בתקופה האחרונה? אתה מכיר את הסיפורים: חנה גוטמן שכתבה בשנת 2000 מכתב להנס פויסיה ובו ביקשה מידע על תיק JOKOS שלה – תביעות הנוגעות לתכולת בית שנבזזה – ושעליו מעולם לא קיבלה תשובה. פיליפ סטאל, שעשה סלטות באוויר כדי שיוכל לעיין בתיק שלו, וכאשר הותר לו סוף סוף לעיין בו, לאחר עיכוב רב מצד JMW, הוצמדה לו, למורת רוחו, עובדת סוציאלית. יש יתומים שמרגישים ש-JMW לא לוקחת אותם ברצינות, גם אם זה לא תקף לכולם.

ואן דן ברח [JMW]: שמתי לב שכך נתפסים הדברים בישראל. אנחנו עובדים על זה. אני יכול להבטיח לך שהכול נלקח ברצינות מוחלטת. נעשה כל מאמץ כדי שגם אחרוני היתומים יבינו שאנחנו מתייחסים לזה בכובד ראש. אבל זה לא פשוט. קיבלנו 110 פניות פרטניות מיתומי מלחמה הטוענים שהיו חוסים של 'לעזרת הילד', עם מידע על נכסי הוריהם ומה שאבד להם בגלל המלחמה. הם מצפים ש-JMW תפצה אותם. אבל אחרי בדיקה התברר ש-60 אחוזים מהאנשים הללו כלל לא היו חוסים של 'לעזרת הילד'. אלה מקרים קורעי לב ש-JMW אינה יכולה לעשות דבר בעניינם. העוול שנעשה, נעשה על ידי

הנאצים. כל מה שנעשה מאז על ידי מוסדות האפוסטרופסות הוא שולי בלבד. הם ניסו להקל, אבל הם לא יכולים לפצות על מה שלא ניתן לפצות עליו. זה מה שהופך את כל העניין הזה לכואב כל כך, גם עבורי. אחרי שני ימי הדיונים בישראל הייתי מפורק נפשית. אני יודע להתמודד עם דברים, אבל התוקפנות הזאת...

מאייר [NIW]: חלק מתפקידך כיושב ראש JMW הוא לשמוע תלונות כאלה, לא?

ואן דן ברח [JMW]: כן. אני מבין את סערת הרגשות, אבל אני לא חושב שזאת דרך תקשורת מתאימה. גם לחוסן שלנו יש גבול.

מאייר [NIW]: מדוע היתומים בישראל כועסים כל כך, בעוד שאת היתומים שחיים בהולנד איננו שומעים?

ואן דן ברח [JMW]: אי אפשר לתת הסבר אחד שיחול על קבוצה גדולה כל כך. יש כמה יתומים שמאוד לא מרוצים ממצבם החומרי. החיים בישראל קשים יותר מהחיים בהולנד. ליתומים שגרים שם לא קל. הם היו צריכים לעבוד קשה מאוד, הרבה יותר מאיתנו. והם גם נאלצו להתמודד עם כל הכאב והצער של היותם יתומים. אולי החיים בצל מלחמה מתמדת הפכו אותם לפגיעים יותר, רגישים יותר לכאב. זו דעתי אבל איני מומחה לפסיכולוגיה.

מאייר [NIW]: במקרה שבו חוסה לשעבר של 'לעזרת הילד' מגיש תביעה ל-JMW ולאחר בדיקה מתברר שיש בה מן האמת, מה קורה אז?

ואן דן ברח [JMW]: אותו תובע לא אמור לבסס בעצמו את התביעה. את זה נעשה אנחנו ועל חשבוננו.

ההערה האחרונה מזכירה לי את הליך השבת הזכויות לאחר המלחמה. הבעלים היהודים המקוריים יכלו לקבל חזרה את ניירות הערך שלהם על ידי תביעתם מהבעלים החדשים שלהם לאחר המלחמה. את הראיות אפשר היה להשיג רק אם איגוד המסחר בניירות ערך סיפק את

הנתונים, אבל נשיא האיגוד סבר כי לא היה טעם לפגם בפעולותיהם וסירב למסור את המידע לבעלים המקוריים של ניירות הערך. לפיכך, ברוב המקרים לא הצליחו הבעלים המקוריים לספק ראיות כלשהן לביסוס תביעתם.

איגוד המסחר בניירות ערך חקר והעריך בעצמו אם הבעלים החדשים רשאים לשמור על ניירות הערך שברשותם.

גישת JMW אם כן, לא הייתה יוצאת דופן. הם העדיפו להסתיר את האמת ולהמשיך להחזיק בהון המיליונים של מוסדות האפטרופסות.

”מאייר [NIW]: חקירה עצמאית יוצאת כעת לדרך, עם ועדת ביקורת בלתי תלויה של מומחים. האם נגיע כעת לשורש העניין?

ואן דן ברח [JMW]: אנחנו חשופים, כי אנחנו לא יודעים מה יעלה במחקר. זה יכול להיגמר רע; עלולים לצוץ דברים פסולים. אם זה יהיה המקרה, נעשה כמיטב יכולתנו לתקנם.

מאייר [NIW]: אז JMW עומדת כיום לצד היתומים? הארי ואן דן ברח [JMW]: אני לא חושב, כי אנחנו מבקשים כבר שישה חודשים שתהיה חקירה. זמן יקר אבד בגלל יחסם של היתומים. המחקר יארוך שנה, אם לא שנה וחצי, ויעלה הרבה כסף. יש שדורשים תשובה בתוך שלושה חודשים, אבל זה לא ריאלי. לפעמים אני תוהה אם הם לא איבדו קצת את הקשר עם המציאות ההולנדית. כשאני שומע אותם מדברים אני חושב: אין לכם מושג כמה זה מסובך!”

לאחר קריאת כתבה זו, ביקש ה-SRJO מ-JMW לקרוא את הצעת המחקר, כדי שנוכל לדון בה במהלך ביקורם בישראל.

משלחת JMW, המורכבת מהארי ואן דן ברח, חרהרד סנדרס והנס פויסיה, באה לארץ כדי להיפגש עם מועצת המנהלים של ה-SRJO. הפגישה התקיימה ב-5 בפברואר 2006 במלון העונות בנתניה.

את הצעת המחקר של JMW קיבלנו רק בסוף ינואר. לא היה לנו

הרבה זמן ללמוד אותה. שלחתי את טיוטת ההצעה לחברי ההנהלה שלנו כדי שיוכלו לתת את הערותיהם.

לאחר הפגישה שלנו, ולאחר ההערות שהעלינו, JMW שלחו טיוטה חדשה של הצעת המחקר: 'ניהול נכסי יתומי המלחמה היהודים על ידי מוסדות האפוסטרופסות'. בהצעה נכתב:

"מועצת המנהלים של JMW מממנת את המחקר וקובעת את שאלת המחקר עבור החוקרים והוועדה המפקחת. עותק של נוסח שאלת המחקר יישלח ל-SRJO ויעלה לאתר JMW."

היה ברור ש-JMW רוצים לשלוט במחקר: הם ישלמו והם ינסחו את שאלת המחקר. אפשר היה להבין זאת, אבל גם אנחנו רצינו דריסת רגל והיינו מוכנים לשלם. JMW לא היו מוכנים לשמוע: "אנחנו ורק אנחנו, אחראים על הגדרת שאלת המחקר ומימונו. על נקודה זו אין ויכוח."

בסופו של דבר ה-SRJO קיבל את הצעת המחקר כנקודת פתיחה. הסכמנו על מסגרת זמן של ארבעה-עשר יום לעיבוד ההצעה ולמתן חתימתנו.

ב-5 בפברואר הגענו לפריצת דרך; נקבע כי בחירה משותפת של המועמדים לוועדה המפקחת ולצוות המחקר היא תנאי הכרחי.

בהודעה המשותפת לעיתונות של JMW ו-SRJO נכתב:

"הדיונים לגבי בדיקת התביעות הפרטניות, שהגישו כמה יתומי מלחמה יהודים על ידי JMW בנוגע לניהול נכסיהם על ידי מוסדות האפוסטרופסות, יימשכו במועד מאוחר יותר."

בשבועיים הבאים, שלושה חברי מועצת המנהלים של ה-SRJO שקלו בחיוב את הצעת המחקר של JMW. לי הייתה חשובה השאלה: איך נוכל להבטיח שהמחקר יהיה עצמאי ובלתי תלוי? הרי כל השאר משני. במחשבה זו הסכמתי ש-JMW יהיו אלה שיזמינו את החקירה ויממנו אותה. עם זאת, עמדתי על התנאים הבאים:

– תוקם ועדת חקירה בהסכמת שני הצדדים. הוועדה תיעזר בחוקרים שהיא רואה לנכון.

– את משימות ועדת החקירה יאשרו JMW ו-SRJO יחד.

אם חברי הוועדה יהיו בעלי מוניטין מקצועי וחברתי בלתי מעורער ואם לא יהיה ניגוד עניינים, הסיכוי שלאחד הצדדים תהיה בדיעבד ביקורת יהיה קטן ביותר.

טיוטת ההצעה שלנו הייתה מבוססת על הטיוטה של JMW מה-3 בפברואר 2006 ועל רעיונות שעלו בשיחה ב-5 בפברואר. מועצת המנהלים של SRJO אישרה את הטיוטה, למעט זיגפריד פרונט, שלא סיפק כל תגובה.

המשמעות הייתה שכל דרישות JMW נענו. נותר רק להסכים על זהות חברי הוועדה המפקחת ועל הגדרת שאלת המחקר. ב-19 בפברואר הוגשה ההצעה שלנו ל-JMW. במכתב הנלווה כתבתי:

"אנחנו מאמינים שההסכם בינינו צריך להיות מושתת על עקרונות. אנו מבקשים שפיתוח עקרונות אלה יעשה בשיתוף ועדת החקירה, וזאת על מנת לשקם את האמון בין הצדדים."

הייתי בטוח שנקבל מ-JMW תגובה חיובית, אבל לא כך היה.

חשקלה של שאלת המחקר

חשיבות שאלת המחקר התבררה שוב במהלך הדיון בבית המשפט בתביעה סטאל נגד JMW. JMW ניסחו את שאלת המחקר לפריץ הוק. זה היה הנוסח:

"האם ניתן ליישב את הצהרת ההון של נאמן הנכסים של סטאל (דוח-פוס מתאריך 9.2.1954) עם דוח ההכנסות וההוצאות מתאריך 13.6.1962, כפי שנערך על ידי עמותת רודלסהיים?"

לא קשה לענות על שאלה זו. גם לא נדרש לכך מחקר. זאת שאלה רטורית. הרי המסמכים של הדוחות הכספיים אינם זמינים עוד, כך על פי JMW. לכן אי אפשר בכלל ליישב בין הצהרת ההון של נאמן הנכסים מהשנים 1946-1954 לבין הדוחות הכספיים של האפוטרופוס מ-1962). אבל JMW השתמשו בדוח של פריץ הוק בתקשורת ובמהלך המשפט, כדי להוכיח שנכסי האחים סטאל נוהלו כהלכה. פריץ הוק נותן בדוח שלו את התשובה הצפויה לשאלה שנשאלה על ידי JMW:

"על בסיס המידע שנמסר לי, איני רואה אפשרות ליישב בין הצהרת ההון של נאמן הנכסים מ-1 בינואר 1953 לבין הדוח הכספי של האפוטרופוס מ-13 ביוני 1962. בהתייחס להצהרת ההון של נאמן הנכסים ולדוח הכספי של האפוטרופוס, איני יכול לגבש דעה על בסיס המסמכים שנמסרו ולקבוע אם עיזבון מר וגברת סטאל (הוריו ז"ל של פיליפ) או אם נכסיו של פיליפ סטאל נוהלו כהלכה, ואם ההכנסות וההוצאות המדווחות תקינות."

אף על פי שהדוח של הוק לא מופיע בכתב ההגנה של JMW, הוא הובא ונדון בניגוד לכל הכללים בדיון בתביעה סטאל נגד JMW שהתקיים ב-29 בנובמבר 2004. JMW טענו בדיון:

"מר הוק בדק את ניהול הנכסים של הורי התובעים ודיווח על כך בכתב ל-JMW. הנתבעים נכונים להגיש את הדוח של מר הוק מתאריך 30.5.2003 לבית המשפט. בניגוד לטענת התובעים (האחים סטאל), הן גברת פרהיי והן מר הוק בדקו את ניהול הנכסים של הורי התובעים כמקרה בוחן. הדוח 'בעזרת הילד' (של פ' סטאל) נלקח גם הוא בחשבון. גברת פרהיי ומר הוק לא מצאו אינדיקציות לכשלים בניהול וחלוקת הנכסים של הורי התובעים."

JMW עיוותו בלשון המעטה את העובדות במהלך הדיון בבית המשפט. הוק בסך הכול ענה בדוח שלו מ-30 במאי 2003⁵⁴ על השאלה שנשאל על ידי JMW.

בתגובה לשאלותי, כתב לי הוק ב-24 ביולי 2003:⁵⁵
"לפיכך אין לי תשובה לשאלתך אם האפוסטרופוס שלך ניהל את הנכסים שלך כראוי. לא חקרתי את ניהול הנכסים של עמותת רודלסהיים (האפוסטרופוס שלך) בשנות החמישים והשישים, לא כל שכן את ניהול הנכסים במקרה שלך."

מכתב זה צורף כנספח לדוח המחקר שלי 'בעזרת הילד'. פירוש הדבר שהמכתב היה גם בידי JMW. באביב 2005 כתב לי שוב הוק שהוא לא ערך שום מחקר על ניהול הנכסים של יתומי מלחמה. הוא גם סיפר שלא בדק שום מקרה בוחן.

ברור לכל שהדוח של פריץ הוק ל-JMW מהתאריך ה-30 במאי 2003, לא יכול היה להתייחס לדוח שלי, 'בעזרת הילד', שיצא בינואר 2004. באותה מידה לא יכלה פרהיי להתייחס אליו, שכן היא דיווחה ל-JMW ב-22 באוקטובר 2002. חרף זאת, JMW טענו בדיון בבית המשפט שפרהיי והוק בדקו מקרה בוחן שהיה מבוסס בחלקו על הדוח שלי.

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Hoek/Rapport-Hoek-30-mei-2003.pdf> 54

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Hoek/Rapport-Bijlage-6.pdf> 55

שאלת המחקר של־JMW הפקידו בידי הוק, נוסחה במתכוון בצורה כזו שלא תתאפשר תשובה טובה ומבוססת. בגלל נוסח השאלה, הוק לא חשב שצריך לתשאל את יתומי המלחמה ולבדוק בארכיונים הקיימים. המעורבים לא עורבו בחקירה. זה לא היה מחקר מדעי רציני. זאת הייתה כתיבה מגויסת. יתרה מכך, בדיון בבית המשפט שנערך ב־29 בנובמבר 2004, הודיע JMW:⁵⁶

"המסקנות של JMW על סמך המחקרים (פרהיי והוק) ברורות:

1. לא נמצאו אי סדרים בניהול הנכסים על ידי עמותת רודלסהיים,

2. אף על פי שכל החקירות מובילות למסקנה כי עיזבונם של האחים סטאל נוהל כהלכה, האחים סטאל דבקים בתביעת זכאותם ל־1.5 מיליון אירו."

הנקודה הראשונה נכונה, הגיונית, אך חסרת משמעות. הוק ופרהיי לא חקרו את ניהול הנכסים שלנו על ידי האפוסטרופוס ומן הסתם לא מצאו אי סדרים שכן לא חיפשו אותם מלכתחילה.

הטענה השנייה של JMW שערורייתית ואינה עומדת במבחן האמת המשפטית. JMW העבירו כוונה תחילה מידע מוטעה לבית המשפט כדי להסוות את מעשי קודמיהם השפלים. אומר שוב: פריץ הוק ואלמה פרהיי לא חקרו את ניהול הנכסים שלנו.

כתב ההגנה של האיחוד בערעור היה חזרה על כתב ההגנה שלהם בערכאה הראשונה. בניסיונם להפריך את טענתנו, הם הפנו לכתב ההגנה ולטענות שלהם בערכאה הראשונה.

כשיצאתי מהאולם שמעתי את הארי ואן דן ברח אומר לפויסיה: "יהיה בסדר. אנחנו מנצחים בתיק."

באותה עת לא הבנתי למה הוא מתכוון. האם דיבר על תחושותיו שלו או שהיה בידיו מידע שלי לא היה?

חודש לאחר המשפט, נפל האסימון. ואן דן ברח חש הקלה כיוון שהאיפול על כתב היד של פרהיי לא הוסר. בית המשפט לא יכול היה

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verzetsfusie/Proces-verbaal-Nov-29-04.pdf> 56

לקחת בחשבון את ממצאיה האחרונים. ספרה 'על חשבון הילד' יכול היה לצאת לאור מבלי שתהיינה לכך השלכות כספיות על JMW. זאת הייתה מן הסתם הקלה לא קטנה עבורם.

אולי היינו מצליחים לעצור את המיזוג אם פרונט גם היה מצטרף להתנגדות שלנו. אחרי הכול, גם לו הייתה תביעה נגד JMW: חלקו בארבעת הנכסים של סבו וסבתו. אבל פרונט נקט במסלול אחר והחליט לתמוך ב-JMW. הוא כתב מכתב ל-JMW ולבית המשפט שבו הוא מערער על התנגדותנו למיזוג.

לאחר מתן גזר הדין, כתבה הנקה את השיר הבא, ששיקף נאמנה את רגשותיהם של יתומי המלחמה:

"אובדן הורים הוא בלתי הפיך
אבל הון ונכסים שהופקדו למשמר בידי אחרים
יש להחזיר לבעליהם המקוריים, כי צריך
לאפשר מעט נחמה בחיים
אבל בשנת 2005 הושלם השוד
שני הפעוטות, כיום בעל, אב ודוד
עדיין בחיים
אבל מנושלים
ישר הוא ישר, כלומר לא עקום
מי שמבין אינו אטום
למערכות הצדק ולבית המשפט אכפת
כי נישול הוא פסול, ולא במעט
עוול מורכב משקר וכזב
התיישנות היא שלל תירוצים מגובב
מהם נישול, התיישנות ושוד?
הגיע הזמן לספר, ללא מנוד
את מה שאירע ליתומים אחרי המלחמה
במשמרת נאמני הנכסים, איזו בדיחה
רודפי בצע ונצלנים של חסרי ישע
ועל איש לא הטילו אשמה"

JMW מחליטים לחקור את עצמם

בתגובה להצעת המחקר שלנו, שלח הארי ואן דן ברח מכתב לארבעת ארגוני יתומי המלחמה. זה היה לשון המכתב:

"JMW החליטה להפסיק את המגעים עם יתומי המלחמה ולקחת לידיה את ניסוח שאלת המחקר כמו גם את ההחלטה על חברי הוועדה המפקחת וצוות החוקרים. מעתה ואילך, JMW נושאת באחריות בלעדית לכל היבטי המחקר."

בערך באותו הזמן, החליטה עמותת מרור לכספים קולקטיביים המיועדים לישראל (SCMI) שלא להעמיד לרשות ה-SRJO מימון למחקר. הנימוק להחלטה היה: "כספי מרור מוגבלים ועלינו להכריע בין הבקשות השונות." בנוסף, JMW הקימה כבר את ועדת המחקר. לפיכך, טענו ב-SCMI, אין הצדקה למימון מחקר נוסף בנושא יתומי המלחמה היהודים. למרות מכתבי ההמלצה והרכבת ועדת החקירה, הקהילה היהודית החליטה שוב שאין צורך לממן את הפרויקט הזה. גם הפעם גילינו שראשי המוסדות מתנגדים למאבקנו למען מחקר מקצועי ובלתי תלוי.

JMW השיגה את מבוקשה. רק קולם של מי שכבר הסכימו זה עם זה, העריכו זה את זה והיו משוכנעים שהם פועלים למען מטרה טובה – רק קולם נשמע.

תפיסה שונה בתכלית של אופיו ונחיצותו של המחקר המדובר הותירה פער בלתי ניתן לגישור בין שני הצדדים. מטרתה העיקרית של JMW הייתה להבטיח את המשכיותו. פויסיה וואן דן ברח סברו שקיומה והמשך קיומה של JMW תלוי בממצאי החקירה.

הקורפורציה להשבת זכויות יתומי מלחמה יהודים (SRJO) חתרה לחשוף את האמת. עבורנו, יתומי המלחמה היהודים, חשיבות המחקר המדעי בנושא ניהול הנכסים והשבת הזכויות שעשויות לבוא בעקבותיו, הייתה גדולה עשרות מונים מהכסף שאולי היינו מקבלים. עבורנו הייתה החקירה פתח לעשיית צדק והדרך היחידה שהייתה מביאה להכרה בסבל שנגרם לנו – בין שבכוונה תחילה ובין שלא.

JMW חששו מכך ולכן רצו בכל מחיר ובאופן חד צדדי שהחקירה תתנהל אך ורק תחת קורת גגם.

חודשיים לאחר מכן, כתבו הארי ואן דן ברח ופויסיה מכתב משותף ליתומי המלחמה:

"ברצוננו לעדכן אתכם על התקדמות החקירה בנושא ניהול נכסי יתומי מלחמה יהודים בידי מוסדות יהודיים, שהתמזגו לכלל איחוד המוסדות היהודיים להגנת הילד ('האיחוד')."

מהמכתב עלה בבירור שלא תהיה חקירה מקצועית עצמאית ו/או בחינה עצמאית של תביעות פרטניות. JMW, הגוף יורש הנכסים של המוסדות היהודיים, הודיע ליתומי המלחמה:

- JMW תממן את המחקר;
- JMW תורה על פתיחת החקירה ותקבע את שאלת המחקר;
- JMW תרכיב את ועדת המחקר ותבחר את החוקרים;
- על יתומי המלחמה יהיה להגיש את תביעותיהם הפרטניות ל-JMW;
- JMW תכריע בתביעות הפרטניות;

- JMW תרכיב את ועדת הערר;
- ואחרון חביב: JMW שומרת לעצמה מפורשות את הזכות להתנגד בהליך אזרחי לתביעות.

נקודה זו כללה גם ערעור על התיישנות. JMW השתמשה בעילת ההתיישנות בתביעה נגד המיזוג⁵⁷ שהגישו האחים סטאל. ממכתבים נוספים עלה כי JMW עתידה הייתה להיות מעורבת בחקר ניהול נכסי היתומים.

בוועדה המפקחת היו חברים שלושה אנשים: ד"ר א"י ואן חילס, לשעבר מנהל מועצת הפנסיה והקצבאות (PUR), הגוף המבצע של חוקים הנוגעים לנרדפי המלחמה וחברי המחתרת; ד"ר ק"י רופרט, מנהל פרויקטים במשרד האוצר שניהל בשנים 1997-2001 את פרויקט נכסי מלחמת העולם השנייה במשרד האוצר; וד"ר א' ואן טיין, ראש עיריית אמסטרדם לשעבר, חבר בית הסנאט ההולנדי.

פרופ' אריק יקוב פישר, בעל מוניטין מקצועי וחברתי חסר עוררין, הוזמן ללוות את ועדת הפיקוח. אולם הוא סירב להצעה ונימק את סירובו כדלקמן: "לא אקבל את הזמנתך ללוות את ועדת הפיקוח בשל חוסר אמון (מצידי לפחות) במעורבים במחקר."

פישר היה באותה עת מנכ"ל התאחדות חברות הביטוח ההולנדיות, והיוזם ואחד החתומים על הסכם ההסדר הסופי של מבוטחי פוליסות ביטוח ממלחמת העולם השנייה שנרדפו על רקע יהדותם. הוא גם היה חבר בוועדת איגלבורגר, שעסקה בהשבת נכסי יהודים ממלחמת העולם השנייה ברחבי העולם.

לגבי הוועדה המפקחת, כדאי לציין את הדברים הבאים: לפני חלוקת כספי מרור מישהו היה צריך להחליט אילו ארגונים יקבלו כסף. אחד המועמדים היה PUR בגלל ניסיונם רב השנים כגוף המבצע של דיני נרדפי מלחמה וחברי המחתרת.

אבל הקהילה היהודית לא הסכימה בשום פנים ואופן ש-PUR תהיה סוכנת כספי מרור. ההסבר היה חוסר שביעות רצונם של

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verzetfusie/> 57
Verweerschrift-JMW-Sep-14-04.pdf

קורבנות המלחמה מחוק ההטבות לקורבנות הרדיפה 1940-1945 (WUV). עמדתם נלקחה בחשבון. דירקטוריון מרור הטיל על KPMG שירותי ניהול את משימת חלוקת הקצבאות. בהתחשב בזאת, ראוי לציון ש-JMW החליטו למנות את ד"ר א"י ואן חילס – מנכ"ל PUR משנת 1990 עד 1 ביוני 2006 וחבר מועצת המנהלים של PUR החל מ-1 ביוני 2006 – כחבר בשכר בוועדה המפקחת.

האם אין ליתומי המלחמה רגשות? הם לא היו אמורים להתחשב ברגשותינו? גם היה לי מוזר שאד ואן טיין, ראש העיר היהודי של אמסטרדם מיוני 1983 עד ינואר 1994, שלא התעניין כלל בנושאים אלה, הגיש מועמדות לחברות בוועדת הפיקוח. אחרי פרסום דוח המחקר שלי בשנת 2004, יצרתי קשר עם ואן טיין. שלחתי לו אימייל: "שמעתי שאתה מתעניין בדוח שלי, 'בעזרת הילד', על ניהול נכסי יתומי המלחמה היהודים. ליריעתך, דוח זה זמין להורדה ללא עלות באתר שלי."

תשובתו לא איחרה לבוא: "זאת בטח טעות. אין לי שום עניין בנושא הזה."

חזרנו לנקודת ההתחלה. מחקר מדעי כבר לא היה על הפרק. JMW חקרה פסקה וחרצה דין בתביעות יתומי המלחמה, קבעה את גובה התשלום והוציאה את הכרעת הדין לפועל.

זה מזכיר לי את תקופת MAROR. כשנסעתי לאחר הפגישה, כרגיל, חזרה לאמסטרדם עם סגן הנשיא של 'מרור', פרד אנסל. הוא הביא אותי לבית חמותי, שם נהגתי ללון במהלך שהותי בהולנד. פרד פעיל מאוד בקהילה היהודית של הולנד. לדוגמה, הוא היה חבר הנהלה בארגון הרווחה היהודי בהולנד והיה יושב ראש הארגון בחמש-עשרה השנים האחרונות, בסביבות סוף המאה הקודמת. במשך עשר שנים עמד בראש מועצת המנהלים של השבועון היהודי NIW. הוא גם עמד בראש מערך השידור היהודי בהולנד.

במהלך הנסיעה שאלתי את אנסל: "קראת את הדוח שלי על יתומי המלחמה שנתתי לך לפני שבועיים?"

"כן, קראתי."

"מה אתה חושב? אני צודק או שאני טועה ומדמיין דברים?"

”אני חושב שאתה צודק, אבל יודע שאתה לא תקבל את הכסף,”
ענה פרד.

בתחילת נובמבר 2008, הכרזתי באתר האינטרנט שלי על פרסום ספרי Roestvrijstaal, Speurtocht naar de erfenis van Joodse oorlogswezen (בתרגום חופשי לעברית: פלדת אל חלד – חיפוש מורשת יתומי השואה היהודים) בהוצאה לאור Eburon.

פחות משבועיים לאחר מכן, JMW הוציאו הודעה לעיתונות שבה הודיעו על ממצאי החקירה שערכו שני החוקרים שהם מינו – ד”ר יוהאן יור ומר פריץ הוק. למרבה הצער, עד פרסום הדוח שלהם, Rekenschap, בתחילת 2009, שאלת המחקר נותרה חסויה. JMW כנראה העדיפו להעלים את נוסח השאלה מעיני חברי הארגון ויתומי המלחמה זמן רב ככל האפשר.

JMW הכריזה דרך סוכנות העיתונות ההולנדית הכללית:

”מחקר מדעי היסטורי ופיננסי, שנערך בשנתיים האחרונות, מראה כי ניהול נכסי יתומי המלחמה היהודים, חוסים לשעבר של המוסדות הממוזגים להגנה על ילדים יהודים, היה תקין ונבדל לחיוב ממדיניות הממשלה ההולנדית דאז. לא נמצאו אינדיקציות לכך שנעשה שימוש לרעה בנכסיהם של יתומי המלחמה היהודים.”

מה שחששתי ממנו, חזיתי וכתבתי בספרי Roestvrijstaal התממש. האמת נקברה חגיגית, או במקרה הטוב נדחתה למועד בלתי ידוע, כאשר כבר לא יהיה טעם בהכחשתה. JMW הצליחו לשמור על הונם והבטיחו את המשכיות קיומם.

במשך למעלה מעשור נלחמתי למען ניהולה של חקירה מדעית את שאלת ניהול נכסי יתומי המלחמה היהודים.

JMW עם קרובי משפחתם של ראשי מוסדות האפוסטרופסות

היהודיים לשעבר, לא חסכו כל מאמץ או הוצאה כדי להוכיח את 'האמת' שלהם. את האמת המדעית, מבחינתם, חובה היה לגנוז בכל מחיר.

ארנולד הירטייה, יהודי מכובד שהשתתף בועדות רבות בנושא ופרופסור אמריטוס להיסטוריה של הכלכלה, הסכים לעבור על הרוח השלם ועב הכרס של הוק ויור. כך כתב הירטייה בחוות הדעת שלו:⁵⁸

"נדהמתי לקרוא את הרוחות על היתומים היהודים של הוק ויור ועל מסקנות הוועדה המפקחת. המסקנות מצביעות על ניהול תקין, אולם כאשר קוראים את הטקסט בעיון רואים שטענה זו אינה מבוססת. "ניהול הנכסים – אף על פי שלא היה חסר רבב – היה תקין בדרך כלל":

1. המילים 'לא חסר רבב' הן הצטדקות,
2. 'בדרך כלל' פירושו לא תמיד,
3. 'תקין' גם הוא בגדר הצטדקות ומילה מקבילה ל'סביר'.

אם כן, נפלו פה סדקים. אין פלא, וגם אין להם ברירה, כי כל הנתונים הפיננסיים הושמדו בכוונה תחילה וללא סיבה טובה ב-1975.

על מסקנת הוועדה המפקחת – גם בגרסתה המצטדקת – מעיב אפוא צל כבד משום שהחומר הראיתי פשוט איננו. הניסוח 'ראיות נסיבתיות' מחפה על מגרעה זו. כמו כן, רמזים ברוח או תיאורים של יחס מפוקפק מצד האפוטרופוסים וכדומה, נדחקו לשוליים בקלות רבה מדי. כך למשל נכתב: "אין אינדיקציות לכך שנכסיהם של יתומי מלחמה יהודים נוצלו (שיטתית) על ידי מוסדות האפוטרופוסות היהודיים." כלומר לא נוצלו בשיטתיות אבל כן נוצלו מפעם לפעם, חושב לעצמו הקורא העירני.

<https://www.staal.bz/books/Boek-1/RS/kranten/Krant-08/VBV-58>
Nov-17-08.pdf

לסיכום, דוחות אלה מחזקים ולא מפוררים את הספק ביושרת
ניהול הנכסים. לכן ההודעה לעיתונות מלשכת העיתונות
ההולנדית (ANP)⁵⁹ אינה נכונה.
בכבוד רב,
ארנולד הירטייה"

בתחילת ינואר 2009 הגיבו יור והוק ב-NIW לסערה שהרוח שלהם
'דין וחשבון' גרם.⁶⁰ גם הפעם הגיב להם הירטייה. ב-21 בינואר 2009
הוא כתב ליור:⁶¹

"מר יור היקר,
תגובתך להערותי על מחקר היתומים היהודים שלך הובאה
לתשומת ליבי.
כרגיל, במקרים שאינך יכול להתגונן עניינית, אתה מוצא
מפלט בפלפולים פרוצדורליים. לא אתייחס אליהם כי הם
בבחינת טפל שיסיט אותנו מהעיקר.
העובדה שאתה, חוקר לכאורה, מסכים להכתבה מלמעלה
של שאלת המחקר, שכנראה נוסחה מתוך כוונה להסתיר את
האמת, מוכיחה שאינך מתפקד כמדען אלא כעובד מדינה. הרי
מטרת הניסוח 'ניצולו שיטתי' היא לטשטש ניצול לא שיטתי,
בעוד שמנקודת מבטם של היתומים אין הבדל בין קורבן של
ניצול שיטתי לבין זה של ניצול אקראי.
השמדת ארכיון חשוב בגלל מחסור במקום אחסון היא בלתי
מתקבלת על הדעת. נאמר ויש אמת בטענה זו, במקרה כזה
היה צריך להעמיד את הארכיון לרשות היתומים שכן הוא
עוסק בקורותיהם עצמם. אין ספק שהיו מוצאים לארכיון מקום

[https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/kranten/Krant-08/
Persbericht-JMW-Nov-14-08.pdf](https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/kranten/Krant-08/Persbericht-JMW-Nov-14-08.pdf) 59

[https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/kranten/Krant-09/NIW-
Jan-02A-09.pdf](https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/kranten/Krant-09/NIW-Jan-02A-09.pdf) 60

[https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Hoek/Heertje-
Jan-21-09.pdf](https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Hoek/Heertje-Jan-21-09.pdf) 61

בישראל. העובדה שזה לא קרה יוצרת את הרושם שמישהו העדיף שהארכיון לא יראה אור יום. בצירוף שאר הנתונים, מן המוצדק לחשוד שבמקרה זה מראית העין אינה אשליה. העובדה שנמנעת מלהדגיש היבט זה היא כישלונך כחוקר. מובן שהמעורבים 'החליטו' להשמיד את הארכיון בכוונה תחילה'. ההגנה המתפתלת שלך, בניגוד לקול מצפונך, אינה סותמת את הגולל על הסוגיה שעל הפרק, אלא מוכיחה שחקירה נוספת נחוצה והפעם כזו שתיעשה על ידי היסטוריונים בעלי רמה מקצועית גבוהה.

הדבר הפך להיות נחוץ שבעתיים משעה שסירבת לדבר עם היתומים עצמם. אתה ודאי מבין שלאור נסיבות אלה, ההחלטה שלא לדבר עם מושאי המחקר, המחקר אינו עומד עוד בקריטריונים של מחקר מדעי רציני. תחת זאת הוצאת תחת ידך פמפלט פוליטי.

בינתיים יצא לאור ספרו של פיליפ סטאל, Roestvrijstaal.⁶² מי שיבחר ללמוד בעיון את המחקר המפורט הזה, המגובה במסמכים, לא יוכל שלא להגיע למסקנה שהמוסדות היהודיים שדרו את יתומי המלחמה, וכי JMW הוליכה את בית המשפט שולל כדי להסתיר את העובדות הקשות לעיכול האלה. מבחינה זו, ההיסטוריה חוזרת על עצמה.

גם הפסאודו מחקר שלך וגם ספרו של פיליפ סטאל הם עילה מספקת למחקר מדעי אמיתי של נושא זה. הממצאים יהיו (כמעט בטוח) כואבים ביותר עבור מנהלי המוסדות דאז וממשיכיהם. אין לקהילה היהודית ברירה אלא להתעקש, משום שהאמת היא זו המוטלת כאן על הכף.

בכבוד רב

א' הירטייה"

הוֹשִׁיעֵנִי וְאַנְשֵׁעָה (ירמיהו יז פסוק יד)

המוקד לתביעות מלחמה יהודיות הוקם בתחילת 1998 על ידי ארגון הגג של הארגונים היהודיים בהולנד, ה-CJO. המוקד נסגר ב־1 במאי 2002.

המוקד קרא לשורדי וניצולי השואה להגיש תביעות החזר למוסדות הפיננסיים ההולנדים ולממשלת הולנד. הכוונה הייתה להבהיר למוסדות ולרשויות את מורת הרוח של הקהילה היהודית מאופן השבת הזכויות לאחר המלחמה. כל מי שביקש קיבל מהמוקד טפסים למסירת מידע ו/או הגשת תביעת פיצויים. בדרך זו נאסף מידע רב, תביעות טופלו ושאלות נענו.

לא מעט יתומי מלחמה החליטו אז לבדוק מה עלה בגורל עיזבון הוריהם וקרובי משפחתם. התביעות הקיפו נושאים כגון פוליסות ביטוח, יתרות חשבון בנק, תביעות החזר על תכולת בית (עמותות JOKOS), פרטי אמנות, עסקים וכן הלאה.

תביעות מבוססות דיין הוגשו למוסדות השונים, בעיקר לחברות הביטוח ולבנקים. תביעות תכולות בית הועברו ל-JMW מכיוון שהם ניהלו את ארכיון JOKOS. מרסל היה אחד האנשים שהגישו דרך המוקד את תביעת ה-JOKOS של הורינו, של סבא וסבתא מצד אימא, סבא וסבתא מצד אבא, שני דודים ודודה. המוקד העביר את שאלות התביעה ל-JMW, מנהלי ארכיון JOKOS, להמשך טיפול. אחרי תשעה חודשים, הגיעה תשובה מפורטת ביותר. במכתב נכתב בין היתר:⁶³

”בארכיון JOKOS קיים תיק מספר 20668 על שם סבתא רבתא

63 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/Staal-JMW-Jun-27-00.pdf>

שלך, דבורה טרייטל-קטלפר, ילידת אמסטרדם, 1 בינואר 1891. סבא רבא שלך, יצחק טרייטל, נולד באמסטרדם ב-1 בספטמבר 1887.

כיוון שסבתי מצד אבי, רוזלי טרייטל, נולדה ב-2 ביולי 1881, פירוש הדבר הוא שסבתא שלי מבוגרת מסבתא רבתא שלי ביותר מתשע שנים ומבוגרת מסבא רבא שלי ביותר משש שנים. ברור היה שהנתונים שגויים. בהיותי סקרן לפשר הטעות, ביקשתי לראות במו עיני את תיקי JOKOS הרלוונטיים ולהבין כיצד בוצעו הבקשות, ההסדרים והתשלומים של JOKOS.

במקרה של יתומי מלחמה קטינים, הגיש האפוטרופוס שלהם את התביעות בשמם. במקרה שהיתום היה בגיר, הגיש את התביעה בעצמו או ייפה כוחו של אחר לעשות כן במקומו. בסוף שנות החמישים, כאשר החלו להגיש תביעות JOKOS, נותרו מעט מאד יתומי מלחמה שעדיין היו קטינים.

LEHJ הגישו תביעות JOKOS בשם רבים מיתומי המלחמה הבגירים. נדרשת כאן הבהרה, משום שרבים מיתומי המלחמה כלל לא זכרו שייפו את כוחו של האפוטרופוס שלהם (לשעבר) לפעולה מעין זו. ההסבר הוא פשוט; כזכור, יתום מלחמה שהגיע לגיל בגרות קיבל מכתב מ-LEHJ שבו התבקש לחתום על ההרשאה המצורפת. "נוכל לטפל ולהסדיר את עניינך רק לאחר קבלת האישור המצורף חתום על ידך", אמר המכתב.

יתומי המלחמה, בפרט אלו שגרו מחוץ להולנד, צייתו. הרי הם רצו לקבל את הירושה שלהם. ייפוי הכוח, שהיה כללי ולא מוגבל בזמן, אפשר ל-LEHJ לפעול בשם החוסה לשעבר בכל ההיבטים הפיננסיים, גם אם כבר היו בגירים. יוצא כי מבחינה פורמלית-משפטית גרידא לא היה כל פסול במעשיהם.

את תביעות תכולת הבית היה צריך להגיש באופן פרטני ל-JOKOS. ה-CADSU, המשרד המרכזי בהולנד להחזר כספי מגרמניה בגין נזק

חומרי ולא חומרי, הגישו אז בתורם את התביעה לשלטונות מערב גרמניה, ועקבו אחרי הטיפול בתביעה עד לסימומה.

אחרי שהכסף הגיע ל-JOKOS מגרמניה והמוטב התובע מילא את כל הטפסים הפורמליים, אפשר היה להעביר את הכסף לחשבוננו. אבל תמיד היה פער זמנים בין היום שבו העמותה קיבלה את הכסף, ליום שבו הועבר למוטבים התובעים. בדרך זו נהנתה העמותה מהריבית על סכומי התביעות. JOKOS שילמה רק למוטבים מזוהים, כלומר מי שפנו אליהם או שאותרו. לעיתים חלף לא מעט זמן עד שהנטריון איתר את כל המוטבים ה'נפקדים' של העיזבון.

עד אמצע 1966 שילמה מערב גרמניה 28,655 תביעות תכולת בית שהוגשו על ידי CADSU. עמותת JOKOS קיבלה יותר מ-175 מיליון גילדן עבור תביעות אלה, מתוכם שולמו כמעט 163 מיליון גילדן למוטבים מזוהים. באמצע 1966 היו בידי JOKOS שנים-עשר מיליון גילדן, שמקורם היה בעיזבונות של מוטבים שלא אותרו. בחלק מהמקרים העברת העיזבון לא יכלה להתבצע במלואה משום שחלק מהמוטבים לא אותרו (נפקדים).

בסוף 1965 הודיע משרד האוצר של מערב גרמניה שהוא לא יטילו מגבלת זמן על משימת איתור המוטבים. בדוח המסכם של CADSU⁶⁴ לא מופיעים פרטים נוספים על גורל אותם עיזבונות אחרי ה-30 ביוני 1966, התאריך שבו נסגר CADSU.

ביוני 1972 קבע שר האוצר של מערב גרמניה שאין צורך להחזיר את יתרת הכספים, בתנאי שהם יגיעו ל-JMW ויוקדשו למתן מענה לצרכים הסוציאליים של יהודים החיים בהולנד.

הריבית שקיבלה JOKOS על כספי העיזבונות שלא חולקו

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II/> 64

[Jokos-Cadsu-Inventaris-Cadsu-1959-1966.pdf](https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II/Jokos-Cadsu-Inventaris-Cadsu-1959-1966.pdf)

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-II/Jokos-Cadsu-Archief-in-Duitsland.pdf>

לתובעים – כ-8.5 מיליון גילדן – לא שולמה למוטבים, שבסופו של דבר כן אותרו, אלא נשארה בידי JOKOS. בשנים 1974-1975 תרמו JOKOS 11.6 מיליון גילדן – סך הכנסות הריבית והעיצבונות חסרות המוטבים – שחולקו כדלקמן: שני מיליון גילדן למדינת ישראל, שלושה מיליון גילדן לארגון עולי הולנד בישראל (IOH), שלושה מיליון גילדן ל-JMW ו-3.6 מיליון גילדן לשלוש הקהילות היהודיות בהולנד.

חבל שהעמותה לא נתנה דין וחשבון על גורל שנים-עשר מיליון הגילדן, כספי העיצבונות חסרי המוטבים שהיו בקופתה עם סגירתה ביוני 1966. אם נוסיף את הכנסות הריבית, נקבל סכום של 20.5 מיליון גילדן, בעוד JOKOS תרמו לא יותר מ-11.6 מיליון גילדן.

עיצבונות בסך 12 מיליון גילדן תואמים לשווין של כאלפיים תכולות בית שהנאצים שדרו. עבור חלק מתכולות הבתים הוכר רק אדם אחד כמוטב זכאי. מצד שני, אם ניקח כדוגמה את התביעה שהוזכרה לעיל (תיק 20668), נראה ש-74 איש הוכרו בה כמוטבים זכאים. בקיצור: שנים-עשר מיליון גילדן בעיצבונות חסרי מוטבים מתרגמים לאלפי עד עשרות אלפי 'נפקדים'.

אבל צריך לזכור שבאותה נקודת זמן חלפו כבר למעלה מעשרים ואחת שנה מאז תום המלחמה. צריך גם לזכור שביוני 1949 עבר חוק מיוחד לפתרון בעיית ה'נפקדים'. לאור כל זאת, מצאתי שמספר גבוה זה של נפקדים אינו מתקבל על הדעת. עובדה זו הייתה עבורי הסיבה המכרעת לבקשת תיקי JOKOS מ-JMW.

קיבלתי מ-JMW חמישה תיקי JOKOS. שלושה מהם (10773, 65, 10774⁶⁶ ו-10775⁶⁷) היו פשוטים למדי. בתביעות אלה היינו אחי ואני המוטבים היחידים. שלוש תביעות אלה הוגשו על ידי האפוטרופוס

65 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/JOKOS/Jokos-10773.pdf>

66 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/JOKOS/Jokos-10774.pdf>

67 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/JOKOS/Jokos-10775.pdf>

שלנו, עמותת רודלסהיים, והועברו על ידי JOKOS לשני חשבונות שונים שהיו בניהול 'לעזרת הילד'.

תביעה רביעית (33153⁶⁸) הוגשה על ידי רואה החשבון פיליפ פוס. בצו הירושה, שעליו חתם הנוטריון אדוארד ספיר, צוין כי לתביעה זו יש עשרה מוטבים. מרסל ואני היינו זכאים כל אחד לחלק של 61/240 ממנה. JOKOS שילמו את התביעה לנוטריון אדוארד ספיר לצורך חלוקתה והעברתה למוטבים. החלק הראשון (תשעה מוטבים) הועבר על ידי הנוטריון ספיר באוקטובר 1964 והחלק העשירי (של מוטב שהיה אז עדיין בגדר נפקד) הועבר על ידי הנוטריון ספיר בספטמבר 1969. כל אחד משני התשלומים היה קשור לשתי תביעות שונות של JOKOS. לא היה פירוט איזה סכום התקבל עבור איזו תביעה. כיוון ש-JMW מספקים מידע רק למוטבים של התביעה, לא ניתן היה לקבוע אם תביעה מספר 33153 שולמה במלואה.

לסיכום: עמותת JOKOS, שאדוארד ספיר היה באותה העת יושב הראש שלה, העבירה את הכסף למשרד נוטריון אדוארד ספיר על מנת שהוא יחלקו בין המוטבים, בהתאם לצו הירושה שערך הנוטריון, הוא אדוארד ספיר. אגב, מי שייצג את JOKOS ב-JMW בזמנו היה יושב הראש שלהם, שהיה גם הוא אותו אדוארד ספיר.

תביעה מסובכת יותר הייתה תביעה מספר 20668 בגין הנזק שנגרם ליצחק טרייטל ודבורה טרייטל-קטלפר⁶⁹ (אחיה וגיסתה של סבתי ולא של סבתא רבתא שלי, כפי שכתב פויסיה במכתבו⁷⁰). מתברר כי מבין ארבעת צווי הירושה, שנערכו בין השנים 1960-1969 על ידי נוטריון י' סְחָאפ, בתביעה זו הוכרו 74 מוטבים.

כפי שניתן לראות, תביעת תכולת בית מספר 20668 שהוגשה על ידי JOKOS ונוטריון סחאפ, שחילקו סכומי תביעה זו, טופלה אפוא כיאות ועל פי 'הכללים':

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/JOKOS/Jokos-33153.pdf> 68

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/JOKOS/Jokos-20668.pdf> 69

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/JOKOS/Brief-Vuijsje-Aug-02-99.pdf> 70

- סופיה פרנסיסקה זטר הגישה ב־31 במרץ 1958 בקשה להחזר בעמותת JOKOS.
- הנוטריון י' סחאפ, שבדק מי המוטבים של עיזבון זה, איתר אותם וחילק אותם לארבע קבוצות בהתאם לתאריכים לנתונים שמסרו לו המוטבים. לאחר מכן הוא ערך צווי ירושה עבור ארבע הקבוצות.
- בהתאם לצווי הירושה, הנוטריון סחאפ קיבל לידיו את ארבעת חלקי העיזבון מ־JOKOS.
- לאחר ניכוי הוצאות מינהליות, סחאפ היה אמור להעביר את הכסף למוטבים.

אבל כשעיינתי במסמכי התביעה תפסה את עיני השתלשלות אירועים מזוהה, כמו גם הצהרות שווא ותשלומים מעוררי שאלה של JOKOS:

- בצו הירושה מיום 22 בנובמבר 1960 נכתב כי בני הזוג טרייטל־קטלפר מתו באושוויץ, כאשר למעשה הם נרצחו בסוביבור.

- חרף העובדה שמבקשת ההחזר, סופיה פרנסיסקה זטר, ייפתה את כוחו של עורך דין ה"ד ואן וורקום בתאריך 31.10.1958 ייפוי כוח בלתי מוגבל ובלתי הפיך, בין היתר כדי שיוכל לקבל לידיו את כספי תביעת JOKOS 20668, העבירה עמותת JOKOS את הכסף לנוטריון סחאפ. יש לציין שגברת זטר ביטלה את ייפוי הכוח ב־29 בספטמבר 1961 ושלחה עותק של מכתב הביטול לנוטריון סחאפ ולספיר, אולם פעולה זו נעשתה בגלל לחץ מצד JOKOS. הבעיה היא שייפוי הכוח הראשון מה־31 באוקטובר 1958 היה בלתי הפיך וחתום על ידי ראש עיריית זייסט. אסור היה לשלוח את מכתב ביטול ייפוי הכוח לגרמניה. כך קראתי בהערה בתיק 20668. את החלק בעיזבון שהיה מיועד לסופיה JOKOS שילמו לנוטריון סחאפ!

ב־2 באוגוסט 1999 כתב פויסיה לאחי: "אתה זכאי לחלק 9216/36864 (1/4) של העיזבון. בתיק ישנו מסמך המעיד כי לנוטריון היו כל ייפויי הכוח הנדרשים."

איך מסביר פויסיה את הנקודה האחרונה?
שני האנשים, מרסל טרייטל ופיליפ טרייטל, ששמו מתנוסס על
צו הירושה (כל אחד היה זכאי ל 1/4 מהעזבון) כלל לא היו קיימים
ולכן לא יכלו לתת ייפוי כוח! אסור היה לשלם לנוטריון סחאפ חצי
מהעזבון של תביעת JOKOS זו. חלק זה, השייך ליורשים שאינם
ניתנים לאיתור, היה צריך להישאר בקופת JOKOS.

אף על פי שפויסיה כתב שאחי ואני מוזכרים באחד מצווי הירושה,
לא מצאתי שם את שמנו. אף על פי כן, אחי ואני היינו זכאים כל אחד
לרבע מהעזבון.

ב-8 ביולי 1952 הוציא נוטריון יעקב ואן הסלט צו ירושה עבור
פוליסת ביטוח החיים AOF של יצחק טרייטל, יליד 1 בספטמבר
1887 (אותו אדם שהיה הניזוק בתיק JOKOS 20668). צו הירושה
מסתיים במילים הבאות: "לפיכך, בהקשר לאמור לעיל, הקטינים
מרסל ופיליפ סטאל הנ"ל הם המוטבים הבלעדיים של עזבונו של מר
יצחק טרייטל."⁷¹

יצחק טרייטל היה נשוי לדבורה טרייטל-קטלפר. לכן אחי מרסל
ואני היינו זכאים יחד לחצי מסכום התביעה בתיק JOKOS 20668,
שהיה אמור להיות 1,182.12 גילדן כל אחד (נטו).

אבל הם לא יכלו להעביר לנו את הכסף כי השמות שלנו בכלל
לא הופיעו במסמכי התיק. על פי חוק נדרש ל-JOKOS אישור
מ-CADSU, משרד האוצר, כדי לשלם לנו, אבל הם לא קיבלו אותו.
מסיבות שעד היום אינן ידועות לי, העבירה עמותת רודלסהיים
את הוני ליד פיליפ פוס כאשר כבר הייתי בגיר. פוס שלח לי בתאריך
16.6.1977 – הייתי אז בן 36 – את הצהרת ההון של האפוטרופוס
שלי לשעבר וכן את הצהרת הנכסים, ההכנסות וההוצאות מגיל
הבגרות ועד יוני 1977.

בהצהרת ההון של עמותת רודלסהיים הופיע הסעיף "תביעה
JOKOS טרייטל-קטלפר 1,027.06 גילדן". בדין וחשבון זה נרשמו
כל ההוצאות וההכנסות של שמונה השנים האחרונות וכן שווי הנכסים

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/Erfrecht-71-Jul-08-1952.pdf>

נכון ליום 13.6.1962. המסמכים שהיו אמורים להיות מצורפים לא היו בתיק ואין להשיגם. פירוש הדבר הוא שאין כל דרך לאשר את הסכומים המופיעים בדין וחשבון זה. האם לפנינו מקרה של הנהלת חשבונות יצירתית?

לא פעם קרה שלא כל המוטבים בעיזבון התפקדו. ניסיונות הנוטריון לאתר את כל המוטבים לא תמיד עלו יפה. במקרה של עיזבונות, החלק של המוטבים הנפקדים נשאר אצל נוטריון העיזבון. על הנוטריונים היה להפקיד בסופו של דבר את העיזבונות הללו במשרד האוצר, בהתאם לחוק ההולנדי.

ל-JMW היה ברור שכספי העיזבונות צברו ריביות לאורך השנים וצמחו לסכומים יפים. באחד המקרים הוגש תיק כזה או אחר לוועדה המפקחת על הנוטריונים, ולאחר מכן שוחרר הנוטריון המדובר מניהול כספי התיק. במקרה זה הניב התיק סכום של יותר מ־1.2 מיליון גילדן ל-JMW. הנוטריון סירב להעביר את הריבית שהצטברה.

בהקשר זה יש לציין שבשנת 1997 התברר כי 58 נוטריונים הולנדיים עדיין חלשו על נכסי יהודים נפקדים, שבעליהם לא אותרו, בשווי של 663,000 גילדן. בשנת 1999 הקצה שר האוצר, בהתייעצות עם JMW, סכום זה לעמותת JOKOS (העמותת מעולם לא נסגרה רשמית). השר החליט להקצות סכום זה לקהילה היהודית משום שמקור הכספים היה בנכסי יהודים נפקדים.

ברור כי כספים אלה בניהול הנוטריונים הם נכסי עיזבונות יהודים נפקדים, עודפים מתביעות JOKOS. ככלל, עיזבונות הנפקדים שהיו ברשות הנוטריונים הופקדו בחשבון נאמנות בהתאם לחוק ההולנדי. אולם כספי JOKOS הוחרגו מחוק זה. ביוני 1972 קבע שר האוצר של מערב גרמניה שאין צורך להחזיר כספים אלה, בתנאי שיגיעו ל-JMW.

נוטריונים השתלטו על כסף לא להם. עבור כל תיק ועבור כל צו ירושה היה על הנוטריון להצהיר כי ברשותו יפוי כוח מכלל המוטבים

המוזכרים בצו הירושה שהונפק על ידו. כך לדוגמה, JOKOS/ CADSU כתבו לנוטריון סחאפ ב־16 באוקטובר 1961:

”כידוע לך, בהתאם לערכויות שניתנו לרשויות גרמניה, נוכל להעביר רק את אותו החלק מההחזר שלגביו נקבע בוודאות כי הירשים אותו וזהו.”

בהתאם לדרישת הגרמנים, לא ניתן היה ליישב תביעה ולהעביר את הכספים בלי שכל המוטבים יהיו מיוצגים. את חלקם של המוטבים הנפקדים היה צריך להשאיר בחשבון נאמן עמותת JOKOS. איך ייתכן שעזיבונו נפקדים היו בידי נוטריונים? למה בכלל העבירו JOKOS כספים לנוטריונים ולא ישירות למוטבי העיזבון? הרי בית המשפט ההולנדי מינה את JOKOS לנאמן ולא את הנוטריון שהנפיק את צו הירושה.

האם JOKOS לא ידעו שהם מעבירים כספים לנוטריונים שלא בצדק? נוטריון אדוארד ספיר ממשרד הנוטריונים 'ספיר את בְּנִיק בולט' ודאי ידע זאת. הייתה לו, כפי שכתב פרופסור יצחק ליפשיץ בספרו 'צדקה – חצי מאה של עבודה סוציאלית יהודית בהולנד', ההגינות לרווח שכספים כאלה עדיין ברשותו. בהתאם, משרדו העביר בשנים 1972–1973 כ־210,000 גילדן לקופת JMW. אבל אם נוטריון ספיר ידע זאת, אז גם יושבי ראש עמותת JOKOS ו־JMW ידעו זאת. אחרי הכול, אדוארד ספיר, נוטריון מאמסטרדם, היה יושב הראש של עמותת JOKOS וגם של JMW.

בכל פעם שאני קורא את מילותיו של ליפשיץ, גואה בי שוב הכעס. למה התכוון ליפשיץ באומרו: "לנוטריון ספיר הייתה ההגינות לרווח שכספים כאלה עדיין ברשותו"? האם לא נכון היה יותר להחזיר את הכספים הללו לבעליהם החוקיים, היינו ליתומי המלחמה? ספיר היה, מעל הכול, איש פרגמטי. כאשר הואשם בשיבת הסתיו של מועצת המנהלים הכללית של JMW ב־1970, שחרג מסמכותו בנוגע לענייני JOKOS, הודה ספיר שייתכן שחרג מהנהלים ה'פורמליים'. הוא ביקש לקבל הפטר בדיעבד. שנתיים לאחר מכן

פרש ספיר מתפקידו. הוא נשאר חבר בדירקטוריון כדי להבטיח מעבר חלק של תפקיד יושב ראש JOKOS, לדבריו.

כנראה היה חשוב מאוד לנוטריון ספיר, ואולי גם ל-JMW, שאדוארד ספיר ימשיך לשמש יושב הראש של JOKOS. אולי פחדו שיושב ראש חדש לעמותת JOKOS לא יראה בעין יפה את 'החריגה מהנהלים הפורמליים' של ספיר?

הדוחות המסכמים והאישורים על העברות הכספים מהנוטריונים למוטבים אינם נמצאים בתיקי JOKOS.

תיקי הנוטריונים אינם זמינים עוד. לכן אי אפשר לבדוק אם וכיצד העבירו נוטריונים אלה את הכספים למוטבים. מה שכן אפשר לומר הוא שתביעות JOKOS לא תמיד שולמו למוטבים.

מוטבים, שהגישו בעצמם את תביעת ה-JOKOS שלהם, וידאו באופן אישי שהם מקבלים את חלקם בירושה. לא כך היה במקרה של יתומי המלחמה, במיוחד אלה שחיו מחוץ להולנד ולרוב לא שמעו כלל על JOKOS ו-CADSU. התביעות שלהם הוגשו על ידי 'לעזרת הילד', ללא ידיעת יתום המלחמה. ניתן להניח בסבירות הגבוהה בוודאות שמקור חלק גדול מ'דמי הנוטריון' היה בכספי תביעות ש'לעזרת הילד' הגישו ולא הועברו ליתומי המלחמה. דמי נוטריונים אלה בשווי מיליונים, בתוספת יתרת JOKOS, חולקו בין הארגונים היהודיים בין השנים 1970-1977. JMW קיבלו את חלק הארי. JMW עדיין מחזיקים בכסף של יתומי המלחמה!

לפיכך יש לתת משקל לטענת יתומי המלחמה היהודים שאמרו: "מעולם לא קיבלנו את כספי JOKOS". JMW כבר לא יכולים לומר: "תוכיחו".

המוטבים יכולים להוכיח את התקבולים. אבל כיצד יוכיחו את מה שמעולם לא קיבלו? נטל ההוכחה מוטל כאן על כתפי JMW, בהיותם ממשיכי 'לעזרת הילד' (LEHJ). כשם שבתיקי JOKOS יש תדפיסי בנק כהוכחה להעברת התשלומים, JMW אמורים להיות מסוגלים להציג תדפיסי בנק המוכיחים את התשלומים שהעבירו לחוסיהם (לשעבר).

כבר ב־20 בדצמבר 1948, כאשר דנו בישיבת ההנהלה של 'לעזרת

הילד' בשאלת ניהול הנכסים, הבינו שאי אפשר לשלול בוודאות את האפשרות שהיו מעילות בנכסים. אחד העובדים במשרד רואי החשבון של מסריץ הצביע אז על הקושי לבדוק "מעילה מגבוה".

המנטליות הישנה של חוסר שקיפות ונטייה לחפות על עמיתים קיימת לצערי גם היום. הפיקוח על מנהלי הנכסים היה רשלני!

פויסיה היה סבור שקודמיהם, ארגון 'לעזרת הילד', ניהלו את נכסי יתומי המלחמה היטב. כששאלנו על תביעות JOKOS שלא שולמו, הפנה אותנו לנטריון, הפניה שלא הועילה במאום.

ליתומי המלחמה לא משנה אם זה היה הנוטריון, רואה החשבון, עורך הדין, סוכן הנדל"ן או האפוטרופוס שמעל בנכסיהם. גם לא משנה להם אם המעילה קרתה לפני או אחרי הגיעם לגיל בגרות. השורה התחתונה היא שמוסדות האפוטרופוסות ניהלו את נכסיהם ולכן הם הנושאים באחריות.

הנס פויסיה והארי ואן דן ברח, מנהל, יושב ראש ודובר JMW, תמיד העדיפו קודם להכחיש ורק אז לחשוב. בשאלת האמת עוסקים מאוחר יותר, כשכבר אין טעם להכחיש. ובכן, הארי והנס, הרגע הגיע. אין טעם להכחיש עוד!

רגע האמת הגיע, זמן לסגור חשבון. הגם שצריך לזכור, להכרה בעוול לא תהיינה השלכות כספיות על JMW או על יתומי המלחמה. הרי ההון בסך מיליוני האירו של מוסדות האפוטרופוסות 'נעלם' עקב המיזוג שלהם לכדי ה'איחוד'.

בדיקת השימוש בכספי חרור

עמותת חרור לכספים המיועדים למטרות קולקטיביות (COM), שייסד ה-CJO בנובמבר 2004, חילקה כספי החזר זכויות ממלחמת העולם השנייה למטרות קולקטיביות בהולנד.

עמותת חרור לכספים המיועדים למטרות קולקטיביות בישראל (SCMI), שנוסדה באוקטובר 2001, חילקה את הכספים שמיועדים למטרות קולקטיביות בישראל.

לפי רישומי לשכת המסחר, מייסדי SCMI היו אברהם רות, ברנד אלבורח וברוך בר-תל, הם יושב ראש, מזכיר וגזבר פלטפורם ישראל (SPI) בהתאמה. כתובת משרדי SCMI הייתה ברחוב מיכלאנג'לוסטרט 43 באמסטרדם.

באופן מוזר, יושב ראש פלטפורם ישראל בחר להשאיר את תפקיד חלוקת הכספים המיועדים למטרות קולקטיביות בישראל בידי עמותת הולנדית. האם לא התבקש להקים את העמותה הייעודית לחלוקת הכספים בישראל ולא בהולנד? עמותה שתהיה כפופה לאותם החוקים שהארגונים הישראליים כפופים להם. אבל לא, SCMI הייתה עמותת הולנדית, הממוקמת בכתובת המגורים של יושב הראש שלה, אברהם רות בהולנד.

מדוע בחרו בהולנד ולא בישראל? העמותות והארגונים בהולנד פועלות כך: בארגונים יש חברים ומועצת מנהלים. מועצת המנהלים מוסרת דין וחשבון לחברים באסיפה השנתית. באסיפה זו מבקשת מועצת המנהלים את אישור החברים לדוח הכספי השנתי. בעמותה, לעומת זאת, אין חברים; מועצת המנהלים היא זו שמאשרת את הדוח השנתי. עמותת בהולנד אינה מחויבת בפרסום הדוחות השנתיים שלה ו/או הגשתם ללשכת המסחר.

בישראל עמותות כן מחויבות בהגשת הדוחות השנתיים שלהן לרשם העמותות. הרשם מבקר את הדוחות השנתיים ומעיר הערות המחייבות התייחסות על פי חוק. עמותה ישראלית היא גוף ציבורי. יכול להיות שהבדל זה בחקיקה בין ישראל להולנד הוא שגרם לאברהם רות להחליט לרשום את ה-SCMI בהולנד? תנאי הכרחי לניהול תקין הוא שבעמותות המעניקות תמיכה או מסרבות להעניקה, יהיו חברים אנשים עצמאיים. לא כך היה המקרה כאן. חברי מועצת המנהלים כיהנו גם במועצות המנהלים של העמותות שהגישו ל-SCMI בקשות מענקים. בדרך זו יכלו חברי ההנהלה של אותן עמותות שהגישו בקשות למימון להשפיע על ההכרעה אילו פרויקטים יזכו למענקים.

בתחילת 2005 הצטרף יואב רות, בנו של אברהם רות, למועצת המנהלים של SCMI. יואב הוא צבר שאינו דובר הולנדית ולכן לא הבין דבר ממה שנדון בישיבת המועצה הראשונה שלו. אביו דאג שמאותו יום ואילך השפה הרשמית של ה-SCMI תהיה עברית. הוחלט שחברי מועצת המנהלים שלא שולטים שליטה מספקת בעברית, יעזבו. לא בדיוק החלטה הגיונית כשמדובר בעמותה הולנדית ששפת העבודה שלה היא הולנדית. לא רק זאת, אלא שמועצת המנהלים לא לקחה בחשבון את פקיד לשכת המסחר באמסטרדם. או שכן? אני יכול להניח שהפקיד לא ידע עברית ולכן לא יכול היה לקרוא את הפרוטוקולים ואת שאר המסמכים של ה-SCMI.

אף על פי שה-SCMI נוסדה בקיץ 2001 ותוך שנה קיבלה כחמישה מיליון אירו מעמותת מרור, ועדת העמותה שחילקה את כספי מרור למטרות קולקטיביות בישראל, התכנסה לראשונה רק במרץ 2003. בעת פגישה זו, אברהם רות היה עדיין יושב הראש. רק בחודש יוני של אותה שנה החליפה אותו הלנה (אילנה) בראף-שניר. אילנה נשארה בתפקיד שנה וחצי בלבד. בשלהי 2015 כתובת ה-SCMI עדיין הייתה אותה כתובת מגורים של אברהם רות באמסטרדם.

מוטב מאוחר מאשר לעולם לא, חשבו בוודאי ב־SCMI, כאשר במהלך ישיבת מועצת המנהלים של 15 באפריל 2004 מונה רואה חשבון לשנת הכספים 2003. למה לא גם לשנים 2001 ו־2002? הרוח השנתי הראשון של SCMI, שפורסם רק בספטמבר 2004,⁷² כיסה גם את השנים 2001, 2002 ו־2003.

ברטי נחבאר־כהן ואני, יושב ראש וסגן יושב ראש אילה, ובין המייסדים של פלטפורם ישראל, היינו נציגי אילה בארגון הגג פלטפורם ישראל (SPI). ב־1 באוגוסט 2000 הודענו לפלטפורם ישראל שאנחנו מתפטרים מתפקידנו במועצת המנהלים שלה. ההחלטה שלנו נבעה מהצטברות של אירועים. הסיבה העיקרית הייתה ש"האינטרסים של הדור הראשון של קורבנות הרדיפה, שהם אחרי הכול סיבתו העיקרית של הארגון, אינם עומדים עוד בראש מעייניו." מועצת אילה הייתה צריכה להחליט אם בכלל, ואם כן על ידי מי, תהיה מיוצגת במועצת המנהלים של פלטפורם ישראל. כל עוד לא התקבלה החלטה בנושא, נשארו ברטי ואני חברי הנהלה.

רק בתחילת מאי 2001 החליטו אילה שהם מבטלים את חברותם בפלטפורם ישראל.

באותה ישיבה אישרו חברי מועצת המנהלים של פלטפורם ישראל את הרוח השנתי לשנת 2000. נציגי אילה היו היחידים שהצביעו נגד בשל הטעמים הבאים:

1. לפלטפורם ישראל אין ועדת ביקורת אף על פי שזו נדרשת בחוק הישראלי.
2. פלטפורם ישראל לא מסרה דין וחשבון לחבריה מאז הקמתה בשלהי 1998 ועד ליום 17 ביולי 2000, מועד רישומה ברשם העמותות.
3. נכון ל־31 בדצמבר 2000 יש לפלטפורם ישראל גירעון גדול במאזן.
4. לפלטפורם ישראל אין תקציב מאושר. התקנון אומר כי בהיעדר תקציב מאושר אי אפשר להוציא יותר מ־5 אחוזים מההכנסה

72 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/SCMI/SCMI-Jaarrekening-2003.pdf>

השוטפת, אבל בפלטפורם ישראל ההוצאות היו גבוהות מההכנסות.

5. מטרתה של פלטפורם ישראל הושגה: נציגיה לקחו חלק במשא ומתן וכתוצאה מכך הופנה חלק נכבד מכספי מרור לישראל. הגיע הזמן לסגור את העמותה. המשך קיומה רק יגרום לקהילה ההולנדית בישראל עלויות מיותרות.

ב-10 ביוני 2004 היו על סדר היום של פגישת מועצת המנהלים של SCMI שבע בקשות. ארבע מתוכן היו בקשות שהוגשו על ידי ארגונים שאברהם רות היה יושב הראש שלהם. מתוך חמש בקשות שעלו בסופו של דבר להצבעה, אושרו רק שתיים ושתיים אושרו ב-90 אחוזים מהקולות. הבקשות הוגשו על ידי עמותת "מכון הישראלי לחקר הרכוש היהודי הולנדי שנעלם בשואה", עמותה שאברהם רות היה אז יושב הראש שלה.

הבקשות של פלטפורם ישראל, SPI, נדונו לקראת סוף הישיבה. הנציג, רות, חיכה במסדרון עד שייקרא להיכנס לספר על הפרויקטים. שתי בקשות אחרות שלו נחלו הצלחה מוקדם יותר אותו ערב, אבל לא כך עמד להיות עבור פלטפורם ישראל.

לפני שרות נקרא להיכנס פנימה, ביקש חבר ההנהלה העצמאי, אורי קופרשמידט, פרופסור באוניברסיטת חיפה, את רשות הדיבור: "אנחנו לא יכולים לעסוק בבקשות של פלטפורם ישראל. כבר דנו בבקשות האלה, דחינו אותן על הסף וכעת הן חוזרות. אנחנו לא יכולים לטפל בבקשות של הגוף שמינה אותנו. זה עניין עקרוני מבחינתי."

אִיס טרופ, שחסה גם הוא בבית הילדים באמסטרדם, השיב: "בשנה שעברה הגשנו בקשה לתיקון התקנון בגלל הבעייתיות הזאת, אבל היועץ המשפטי שלנו בהולנד התנגד. עצתו הייתה שה- SCMI לא תטפל בבקשות שהוגשו על ידי פלטפורם ישראל."

אילנה הוסיפה: "העניין המשפטי לא חד משמעי פה. אני מציעה שנקבל ייעוץ משפטי מעורך דין בהולנד. אם יתברר שנוכל לטפל

במקרה הזה, נדון שוב בשאלה העקרונית של אורי. אם לא, הנושא יוסר מסדר היום.

"חבל שאנחנו מגיעים למצב שמזמינים אנשים וברגע שהם כאן, משלחים אותם. אני מציע שנפסיק את הפגישה," אמר גדעון פייפר.

מרים דובי, יושבת הראש לשעבר של ארגון עולי הולנד, הצטרפה לדיון: "מי עורך הדיון שיבדוק את זה? שאלת הנוכחים הנדרשים בדיון היא לא מקרית. השבוע נפגשתי עם אנשים מעמותת מרור שביקרו בארץ. אם מועצת המנהלים הייתה מורכבת משבעה חברים עצמאיים, כפי שדרשה ה-SMO, היינו יכולים לדון בבקשות של פלטפורם ישראל."

יושב הראש נטל את זכות הדיבור: "ברור שלא נגיע להחלטה בדקות הקרובות ולכן עלינו להתנצל בפני אברהם ולהסביר שבקשות פלטפורם ישראל לא תידונה הערב."

גדעון לקח על עצמו לעדכן את אברהם רות, אבל דווקא באותו רגע קריטי ומבלי שהוזמן, נכנס רות לחדר הישיבות וביקש את זכות הדיבור. עוד צירוף מקרים או שזה תוכנן כך מראש? אברהם דיבר ואף אחד לא קרא לו לסדר. אבל מבחינת אורי, שהיה היחיד שהתנגד בתוקף לבקשה, זה כבר היה יותר מדי. הוא קם ובשעה שהלך לכיוון היציאה צעק בזעם: "נמאס לי מזה לגמרי. אני מתפטר." מרים עזבה איתו. שאר חברי ההנהלה מילאו פיהם מים.

רות הפר את השתיקה ואמר: "אני מצטער שהגענו למצב הזה. לידיעתכם, המצב הזה ב-CJO שמינו את ה-COM." עוד האשמה מופרכת של רות שהרי COM, העמותות שהייתה אחראית על חלוקת כספי מרור למטרות קולקטיביות בהולנד, עוד לא הוקמה אז. מה שכן, מועצת המנהלים של CJO כבר החליטה אז שה-COM תורכב משבעה חברים עצמאיים. פרופסור אורי קופרשמידט שלח את מכתב ההתפטרות⁷³ שלו עוד באותו ערב.

<https://www.staal.bz/Books/Book-1/RS/Noten/SCMI/> 73
Kupferschmidt-ontslag-Jun-10-04.pdf

”אל: היו”ר וחברי SCMI

היו”ר וחברי פלטפורם ישראל

היו”ר וחברי מרור

שגרירות הולנד

נכבדי,

אחרי מחשבה מרובה, החלטתי להתפטר מ-SCMI. החלטה זו באה בעקבות חוסר שביעות רצון מצטבר מצידי במהלך החודשים האחרונים.

הסיבה המיידית היא התנהגותו של אברהם רות הערב, וכן בקשות פלטפורם ישראל כפי שהיו על סדר היום. לדעתי, הן היו צריכות להידחות על ידינו חד משמעית לפני הישיבה. בכך היה נחסך מאיתנו, כמו גם מאברהם רות, העימות שקרה הערב. עמדתי הייתה ידועה ליושב ראש ולחלק מהנוכחים. תגובת חלקם, כפי שהתרשמתי ברגעים האחרונים לפני צאתי, מעידה על גודל התלות שלהם באברהם רות. כידוע, נבחרתי ומוניתי כחבר עצמאי.

לדעתי נפלו פגמים מהותיים בתקנות השונות כפי שגובשו בזמנו, בין שעקב רשלנות משפטית או פשרות כפויות. מנקודת מבט של הפרדת רשויות, או מערכת איזונים ובלמים, בלתי מתקבל על הדעת מבחינתי שפלטפורם ישראל, אשר היא זו שממנה את חברי SCMI ובכך פועלת כארגון גג, תגיש במקביל בקשות לפרויקטים משלה. גם אם אלה נקראות ‘פעילויות’ ולא ‘פרויקטים’ – ראו החלטתנו (המצערת) בנוגע לטיפול בבקשות לוועידת התביעות. לא כל מחלוקת מצריכה ייעוץ משפטי; עורכי דין אולי ינסו להכשיר את השרץ, אבל את חוש הצדק שלי זה לא תמיד יספק. [...]

ד”ר אורי מ’ קופרשמידט”

פחות מחודש לאחר מכן, ב-4 ביולי 2004, התפטר ברנד שטרון⁷⁴ מתפקידו כיושב ראש ועדת הכספים של SCMI. המניע להתפטרותו

74 - <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/SCMI/Ontslag-Pront-Bernd-Jul-05-04.pdf>

היה חוסר שביעות רצונו מהמדיניות הפיננסית ומזרימת הכסף בין הפלטפורם (SPI) ל-SCMI. למחרת שלח פרונט גם את מכתב ההתפטרות שלו ליושב ראש SCMI. אבל פרונט שינה את עמדתו מסיבות אישיות ונשאר לבסוף לכהן כחבר מועצת המנהלים, חרף הביקורת וחוסר שביעות רצונו מהטיפול של SCMI בעניינים פיננסיים.

ב-8 ביולי 2015 פרסם העיתון ההולנדי *Volkskrant*⁷⁵ כתבה מאת העיתונאי שורס ואן בייק שכותרתה 'מעילה בכספי מרור?' כתוצאה מכתבה זו, דוח בורס והשמועות שנפוצו מאז פרסום ספרי *Roestvrijstaal* ב-2008, הזמין ה-CJO, ארגון הגג היהודי בהולנד, את משרד רואי החשבון ארנסט אנד יאנג (EY) לבדוק את חלוקת כספי מרור. במכתב מ-16 בנובמבר 2015 משיבים ארנסט את יונג שהם מקבלים עליהם את המשימה, שלשונה: ביצוע פעולות ספציפיות במסגרת בדיקת חלוקת כספי מרור בישראל.

וים חֶטקֶטָה ממשרד ארנסט אנד יאנג בא לישראל בינואר 2016 וקיים ראיונות עם כל המעורבים. ב-15 בינואר הגיע תורי לשוחח עם חטקטה. כפי שהוסכם מראש, התחלתי עם הצגה בת עשרים דקות של הרקע ההיסטורי לבית רכוש יהודי במהלך מלחמת העולם השנייה; השבת הזכויות לאחר המלחמה (1945-1970); השבת נכסי מלחמת העולם השנייה (סוף המאה הקודמת); וחלוקת כספי מרור מדצמבר 2000. בשקף האחרון⁷⁶ הופיעו הנקודות הבאות:

- א. קיימים הבדלים ביתרות.
- ב. קיימים פערים בדוחות הכספיים.
- ג. משרד רואי החשבון ארנסט אנד יאנג (EY) ממליץ על המשך החקירה.

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/kranten/krant-15-16/VK-2015-07-08.pdf> 75

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Lezingen/Lezing-Maror-EY-2016-01.ptx> 76

הַטְקָה הגיב בעצבנות: "זה בלתי אפשרי! לא קיבלנו מנדט לייעץ ל-CJO! הבדיקה שלנו נועדה לתת לוועד המנהל של CJO אינדיקציה אם יש לבדוק לעומק את שימוש האנשים, הקרנות ושאר הארגונים המעורבים בכספי מרור, וכן להתחקות אחר תנועת כספי מרור." אחרי כמה דקות שתיקה, הצעתי לו להיעזר בארכיון הדיגיטלי האישי שלי כדי לעקוב אחרי כספי מרור. "כך תוכל לבדוק בעצמך את הפערים שציינתי," אמרתי.

דנו בנקודות שהעליתי, וארנסט אנד יאנג קיבלו גישה לארכיון האישי שלי כדי ללמוד את המסמכים הרלוונטיים. מספיק עם השמועות, על האמת לצאת לאור.

לאחר שקיבלתי את סיכום השיחה שלי עם נציג ארנסט אנד יאנג שלחתי אני את המכתב הבא⁷⁷, עם עותק ל-CJO ולמשרד האוצר ההולנדי, שבו הבעתי את דאגתי:

"ויום היקר,

לידיעתך: העניינים הכספיים מדוח בורס – מלבד הנתונים של אחרי 2006 – מבוססים על מסמכים מהארכיון שלי. זו הסיבה שאני רוצה להראות לכם את הארכיון שלי כשניפגש בשבוע הבא בבאר שבע. תוכל אז לעיין בכל המסמכים באתר ולומר לי אם אני טועה או שאני מדמיין דברים.

אגב, דוח בורס הוא רק קצה הקרחון.

ב־21 בפברואר כתבתי לך בין היתר: 'בינתיים הפכתי חלק מהארכיון שלי לפומבי. אתה יכול למצוא אותו בכתובת: www.staal.bz. אם יש שאלות או אם תרצה לעיין במסמכים נוספים, תוכל תמיד ליצור איתי קשר.'

אני חייב לומר שמה שכתבת בסיכום השיחה שלנו, מטריד

77 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Soothsayer/Onderzoek/Verkennend/EY-2016-04-13-reactie-email-2016-03-29.pdf>

אותי הרבה פחות ממה שבחרת להשמיט מהדוח. אתה שוכח שאני עצמי חוקר, שיודע כמה חשוב להתרכז בעיקר כדי לגלות את האמת. אבל דווקא את הנושאים העיקריים השארת בחוץ. אמרת לי, וים, שאין לך מנדט לעוץ עצות, ולכן תשאיר את נקיטת הצעדים ללקוח, ה-CJO. אני מקבל זאת, ביחוד משום שמדובר בעניין יהודי שצריך להיפתר בינינו. הקהילה ההולנדית בישראל והקהילה היהודית בהולנד מסוכסכות מאז תחילת כספי מרור בסוף המאה הקודמת. הסיבה לכך היא השאלה: 'האם החזר הזכויות ליהודים (כספי מרור) ממלחמת העולם השנייה חולקו באופן חוקי?' מקור הסכסוך הוא השואה, הפרק האפל ביותר בהיסטוריה של היהודים. ידו של איש לא תהיה על העליונה ולכן על הסכסוך להפסיק.

ללא חקירה רצינית, תמשיך השפעת השמועות. הדבר היחיד שיכול להקל על המצב הוא מחקר מדעי פיננסי שיחשוף את האמת. CJO הזמין מכם בדיקה ראשונית כדי להחליט אם יש צורך בחקירה מעמיקה יותר. לכן אתה מחויב מבחינה מקצועית לדווח ל-CJO על כל הממצאים שלך – כולל מידע שלא ציינת מסיבותיך שלך.

וים היקר, אתה מבקש את חתימתי על סיכום השיחה שהכנתם, אף על פי שהנושאים העיקריים לא הוזכרו בו. לזה קוראים חוצפה. עוד יותר מפריעה לי מה שלדעתי היא הסיבה לכך (אני מקווה שאני טועה), זה מריח לי יותר ויותר כמו פעולה של איש עסקים. בסיכום השיחה שלך אין שקרים, מלבד כמה אי דיוקים קלים שלא אפרט כאן כי הדבר יסיח את הדעת מהעיקר. עם זאת, במקרה זה, שתיקה היא גם שקר. לא יכול להיות ולא יהיה נכון אם לא תציין את הנושאים העיקריים ברוח הסופי ובזאת תאפשר ל-CJO להחליט: אין צורך בחקירה נוספת. ארנסט אנד יאנג ערכו בדיקה ראשונית ולא דיווחו על שימוש בלתי חוקי בכספי מרור.

בכבוד רב,

פיליפ סטאל"

תשלומי הוצאות לחלוקת כספי מרור קולקטיבי בישראל, הגיעו ל-SPI דרך ה-SMO. נזכיר, ה-SMO הסמיכה את SPI כגוף המבצע של SMO בישראל. אך נשאלת השאלה; האם כל הכספים שהעבירה עמותה SMO אכן שימשו את SPI למטרות שלשמן הועברו?

הנה דוגמה אחת מני רבות: בשנת 2004 העבירה SMO 152,143 אירו⁷⁸ לחשבון SPI בגין הוצאות הקשורות לחלוקה כספי מרור בישראל. אבל בהתאם לרוח השנתי של SPI, הם קיבלו באותה תקופה סכום של 45,509 אירו⁷⁹ מ-SMO. לאן הלך ההפרש בסך 106,634 אירו? חשבתי שמשדר רואי החשבון EY יענו על כך בדוח הבדיקה שלהם. הרי הם קיבלו הוראה להתחקות אחר תנועת הכסף (follow the money). אבל EY הציגו רק את העובדות. את אותן העובדות שידועות כבר למעלה מעשור. EY לא איתרה מי קיבל לידיו את ההפרש. EY לא התחקו אחר תנועת כספי מרור.

חלק מכספי מרור, שמקורם היה בבנקים, בחברות הביטוח ובניירות ערך, נשמר עבור תביעות פרטניות הניתנות להוכחה משפטית ולסיוע משפטי כללי. 125 מיליון גילדן – ששווים בשנת 2000 היה 56.7 מיליון אירו – הגיעו לידי שלוש עמותות, העמותה לתביעות ביטוח, העמותה לתביעות בנק והעמותה לתביעות ניירות ערך. עמותת SIM, שהוקמה בדצמבר 2000, הייתה זו שהייתה אמונה על חלוקת כספי מרור שמקורם במוסדות הפיננסיים. לכן הגיוני היה שהכספים שנותרו אחרי הטיפול בתביעות יועברו ל-SIM. אבל

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/SMO/SMO-jaarverslag-2004.pdf> 78

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/SPI/SPI-Jaarrekening-2004.pdf> 79

CJO ו-SPI לא חשבו שזה רעיון טוב. הם רצו שליטה על הכספים האלה. כדי להשיג את מטרתם, הם סחטו את הקהילה היהודית ואילצו את SIM לחתום על הסכם עם שני הארגונים הללו. CJO ו-SPI איימו שלא להעביר את יתרת כספי מרור שמקורם במוסדות הפיננסיים ל-SIM, מה שהיה מביא להפסקת חלוקת הקצבאות למוטבים. ההסכם נחתם ב-4 באפריל 2002. בהסכם נאמר:

"SIM לא תוכל להכתיב את הנעשה עם הכספים העורפים

בעמותות התביעה. כספים אלה הם באחריות CJO ו-SPI".

בשנת 2003 היו לשלוש קרנות התביעה יחד עודף כספים בסך 50.75 מיליון אירו. בסכום זה לא נכללה יתרתן בעת פירוקן והריבתן שנצברה מאז 2004. CJO ו-SPI החליטו ש-39 מיליון אירו מסכום זה יתווספו לתקציב SIM. ה-11.75 מיליון אירו הנותרים, קבעו CJO ו-SPI, יעברו ישירות ליעדים קולקטיביים. שלוש עמותות התביעה העבירו ל-SIM 7.4 מיליון אירו להמשך תשלום לעמותות למטרות קולקטיביות. נותרו 4.35 מיליון אירו. סכום זה לא הופיע בדוחות השנתיים של SIM.

מתוך 4.35 מיליון אירו אלה, 74 אחוזים היו מיועדים לפרויקטים בהולנד והשאר לפרויקטים בישראל. בשנת 2003, עמותת COM לא קיבלה את חלקה. הרי עמותה זו הוקמה רק בסוף 2004. ה-1.13 מיליון אירו (לאחר חישוב) שהיו מיועדים לישראל לא הופיעו, לפחות לא גלויות, בדוחות השנתיים של עמותת SCMI וגם לא בדוחות הפיננסיים של ארגון הגג, פלטפורם ישראל ע"ר (SPI).

נדרשת בדיקה נוספת כדי לענות על השאלה: לאן נעלמו ה-4.35 מיליון אירו? (Roestvrijstaal, פרק 6.⁸⁰ סטאל, Eburon 2008). נקודה זו נדונה במהלך השיחה שלי עם EY, אך אינה מוזכרת בדוח הסופי שלהם. EY לא התחקו אחר תנועת כספי מרור.

עמותת SCMI, כאמור, הייתה אחראית על חלוקת הכספים שמקורם היה במוסדות הפיננסיים למטרות קולקטיביות בישראל. כספי מרור שמקורם היה בממשלה ההולנדית חולקו על ידי לשכה 3 של SMO/SAMO. העמותות בישראל יכלו להגיש בקשת מימון ל-SCMI וללשכה 3.

לדוגמה, בין השנים 2004 ל-2006 קיבלה עמותת אלה (ע"ר) 10.1 מיליון ש"ח מכספי מרור. סכום זה כלל 8.1 מיליון שקל עבור קצבאות ו-2 מיליון שקל עבור 'מקדמות גלובליות'. למעשה, הסכום של 10.1 מיליון ש"ח לא הגיע לעמותת אלה (ע"ר) בתשלום אחד. SCMI ו/או SAMO שמרו את הכסף הזה לפרויקטים של אלה (ע"ר) שאושרו. המונח 'קצבאות' מטעה ולא מדויק. רק חלק קטן מהסכום הזה הגיע לבסוף לאלה (ע"ר).

הכסף שלא חולק לאלה (ע"ר) נשאר אצל SCMI ו/או SAMO בתור 'התחייבויות', כלומר נשמר לפרויקטים של אלה (ע"ר) שאושרו. SCMI ו/או SAMO הם שהחליטו אם ומתי אלה (ע"ר) תקבל את יתרת הכספים.

'התחייבויות' אלה מופיעות בדוחות השנתיים של SMO/SAMO. אבל בדוחות הכספיים של SCMI לא מופיעות התחייבויות כאלה, לפחות לא גלויות.

גם הכספים השמורים לפרויקטים של אלה (ע"ר) שאושרו לא הופיעו ביתרות הדוחות השנתיים של אלה (ע"ר), לפחות לא גלויות. בהקשר זה, חשוב לציין כי ברוח הביקורת של רואה החשבון – שנכלל בדוחות הכספיים ליום 15 בנובמבר 2004 של SMO – נכתב:

"במהלך הביקורת שלנו, לא קיבלנו גישה לתיקי בקשות המימון שהוגשו ללשכה 3, משום שתיקים אלו לא הועברו על ידי לשכה 3 לדירקטוריון SMO בהאג. מסיבה זו, לא יכולנו לבדוק את חוקיות ההחלטות המימון של לשכה 3 (כספים לפרויקטים למטרות קולקטיביות בישראל) בסך כולל של 3,556,462 אירו.⁸¹"

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/SMO/SMO-81-financieelverslag-15-Nov-04.pdf>

האם נמצאו אי סדרים בחלוקת כספי מרור? EY לא סיפקו תשובה.
EY לא עוקבים אחר תנועת כספי מרור.

ב-26 במאי 2016 פירסמה מועצת המנהלים של CJO הודעה לעיתונות⁸² שבה נכתב בין היתר:

”הבדיקה הראשונית לא העלתה ממצאים ששכנעו את מועצת המנהלים של CJO להורות על המשך החקירה. בבדיקה גם לא עלו סימנים המעידים על אי סדרים”.

מה שחששתי ממנו, קרה. הבדיקה ש-CJO הזמינו מארנסט אנד יאנג (EY) הותאמה במהלך החקירה כך שהמזמין קיבל את התוצאה הרצויה לו.

לאחר ההודעה לעיתונות, סגן נשיא CJO ואני התכתבנו באימייל.⁸³

”אל: מר. פרנסמן, CJO

מאת: פיליפ סטאל

הנידון: האימייל שלך מתאריך 29.5.2016 – בדיקה ראשונית של הוצאת כספי מרור בישראל

יאפ יקר,

קראתי בעניין את האימייל שלך. כתבת:

פיליפ יקר,

חבל שכן אתה רואה את הדברים ושהנבואה המגימה את

⁸² <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/CJO/2016-05-26-CJO-Persbericht-verkennend-onderzoek.pdf>

⁸³ <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Soothsayer/Onderzoek/Verkennend/CJO-2016-05-29-Reactie-email-2016-05-29.pdf>

עצמה, התגשמה. אני יכול רק לומר שפעלנו במצפון נקי
לקראת פירוק SAMO.
תודה על שיתוף הפעולה. איחולים לבכיים.
בברכה, גם בשם רון
יאפ פרנסמן.

תגובתי:

יאפ יקר,
ליתר בטחון חיפשתי שוב את משמעות הביטוי 'נבואה
שמגשימה את עצמה' ומצאתי:
"נבואה שמגשימה את עצמה היא תחזית הגורמת לעצמה
להתממש באופן ישיר או עקיף, מעצם תנאי הנבואה עצמה,
עקב היזון חוזר בין אמונה והתנהגות.
הביטוי 'נבואה שמגשימה את עצמה', שאתה משתמש בו,
רחוק אפוא מההסבר שתואר לעיל. העובדות הן כדלקמן:
ב־16 בנובמבר 2015 כתבת אימייל, כולל עותק אליי, שהתחיל
כך:

אנשים יקרים,
מאוחר מהמתוכנן, ועל כך התנצלותי, אני שולח לכם את
אישור הזמנת העבודה כפי שנמסר לארנסט אנד יאנג לצורך
בדיקת השימוש בכספי מרור בישראל.
אישור הזמנת העבודה של ארנסט אנד יאנג מיום 16 בנובמבר
2015 (עמ' 2) מתחיל כך:

מר ואן דר ויקן היקר, מר פרנסמן היקר,
בהמשך לשיחותנו ב־23 באוקטובר 2015 וב־30 באוקטובר
2015, בהן הוריתם לנו לבצע פעולות מסוימות במסגרת
בדיקה ראשונית של חלוקת כספי מרור בישראל, אנו מאשרים
בזאת כי נשמח לבצע את העבודה.
מכאן אני מבין שלהזמנת העבודה הייתה מטרה רחבה יותר
מסגירת SAMO גרידא, היינו מטרתה הייתה גם בדיקת

השימוש בכספי מרור בישראל. זאת הייתה הסיבה שבגינה הסכמתי לתת ידי לבדיקה זו.

עם זאת, בהודעה לעיתונות ששלחת לי ב-26 במאי 2016, נוסח הזמנת העבודה השתנה. כך נכתב:

במסגרת הבדיקה הראשונית לא נבדק בפירוט אופן חלוקת כספי מרור על ידי הקרנות הרלוונטיות ועל ידי ארגונים נוספים בישראל. בדיקה כזו אינה בסמכות ה-CJO ולכן לא נכללה בהזמנת העבודה.

CJO הסירו את הסיפא של המשפט הראשון בהזמנה המקורית: "בדיקת השימוש בכספי מרור בישראל."

לכן הביטוי 'נבואה שמגשימה את עצמה', שאתה משתמש בו, אינו חל על מעשיי שלי אלא על העובדה שה-CJO שינו את נוסח הזמנת העבודה לאחר כל המסמכים המוכיחים שדוח בורס הוא אמת ושכל המסמכים הרלוונטיים נמצאים בידי ארנסט אנד יאנג.

בכבוד רב,
פיליפ סטאל"

הודעת CJO לעיתונות הסתיימה במילים הבאות:

"אנו שמחים מאוד שהבדיקה הראשונית (על ידי ארנסט אנד יאנג) לא מצאה חשד לאי סדרים וכי מועצת המנהלים של CJO יכולה להמליץ המלצה חיובית לגבי מתן ההפטר למועצת המנהלים ופירוק SAMO."

מסקנותיי בעקבות ההודעה לעיתונות של CJO:

— ארנסט אנד יאנג לא בדקו את השימוש בכספי מרור בישראל. אחרי הכול, זה נפל מחוץ לסמכות ה-CJO ולכן לא נכלל בהזמנת העבודה, לפי ההודעה לעיתונות.

- גם הוצאות כספי מרור בהולנד לא נבדקו. זה לא נכלל בהזמנת העבודה.
- גם פירוק מועצת המנהלים של SAMO ומתן המלצה למשרד האוצר ההולנדי לפרק את SAMO לא יכלו להיעשות אחרי בדיקת מסמכי מרור. אחרי הכול, יושב ראש SAMO, מר באומחארטן, מתנגד כבר שנתיים לבקשה לפרסום מסמכים בשל חוק חופש המידע שהגיש העיתונאי Sijors van Beek. SAMO הפסידה בערעור. אבל, למרות פסיקת השופט, סירב יושב ראש SAMO לפרסם את כל המסמכים הנדרשים.

הציור

הטלפון במשרד צלצל כמה פעמים עד שיוסט החליט להרים את השפופרת.

"אני מתקשר בקשר למאמר שלך, שהופיע בעיתון הטלגרף ב־17 בספטמבר 2005 תחת הכותרת: יתומי המלחמה מתקוממים," אמר ברט דה האן בן ה־92 מעברו האחר של הקו. "אתה יכול לתת לי את מספר הטלפון של פיליפ סטאל שמוזכר בכתבה?"

דה האן סיפר סיפור מעורפל על הוריו ועל אימו של פיליפ, על כך שב־1943 אנה סטאל הפקידה אצל הוריו ציור וכמה חפצי ערך למשמר.

"איננו מספקים מידע אישי על המרואיינים שלנו," השיב יוסט. "אבל אם תיתן לי את מספר הטלפון שלך, אוודא שפיליפ יקבל אותו. אשלח לו באימייל את הסיפור שלך ואת מספר הטלפון שלך ואבקש ממנו ליצור איתך קשר. זה המקסימום שאני יכול לעשות."

כעבור שבוע התקשרתי מלא ציפייה לברט. קיוויתי שמדובר בציור שאבי צייר. יש לי ארבעה ילדים ורק שלושה ציורים שצייר אבי. לאכזבתי גיליתי שמדובר בציור של הצייר הגרמני המפורסם, הנס פיי. "הציור הגיע לידי ההורים שלי בזמן המלחמה," אמר ברט. "להורים שלי הייתה חנות בגדים בהילברסום. באביב 1943 הגיעה אליהם אישה בשם אנה ושאלה אם אפשר להעמיד את הציור הזה למכירה בחנות. הציור לא נמכר והוא כיום ברשותי. הוא היה של בני הזוג אנה ויצחק סטאל, הוא שייך לבני המשפחה שלהם והוא צריך לחזור אליהם. מתי נוכל להיפגש? אני רוצה לשוחח איתך ולהחזיר לך את הציור. אחת מבנותיי כבר הלכה לעולמה, אף אחד לא חי לנצח, אני בן 92, כך שמרבית ימיי כבר מאחוריי."

התרגשתי לגלות שלמעלה משישים שנה אחרי המלחמה, יש עדיין אנשים שמקשיבים לקול מצפונם. השבתי:

"אני עדיין לא יודע מתי אהיה שוב בהולנד, אבל אודיע לך בעוד כמה שבועות."

סיפרתי בהתלהבות להנקה על שיחת הטלפון. "וואו, כמה נפלא בשבילך. למה לא קבעת איתנו מייד פגישה? למה רק בעוד כמה שבועות? אתה חייב לנסוע להולנד מייד, השבוע!"

"דווקא מפני שזה אירוע כל כך מיוחד, אני רוצה להגיע מוכן. זה מעיד על הטוב ועל הרע שבאדם. לכן אני רוצה שיהיו שם גם עיתונאי וצלם. חוץ מזה, אני צריך לבדוק עוד כמה דברים. אני לא יכול לקבל את הציור אם הוא לא באמת שייך לי."

אחרי בדיקה הגעתי למסקנה שהציור היה שייך להוריי בסבירות גבוהה.

הנקה הזכירה לי כמה פעמים להתקשר לברט דה האן. ב־12 באוקטובר 2005, חצי שעה לפני שקיעת השמש שתבשר על כניסת יום כיפור, הרגשתי שהגיע הזמן להתקשר שוב לברט. הרגשתי בשל לפגוש אותו.

שאלתי בזהירות: "האם אתה רוצה לתת לי את הציור, או שיש לו מחיר?"

"הציור הוערך לפני זמן לא רב ב־50,000 אירו והוא שלך עבור 100,000 אירו," השיב ברט.

הרגשתי את הדם אוזל מפניי. אחרי שתיקה ארוכה שמעתי שוב את קולו: "אתה עדיין על הקו, מר סטאל? מתי תבוא לאסוף את הציור?" לאט לאט חזרה אליי יכולת הדיבור. אמרתי: "בשיחה הראשונה שלנו, סיפרת שאימא שלי נתנה אותו להוריך כדי לתלות בחנות שלהם. הציור לא עלה לך כלום ועכשיו אתה רוצה 100,000 אירו?" "זה לא נכון, ההורים שלי קנו אותו."

"איך אתה כל כך בטוח?"
 "ראיתי בזמנו את חוזה מכירות החתום ואספתי את הציור מההורים שלך."

"האם יש לך עדיין את חוזה מכירות?"

"לא."

"האם הציור עדיין במסגרת המקורית שלו?"

"לא. אחרי המלחמה, הוריי ביקשו הערכת מחיר על הציור כי הם תכננו למכור אותו. הם היו זקוקים לכסף. בעצת סוחר האמנות, הציור עבר ניקוי, רסטורציה ומסגור מחדש. הסוחר אמר שזה יעלה את שווי הציור."

אחרי כמה שבועות אספתי את הציור מאישזהו מקום במרכז העיר אוטרכט. הוא נראה מצוין. הצבעים הבהירים המקוריים חזרו והמסגרת החדשה העניקה לציור מראה רענן."

"כמה שילמו הוריי עבור הציור?"

"עם הציור קיבלתי מהרסטורטור מעטפה עם שני פתקים בתוכה והמסגרת הישנה. אחד הפתקים היה חוזה מכירות של מכירת הציור והשני היה מפה של גינה בפלנטז'ה מאוידרחאחט. אני לא זוכר מה היה המחיר שהוסכם עליו בחוזה המכירות. אני גם לא יודע מה קרה עם הפתקים האלה אחרי שנתתי אותם לאבי."

"בשיחה הראשונה שלנו אמרת שאני יכול לבוא לקחת את הציור. הציור שייך למשפחתך וצריך לחזור לרשות משפחתך, זה מה שאמרת."

"מה פתאום, הציור הוא שלי, ואפילו עוד לא החלטתי אם אעביר אותו לילדי או שאציע אותו למכירה."

"אז למה התקשרת לעיתון כדי לאתר אותי?" שאלתי.

"הציור הזה הוא מזכרת מילדותך ומהוריי שמתו. מעבר לשווי השוק שלו, יש לו ערך רגשי עבורך. אתה האדם היחיד שיהיה מוכן לשלם מחיר גבוה משווי בשוק."

"זה נראה לך נורמלי שבזמן המלחמה אנשים נשדדו מכל רכושם ונרצחו ושהיום אנשים כמוך מחפשים להרוויח מהמלחמה?"

"כן, ענה דה האן, "אלה חוקי החיים. מותו של האחד הוא תקומתו של השני. מתי תבוא כדי שנוכל לדבר?"

האנושות איכזבה אותי פעם נוספת. הייתי עצוב ונזעם בו זמנית. היה לי ברור שאני לא רוצה לפגוש את המפלצת הזאת. לא ידעתי אם אצליח לשלוט בעצמי, במה שאני עלול לעשות לו.

"ברור לי," אמרתי, "שהסגרת את הוריי לאחר שקיבלת את הציור כתשלום על הסתרתם. אתה אשם בכך שהורי נרצחו; שמרת את עיזבונם ועכשיו אתה להוציא עוד רווח ממעשיך הפליליים." כשהשתררה דממה מעברו האחר של הקו, המשכתי: "זבלים כמוך אני לא רוצה לפגוש וגם לא לדבר איתם."

טרקתי את הטלפון וחשבתי לעצמי: התחלה טובה להרהורי יום כיפור.

עכשיו ידעתי, בסבירות הגובלת בוודאות, מי הסגיר את הורינו. לא מצאתי תשובה לשאלתי 'מי חפר ולקח את קופסת התכשיטים של ההורים שלנו אחרי המלחמה?'. חסרו לי כוחות הנפש לברר. חוץ מזה, מדובר בערך חומרי ובזה אין לי עניין. ארבעת האנשים שידעו את התשובה כבר אינם בחיים. הם לקחו את הסוד לקברם.

אפילוג

בנובמבר 2021 הסתיים הליך הגישור שנפתח ביני ובין עמותת JMW (היורשת המשפטית ויורשת הנכסים של מוסדות האפוטרופסות היהודיים). הגישור הסתיים כעבור ארבעה חודשים, ללא תוצאות.

JMW מיהרה לפרסם הודעה לעיתונות⁸⁴ המכילה שתי הבטחות חסרות שחר שעד היום לא בוצעו:

1. "ועדת הביקורת של JMW החליטה להזמין חקירה עצמאית ובלתי תלויה שמטרתה לבדוק את חלקה של JMW בטיפול ביתומי מלחמה יהודים לאחר המלחמה ואת יחסה אליהם."
2. "בשם JMW, ועדת הביקורת מתנצלת בפני המעורבים על גישתה המשפטית... בשל שיקול דעת מוטעה נקטה JMW בעמדה משפטית מנוכרת, דוגמת שימושה בטענת ההתיישנות, בהתנהלותה מול מר סטאל..."

מסבר את האוזן? אולי, אבל למרבה הצער JMW שוב הוציאה את הדברים מהקשרם וציירה תמונה שגויה.

התביעה ש-JMW מתייחסת אליה כלל אינה קשורה לשוד נכסי היתומים החוסים על ידי מוסדות האפוטרופסות היהודיים לאחר המלחמה. תביעה זו (מאמצע 2004), שהוגשה על ידי, בשמי ובשם כל יתומי המלחמה, כדי למנוע מ-JMW לקבל לידה את מיליוני האירו של מוסדות האפוטרופסות באמצעות מיזוג עימם, הייתה בעלת אופי משפטי-פיננסי ותו לא. במקרה זה היה על העמותה לבחור בין פשיטת רגל לאות קלון. בחירתה של JMW לעשות שימוש בטענת

84 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/JMW-Arch/JMW-2021-ev/JMW-2021-11-16-Communique-JMW.pdf>

ההתיישנות⁸⁵ מעידה כי העמותה מבכרת את החומר על הרוח, את הכסף על המוסר.

לכל החוסים לשעבר של מוסדות האפוטרופסות היהודיים מגיעה התנצלות. המוסדות ניצלו לרעה את הגישה שהייתה להם לנכסי יתומי המלחמה היהודים. אבל תחת תיקון העוול, חומרית ומוסרית... הם הפכו בדבר, הפכו והפכו, טחנו עד אבק, אבל עד מהרה התחוור שכוונתם הייתה כוונת סרק!

לפני כעשר שנים נתקלתי בשיר הבא. שם המחבר אינו ידוע לצערי.

כך הם עמדו, אבודים בתכלית
ללא קורת גג, ללא מקום לחנות
כי כבר הפציעה השחרית
ועזבו הגרמנים, הנבלות
מוכי בדידות, זיכרון ועדות
בלי אימא או אבא לנחמה
קשה מנשוא הבדידות
הנה הם באים, האבות הטריים
לא ארכה זמן רב ההמתנה
אפוטרופוסים רבים עומדים בתור
שמא גם הם בין הבוגדים?
כן, כך היה גם שלי, בוגד ולא גיבור
לא לדאוג, זה בטיפול
הרי נעשה הכול למען הילד
נסה לחייך, הסתיים המבול
אתה כבול אליי ילד, עד שיעלה בך גלד
אל חשש, בצילנו תחסה

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verzetfusie/Verweerschrift-JMW-Sep-14-04.pdf>

עמוד 23, נקודה 5.28.

את הכאב השתדל להסוות
בתקווה שלא תדע או תראה
את העושק והגניבות

והנה, חזרנו לנקודת ההתחלה.

המציאות היא שבשנים שלאחר המלחמה, רואי חשבון, נוטריונים, עורכי דין וכו' שדרו נתח נכבד מנכסיהם של רבים מ-1,363 יתומי המלחמה – וזאת בדיעת ובשיתוף הפעולה של מוסדות האפוטרופסות היהודיים. מיליארדי אירו אלה עדיין לא הושבו לבעליהם החוקיים, היינו יתומי המלחמה היהודים ההולנדים או יורשיהם.

וזה עוד לפני שהזכרתי את הנדל"ן שהיה ברשותם של מוסדות האפוטרופסות היהודיים. כמעט לכולם היו מבנים בבעלותם. מבנים ששוויים היה מגיע היום לאוצר גדול מאוד. שמא 'נעלמו' נכסים אלה מייד לאחר מלחמת העולם השנייה?

העדויות קיימות וזמינות מאז 2004 במחקרי⁸⁶ ובספריי⁸⁷, המבוססים על הארכיון הדיגיטלי שיצרת⁸⁸. אולם עלות נקיטת הליכים משפטיים מקדמיים היא גבוהה ובין כה וכה ערוץ פעולה זה כבר אינו ריאלי עבור יתומי המלחמה היהודים, כיוון ש-JMW עשו ב-2004 שימוש בטענת ההתיישנות.⁸⁹ מלבד זאת, בשל המיזוג של JMW עם מוסדות האפוטרופסות היהודיים ומכירת נכסיהם לפני מספר שנים, הידלדל ההון המצוי בידם כיום ומבאר ריקה הלא אי אפשר לשאוב מים.

מסקנותיי לגבי החזרת זכויות בתקופה לאחר השואה, בהתייחס לסטנדרטים החלים במדינה דמוקרטית, אינן יכולות להיות אלא:

1. השבת הזכויות של היהודים בהולנד לאחר השואה נכשלה.

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Staal/Rapporten/> 86
rapport-1.pdf

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Manus/Roestvrijstaal.pdf> 87

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/> 88

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Verzetsfusie/> 89
Verweerschrift-JMW-Sep-14-04.pdf

עמוד 23, נקודה 5.28.

2. השבת הזכויות של היתומים בהולנד לאחר השואה נכשלה באופן חרוץ.

הרב בנימין ג'ייקובס, הרב ראשי של הולנד (לא כלל את עיריות אמסטרדם, רוטרדם והאג) הגיב בינואר 2022 בחדשות⁹⁰ לידיעה כי המודיע/בוגד של אנה פרנק היה בעצמו יהודי. הוא היה בהלם עמוק והצהיר כי מדובר בסיכון וסכנה לקהילה היהודית ההולנדית: "העובדה שמואשם נוטריון יהודי היא רק שלילית. זה מעורר אנטישמיות".

בסוף המאה הקודמת התחלתי את המחקר שלי כדי למצוא תשובות לשאלותיי הרבות. עקבתי אחר זרימת הכסף מהיהודים שנרצחו. מצאתי שם את התשובות לשאלות שלי. בסיפור האמיתי הזה, המתועד במלואו עם הארכיון הדיגיטלי שלי, הממצאים מזעזעים ומעוררי התנגדות להפליא. לא מדובר בסרט בדיוני אלא במציאות של רבים משורדי השואה, שפגעה בחייהם באופן בלתי הפיך. בכל הקשור לסיפורם של יתומי השואה, כפי שמתואר בספר זה, אפשר לומר בוודאות כי המציאות הנוראית עולה על הדמיון.

נחזור להערת האדמו"ר המוערך כ"ק האדמו"ר בנימין ג'ייקובס, שציין כי הוא מזעזע עמוקות מכך שהבוגד באנה פרנק היה נוטריון יהודי, שהיה חבר בהנהלה הראשית של המועצה היהודית בזמן השואה. הוא סבור כי מדובר בסיכון וסכנה לקהילה היהודית. זה מעורר אנטישמיות. אבל, רבי היקר, הסיבות שבגללן אסור לפרסם שהנוטריון ארנולד ואן דן ברג הוא הבוגד של אנה פרנק צריכות להיות:

1. מכיוון שלא ניתן להוכיח זאת בוודאות, אמונת הנוטריון אינה רלוונטית מבחינה זו.
2. לא רלוונטי שהיה חבר הנהלה של המועצה היהודית.

90 <https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/kranten/Krant-17-plus/verrader-Anne-Frank.pdf>

פרסר כותב ב-'De ondergang' (פרק V דף 102 ואילך)⁹¹ על פרידריך ויינרב. יהודי שנעצר לאחר המלחמה והורשע על בגידה ביהודים במחבוא, וביקש כסף מיהודים על מנת להכניס אותם לרשימה פיקטיבית המציעה לכאורה הגנה מפני גירוש תמורת כסף. פרסר כתב שהולנד הייתה זקוקה לשעיר לעזאזל כדי להצדיק רדיפת יהודים, וכי ויינרב הוא זה. כשיצא ספרו של פרסר (1965) הוקמה ועדה לחתור לשיקומו של ויינרב שחי אז. הנושא התלהט עד כדי כך שממשלת הולנד הורתה ל-NIOD לחקור את 'תיק ויינרב' לעומקו. פסק הדין שגזרה הוועדה על פרידריך ויינרב היה צודק פחות מפסק דינו של השופט מייד לאחר מלחמת העולם השנייה.

תקרית זו לא הובילה אז לרגשות אנטישמיים מוגברים.

סיכום

כאמור, ממשלת הולנד והמוסדות הפיננסיים לקחו אחריות בזמנו (2000) והעניקו לשוררי השואה החזר מוסרי וכספי. למרבה הצער, יש עדיין ארגונים שמנהיגיהם מאמינים שהם יכולים לכסות ולקבור את המעשים הנוראיים האלה שלאחר המלחמה על ידי הפצת חוברות פוליטיות. כואב לי במיוחד שמדובר, אויסגערעכנט, בארגונים יהודיים.

כך שבעוד כולם מזועזעים מהמודיע היהודי לכאורה של אנה פרנק, שייתכן שפעל מתוך חשש לחייו ורצון להציל את חיי משפחתו, אין סכנת חיים מעורבת במהלך השבת הזכויות לאחר המלחמה. כאן מדובר אך ורק במקרה של גניבה, הונאה, זיוף היסטוריה וחוסר נכונות להתמודד עם הכישלון הנורא של הארגונים הללו. העובדה שאני מאשים יהודים אינה רלוונטית במקרה הזה. או שחל כאן "תעזור לי ואני אציל אותך"? האם יורשי העצר היהודים לא חוששים שגישה זו של הקהילה היהודית מעודדת אנטישמיות? מחבר ספר זה חי בישראל, מדינה דמוקרטית, ואני בטוח שכך תישאר. אנחנו יודעים

<https://www.staal.bz/Books/Boek-1/RS/Noten/Rapporten-WO-91-II/J-Presser/>

שרוב אסירי הכלא בארץ שלנו הם יהודים. אין לנו בעיה עם זה. גם יהודים הם אנשים! למרות זאת!

על ידי מי נבגדו הוריי, אנה ויצחק סטאל?

1. האם היה זה מלשן יהודי שרצה להציל את משפחתו במהלך המלחמה?

2. האם היה זה שכן נוצרי שהרוויח לפחות שבעה וחצי גילדן לראש?

3. האם זה היה משתף פעולה?

4. האם היה זה ברט דה האן בן ה-92, שבשנת 2005 ביקש למכור לי את הציור תמורת כפול מהערך המוערך?

לעולם לא נדע בוודאות.

האם זה משנה?

לא!

כילות תודה

תודה לפטר דה רייק, שתמיד היה זמין להפיח בהתלהבותו חיים חדשים בפרויקט ושלימד אותי להעלות את רגשותיי על הכתב. אני רוצה להודות לאירית באומן המתרגמת, לעורכת שלי רונה מוזיקנט שטיבל היוצאת מן הכלל, לשירי צוק העורכת הלשונית ולשרית רזנברג המעצבת הגרפית.

אני חב תודה לכמה יתומי מלחמה שסיפקו לי מידע אך ביקשו להישאר בעילום שם. עזרה ותמיכה רבה קיבלתי גם מהארכיונאים של המכון ההולנדי לתיעוד מלחמה באמסטרדם, הארכיון הלאומי בהאג, הארכיון העירוני באמסטרדם ועוד רבים אחרים, ועל כך אני אסיר תודה.

אבל מעל הכול אני אסיר תודה להנקה אשתי, על שקיבלה באהבה, הבנה וסבלנות את תסכוליי וקשיי במהלך עבודת המחקר וכתובת ספר זה. אני גם אסיר תודה לה על שהקשיבה לממצאיי, קראה את הסיפור שוב ושוב. בלעדיה לא הייתי שורד את מסע החיפוש הזה.

רשימת קיצורים וראשי תיבות

AEX בורסת אמסטרדם.
ANBO הרשות ההולנדית לניהול נדל"ן.
AOF מסדר היערנים העתיק.
Bundesentschädigungsgesetz BEG חוק
Wiedergutmachungs, הידוע כהסדר השילומים. זהו חוק גרמני
לפיצויים עבור נפגעי הרדיפה הנאצית על בסיס גזע, דת או דרך חיים בגין
נזק לא חומרי.
Bundesrückerstattungsgesetz BRüG חוק הפיצויים לנפגעי
הרדיפה הנאצית על בסיס גזע, דת או שיוך פוליטי בגין נזק חומרי, היינו
נכסים שנשדדו מהם או שאולצו למכור.
CADSU המשרד המרכזי בהולנד להחזר כספי מגרמניה בגין נזק חומרי
ולא חומרי. גוף ממשלתי שהקים משרד האוצר ההולנדי שטיפל בתביעות
נגד הרפובליקה הפדרלית של גרמניה.
CEFINA ארגון סיוע למימון פעילות רווחה יהודית בהולנד.
CJO ארגון גג יהודי לייעוץ ומשא ומתן עם גורמים חיצוניים. מטרת
ה-CJO הייתה לייצג את האינטרסים של הקהילה היהודית כולה מול
הממשלה ומול גופים וארגונים רלוונטיים אחרים.
COM עמותת לחלוקת כספי מרור הקולקטיביים בהולנד.
CRBE הוועדה להשבת זכויות ניירות ערך זרים.
FUSIE בשנת 1950 התמזגו הארגונים 'לעזרת הילד', עמותת ברח, בית
היתומים מגדלי יתומים, בית ילדים מגדלי היתומות ועמותת רודלסהיים,
המכונה על דרך הקיצור 'המיזוג'.
ELAH אלה – מרכז לסיוע נפשי-חברתי ליוצאי הולנד וקרוביהם (ע"ר)
HONI סיוע לנפגעי מלחמה מהולנד החיים בישראל (ע"ר).
ICHEIC ועדה בינלאומית לתביעות ביטוח מתקופת השואה.
IOH ארגון עולי הולנד (ע"ר).
JCC ועדת התיאום היהודית לאזור ההולנדי המשוחרר (1945).
JMW ארגון שירותי הרווחה היהודיים בהולנד.

JOKOS עמותה לקהילות יהודיות וארגונים חברתיים בהולנד, לטיפול בתביעות/השבת נכסים שהכובש הגרמני שדד מיהודי הולנד והעביר לגרמניה הנאצית.

Joodse Zee en Boskolonie JOZEBOKO פנימיית ילדים שהוקמה ב־1923 על ידי ארגון הבראה ונופש עבור ילדים ממשפחות יהודיות, שנשלחו לשם בהוראת רופא לתקופה של שישה שבועות. הם באו מערים גדולות בהולנד, ממשפחות מרובות ילדים, דלות אמצעים ותנאי מחייה ירודים. המקום היה מותאם לאירוח של כ־150 ילדים. הפנימייה נסגרה עם כניסת הגרמנים להולנד ב־1940.

JVV האגודה היהודית לסייעוד וטיפול.

JWC הקונגרס היהודי העולמי.

LEHJ 'לעזרת הילד'.

LIRO ליפק־רונטל ושות' סרפטיסטראט (בנק הגזל).

LVVS חיסול מנהלת סרפטיסטראט. לאחר המלחמה שונה השם ותפקיד של LIRO ל־LVVS.

MAROR כספי החזר זכויות ליהודים מהולנד בשנת 2000, עבור חוסר החזר זכויות לאחר השואה (1945-1970).

NBI המכון ההולנדי לניהול.

NGO ארגונים לא ממשלתיים.

NGV הגוף הגרמני לניהול נכסים הולנדים.

NIDI המכון הדמוגרפי הבינתחומי של הולנד.

NIK עמותת הקהילה היהודית הדתית ההולנדית.

NIOD המכון ההולנדי לתייעוד מלחמה (לשעבר RIOD).

NIW השבועון היהודי החדש.

NPRF קרן בינלאומית לסייעוד לנרדפי הנאצים בהקמת ארצות הברית ובריטניה.

NSB התנועה הנאציונל־סוציאליסטית של הולנד.

NVB איגוד הבנקים ההולנדי.

NZB ההסתדרות הציונית ההולנדית.

OPK ועדת ממשלתית לאפוטרופוסת לילדי אומנה מהמלחמה.

PIK קהילת היהודים הפורטוגזים בהולנד.

PUR מנהל מועצת הפנסיה והקצבאות.

PWC פרייס ווטררהאוס קופרס, תאגיד למתן שירותים פיננסיים, חשבונאיים

וייעוץ ארגוני ומקצועי.
RIOD המכון הממלכתי לתייעוד מלחמה (נקרא כיום NIOD).
SAMO עמותת לחלוקת כספי מרור שמקורם בממשלת הולנד נוסדה
בינואר 2005 והיא היורשת של SMO.
SCMI עמותת מרור לכספים קולקטיביים המיועדים לישראל.
SEC ועדת אומדן הנזקים.
SICO עמותת ועדת התכשיטים.
SIM עמותת לחלוקת כספי מרור שמקורם במוסדות פרטיים כגון בנקים,
חברות ביטוח וניירות ערך.
SINJOI עמותת ישראלית לייצוג האינטרסים של יתומים יהודים ממלחמת
העולם השנייה מהולנד (ע"ר).
SMO עמותת לחלוקת כספי מרור שמקורם בממשלת הולנד.
SPI פלטפורם ישראל (ע"ר), עמותת שהוקמה כדי לפעול כארגון גג
לתאגידים של יוצאי הולנד בישראל בכל הקשור לקורבנות השואה.
SRJO העממת להשבת זכויות יתומי מלחמה יהודים מהולנד (ע"ר).
TCG הוועדה המשולשת להשבת זהב כספי.
VAB מס רווח הון.
VBV עמותת קידום האינטרסים של קורבנות הרדיפה.
VvdE האגודה למסחר בניירות ערך.
VVRA המכון לרישום וניהול רכוש יהודי.
VWS משרד הבריאות, הרווחה והספורט ההולנדי.
WJC הקונגרס היהודי העולמי.
WUBO חוק קצבאות קורבנות מלחמת האזרחים 1940-1945.
WUV חוק קצבאות קורבנות רדיפה 1940-1945.

חילון מונחים

בעזרת הילד – שם המחקר שלי.

גילדן – ב'1 בינואר 1999 הוחלף הגילדן באירו. בתחילת 1999, גילדן אחד היה שווה 0.45 אירו.

השבת זכויות – אחרי השואה:

1. שלילת זכויות – במהלך מלחמת העולם השנייה נושלה האוכלוסייה היהודית באופן שיטתי מכל רכושיה על ידי ארצות. שור זה נעשה באופן 'חוקי', כלומר בהתאם לתקנות הכובש. תהליך נישול זה נקרא שלילת זכויות, תהליך שבניגוד לגניבה ושוד, נועד להדיר קבוצות ספציפיות מהאוכלוסייה מהסדר המשפטי על ידי ערעור שיטתי של יכולתם להשתתף כגופים משפטיים בעסקאות משפטיות, ובכך לקחת חלק בחיים הציבוריים והכלכליים. (W.J. Veraart 2005, עבודת דוקטורט, אוניברסיטת ארסמוס, רוטרדם).
2. יש להבחין בין השבת זכויות לבין פיצוי בגין נזקי מלחמה חומריים. הפיצוי בגין נזקי מלחמה מוטל על הקולקטיב, על בסיס שיקולים של 'צדק חלוקתי'. השאלה כיצד יש לחלק משאבים מועטים בין חברי הקהילה היא שאלה פוליטית מובהקת. השבת זכויות, לעומת זאת, מתבצעת בראש ובראשונה על בסיס 'צדק משקם', לפיו לא הקהילה אחראית, אלא מי שנהנה מהקיפוח. (W.J. Veraart 2005, עבודת דוקטורט, אוניברסיטת ארסמוס, רוטרדם. p. 642).

השבת זכויות – בנקים: PWC (פרייס ווטרहाוס קופרס, תאגיד למתן שירותים פיננסיים, חשבונאיים וייעוץ ארגוני ומקצועי) התבקשו

לבדוק עשרה נושאים שיכולים לספק תשובות לשאלות חוזרות ונשנות. הנושאים היו:

1. כספי אשראי שלא נתבעו, מה שנקרא 'חשבונות רדומים': באיזו מידה שוחררו כספי אשראי של בעלי חשבונות יהודים שלא נתבעו לטובת חברי איגוד הבנקים ההולנדי?
2. עמלת ניירות ערך רגילה: מה היו סכומי הרווח ומה הייתה הכנסת הנטו של הבנקים, שהיו פעילים במלחמת העולם השנייה והחברים כיום ב-NVB, ממסחר בניירות ערך שרכשו בעצמם מה-LIRO או באמצעות 'איש קש' מטעמם?
3. תוספת עמלת ניירות ערך: האם קיבלו בנקים הולנדים עמלה נוספת כשסחרו בניירות ערך של בנק LIRO, ואם כן, מה היה סכום העמלה?
4. חשבונות חוץ: כיצד טופלו יתרות אשראי בחשבונות זרים שלא נתבעו? בהקשר זה יש להבחין בין חשבונות על שם בעל החשבון לבין פריטים שהם על שם הבנק (בשם הלקוח).
5. יהלומים: כיצד נרשמו מנהלית פיקדונות שהיו תוצאת מכירת יהלומים ושלא נתבעו? האם היה ההליך דומה לזה של כספי האשראי? או שמדובר היה בהליך שונה?
6. רכישת מניות עצמית על ידי בנק טוונטה ו/או בנק אמסטרדם: האם קיימות אינדיקציות מנהליות המעידות על רכישת מניות עצמית על ידי בנק טוונטה ו/או בנק אמסטרדם בשנים 1940-1945?
7. איגרות חוב מגובות משכנתאות שלא נפרעו: באיזו מידה משכו חברי איגוד הבנקים ההולנדי איגרות חוב שהיו בבעלות קורבנות המלחמה היהודים ושלא נפרעו?
8. תמורה עבור ניירות ערך: מה היה גודל ההכנסה של הבנקים מעמלות תמורת העברת תיקי ניירות ערך ל-LIRO?
9. כספות: צו LIRO השני מתאריך 21 במאי 1942 הכתיב החמרה בחובת מסירת הנכסים. לדוגמה, כספות בבנקים, שהיו שייכות ללקוחות יהודים שלא הגיבו לתזכורות, נפרצו עם הזמן. עלויות פריצת הכספת, בהיקף של חמישים גילדן לכספת, הושתו על הלקוחות היהודים. ההנחה היא כי 3,000 כספות נפרצו.

10. חותמות פוטקאמר: באמצע שנת 1942, כשגירוש היהודים הפך נרחב יותר ויותר, הציעו הגרמנים את האפשרות לקבל פטור מגירוש (בדרך כלל זמני מאוד), שנקרא חותמת סֶפֶר, תמורת מסירת יהלומים ותכשיטים יקרי ערך. היהלומים והתכשיטים שנמסרו על ידי היהודים למתווכים שעבדו עבור ה-Sicherheitspolizei (משטרת הביטחון הגרמנית) – אחד מהם היה א' פוטקאמר, עובד של בנק רוטרדם – הוערכו בהתאם לשוויים בשוק השחור. ה-CJO דרשו חמישים אחוזים מכל העמלות שפוטקאמר קיבל. (סטאל, Roestvrijstaal, הוצאת אברון, דלפט, 2008, עמ' 255-261).

השבת זכויות – ממשלת הולנד: בשנת 2000 הקצתה ממשלת הולנד סכום של 400 מיליון גילדן (כ-182 מיליון אירו) לטובת הקהילה ההולנדית-יהודית. סכום זה הורכב מהשבת זכויות בארבע-עשרה נקודות שנוסחו על ידי קבוצות העבודה:

1. מחנות וסטרבורק ופוכט: בהוראת זייס-אינקווארט הוקצה סכום של 25.9 מיליון גילדן, שמקורו היה בנכסי יהודיים, לטובת בניית ותחזוקת המחנות פוכט וסטרבורק, תנועת הרכבות (של חברת הרכבות ההולנדית) למחנה המעבר וסטרבורק במזרח הולנד, ולבסוף למחנות ההשמדה בפולין. אחרי המלחמה השתלטה הולנד על מחנות אלו תמורת סכום של 5.6 מיליון גילדן והשתמשה בהם כבית סוהר לבוגדים ולפושעים פוליטיים אחרים. ועדת קורדס כתבה על כך בדוח הסופי שלה: "סירוב המדינה להחזיר סכום של 20.3 מיליון גילדן פירושו שהיהודים מימנו בעצמם את החלק הזה של גירושם. וזו בוודאי מחשבה בלתי נסבלת עבור הולנד."
2. Pauschregelung (מס 1943): עד סוף 1942 היו היהודים חייבים בתשלום מס לממשלת הולנד. המס הזה שולם על ידי בנק LIRO (בנק הגזל), שלכאורה 'ניהל' את נכסי היהודים. כאשר הופסק תשלום המס היהודי בהוראת הגרמנים, מחה על כך משרד האוצר. לבקשת המשרד העביר LIRO 8 מיליון גילדן ב-1943, על בסיס מה שנקרא Pauschregelung, לכיסוי המס שהיהודים היו חייבים עבור השנים 1941 ו-1942. גירוש היהודים למחנות ההשמדה

אולי החל, אבל מיסים היה צריך לשלם. בספטמבר 1952 החזיר משרד האוצר 2.5 מיליון גילדן בפקודת בית המשפט. נותר אם כן סכום של 5.5 מיליון גילדן (על פי שוויו ב־1943). ערכו של סכום זה נקבע בשנת 2000 על ידי הממשלה וה-CJO תוך שימוש במקדם ריבית של 6.1 (לא כולל ריבית והתאמת אינפלציה של 2.5 מיליון גילדן במהלך התקופה 1943-1952).

3. LVVS/VVRA (עלויות תפעול): עלויות הסדר תשלומי התביעות וחיסול מוסדות הגזל מומנו בעזרת נכסי היהודים. זה התאפשר הודות לסעיף בחוק; מוסדות הגזל שהחזיקו ברכוש היהודי סווגו כ'נתיני אויב', ומשכך הפכו גם הנכסים היהודיים שבידם ל'רכוש אויב'. זה אפשר להם להיפטר ממנו בחופשיות. עלויות כל הליך השבת הזכויות והפירוק, הכרוכות בהשבת נכסים ופיצוי בגינם, הסתכמו ב־12.9 מיליון גילדן. ועדת קורדס כתבה על כך בדוח הסופי שלה: "לדעת הוועדה אין על הנפגעים לשאת ב'עלויות המנהליות'. זו הרי משימתו של הממשל. לא מדובר בבנק שנותן שירות מטעם בעל חשבון וגובה עמלות, אלא בפעולה שנעשית מטעם הממשלה לשם עשיית צדק עם הנפגעים. לפיכך, על הממשלה לשאת גם בעלויות הנלוות."

4. CADSU-I (עלויות תפעול CADSU): בשנת 1957, הרפובליקה הפדרלית של גרמניה פרסמה את חוק ההחזר, ה־BRüG Bundesrückerstattungsgesetz. חוק זה אפשר לקורבנות הנאצים שנרדפו על רקע גזע, דת או עמדה פוליטית, לקבל פיצוי על נכס שנגזל מהם או שאולצו למכור בכפייה. זה היה תקף גם במקרה של הנושים של LVVS, שלא קיבלו תשלום או קיבלו תשלום חלקי עבור נכסים שהועברו, תכשיטים וחפצי ערך אחרים שנמסרו, וכן בשל ניירות ערך זרים שהועברו ונעלמו לאחר המלחמה.

בסוף 1957 החליט משרד האוצר להטיל על אחד מגופי הממשלה את הטיפול בתביעות נגד הרפובליקה הפדרלית. שמו של גוף הולנדי זה, שחילק את כספי ההחזר הגרמניים בגין נזקי רכוש,

שונה בשנת 1959 ל-ה'משרד המרכזי להחזר כספי מגרמניה בגין נזקי רכוש' (CADSU).

מלכתחילה נקבע כי עלויות ה-CADSU, שמשרדם היה בכתובת קייזרחראט 105 באמסטרדם, לא יושתו על התקציב הלאומי אלא ימומנו במלואם על ידי בעלי העניין עצמם. וכך, בהיעדר השלכות כספיות על המדינה, ניתן היה להחזיק בכמה עשרות עובדי מדינה, שבכל מקרה אחר היו צריכים לקבל את שכרם מהמדינה. עלויות התפעול של ה-CADSU הסתכמו בכמעט 1.7 מיליון גילדן. ה-CADSU נסגר ב-1967. בעניין זה קבעה ועדת קורדס: "על הממשלה לשאת בעלויות אלה."

5. JOKOS (עלויות תפעול CADSU): עמותת הקהילות היהודיות והארגונים החברתיים היהודיים בהולנד לנושא ההחזרים, הידועה יותר בשם JOKOS, פעלה בשם קורבנות המלחמה היהודים בהולנד להשגת החזר כספי במסגרת חוק ה-BRüG ונשאה ונתנה עם השלטונות במערב גרמניה. מדובר היה בעיקר בתכולות בתים שנשרדו על ידי הגרמנים והועברו לגרמניה (המערבית).

במסגרת חוק ה-BRüG, כל התביעות נגד הרפובליקה הפדרלית של מערב גרמניה היו צריכות להיות מוגשות בנפרד. CADSU הגישו את התביעות לשלטונות מערב גרמניה וטיפלו בהסדר הכספי. תשלומי JOKOS אלה, הפיצוי החומרי, הועברו בתחילת שנות השישים. עלויות התפעול של CADSU להסדר תביעות JOKOS כוסו על ידי גביית 4 אחוזים מהברוטו של הפיצוי שניתן למוטבים. 2.5 אחוזים מזה נועדו ל-CADSU ואחוז וחצי ל-JOKOS, לכיסוי, בין היתר, עלויות ביטוח. 2.5 האחוזים ש-CADSU גבו היוו סכום של כארבעה מיליון גילדן. גם בנקודה זו קבעה ועדת קורדס כי על הממשלה היה לשאת בעלויות אלה.

6. NBI (עלויות מנהליות): העלויות הכרוכות בניהול המחלקות שפעלו במסגרת המכון ההולנדי לניהול (NBI) הועברו למנהלים. ועדת קורדס העריכה את גובה העלויות הללו – בהתבסס על ניהול ממוצע בן שש שנים (1945 עד 1950) – ביותר מארבעה

- מיליון גילדן. גם בנקודה זו טוענת הוועדה כי על הממשלה היה לשאת בעלויות אלה.
7. NBI (נכסים): ה־NBI התקיים עד 1 ביוני 1967. יתרת התקציב, בסך 290,000 גילדן לערך, הועברה לאחר סגירתו לתקציב האזרחי הכללי.
8. כספי ו־יֶחַנֶס: עם השבת הזכויות לאחר המלחמה, חלק ניכר מפוליסות ביטוח החיים ופוליסות הקצבה השנתית, שנמכרו בכפייה במהלך המלחמה, הוחזר לאחר תשלום הפרמיות בפיגור ושולם מייד או מאוחר יותר. חלק מערכי הפדיון שהופקדו בבנק LIRO לא שולמו לאחר המלחמה כי אף תובע חוקי לא דיווח עליהם. ערכי פדיון אלה הועברו למדינה בסביבות שנת 1955 בבחינת 'עיצובנות נפקדים', בהתאם למה שנקרא 'הסכם ויחנס'. לפי ועדת החקירה, מדובר היה בסכום של 430,000 גילדן.
9. משרד האוצר ההולנדי ואוצר המדינה: עיצובנות יהודים שלא נדרשו טופלו על ידי משרד האוצר והגיעו לאוצר המדינה. גם התמורה שהתקבלה עבור נכסי עיצובנות שנמכרו הגיעה לאוצר המדינה. כך הגיע אל אוצר המדינה סכום בסך 1.54 מיליון גילדן, שמקורו היה ככל הנראה בעיצובנות יהודים שלא נתבעו, ושטופלו על ידי משרד האוצר ההולנדי וכן סכום של עיצובנות יהודים המוערך בכ־2 מיליון גילדן. כדי לפצות על עיצובנות אלה, נתרם בשנת 1985 סכום כסף נכבד למטרות יהודיות.
10. אוכדן ריבית: מדובר באוכדן ריבית שנגרם למעורבים עקב משך הזמן הממושך לעיתים של הליך השבת הזכויות. הוסכם בין הצדדים כי הפסד ריבית זה יקוּזז מעלויות הביצוע של קרנות MAROR.
11. יהלום (עלויות תפעול SICO): באמצע 1942 הציגו הגרמנים את האפשרות לקבל פטור מגירוש, חותמת סֶפָר שבדרך כלל התבררה כפטור זמני מאוד, על ידי מסירת יהלומים ותכשיטים יקרי ערך. בסוף שנות החמישים התאפשר לקבל פיצוי עבור אוכדן חומרי במסגרת חוק ה־Bundesrückerstattungsgesetz שאומץ אז.

בשנת 1958 הוקמה עמותת ועדת התכשיטים (SICO) ביוזמה פרטית כדי לסייע לזכאים לפיצוי זה. ה-SICO ניהל משא ומתן עם ממשלת גרמניה על מנת להגיע לשיטת הערכת שווי חפצי הערך שנמסרו תמורת חותמת ספר, חפצי הערך שנבזזו במהלך המלחמה ושלא הופקדו בבנק LIRO והיהלומים שנבזזו או נמכרו בכפייה. שיטת הערכה מוסכמת זו שימשה את מגישי התביעות מהתשלום שקיבלו התובעים נוכח שכר טרחה בגין עלויות מנהליות של SICO (1.5 אחוזים) וכן שכר טרחה עבור עורכי הדין (10 אחוזים). SICO הצליחו לקבל פיצויים בסך למעלה מ-25 מיליון גילדן בגין שוד יהלומים ותכשיטים יקרי ערך. העלויות המנהליות ושכר הטרחה לעורכי הדין הסתכמו בלמעלה מ-3 מיליון גילדן.

12. חסר בניירות ערך: היו ניירות ערך לא מדווחים של יהודים. על ידי השוואת אומדן השווי של ניירות ערך מדווחים ואבודים, נקבע אילו ניירות ערך לא דווחו, להלן ה'חסר' (סך ניירות הערך שלא דווחו). ניירות ערך אלו הוכרזו בטלים וכתוצאה מתקנות משפטיות כלליות, הוחזר ערכם הנגדי למדינה (החוק ההולנדי קובע כי המדינה היא מוטבת העיזבון במקרה שבו יורשים חוקיים אינם בנמצא). מקור ההון החסר בניירות הערך הוא ב'נכסי אויב', כלומר נכסים שהוסתרו מרשויות המס ובעלי נכסים יהודים שנרצחו. התמורה שקיבלה המדינה ממכירת 'חסר' זה עד 1970 הסתכמה בכ-200 מיליון גילדן. בדוח ועדת סחולטן נכתב כי סביר להניח שסכום זה מורכב בעיקר מנכסי אויב בלתי מזוהים ומנכסים שהוסתרו מרשויות המס. הוסכם כי ערכו של ה'חסר' בניירות ערך של יהודים שנרצחו עומד על 4 מיליון גילדן.

13. חוקי ירושה: רק אחרי שעבר החוק המיוחד שנחקק ב-11 ביוני 1949 אפשר היה לשחרר את עיזבונות הנפקדים במלחמה. בשל השיטה שנבחרה בשנת 1949 לקביעת תאריך הפטירה של הנפקד, מצאו עצמם קרובי המשפחה השורדים נאלצים להתמודד עם מס ירושה. כיוון שלעיתים קרובות נרצחו משפחות שלמות, הביא

חוק זה למיסוי מצטבר של מיסי ירושה. הסכום הנומינלי של סך המס שנגבה הוערך ב־25 מיליון גילדן.

14. קרן ערבבות: בתגובה לפסיקת מחלקת השיפוט של המועצה להשבת זכויות מיום 19 במאי 1952, הכריז ה-VvdE על שביתת בורסה החל מה־20 במאי 1952. נסביר בקצרה שמשמעות הפסיקה הייתה אחריות משפטית־כלכלית של סוחרים בבורסה לתוצאות פעולות הסחר שלהם במהלך המלחמה. הממשלה החליטה לבוא לעזרת הבורסה וכך נוצרה 'קרן הערבבות 1953', שמטרתה הייתה לפשט את השבת הזכויות של ניירות הערך ולהגן על חברי הבורסה והסוחרים מפני השלכות פסק הדין של מחלקת השיפוט. ועדת המנושלים, הוועדה שייצגה את האינטרסים של בעלי ניירות ערך יהודים מאז 1950, הסתפקה ב־90 אחוזים מהפיצוי המלא. הממשלה תרמה לקרן הערבבות סכום של 26 מיליון גילדן (12 מיליון אירו). ה-VvdE, איגוד המסחר בניירות ערך ההולנדי, הסכים בסופו של דבר לתרום סכום של 3 מיליון גילדן (1.4 מיליון אירו). סכום זה לא תאם את רווחי המלחמה של קבוצת סוחרי ניירות הערך שהייתה אחראית על שיתוף הפעולה. הוא גם לא היה פרופורציונלי לרווחי המלחמה של קבוצת סוחרי ניירות ערך, שהייתה אשמה בשיתוף פעולה עם האויב. במהלך המשא ומתן הוחלט כי מחצית מתרומת הממשלה לקרן (13 מיליון גילדן) תהיה פיצוי ליהודים המנושלים. בשנת 1976 הוחלט לסגור את קרן הערבבות. היתרה שנותרה בסך 11.5 מיליון גילדן נוספה לתקציב הכללי.

המדינה נשאה בעלויות המנהליות של מנגנון הפיצויים עבור נזקים בלתי מוחשיים (Wuv/Wubo־II CADSU). לכן סוגיה זו נותרה מחוץ למשא ומתן על השבת זכויות היהודים ממלחמת העולם השנייה. (סטאל, Roestvrijstaal, הוצאת אברון, דלפט, 2008, עמ' 235-255).

השבת זכויות – ניירות ערך: תקנה VO 148/1941 מתאריך 8 באוגוסט 1941 קבעה כי על האזרחים היהודים להפקיד בין היתר את ניירות הערך שלהם בבנק LIRO. מפברואר 1942 הציע הבנק את ניירות הערך למכירה בבורסת אמסטרדם ללא רשות הבעלים היהודים.

הבעלים קיבלו אז הודעה סטנדרטית מLIRO, בוזו הלשון: "מכירה זו מתבצעת בהתאם להנחיות שהתקבלו מהרשות המוסמכת. התמורה תיזקף לחשבון פיקדון מיוחד נושא ריבית עד להודעה חדשה. כל העסקאות שלנו מתבצעות בהתאם לתקנות של איגוד הסחר בניירות ערך ההולנדי."

השבת ניירות הערך הייתה חלק מצו שחזור עסקאות משפטיות E-100 והתבססה על רישום חובה של כל ניירות הערך שבבעלות תושבי הולנד. השלב הראשון בהשבת ניירות הערך היה אפוא רישום במחלקת רישום ניירות ערך במועצה להשבת זכויות. מטרת רישום ניירות הערך הייתה לאפשר השבתם לבעלים היהודים המקוריים, אך גם לאתר נכסי אויב ונכסים שהוסתרו מרשויות המס. המערכת כללה דיווחים על ניירות הערך של שני הצדדים.

– כל המוסדות ההולנדים שהנפיקו ניירות ערך היו חייבים לדווח עליהם (אומדן ערך) למחלקת רישום ניירות ערך של המועצה להשבת זכויות, עם מספר, סוג ושינויים שחלו בהם מה־10 במאי 1940.

– למעשה, כל מי שהיו בבעלותו ניירות חויב להצהיר עליהם לאותה רשות.

בנוסף, כל מי שניהל ניירות ערך עבור אדם אחר, כגון בנקים, בתי עמלות ומוסדות אחרים, היה חייב לדווח עליהם בשם לקוחותיו, גם אם היו בגדר נפקדים.

כל מי שהחזיק בעבר ניירות ערך, בדרך כלל יהודי, יכול היה להגיש בקשה להשבת זכויות או לחלופין ערר, למחלקת רישום ניירות ערך. המועד האחרון להגשה היה 1 בינואר 1947. מי שלא הספיק להגיש עד למועד זה, יכול היה להגיש בקשה מאוחרת או ערר מאוחר למחלקת רישום ניירות ערך עד 1 בינואר 1952.

מי שאיבד ניירות ערך או ידע על ניירות ערך שהיו בבעלותו של בן משפחה שלא חזר, היה צריך לדווח עליהם כנכסים חסרים על מנת להיות זכאי להשבת זכויות.

ניירות ערך שהועברו למוסדות הגזל ונשארו שם עד אחרי תום המלחמה, דווחו בשם הבעלים המקוריים על ידי מנהלי בנק LIRO ו-VVRA.

על ידי השוואת דיווחי אומדן הערך וניירות ערך שדווחו כקיימים או חסרים, נקבע אילו ניירות ערך לא דווחו כלל ואומדנם התווסף לחסר, היינו סך ניירות הערך הלא מדווחים. ניירות ערך אלו הוכרו בטלים וכתוצאה מתקנות משפטיות כלליות הוחזר ערכם הנגדי למדינה.

מקור ניירות הערך שבחסר הוא ב'נכסי אויב', כלומר נכסים שהוסתרו מרשויות המס, וכן בבעלי ניירות הערך היהודיים שנרצחו. מחלקת רישום ניירות ערך החליטה למי שייך נייר הערך הרשום. ניירות ערך שדווחו ושלא הוגש ערעור על שאלת הבעלות עליהם, לא היוו בעיה והועברו אוטומטית לבעלים הנוכחיים.

גם ניירות הערך שה-LVVS דיווח עליהם בשם הבעלים המקוריים לא היוו בעיה והוחזרו לבעלים המקוריים או לקרובי משפחתם. במקרה שאלה לא היו ניתנים לאיתור, נוצר עודף שהועבר ל-JMW. הבעיה הייתה מקרים של מה שנקרא 'קצ'ר', כלומר מקרים שבהם הוגש דיווח על ניירות ערך הן על ידי הבעלים של אחרי המלחמה והן על ידי הבעלים המקוריים, שהגישו בקשה להשבת זכויות לאותם ניירות הערך וערר על טענת הבעלות של האחרים. במקרה כזה היה על מחלקת רישום ניירות ערך להחליט למי שייכים ניירות הערך. עקרונית, שתי תוצאות היו אפשריות:

1. הבעלים המקוריים של לפני המלחמה קיבל הכרה בבעלות. במקרה זה, בעל נייר הערך של אחרי המלחמה היה זכאי לפיצויים ותבע את ה-LVVS;

2. ניירות הערך לא הוחזרו לבעלים המקוריים. במקרה כזה הם היו זכאים לפיצויים מה-LVVS בתפקידו כנאמן של ה-LIRO, שגזלו את נייר הערך ובמקרים רבים הנזילו אותם.

מובן שהבעלים המקוריים העדיפו את האפשרות הראשונה שעלתה בקנה אחד עם השבת זכויות מלאה, שכן קיבלו החזר של מאה אחוזים. בהתאם לתקנה E-100, בעלי ניירות ערך שרכשו אותם אחרי המלחמה יכלו להמשיך להחזיק בהם רק אם הוכיחו שנרכשו בתום לב. עיקרון זה הפך את הסוחרים בבורסה אחראים כלכלית לתוצאות מעשיהם במהלך המלחמה.

עם זאת, במועצת המנהלים של ה-VvdE, ובראשה קארל פרדריק אוברהוף, היושב ראש והמנהיג הבלתי מעורער של איגוד זה בשנות הכיבוש, תמיד טענו כי עקרונית לא היה פסול במכירת מניות LIRO בזמן הכיבוש. ה-VvdE תמיד טענו שפעולות סחר אלה נעשו בהתאם לכללי ונהלי הבורסה כך שלדידם הסוחרים פעלו בתום לב בשנות הכיבוש.

הנהלת VvdE לא עשתה כל ניסיון למנוע מ-LIRO את הגישה לבורסה. נהפוך הוא. מסמכים מראים כי מייד אחרי ההוראה הראשונה, אוברהוף, בשיתוף עם איחוד בנקאי אמסטרדם, נקט בצעדים מקלים. הנהלת VvdE איפשרה והעניקה לגיטימציה למכירת ניירות ערך שהיו בידי LIRO בבורסת אמסטרדם.

מכירת ניירות הערך בבורסת אמסטרדם על ידי בנק LIRO לא נעשתה לבקשת הרשויות בגרמניה, שלמעשה העדיפו למכור אותם בברלין, אלא של חברי הנהלת ה-VvdE, איחוד בנקאי אמסטרדם ובהתייעצות עם בנק הולנד. אוברהוף הכיר היטב את נשיא בנק הולנד, רוסט ואן טונינגן, בכיר במפלגת ה-NSB. פלורנטיין, אשתו של רוסט, הייתה קרובת משפחה של אוברהוף.

לפיכך לא יכלו חברי הנהלת VvdE, כמו גם חברי איחוד בנקאי אמסטרדם, לטעון לפעולה בתום לב. הם הרי ידעו, או היו צריכים לדעת, שניירות ערך שהציע LIRO למכירה בבורסה היו שייכים ליהודים.

חברי מחלקת רישום ניירות ערך של המועצה להשבת זכויות (למעט האגף המשפטי) לא היו בלתי תלויים. במחלקות השונות של המועצה ישבו חברי קבוצות אינטרסים שונות כך שאי אפשר לומר שהם היו חפים מניגוד עניינים, בלשון המעטה.

לא רק שמחלקת ניירות הערך הטילה על ה-VvdE את מלאכת הרישום והפיקוח, אלא יושב הראש של ה-VvdE אף מונה לחבר במחלקה. פירוש הדבר היה שליטה גם על משימותיה השיפוטיות. חברותו הייתה שנויה במחלוקת משום שכיושב ראש הבורסה מילא תפקיד מפתח במסחר בניירות ערך שנבזזו במהלך הכיבוש.

אוברהוף, יו"ר ה-VvdE, הצהיר בסוף אוגוסט 1945 כי האגודה תהיה מוכנה לשתף פעולה עם רישום ניירות הערך רק אם ההנחה בדבר תום הלב תיחשב לתקפה אפריורית עבור כל עסקאות הבורסה. פירוש הדבר היה שאוברהוף סירב ליישם את הצו המשפטי E-100, שנועד להסדיר את השבת הזכויות בניירות ערך.

עמדתו זו הובילה לכך שתוכנית השבת ניירות הערך, שנהגתה בלונדון, לא יושמה בהולנד המשוחררת. תחת זאת, נחקק צו חדש F-272, שנוסח על ידי ובשם מועצת המנהלים של האגודה למסחר בניירות ערך.

בכל הנוגע להשבת זכויות בניירות ערך, הצו F-272 מתאריך 16 בנובמבר 1945 שינה את השבת הזכויות באופן מהותי. משמעות הצו הייתה, בקצרה, היפוך נטל ההוכחה: הקביעה בדבר 'תום לב' של מחזיק ניירות הערך שלאחר המלחמה הומרה לחובת הוכחה של 'חוסר תום לב' על ידי הבעלים המקוריים. פירוש הדבר היה שהבעלים היהודים המנושלים של ניירות הערך מלפני המלחמה, יכלו לקבל בחזרה את ניירות הערך שלהם רק אם תבעו את הבעלים החדשים של ניירות הערך אחרי המלחמה והוכיחו שאלה פעלו בחוסר תום לב. אולם את הראיות לכך ניתן היה להשיג רק אם VvdE הסכימו לספק את הנתונים. אבל כיוון שאוברהוף סבר שלא היה כל פסול במסחר בניירות ערך בתקופת הכיבוש, סירב למסור מידע לבעלים המקוריים. ברוב המקרים, לפיכך, בעלי ניירות הערך מלפני המלחמה לא יכלו לספק ראיות בדבר פעולה בחוסר תום לב או לא.

הרעיון של סחר הוגן בבורסה תפס מקום מרכזי בהשבת זכויות ניירות הערך. מחלקת רישום ניירות ערך וה-VvdE טענו בתוקף כי על פי התקנות והנהלים החלים בבורסה, היה על הסוחרים לראות

בניירות הערך שמכר דרכם ה־LIRO פעולת סחר תקינה. הסוחרים היו אפוא מוגנים.

בעלי מניות יהודים מקוריים, כמו גם משפטנים בולטים, ראו בכך עוול גדול. הרי תמיד היה ברור לסוחר הבורסה שמדובר בשוד ניירות ערך יהודיים באמצעות ה־LIRO.

עורך הדין היימן סנדרס, לוחם צדק ומזכיר ועדת המנושלים, הוועדה שמייצגת את האינטרסים של יהודים בעלי ניירות ערך מאז 1950, הגיש ערעור למחלקת השיפוט של המועצה להשבת זכויות על החלטה F-272. ב־19 במאי 1952 הכריעה מחלקת השיפוט בנושא שאלת הסחר ההוגן בבורסה והחליטה: תקנות הבורסה אכן מתירות לסוחר וללקוח את החופש לסרב לרכישה. העובדה שבבורסה לא היה נהוג לסרב לבקשת מכירה של ניירות ערך אין בה לומר שהדבר היה בלתי אפשרי מבחינה משפטית. מחלקת השיפוט דחתה אפוא את השקפת אוברהוף וה־VvdE לפיה לא היה שום דבר פסול מהותית במסחר בבורסה במהלך המלחמה.

עם פסיקה זו הפכו הסוחרים בבורסה לאחראים למעשיהם בתקופת הכיבוש, והיה עליהם להוכיח פעילות סחר 'בתום לב'. ה־VvdE הגיב לפסיקה זו בשביתת בורסה כללית לתקופת זמן בלתי מוגבלת, החל מה־20 במאי 1952.

שר האוצר ההולנדי דאז, ליפטינק, החליט לסייע לבורסה בהבטחה לנקוט בצעדי חקיקה לקידום ההגנה על חברי הבורסה מפני השלכות פסק דין זה, תוך השבתה זמנית של פעילות מחלקת רישום ניירות ערך; צעד שגם השבית את מחלקת השיפוט. פגיעה חמורה זו בעצמאות הרשות השופטת עוררה התנגדות עזה בעולם המשפט.

הממשלה החליטה אז לתמוך בבורסה, החלטה שהובילה להסכם פשרה שקיבל את השם 'תוכנית קרן ערבות 1953' שמטרתה הייתה לפשט את השבת הזכויות של ניירות הערך ולהגן על חברי הבורסה והסוחרים מפני השלכות פסק הדין של מחלקת השיפוט. ועדת המנושלים הסתפקה בפיצוי של 90 אחוזים משווי נייר הערך במועד שהמפקיד הסכים להסדר, לרבות 90 אחוזים מהרווחים האבודים, כלומר הריבית והדיבידנדים, מתאריך 31 בדצמבר 1941 ואילך.

העלויות ליישום תוכנית קרן הערבות משנת 1953 נאמדו ב־139 מיליון גילדן, סכום השווה ערך כיום ללמעלה ממיליארד וחצי אירו. חלק ניכר מומן מההיטל שהוטל על מסחר בניירות ערך לאחר המלחמה, וגם מעיזבון ה־LVVS, הגוף היורש משפטית של ה־LIRO לאחר המלחמה. במסגרת תוכנית זו, שבה הממשלה, המנושלים וה־LVVS מימנו את הקרן, לא הוטלה סנקציה על מי שפעלו באופן פסול בבורסה במהלך המלחמה.

כתוצאה מהחלטת מחלקת השיפוט, סוחרי ניירות ערך שלא הצליחו להוכיח פעילות סחר ב'תום לב' בשנות המלחמה, נמצאו אחראים. אולם גם אחרי שנחתמה הפשרה, נותרו הסוחרים פטורים מחובת התשלום בגין הנזק שגרמו מעשיהם בשנות המלחמה.

ב־1953, לאחר השתדלות רבה, הסכים ה־VvdE לתרום לקרן הערבות סכום של 3 מיליון גילדן, כ־2 אחוזים. סכום זה לא תאם את רווחי המלחמה של קבוצת סוחרי ניירות הערך שהייתה אחראית על שיתוף הפעולה. הוא גם לא תאם את תרומת ממשלת הולנד, או במילים אחרות, תרומת משלם המיסים ההולנדי.

עקב התפתחויות שונות, שאפשרו ל־VvdE למלא תפקיד דומיננטי בהשבת הזכויות, עד שנת 1953 כמעט שלא הייתה השבת זכויות בפועל של הרכוש הגנוב, גם אם הוכח חוסר תום לב. יש להוסיף כי המדינה שיתפה פעולה באופן פעיל או סביל עם התפתחויות אלו, וכי פעולותיו של שר האוצר ליפטינק בכל הנוגע לאגרות חוב ממשלתיות גרמניות שנמצאו אצל ה־LVVS וה־VVRA לא העידו על יחס שונה מהותית לטענות המנושלים. מבחינה זו אפשר לדבר כאן על שאלת האחריות המשותפת.

ה־VvdE התנהגו באופן שערורייתי במהלך השבת הזכויות לאחר המלחמה. שערורייתית במיוחד הייתה החלטתם להכריז על שביתה בבורסה ולסיימה רק אם תוסר אחריות חבריהם לסחר בניירות ערך שביצעו.

מעשיו של השר ליפטינק ב־1953 אפשרו לבורסה באמסטרדם להמשיך בתיפקודה התקין ובכך בחר להתעלם מענייני מוסר וצדק (השבת הזכויות) פעם נוספת. חברי ה־VvdE היו מוגנים מפני תביעות

פיצויים, גם אם ניתן היה להוכיח בוודאות כי רכשו ניירות ערך מה-LIRO בדיעה מלאה על מקורם.

כתוצאה מכך, אזרחי הולנד הם אלה ששילמו את מחיר נישול הזכויות באמצעות כספי המיסים שלהם. במקרים רבים, לפיכך, לא התקיים פיצוי משפטי, אלא שולמו פיצויים על ידי הקהילה. מי שהרוויחו רווח פסול מנישול הזכויות והגזל במהלך המלחמה יצאו פטורים מעונש.

ה-VvdE מילא תפקיד חיוני בחקיקת צו F-272. היישום והפיקוח על הצו הופקדו אף הם בידי ה-VvdE והם אלה שמילאו תפקיד מכריע בנישול היהודים מנכסיהם בשנות הכיבוש הנאצי.

חותמת ספר: באמצע שנת 1942, כשגירושי היהודים הלכו וגדלו, הציעו הגרמנים אפשרות לקבל פטור מגירוש, שבדרך כלל התברר כזמני מאוד, תמורת מסירת יהלומים ותכשיטים יקרי ערך. פטור זה נקרא חותמת ספר. עד ה-11 ביוני 1943 הגרמנים דרשו 20,000 גילדן במזומן עבור קבלת חותמת ספר. אולם באותן שנים היה לגרמנים צורך גדול ביהלומים לתעשיית המלחמה שלהם ולכן, כאשר נמסרו יהלומים או תכשיטים יקרי ערך בשווי של 1,500 גילדן בערך (על פי שוויים לפני המלחמה), נקבע ערך המסירה כשווה ערך לסכום שנדרש עבור קבלת חותמת ספר. אחרי ה-11 ביוני 1943 גדל מחיר החותמת ספר ל-30,000 גילדן, בהתאם לעליית המחירים בשוק השחור.

מאגר הזהב הנאצי: במהלך מלחמת העולם השנייה גנבו הגרמנים 146,674 ק"ג זהב מכספות בנק הולנד. חלק גדול מזהב זה נמצא על ידי בעלות הברית לאחר המלחמה והוא הועבר ונשמר במאגר הזהב של ה-TCG, הוועדה המשולשת להשבת עתודות הזהב (Tripartite Commission for the Restitution of Monetary Gold), שבה היו חברות ארצות הברית, בריטניה וצרפת. ועדה זו הוקמה בשנת 1946 על בסיס אמנות בינלאומיות. על ה-TCG, שפורקה בספטמבר 1998, הוטל להעריך את תביעות המדינות שמהן

נשרד הזהב על בסיס תביעות קיימות ולמסור חלק ממאגר הזהב בהתאם.

בשנת 1947 הגישה ממשלת הולנד תביעה ל-TCG עבור 145,649 ק"ג זהב, מתוכם 110,174 ק"ג הוכרו על ידי הוועדה.

ה-TCG ביצעה חלוקה ראשונה ב-1947, מתוכם קיבלה הולנד 35,891 ק"ג. נתח שני של 30,646 ק"ג זהב התקבל ב-1948. בשנת 1958 העבירה ה-TCG להולנד 4,100 ק"ג נוספים. עם זאת, נתח שלישי זה סורב על ידי ממשלת הולנד עקב אי הסכמה על 35,475 ק"ג (145,649 פחות 110,174) שלא הוכרו על ידי ה-TCG בתור עתודות זהב שנשרדו. לבסוף, בשנת 1973, קיבלה הולנד את הנתח השלישי של 4,100 ק"ג, מה שהביא את סך הזהב שה-TCG העבירה להולנד ל-70,637 ק"ג. ממשלת הולנד ייעדה לזהב מטרה מוניטרית.

ה-TCG הודיעה בספטמבר 1997 על חלוקת הנתח הרביעי והאחרון של מאגר הזהב. הולנד קיבלה תשלום שיורי של 1,183 ק"ג. בסך הכול, קיבלה הולנד מה-TCG 71,820 ק"ג מהזהב שלה שנבזז במהלך המלחמה, כמות התואמת 49.3 אחוזים מהסכום הנתבע (145,649 ק"ג) ו-65.2 אחוזים מהתביעה שהוכרה על ידי ה-TCG (110,174 ק"ג).

ב-3 באפריל 1998, הוחלט בקבינט ההולנדי להקצות את המנה הרביעית בשווי 22.5 מיליון גילדן (10.2 מיליון אירו), בהתאם לעצת ועדת ואן קמנדה, לפרויקטים של טיפול ו/או מתן שירותי רווחה לקורבנות הרדיפה הנאצית שעדיין בחיים ולקרוביהם המתגוררים בהולנד. מאחר והטיפול בקורבנות מלחמה נופל תחת אחריות משרד הבריאות, הוטל על משרד זה ליישם את ייעוד הנתח הרביעי של מאגר הזהב.

ב-31 באוגוסט 1998 הקים שר הבריאות ועדה מייעצת עצמאית, בראשותו של ד"ר דיק דולמן, חבר מועצת המדינה ונשיא בית הנבחרים לשעבר. המשימה שהוטלה על הוועדה המייעצת של דולמן הייתה לבדוק את הצעות הפרויקטים שהוגשו מול מסגרת ההוצאות, וכן לייעץ לשר הבריאות אם לסבסד את הפרויקטים

סבסוד מלא או חלקי. הפרויקטים היו צריכים להיות קשורים לאחד התחומים הבאים:

מתן סיוע חומרי ולא חומרי לקורבנות רדיפה המתגוררים בהולנד ולקרובי משפחתם שנותרו בחיים; יוזמות להחייאת מסורת הידע והתרבות שנהרסה ברובה במלחמת העולם השנייה; שימור זכר הקורבנות והפצת הידע בדבר סכנות האידאולוגיה של המשטר הנאצי.

ב־1 ביולי 1999, הגישה ועדת דולמן את חוות דעתה על בקשות הפרויקטים ואת המלצותיה לחלוקת 10.2 מיליון אירו כדלקמן; ספרים יקבלו 7 אחוזים, סרטים 5 אחוזים, ספריות ומרכזי לימוד 11 אחוזים, מוזיאונים 12 אחוזים, תרבות וחינוך 22 אחוזים, בתי כנסת 9 אחוזים, בתי קברות 11 אחוזים, אנדרטאות 2 אחוזים, שירותי בריאות 18 אחוזים ואתר אינטרנט 3 אחוזים.

הממשלה קיבלה את עצת הוועדה המייעצת של דולמן. הנוהג המקובל עד אז היה ששליש מכלל הנכסים ההולנדיים-יהודיים ממלחמת העולם השנייה מועברים לארגון עולי הולנד הישראלי. כך היה, בין היתר, עם מה שנקרא 'כספי נוטריון', עיזבונות שלא נדרשו ושהוחזקו בידי נוטריונים, ושניתן לייחסם לתקופת המלחמה. אולם הפעם העדיפה הקהילה היהודית בהולנד להקצות את מלוא הסכום של הנתח הרביעי של מאגר הזהב לקורבנות רדיפות הנאצים החיים בהולנד. ככל מקרה, עצת ועדת ואן קמנדה בנקודה זו התקבלה: כספי הנתח הרביעי יוקדשו רק לפרויקטים לטובת קורבנות המלחמה שחיים בהולנד.

חלוקת כספי MAROR הפרטנית בשנת 2000 הראתה כי כ־73 אחוזים מקורבנות הרדיפה חיים בהולנד, כ־10 אחוזים בישראל וכ־9 אחוזים בארה"ב. 8 האחוזים הנותרים משורדי וניצולי השואה מפוזרים במדינות אחרות: (לפי מספר, מגדול לקטן) קנדה, אוסטרליה, בלגיה, בריטניה, צרפת, גרמניה ושווייץ. (סטאל, Roestvrijstaal, הוצאת אברון, דלפט, 2008, עמ' 229–225, 231, 264–329)

ניצולי שואה: כל יהודי שנולד אחרי השואה או בזמן מלחמת העולם השנייה התגורר מחוץ לגבולות גרמניה או השטחים הכבושים על ידיה. בהגדה של פסח כתוב: "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם..." זה חל גם על השואה. לפיכך היום (2023) יש גם ניצולי שואה ויש גם שורדי שואה. מן הסתם, בעוד כארבעים שנה יוותרו רק ניצולי שואה.

שורדי שואה: כל יהודי שבזמן מלחמת העולם השנייה התגורר בגרמניה או בשטחים הכבושים על ידי ושרד. בהגדה של פסח כתוב: "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם..." זה חל גם על השואה. לפיכך היום (2023) יש גם ניצולי שואה ויש גם שורדי שואה. בעוד ארבעים שנה, יותר מסביר להניח שהשורד האחרון של השואה, ילך לעולמו.

ל'שומר': מונח זה היה בשימוש במהלך מלחמת העולם השנייה ופירושו היה אזרח הולנדי לא־יהודי שקיבל למשמר חפצי ערך של יהודים קודם גירושם. היהודים ששבו לרוב לא קיבלו את חפצי הערך שלהם בחזרה. במקור הייתה למונח זה משמעות ניטרלית. אולם לאחר המלחמה קיבל המונח קונוטציה שלילית.

ביבליוגרפיה – ארכיונים

ארכיון JOKOS
ארכיון JMW
ארכיון 'לעזרת הילד'
ארכיון המכון ההולנדי לתיעוד מלחמה (NIOD)
ארכיון הקהילה היהודית ההולנדית
ארכיון הצלב האדום ההולנדי
ארכיון מחוז צפון הולנד
ארכיון פרטי, פיליפ סטאל
הארכיון העירוני של אמסטרדם
הארכיון הלאומי ההולנדי (לשעבר הארכיון הממלכתי)
המוזיאון ההיסטורי היהודי
משרד האוצר ההולנדי
רשות המיסים אפֿלדורן

ביבליוגרפיה - מקורות

Aalders, G. *'Roof, de ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog'* Den Haag 1999.

Aalders, G. *'Berooid, De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945'* Den Haag 2001.

Aalders, G., *Bij Verordening. De roof van het joodse vermogen in Nederland en het naoorlogse rechtsherstel*, bijlage 3 van het *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II* (Commissie-Van Kemenade) Amsterdam, 12 januari 2000.

Advies uitgebracht aan de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport *door het Adviescollege besteding vierde tranche* (Commissie Dolman I), Den Haag, 1 juli 1999.

Advies uitgebracht aan de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport *door het Adviescollege besteding Nederlandse bijdrage aan het Nazi Persecutee Relief Fund* (Commissie Dolman II) Den Haag, 26 mei 2000.

Akkoord over joodse tegoeden: 314 miljoen, *Trouw*, 16 juni 2000. Anstadt, M, *De verdachte oorboog*, Amsterdam/Antwerpen, 1996.

Annual Report on the Holocaust Victims Insurance Act, A.W. Redmer, Jr. Insurance Commissioner, Baltimore, MD, USA, December 2004.

Arian, M., *De Liroroofbank. De Groene Amsterdammer*, 10 december 1997.

Barendregt, J. *Oorlogseffecten, Roof en rechtsherstel van joods effectenbezit*, Amsterdam 2004.

- Becker, D., *Reconciliation - The wrong track to peace?* *London Review of Books*, vol 25, Nr. 6, 20 maart 2003.
- Berkhout, J., *Holocaust-commissie stelt Nederlandse beurs ultimatum.* *NRC Handelsblad*, 26 mei 2000.
- Brand-Wilhelmy, Ben Irmeler, D. *The Good Practice Guidelines originated from a project on Refugee Reception and Integration as part of the work of the European Council on Refugees and Exiles.* Cologne, november 2002.
- Brazs, C., *De Nederlands-Joodse Diaspora. Eendemografisch overzicht van de verspreiding van Nederlandse en statenloze Joden, die de Shoah in Nederland overleefden en hun nakomelingen.* Jeruzalem, mei 2000.
- Boer, M.A. de en Tomala, Y., *Sociale verzekeringen en ambtenarenarrangementen*, in Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland (Commissie-Scholten) deel I, Leiden, 15 december 1999.
- Bogdany, P., *'The Story of Xerography'* Connecticut, USA 1999.
- Boom, J., Pleij, S., *Het archief dat zoek was. De Groene Amsterdammer*, 3 december 1997.
- Boom, J., Pleij, S., *'Voor een prikkie' Joods bezit aan ambtenaren verkocht. De Groene Amsterdammer*, 10 december 1997.
- Bossenbroek, M., *De Meelstreep. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog.* Amsterdam 2001.
- Bouma, J., *Geld joodse oorlogswezen verdwenen. Trouw.* 3 juli 2004. Bouma, J., *Ik wist niet beter dan dat mijn ouders arm waren. Trouw*, 3 juli 2004.
- Bouma, J., *Het probleem: het bewijs is vernietigd. Trouw*, 3 juli 2004. Bouma, J., *Verzet opheffing joodse clubs - Oorlogswes is tegen fusiemet Joods Maatschappelijk*

- Werk. Trouw*, 5 juli 2004. Bouma, J., *Joodse oorlogswezen / Waarom werden de dossiers vernietigd?*
- Bours, J., *De Joodse baby's van toen praten nu*, *Nieuwe Revu*, 30 augustus 2000.
- Broer, Th., Verhey, E., en Wallart, T. *De echte slachtoffers komen op de tweede plaats*. *Vrij Nederland*, 22 juli 2000.
- CJO en regering *zijn akkoord over tegoeden WOII*, persbericht CJO van 21 maart 2000.
- Choekat, D., *Daantje's jeugdijaren in het Joods Jongensweeshuis*, Bne Brak, Israël, 1986.
- CJO dreigt beurs met Amerikaanse boycot. In *Trouw*, 29 april 2000. Eagleburger, L., *Chairman Eagleburger Congressional Testimony on ICHEIC*. US House of Representatives, September 16, 2003.
- Erfenis Le-Ezrath Ha-Jeled: *claim op ruim tien miljoen Euro dat JMW beheert*. *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 21 februari 2003.
- Fishman, J.S. *The War Orphan Controversy in the Netherlands*, Jerusalem, 1984.
- Gans, E. *De kleine verschillen die het leven uitmaken. Een historische studie naar joodse-democraten en socialistisch-zionisme in Nederland*. Amsterdam 1999.
- Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming. *Jaarrekening 1981 van het Centraal Beleggingsdepot en van de bij de Fusie aangesloten instellingen*.
- Gelderblom, H., *Joods Nederland is geen collectief*. *De Volkskrant*, 11 juli 2000.
- Gelder van, A., *Leo Cohen 1913-1984. Een leven dienstbaar aan het getekende kind*. Amstelveen 1986.
- Gerstenfeld, M., *De Commissierapporten zijn verschenen, wat nu?* Lezing op Platform seminar 17 Januari 2000.

- Gerstenfeld, M., *Open Letter to H.A. Markens* (Chairmain CJO) Jerusalem, 19 maart 2000.
- Gerstenfeld, M., *Jewish War Claims in the Netherlands: A Case Study*.
Jewish Political Studies Review, Spring 2000, Vol. 12, Nos. 1 & 2.
- Gerstenfeld, M., *Nederland Blijft Naoorlogs Verleden Verfraaien*, Aleh 2002.
- Gids van den Joodschen Raad voor Amsterdam. Amsterdam 15 maart 1943.
- Gids voor slachtoffers van vervolging tijdens de oorlog 1940-1945, Rijswijk, 1973.
- Gids voor de in buitenland verblijvende slachtoffers van vervolging tijdens de oorlog 1940-1945, Rijswijk, 1975.
- Godschalk, M., *Reünie van de naoorlogse Joodse kindertehuizen*, Laren 2004.
- Imhoff, E. van en van Solinge, H. Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI). *Schatting individuele verdeling Joodse tegoeden*, Den Haag, 21 september 2000.
- Gralla, J. *WJC wants Dutch banks, stock market to face deadline*. Reuters, 23 mei 2000.
- Grüter, R., m.m.v. Ahlers, L.F., *Levensverzekeringen, lijfrenten, pensioenen en uitvaartverzekeringen*, in Eindrapport van de *Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland* (Commissie-Scholten) deel I, Leiden, 15 december 1999.
- Grüter, R., *Eindverslag van de werkzaamheden van de afdeling verificatie van Bureau MAROR-gelden*. Amsterdam, december 2002.
- Harts, J.J., Broekhuis, A, *Reconstructie sterfteverloop Tweede*

Wereldoorlog. Een andere kijk op de officiële statistieken, september 2007.

Het Israël Instituut naar Verdwenen Nederlands Joods Bezit tijdens de Holocaust (drs. M. Inbar en R. Blitz), Ramat Gan, Israël 1999.

Hoek, F. en Wolde, J. ten, *Roof en restitutie Joods vermogen*, bijlage 4 van het *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II* (Commissie-Van Kemenade) Amsterdam, 12 januari 2000.

Hoek, F., *Rapport uitgebracht aan de Stichting Joods Maatschappelijk Werk*, Kockengen, 30 mei 2003.

Inventaris van het archief van het Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade-uitkeringen (CADSU), 1959-1966. Ministerie van Financiën, G.J. Lamfers. Nationaal Archief, Den Haag 2004.

JMW fuseert organisaties. *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, 9 juli 2004. Joor, J. *Rekenschap - het vermogensbeheer van de Joodse oorlogswezen*. AMB Diemen 2009.

Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 14 delen, Den Haag-Leiden 1969-1992.

Jong, Th.J. de, *Van Rudelsheimstichting tot Van Helsdingenkazerne*. Den Haag, 1991.

Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarrekening 1981 van het Centraal Beleggingsdepot en van de bij de Fusie aangesloten Instellingen*.

Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarrekening 1982 van "Het Vermogen"*.

Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag* 2002.

Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag* 2003.

Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarrekening* 2003.

Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag* 2004.

- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarrekening* 2004.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag* 2005.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Jaarverslag* 2006.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Statuten* 2003.
- Joods Maatschappelijk Werk *fuseert organisaties*. *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 9 juli 2004.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Beheer van de erfenissen van oorlogswezen door Joodse voogdijorganisaties*, 12 juli 2004.
- Joods Maatschappelijk Werk. Advertentie in *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 10 september 2004.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Achtergronden van de zaak Staal versus JMW*, Amsterdam, 28 november 2004.
- Joods Maatschappelijk Werk. *Voorlopig onderzoeksvoorstel Vermogensbeheer van minderjarige Joodse oorlogswezen door Joodse voogdijinstellingen*. Amsterdam, 3 februari 2006.
- Joods Maatschappelijk Werk. Perscommuniqué, *Samenwerking Joodse oorlogswezen valt uiteen, Wezenonderzoek gaat door*, Amsterdam 6 maart 2006.
- Joodse oorlogswezen in gesprek over claim. *Trouw*, 28 september 2004.
- Joodse oorlogswezen zijn te laat met claim. *Trouw*, 30 november 2004.
- Joor, J. & Hoek, F. *Rekenschap, het vermogensbeheer van de Joodse oorlogswezen*, Diemen, 2009.
- Keilson, H., *Sequenttiële Traumatisering bei Kinderen. Dekriptiv-klinische und quantifizierend-statistische follow-up Untersuchung zum Schicksal der jüdische Kriegswaisen in den Niederlanden*, Stuttgart, februari 1979.

Klein, P.W. *'Kaddisj voor Isaïc Roet. Twee familiegeschiedenissen uit de twintigste eeuw'* Amsterdam 2001.

Klein, P.W., *Het rechtsherstel gewogen: vragen met en zonder antwoord*, bijlage 3 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II, Commissie-Van Kemenade, Amsterdam, 12 januari 2000.

Liempt van, A. *'Kopgeld. Nederlandse premiejagers op zoek naar joden 1943'* Nieuwegein augustus 2002.

Lindwer, W, *Kamp van hoop en wanhoop. Getuigen van Westerbork, 1939-1945*, Amsterdam, 1990.

Lindwer, W, *Het fatale dilemma, De Joodsche Raad, Sdu Uitgeverij*. Lipschits, I. *'100 Jaar Nieuw Israëlietisch Weekblad 1865-1965'* Amsterdam 1966.

Lipschits, I. *'Tsedaka. Een halve eeuw Joods Maatschappelijk Werk in Nederland'* Zutphen 1997.

Historical and moral settlement for the treatment in Norway of the economic liquidation of the Jewish minority during World War II. Recommendations by the Ministry of Justice and the Police, 26 June 1998, approved by The King in Council on the same day.

Mazars Paardekooper Hofmann, *Financiële positie van de Stichting Platform Israel*. 4 april 2001.

Mazars Paardekooper Hofmann, *Onderzoek helpdesk MAROR Israël*. Den Haag, 4 april 2001.

Mazars Paardekooper Hofmann, *Onderzoek financiële verantwoording 2000/2001 helpdesk Israël*. Den Haag, 11 maart 2002.

Mazars Paardekooper Hofmann, *Vaststelling van de gemaakte afspraken van 29 januari 2002 tussen CJO, SPI en SIM*.

Mazars Paardekooper Hofmann, *berekening derde ronde*

- individuele uitkeringen SIM*. Den Gaag, 17 december 2003.
- Menasse, P. *De naoorlogse opvang van joodse weeskinderen. Misjpoge*, jaargang 13 (2000) nr. 3.
- Menasse, P. *Opnieuw tranen! Bij een kleine vondst uit het Nederlandsch Israëlitisch Jongensweeshuis Megadlé Jethomim. Misjpoge*, jaargang 13 (2000) nr. 1.
- Menasse, P. *Het onderbrengen van Joodse oorlogspleegekinderen. De rol van de Stichting Le-Ezrath Ha-Jeled 1945-1950 en de Gefusioneerde Joodse instellingen voor Kinderbescherming 1950-1975*, Purmerend 2004.
- Miljoenenclaim op Joods Maatschappelijk Werk. *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 21 februari 2003.
- Ministerie van Financiën, *Beëindiging overheidstoezicht Stichting MAROR-gelden Overheid en Stichting Joods Humanitair Fonds*. Den Haag, 24 november 2004.
- Ministerie van Financiën, *Beëindiging overheidstoezicht Stichting MAROR-gelden Overheid en Stichting Joods Humanitair Fonds*. Den Haag, 21 november 2005. Mor, A., *First Global Report on Restitution of Jewish Property 1952-2004*. Jerusalem, April 2005.
- Nieuwe boycot VS dreigt inzake Holocaust-claims, *De Telegraaf*, 26 mei 2000. *Oorlogsgetroffenen na vijftig jaar. Daarom bijzondere solidariteit*. Uitgave: Pensioen- en Uitkeringsraad, Leiden, mei 1995.
- OPK's bij Le-Ezrath Ha-Jeled bekend per 1 oktober 1946 ingedeeld naar verblijfplaats en nog te behandelen gevallen per 31 december 1947*.
- Overeenkomst inzake een definitieve en finale regeling van verzekeringen van door de Tweede Wereldoorlog*

- getroffen verzekerden die vervolgd zijn op grond van hun Jood zijn*. Den Haag, 11 november 1999.
- Paardekooper Hoffman, *Actuele waarde Joodse tegoeden bij de (Nederlandse) overheid*, Den Haag, 15 maart 2000.
- Paardekoper & Hoffman, *Present value of damage by performance VvdE*, 26 april 2000.
- Presser, J. *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom, 1940-1945.* 2 delen, Den Haag 1965.
- PricewaterhouseCoopers, *Onderzoek naar enkele onderwerpen betreffende Joodse tegoeden uit WO-II*, Amsterdam, 27 maart 2000.
- Publicatie Joodse Ereraad, *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 21 mei 1948.
- Punselie E.C.C., *Voor een pleegkind met recht een toekomst. Een studie naar de (rechts)positie van (pleeg)ouders en (pleeg)kinderen in geval van langdurige uithuisplaatsing*. Leiden 15 maart 2006.
- Quarterly Report, May 2003, International Commission on Holocaust Era Insurance Claims
- Rechtszaak Staal/JMW. *Verzoekschrift gebroeders Staal tegen de voorgenomen fusie van de Stichting Samenwerkingsverband Joods Maatschappelijk Werk met Stichting Le-Ezrath Ha-Jeled, Berg-stichting, Het Nederlandsch-Israëlitisch Jongens-weeshuis Megadle Jethomim in liquidatie, Het Nederlandsch-Israëlitisch Meisjes-weeshuis in liquidatie, Joodse Zee- en Boskolonies Wijk aan Zee in liquidatie, Megadle Jethomim (Opvoeding van Wezen) in liquidatie en de S.A. Rudelsheimstichting in liquidatie*. Amsterdam, 7 juli 2004

- Rechtszaak Staal/JMW. *Verweerschrift JMW tegen verzoek ex artikel 2:36 BW*. Amsterdam, 14 september 2004.
- Rechtszaak Staal/JMW. *Pleitnota Mr. T.G. Noordhof, ten behoeve van de mondelinge behandeling in de zaak Staal/JMW*. Amsterdam 29 november 2004.
- Rechtszaak Staal/JMW. *Beschikking van de Rechtbank in het arrondissement Amsterdam, tweede enkelvoudige civiele kamer*. Amsterdam, 17 januari 2005.
- Rechtszaak Staal/JMW. *Beroepschrift verzet fusie, ingediend door de gebroeders Staal, Gerechtshof Amsterdam (Ondernemingskamer)*. Amsterdam, 7 februari 2005.
- Rechtszaak Staal/JMW. *Verweerschrift in hoger beroep tegen verzoek ex artikel 2:316 BW*. Amsterdam, 10 maart 2005.
- Rechtszaak Staal/JMW. *Pleitnota Mr. T.G. Noordhof, ten behoeve van de mondelinge behandeling in de zaak Staal/JMW in hoger beroep*. Amsterdam 24 maart 2005.
- Rechtszaak Staal/JMW. *Pleitnota Mr. J.H. Oosterveen, ten behoeve van de mondelinge behandeling in de zaak Staal/JMW in hoger beroep*. Amsterdam 24 maart 2005.
- Rechtszaak Staal/JMW. *Beschikking van de Ondernemingskamer bij het Gerechtshof te Amsterdam*. Amsterdam, 26 juli 2005.
- Roelink, M., *Een Joodse school voor zwakzinnigen* (S.A. Rudelsheimstichting 1919-1942). *Periodiek van de Vereniging Vrienden van het Nationaal Onderwijsmuseum*. Artikel 160102, januari 2004.
- Rombouts, R., *Joodse oorlogswees eist erfenis op. Het Parool*, 7 juli 2004.
- Rombouts, R., *Strijd om Joodse miljoenen, Het Parool*, 20 juli 2004.

- Rombouts, R., *Van wie zijn Joodse miljoenen, Het Parool*, 20 juli 2004.
- Schelvis, J., *Vernietigingskamp Sobibor*, Amsterdam 1993.
- Schipper, M., *Tientallen kinderen na oorlog afgepakt van joodse ouders. De Telegraaf*, 3 mei 2002.
- Schipper M., *Moeder terug; Bizarre oorlogswet ontnam beroorde joodse kampweduwen na terugkomst in Nederland ook nog hun kinderen. De Telegraaf*, 4 mei 2002.
- Sijes, R.A., *Archief van de Nederlandse Liberale Joodse Gemeente*, Maart 2007.
- Stichting Restitutie Joodse Oorlogswezen. *Concept Basisovereenkomst betreffende een onderzoek naar het vermogensbeheer van minderjarige Joodse oorlogswezen door Joodse voogdijinstellingen*. 19 februari 2006.
- Staal, Ph., *Roestvrijstaal, Speurtocht naar de erfenis van Joodse oorlogswezen, Delft* 2008.
- Staal, Ph., *Verdeelsleutel individuele MAROR-gelden*. Lezing op bijeenkomst van Joodse organisaties in Nederland, 30 oktober 2000.
- Staal, Ph., Lezing *MAROR-gelden* ter gelegenheid van het bezoek van de Minister van Financiën aan Israël, 5 maart 2001.
- Staal, Ph., *Vermogensbeheer WO II wezen. Concept rapport ter bespreking met Joods Maatschappelijk Werk*. 17 maart 2003.
- Staal, Ph., *Be-Ezrath Ha-Jeled. Een case-Study naar het Vermogensbeheer van Joodse Wereldoorlog II-wezen door Joodse Organisaties*, Pardes Hanna, Israël 2004.
- Staal, Ph., *Kind van de rekening een stap in de richting*, ALEH, 5 juli 2005.

- Staal, Ph., Lezing *Een oorlogswees vertelt zijn verhaal*. Conference Still going strong 1945 – 2005, Amsterdam, 21 August 2005.
- Staten en steden stellen ultimatum. *Nederland moet haast maken met claims Joden*. *Reformatorisch Dagblad*, 26 mei 2000.
- Stichting Afwikkeling MAROR-gelden Overheid. *Jaarverslag met overzicht collectieve betalingen* 2005.
- Stichting Afwikkeling MAROR-gelden Overheid. *Jaarverslag met overzicht collectieve betalingen* 2006.
- Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa, *Jaarverslag* 2005.
- Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa, *Ontbinding SIBS en Concept Eindverslag* 2007.
- Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa, *Jaarverslag* 2003.
- Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa, *Jaarverslag* 2004.
- Stichting Individuele Verzekeringsaanspraken Sjoa, *Jaarverslag* 2005.
- Stichting Individuele MAROR-gelden. *Akte houdende oprichting van de stichting*, Den Haag, 1 december 2000.
- Stichting Individuele MAROR-gelden. *Jaarverslag* 2000/2001.
- Stichting Individuele MAROR-gelden. *Jaarverslag* 2002.
- Stichting Individuele MAROR-gelden. *Jaarverslag* 2003.
- Stichting Individuele MAROR-gelden. *Jaarverslag* 2004.
- Stichting Individuele MAROR-gelden. *Jaarverslag* 2005.
- Stichting Individuele MAROR-gelden. *Jaarverslag* 2006.
- Stichting MAROR-gelden Overheid. *Akte houdende oprichting van de stichting*, Den Haag, 1 december 2000.
- Stichting MAROR-gelden Overheid. *Jaarverslag* 2000.
- Stichting MAROR-gelden Overheid. *Jaarverslag* 2001.

- Stichting MAROR-gelden Overheid. *Jaarverslag* 2002.
- Stichting MAROR-gelden Overheid. *Jaarverslag* 2003.
- Stichting MAROR-gelden Overheid. *Jaarverslag met overzicht collectieve betalingen* 2004.
- Stichting MAROR-gelden Overheid. Mazars Paardekooper Hoffman, *Onderzoek helpdesk MAROR Israël*, 4 april 2001.
- Stichting Collectieve MAROR-gelden Israël, *Statuten van de stichting*, 20 november 2002.
- Stichting Collectieve MAROR-gelden Israël, *Jaarverslag* 2001-2003.
- Stichting Collectieve MAROR-gelden Israël, *Jaarverslag* 2004.
- Stichting Collectieve MAROR-gelden Israël, *Jaarverslag* 2005.
- Stichting Collectieve MAROR-gelden Israël, *Jaarverslag* 2006.
- Stichting Collectieve MAROR-gelden Israël, *Besluiten over aanvragen van de eerste t/m de zesde verdeelperiode*.
- Stichting Collectieve MAROR-gelden Israël, *Beleidsplan voor de jaren 2005 - 2010*. Tel Aviv, april 2005.
- Stichting Collectieve MAROR-gelden Nederland, *Akte houdende oprichting van de stichting*, Amsterdam, 24 november 2004.
- Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa, Price Waterhouse Coopers: *Financieel verslag* 2005, Den haag, 9 juni 2006.
- Stichting Individuele Bankaanspraken Sjoa. *Besluit tot ontbinding*, september 2007.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening* 2000.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening* 2001.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening* 2002.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening* 2003.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening* 2004.
- Stichting Platform Israël. *Jaarrekening* 2005.

Straaten, P. van, *Prenten politieke schandalen*, juli – september 1987.

Tegoeden Tweede Wereldoorlog. *Brief van de Minister-President, minister van Algemene Zaken en de ministers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en van Financiën Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*. Den Haag, 21 maart 2000

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Eerste rapport van de Commissie van Onderzoek Liro-archieven. Commissie-Kordes*, van 29 januari 1998.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Archieven Tastbare goederen en Claims. Tweede rapport Commissie van Onderzoek Liro-archieven. Commissie-Kordes*, Den Haag, 9 december 1998.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Eerste rapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland*. Leiden, 16 december 1998.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog-II, 'Roof en Restitutie Joods Vermogen'. Rapport uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog Deel 2: Antwoord op de door de Contactgroep in haar onderzoeksoopdracht gestelde vragen*, 15 december 1999.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog II, 'Roof en Restitutie Joods Vermogen'. Rapport uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden Wereldoorlog Deel 2: Gedetailleerde bevindingen en informatie betreffende het onderzoek in archieven en andere bronnen, alsmede een gedetailleerde beschrijving van het statistisch-demografisch onderzoek*, 15 december 1999.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Eindrapport van de Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland. Commissie-Scholten*, Leiden, 15 december 1999.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Reactie van de Commissie Scholten op de 'Interim-reactie Centraal Joods Overleg'*, Leiden, 15 december 1999.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II, Commissie-Van Kemenade*, Amsterdam, 12 januari 2000.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Bijlage 1 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II. Adviezen van de Contactgroep Tegoeden WO-II uitgebracht aan de minister van Financiën. Prof. dr. F. Kalkhoven, Advies inzake de kansen op verdere restitutie van het tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter uit Nederland weggevoerde 'monetaire goud'*, Wassenaar, 15 maart 1999.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Bijlage 2 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO-II*. Prof. dr. P.W. Klein. *Het rechtsherstel gewogen: vragen mét en zonder antwoord*, Leiden, december 1999.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Bijlage 3 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II*. 'Niod (dr. G. Aalders), *Bij Verordening. De roof van het joodse vermogen in Nederland en het naoorlogse rechtsherstel*, Amsterdam, 1998.

Tweede Wereldoorlog: Roof en Rechtsherstel. *Bijlage 4 van het Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II*. 'KPMG Forensic Accounting (drs. F. Hoek RA en J. ten Wolde RA), *Roof en restitutie Joods vermogen (delen I en*

II). Rapport uitgebracht aan de Contactgroep Tegoeden WO II. Amsterdam, 15 december 1999.

Tweede Wereldoorlog: Hiaten en Onduidelijkheden in het Eerste Rapport van de Begeleidingscommissie Onderzoek Financiële Tegoeden WO-II in Nederland en Vragen en Opmerkingen m.b.t. Archieven Tastbare Goederen. Tweede rapport Commissie van Onderzoek Liro-archieven.

Tweede Wereldoorlog: Eindrapport Collectieve MAROR-gelden (Nederland), Amsterdam, 22 augustus 2002.

Uitkeringsreglement Stichting Collectieve MAROR-gelden Israël, 18 september 2002.

Uitkeringsreglement Stichting Collectieve MAROR-gelden Nederland, 30 augustus 2005.

Uitkeringsreglement Collectieve Tegoeden kamer II Stichting MAROR-gelden Overheid, 15 april 2003.

Uitkeringsreglement Collectieve Tegoeden kamer III Stichting MAROR-gelden Overheid, 15 april 2003.

Uitkeringsreglement Individuele Uitkeringen Stichting MAROR-gelden Overheid, Amsterdam, 1 december 2000.

Uitkeringsreglement Stichting Individuele MAROR-gelden, Amsterdam, 4 december 2000.

Vaststellingsovereenkomst tussen Joodse Partijen en Banken/ Beurspartijen met bijlagen 1 t/m 8, Amsterdam, 13 juli 2000.

Veraart, W. *Effecten: Systematiek van de roof en het rechtsherstel met betrekking tot de effecten afkomstig van oorlogsslachtoffers WO II* Leiden 1999.

Veraart, W.J. *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw*, Rotterdam, november 2005.

Veraart, W.J., Effecten, in Eindrapport van de

- Begeleidingscommissie onderzoek financiële tegoeden WO-II in Nederland* (Commissie-Scholten) deel II, Leiden, 15 december 1999.
- Veld, N.K.C.A. in 't. *'De Joodse Ereraad'* Den Haag 1989.
- Verhey, E. *'Om het joodse kind'* Amsterdam 1991.
- Verhey, E., *Kil, zuinig en bureaucratisch - maar dat laatste was voor de opsporing en afwikkeling van vermogens van de Joodse weeskinderen zo slecht nog niet*, lezing gehouden te Tel Aviv, 16 december 2001.
- Verhey, E., Rapportage aan JMW. Oorlogsschadeclaims Philip en Marcel Staal, 22 oktober 2002.
- Verhey, E. en Micheels, *In het belang van 's Rijks Schatkist*, Ramat Gan, Israël 2003.
- Verhey, E. *Kind van de rekening*, Amsterdam 2005. Verhey, E., Lezing, *Kind van de rekening*, Verzetsmuseum, Amsterdam, 7 juni 2005.
- Verhey, E., Lezing, *Kind van de rekening*. Conference Still going strong 1945-2005, Amsterdam, 21 augustus 2005.
- Vis, A., Behrendt, H., Koekoek, J. en Vuijsje, H., *Eindrapport werkgroep Verdeling Joodse Tegoeden. Voorstel inzake de verdeling van Joodse tegoeden*. Amsterdam, juni 2000.
- Vuijsje, H.G., *Een summiere geschiedenis van de Joodse weeshuizen in Nederland*, 6 maart 2003.
- Vuijsje, H.G., *Reactie op Conceptrapport Vermogensbeheer WO II wezen*. Amsterdam 11 juni 2003.
- Vuijsje, H.G., *We zullen doorgaan*, JMW memo, Amsterdam, 11 april 2005.
- Vuijsje, H.G., *Lopende zaken*, april 2005, JMW memo, Amsterdam, 18 april 2005.
- Vuijsje, H.G., *Een goede naam. Een reactie op 'Kind van de rekening' van Elma Verhey*, Amsterdam, 21 april 2005.

Wallaart, T. en Verhey, E., *De rekenfout van de Joodse notabelen*. *Vrij Nederlands*, 7 oktober 2000.

Walsum van, A.P. *Vijanden en tegenstanders*, Cleveringa-lezing 2004, Leiden, 26 november 2004.

Woerden van, L.E., *Vertrouwen tijdens de oorlog*, Baarn, 1995.

Zee van der, N., *Om erger te voorkomen*, Soesterberg, 2008.

אמסטרדם 1942. יצחק ואנה סטאל מבחינים ששכניהם היהודים מתחילים להעלם. חלקם נלקחים על ידי המשטרה ההולנדית. חלקם נעלמים באישון לילה. הם מבינים שהנאצים החלו בצייד יהודים הולנדיים ומגיעים להחלטה מייסרת, להפקיד את ילדיהם בידי זרים ולמצוא לעצמם מקום מחבוא. כעבור כמה חודשים, ב־21 במאי 1943, הגיע המועד. אפופי שינה פיליפ ואחיו זוכים לחיבוק אחרון מהוריהם ונמסרים לזרועותיה של דודה לא יהודיה היוצאת חרישית מהדלת, עולה על אופניה עם שני הפעוטות הקטנים ונעלמת בחשכה.

שישים שנה לאחר מכן, פיליפ מוזמן לפעול למען השבת הזכויות ליהודי הולנד וכשהוא עובר על ארכיונים ורשומות, הוא מגלה סוד שמור הנוגע לארגוני האפוטורפוסות של יתומי השואה.

בספרו 'הירושה', הוא משלב בין עבר והווה, ומשתף את הקוראים בסיפורו האישי הנוגע ללב של פעוט שהופרד מהוריו ונאלץ לחיות במקומות מסתור ובתי יתומים במשך שנים רבות. במקביל הוא פורש את מרדפו הנחוש לפתור את המסתורין של העבר כדי להביא צדק ליתומי המלחמה היהודים.

פיליפ סטאל מתגורר בישראל עם אשתו ומשפחתו מאז 1963. הוא אחד החותמים על הסכם 'מרור' עם הבנקים, הבורסה באמסטרדם והארגונים היהודיים, שהבטיחו החזר זכויות לקורבנות השואה בקרב יהדות הולנד. סטאל התמנה על ידי מלכת הולנד ל־אביר במסדר אורנייה־נסאו.

סיסנית

ISBN 978-965-598-918-2

9 789655 989182

מחיר לצרכן 89 ש"ח